

ક્રાપીરાઈટ : હૉ. મનોહર ન્દાનાલાલ કવિ

વિ. સં. ૨૦૧૬ ઈ સ. ૧૯૬૦

કિંમત

મ) વીળ ગ્રંથની તેમજ પહેલા તથા બીજા દરેક ગ્રંથની

રૂ. ૧૦

ત્રણે ગ્રંથના સેટના રૂ. ૨૫

ન્દાનાલાલ સ્મારકસમિતિ દ્વરે :

શ્રી પૂમકેતુ

શ્રી ચન્દ્રકાન્ત મોતીલાલ જગાભાઈવાળા

શ્રી ગીરધરવાલ હામોદરદાસ

પ્રિ. અર્જુનરાય રાવળ

શ્રી વિષ્ણુભાઈ મ. બટ

શ્રી પ્રભુદાસ બાલુભાઈ પટવારી

(મૈનેજિંગ ટ્રસ્ટી)

પ્રકાશક : પ્રભુદાસ બાલુભાઈ પટવારી - મૈનેજિંગ ટ્રસ્ટી મહાકવિ ન્દાનાલાલ
સ્મારકસમિતિ - ૪૬ પરિમલ સોસાયેટી - એલિસબ્રિજ - અમદાવાદ-૬
પ્રુક : બાલુભાઈ રાવળ - કુમાર મિન્ટરી - ૧૪૫૪ રામપુર - અમદાવાદ-૧

નિવેદન

નહી નાસાલ રમારક ટ્રગ્ટ જહેર કરતા આનંદ અને ગર્વ અનુભવે છે કે 'હરિસંહિતા'નો કીર્તિધ્વજ એ કાવ્યના વાતોવિસ્તારમાં એટલે કે આર્યોવર્તના દૂર દૂરના ખૂણે ધૂમી વળ્યો છે, એટલું જ નહિ પરંતુ લંકા, જાપાન, આફ્રિકા, યુરોપ ને અમેરિકા સુધી લહેરાયો છે.

કવિશ્રીએ એક વાર ઉચ્ચારેલું: 'ગુજરાતના ધર્મ, ગુજરાતના મોતી, એમનાં મૂલ જગત્ જાગારમાં મૂલવાય છે; ગુર્જર સાહિત્ય કૃતિ-ઓનાં ને ગુર્જર સાહિત્યકારોનાં એ મૂલ જગત્ જાગારમાં મૂલવાશે એ જ સાચાં મૂલ.'

ફક્ત 'હરિસંહિતા' જ નહિ પરંતુ કવિશ્રીનાં અનેક સર્જનો વિશ્વમાહિત્યમાં ગુર્જરી ગિરાને—ભારતીય મંદૃતિને ગૌરવભર્યું સ્થાન પ્રાપ્ત કરાવશે એ નિરમરેહ છે.

કવિશ્રીએ 'હરિસંહિતા' માટે કયમ ઉઠાવી ત્યારે એમનો ઉત્સાહ અને આનંદ અવર્ણનીય હતા તે કહેતા, 'લખતાં આવશે એ ન લખાય એટલી આવક સાંભળી છે? એટલી હમણાં છે મદારે કવિતાની આવ. પરનાજે માયાં મમાતા નથી, ઝીલ્યા ઝિલાતા નથી, લેખિની, લેખા કરતી નથી એટલેટલો કવિતાનીર શી હરિ હમણા વરમે છે. મદારે હતી એ હરિસંહિતાની જેસતી આપાઠી વર્ધા.'

કવિનું આ વિરાટ કાવ્ય પૂરું કરવાનું સ્વપ્ન અધૂરું રહ્યું; પરંતુ જેટલું છે તેટલું પણ આ કાવ્ય એક અદ્વિતીય અને ગૌરવવંતું સર્જન

છે. ગુજરાતી ભાષામાં કાવ્ય જાણે ક્યારે આ પ્રકારનું અન્ય કાવ્ય
અવનરશે!

‘હરિમંદિતા’ના પ્રજાશનના મગલ કાર્યમાં અમને અનેકનેા ને
હિત્સાહકર્મો સાથે મળ્યો છે તે જદ્દ સૌ આહવાની ગુણગતાનું ઝલ્ય
સ્વીકારતા આનંદ યાવ છે.

શ્રી દેવરભાઈ અને શ્રી જલ્લવતભાઈ મહેતા દરદના કાર્યમાં
સદા યે સદાયરૂપ ગયા છે. ગુજરાત યુનિવર્સિટીના વાઇસ ચાન્સેલર
શ્રી મગનભાઈ દેસાઈ, મુખ્યાઈ પ્રોફેસર કેન્ડ્રેમ કમિટીના પ્રમુખ શ્રી
દાકોરભાઈ દેસાઈ, તથા નવજીવનના શ્રી જીવજીતભાઈ દેસાઈએ પણ
અમારા કાર્યમાં ખૂબ સાથ આપ્યો છે.

કુમાર કાર્યોક્તયના શ્રી બસુભાઈ રાવત, કલાગુરુ શ્રી રવિશંકર
રાવળ તેમજ અનેક મિત્રાની મદદ વગર આ કાર્ય આટલું ઝડપી
અને સારી રીતે થઈ શકત નહિ કુમાર કાર્યોક્તયે ‘હરિમંદિતા’નું મુદ્રણ-
કાર્ય ધણી જ ત્વરા અને ચીત્તથી તથા મુંદરરીતે કરી આપ્યું છે.

‘હરિમંદિતા’ના કાવ્યમંદેશ સૌને પહોંચે એ અખ્યર્થના. કવિએ
કશું છે કે,

“સુષ્મા મેં એ મદાશબ્દ, દેવા-અંજલિમાં ઝીંટ્યો,
મૂંઠ્યો એ શબ્દ મત્રામાં, અર્પું છું જમને હર્ષ.”

મજુદાસ બાહુભાઈ પદવાહી
મૈનેજિંગ ટ્રસ્ટી

પૂના પડવો સ. ૨૦૧૬

૪૬ પરિમલ સોસાયેટી - અમદાવાદ-૬

મહાકવિ ન્હાનાલાલ રમારક દરદ

અનુક્રમણિકા

નવમ મંડળ

અધ્યાય

૧ વિષ્ણુસ્વરની આરતી	૩
૨ કાશીની પર્યટકૃતિરો	૧૦
૩ શાસ્ત્રાર્થ	૧૭
૪ દરિનો નિર્ધાર	૨૪
૫ બ્રહ્મરૂપિની બ્રહ્મનગરી	૩૧
૬ ગંગાપ્રવાહ	૩૬
૭ ગાયત્રી-ઉપનિષદ	૪૬
૮ મદનતા-ઉપનિષદ	૫૪
૯ મૌખ્યોપનિષદ	૬૪
૧૦ વિકાસોપનિષદ	૭૩
૧૧ માગરોપનિષદ	૮૨
૧૨ આશ્રોપનિષદ	૯૧
૧૩ અખ્યોપનિષદ	૧૦૦
૧૪ આશુભોક્ષ ઉપનિષદ	૧૦૬
૧૫ અમૃતોપનિષદ	૧૧૭
૧૬ મદકાગોપનિષદ	૧૨૬
૧૭ મરુતોબદ્ધ-ઉપનિષદ	૧૩૫

મંડળ ૧૦મું લંખાપેટું નથી

ઐકાદશ મંડળ . ધર્મરાજના ધર્મમંત્રો

અધ્યાય

૧ પ્રસ્થાન	૧૫૩
૨ સુદર્શના	૧૫૮
૩ ભતવારી	૧૬૪
૪ હસ્તિનાપુરના આતિથ્ય	૧૭૧
૫ ગંગાધાટમાં	૧૭૭
૬ થી ૪૦ લખાએલા નથી	૧૮૩
૪૧ મળપંચાધ્યાયી (અક્ષયતુલિયા)	૧૮૪
૪૨ ગોકુલના ગામચોકમાં	૧૯૧
૪૩ બંસીબટને ઘાટે	૧૯૭
૪૪ મળની ધ્રુવચાગિણી	૨૦૩
૪૫ હગ્નિકાકામણી	૨૦૬
૪૬ સોણલાં	૨૧૭
૪૭ કિરાત ને કિરાતિની	૨૨૪
૪૮ હિંસાની દિમા	૨૩૦
૪૯ દિમાત્રમદર્શન	૨૩૬
૫૦ ગંગાને ઘાટેઘાટે	૨૪૨
૫૧ અલખનન્દા	૨૫૦
૫૨ સંગમનીચે	૨૫૬

દ્વાદશ મંડળ . દ્વારિકાનો મહાદ્વજ

અધ્યાય

૧ ગંગાવતરણ	૨૬૫
૨ કરતૂરી મૃગોમાં	૨૭૧
૩ મદાનાપસ	૨૭૮

૪ દિમાવન્તનું ગર્વહરણ; અનન્ત દર્શન	૨૮૫
૫ જળક્રીડા	૨૮૩
૬ કાળનાં મન્થન	૩૦૦
૭ આનન્દસ્ત્રીનો ભૂમિષે	૩૦૬
૮ હૃદ-ભેદ	૩૧૩
૯ વાઘેશ્વરી	૩૨૦
૧૦ કસિરમૃતિ	૩૨૭
૧૧ મદાલક્રમીના મંદિરમાં	૩૩૪
૧૨ ધડાતી મદામાનવતા	૩૪૧
૧૩ સાગરપ્રસ્થાન	૩૪૭
૧૪ ભાવીની અક્ષરાવળો	૩૫૩
૧૫ હારિકાપુનરાગમન	૩૬૧
૧૬ મેલીનાં વાવેતર	૩૭૦
૧૭ જગમન્ત્રો	૩૭૭
૧૮ તીર્થપૂજન	૩૮૨
૧૯ સનાતન હાઝિકા	૩૮૮
૨૦ શ્રી હરિનો મદાધ્વજ	૩૯૩
૨૧ જ્યો જ્યો!	૪૦૪
ભરત-વાક્ય	૪૦૬

હરિસંહિતા
મંડળ દસું

અધ્યાય ૧ લો - વિશ્વેશ્વરની આરતી

સદ્ધર્મના ધર્મધ્વજો મમોવડાં
મન્દાકિનીનાં પૂર ગંગ જ્યાં વહે;
અગંઠ ભૂમંડળના મહેશ્વર
વિશ્વંભરા વિશ્વપતિ વિરાજતા;
કાશીપુરી બ્રહ્મપુરી જ છે જગે.

દેહાત્મે શુદ્ધિ સાધીને કાશી વિશ્વેશ પૂજવા,
ગંગાસ્નાને ગયો સંઘ યોગમાતંગ મસ્ત શો.
પુણ્યસ્રોત સમી પ્રોઠ, શાશ્વત, પૃથ્વીપાવની,
લેને હિમાદ્રિનાં વારિ ગંગા બહે છે સનાતન;
સ્વર્ગની સ્વર્ગીયતાથી દીપતી દેવદૈવતે.
આનન્દતાં મન્દ મન્દ ઘાટમાં નીરબેજીમાં,
વેરાતાં કુકુમવર્ણીં સૂર્યતેજ સહવારનાં;
અન્તરિક્ષ ભરી નાદે સ્વયભૂના પિનાકનો
ગર્જે ટંકાર, એ જેવાં ગંગાનાં નીર ગર્જતાં.
આલથી ઝરતી-બહેતી કોમળી સૂર્યની પ્રભે
ધૂમતા સંઘના સન્તો સોહન્તા નીરધૂમડે.
એક-એક હર્તુ એક હરિનુ ભાવનાવડું.
મહાબ્રહ્માંડની પાર ભરેલાં બ્રહ્મનીરમાં
મહાતારા તરે તેમ તરન્તાં સાધુ-સાધ્વીઓ.
ભાત્રી ભદ્રક યાત્રીને ગંગા હૈયે હુલાવતી.
હુલાસતી આત્મોર્મિની છલન્તી નીરછોળમાં;

અવધૂતો આત્માનન્દે રમે, જોમ રમે હરિ.
 તરે બ્રહ્મજળે બ્રહ્મ, જોવા ગંગાજળે તરે
 હહેરતી ગંગની હહેરે : દેવની ભિર્મિભિર્ગિએ;
 પાણીથી દેહને ધોતી, પુણ્યથી ધોતી આત્મને
 જોહવે વાયુમા વાયો મહાધોષ મૃદંગનો;
 વિશ્વમીઠપથી મીઠો વડેરો વિશ્વધોષથી.
 ગંગાનાં નીર ડાલ્યાં, ને ડાહી ધાટની બેળડો
 મંજુમંજુ વાગી ઘંટા કુંજના કાન્ત જોલ શી:
 દેવના ગૌરવે ગાજ્યાં કુંડુભિ મેઘનાશી,
 વિશ્વેશનો મહાશબ્દ વિશ્વ-આગન્તવો વહ્યો,
 સ્વર્ગીઓ સ્વર્ગમા જાણ્યુ થશે વિશ્વેગ આરતી,
 વહે છે વેગ વાયુના, વહે વેરાતી વાદળી,
 જલે ધારધારે ધોષ : ધાયો ત્હા સંઘ જોહવો
 ત્યજીને વાગિનાં વજ્રો, મમારવજ ધારીને.
 પાય કૂહ પૃથ્વી લાંગી છે, નેત્ર કૂહ પૃથ્વી આવડી.
 જોળંગી પૃથ્વીના પાટ, ઉલ્લંઘી સૂર્યતેજને,
 ક્ષણમા જઈને જીવો, મંઘ વિશ્વેગ-મંડપે;
 માધુભાવે મહાભાગ સંચર્યા માધુ માધ્વીઓ.
 અણુથીયે નથી આધી તીર્થાંને તીર્થની ભૂમિ.
 ત્યહાં તો તેજના તંબો મંડાતા'તા દિશેદિશે;
 ત્યહાં તો દેવગન્ધાની ધૂમતી ધૂપવાદળી;
 ત્યહાં તો મંડપમધ્યે બ્રહ્મના મન્ત્ર ઊડતા.

ગોરખે મેઘના જેવો મધ્ય મંદિરમડપ.
 આખ્યા હતા દર્શને ત્હાં યાત્રિકો દેશદેશના;
 મળ્યા હતા મહાધર્મી પુરવાસી ઋષિગણો;
 હતા વિરજત સન્નારી, ત્યાગી સંન્યાસીઓ હતા.
 ઓની રહોતી ભાવગ્યોતે થતો મંડપ જળાંમળા.
 પ્રાદ્યણોન પ્રાદ્યણુત્વ વડાં પ્રાદ્યણુય વિસ્તરે
 ઋષિવરોના ઋકમન્ત્રો પાડતા ધર્મના ધ્વનિ;
 વિશ્વેશની પ્રદ્યપના ભરે મંદિર પ્રદ્યપી.
 પુણ્યવર્ણી પ્રભાપૂરી પ્રારબ્ધી પાપપાવની
 વિશ્વજ્યોત વહતી'તી, વિશ્વેશ્વરની વિશ્વમા
 ઘંટા જોણે દેવઘંટા, હુંદુભિં દેવહુંદુભિં;
 ગાજતો'તો ગર્ભદારે મહદ્ જોકારે શંખનો;
 ઓમવાસી ગ્રહો આવી રમે આરતી મંડળે
 આત્મના યોદ્ધના જેવા ભરેલા પ્રદ્યપોદ્યપી,
 પ્રાદ્યણુ વેદના મન્ત્રે વિશ્વેશને વધાવતા.
 ધન્ય થતી ઋચાઓયે રહડી વિશ્વેશને શિરે.
 મહાગ્રહેણુ વન્દનાના નિર્ઝરે નેત્રનેત્રથી;
 વિશ્વેશ રકુરતા ભવ્ય વિશ્વપ્રભુત્વની પ્રભા.
 જોગીઓ જોગેશ્વરને પ્રણમે જોગ પાથરી,
 કુર જો કારમો કાળ પડતો આવી પાથમા.
 હોતરે હર-જોયારો, છૂટે સંસાર-અથિઓ;
 માયાના અન્ધારે થાયે તેજ વિશ્વેશદર્શને.

આરતીના જયશબ્દે વિશ્વ વિશ્વેશ જીવતા.
 મોરલાના મહાકંઠે, આત્માના મુક્તભાવથી,
 પ્રહાર ઉદ્ધવજીએ મન્ત્રોચ્ચાર કીધો મહા.

દિશા-દિશાય દિગન્ત પૂરતા
 પ્રહારકના ભીતરવાસી પ્રહાર જે;
 અનન્તને સંભરી જે છલે પરઃ
 એને તણ કેા યજિયે અનન્ધને?

પછી વહન્તા પૃથ્વીમાં, મા'નુભાવ હરિવરે,
 ઉદ્ગાયા ત્યહીં ઋક્મન્ત્રો સદિના શ્રવણે ભરી.

[સાગ્રેદીય શ્રી હિરણ્યગર્ભસૂક્તઃ સાગ્રેદ મં. ૧૦મું સૂ. ૧૨૧]

હિરણ્યગર્ભ એક પૂર્વ પ્રવર્તતો,
 હતો એક એ જન્મથી ભૂતસ્વામી;
 એ જ આધાર પૃથ્વી ને આભને આ;
 કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે?
 જે આત્મદા ળસદા; વિશ્વ જેને
 ઉપામતું; વશ વર્તે દેવ જેને;
 જેની છાંય અમૃત, અછાંય મૃત્યુઃ
 કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે?
 પ્રાણવન્તા મિયોન્મિધવન્ત જગનો
 એક સ્વમહર્ષે રાજન્ થયેા જે;
 જે ધર્શ છે આ દ્વિપાદ-ચતુષ્પાદનોઃ
 કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે?

જહેના મહિમા ગાય આ હિમવન્ત,
જેમાં વિચરે છે પૃથ્વી ને આ સમુદ્ર;
જેના ણાહુ આ પ્રસરેલી દિશાઓ;
કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે ?

જેનાથી આભ ઉગ્ર—પૃથ્વી દઢા છે,
શંભાવ્યાં છે પૃથ્વી ને આભ જેણે;
ને અન્તરિક્ષે મેઘને ધ્રેરતો જે:
કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે ?

જેના બળે સ્તંભિત આભપૃથ્વી:
ભયકરપેલાં મનથી ન્હાળી રૂહે છે;
જેનાથી જિગતો સૂર્ય પ્રકાશતો આ:
કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે ?

વિશાળ ઓજસ્ જહેનું વિશ્વવ્યાપી,
ગર્ભ મૂકીને જન્મવે જેહ અગ્નિ,
જન્હાથી દેવોનો પ્રકટયો એક પ્રાણુ:
કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે ?

જેનાં ઓજસ્-શક્તિ નીર્ખાં વળે સૌ,
સામર્થ્ય મૂકી જન્મવે જેહ યજ્ઞ;
દેવોમાં જે એક અધિદેવ રાજે:
કેા અન્ય દેવને હવિ અર્પીએ અમે ?

અમને હણેા મા જન્મવી પૃથ્વી જેણે,
જન્માવ્યુ જહેણે વ્યોમ આ સત્યધર્મી;

જહેણે સર્જ્યા મહાવારિ પ્રલાજાંઃ
 કેા અન્ય દેવને હુવિ અર્પીએ અમે ?
 પ્રજાપતે ! આ સમશ સદિમાં
 નથી થયેા કેા તુજથી અધિકેા.
 જે ભાવે લાજીએ, એ અમ પુરાજો !
 અને યેએ અમે સંપત્તિ-સ્વામી !
 હે દેવ સવિતા ! સૌ દુરિતો ફિટાડેા !
 ને ભદ્ર હેા જે, અમને એહ બક્ષજો !

ગોરલેણુ વન ગાજે કે ગાજે મેઘમંડળ,
 એહયેા નાદ-ગોરમ્ભેા ગાજ્યેા વિશ્વેશ મંડપે;
 હરિ, જુયાં ઋક્-મન્ત્રોને' ઝીઝતા'તા ઋપિવરે.
 વેદનો' મેઘાડંગર છાયેા કાશીપુરી-શિરે.
 શમ્યેા'એ ઋક્-ઋચાધોષ, હરિનો ઘોષ ના શમ્યેા;
 શબ્દ'એ છેઃ ચિરંજીવ-હરિનો, -વેદશબ્દ શેા :
 યુગોને તરીને આંવેા, યુગોને તરી આવશે.
 બ્રહ્માનાયે મુખે મૂકી 'ઋચાઓ વેદ-મન્ત્રની,
 એહ બ્રાહ્મ શબ્દોચ્ચારે પ્રીછયા ઋપિવરે હરિ.
 વિશ્વેશ-મંદિરે જાણે : ભગ્યા સહસ્ર ભાસ્કરેા.
 વિશ્વેશ્વરે સ્વયં દીઠા શ્રી હરિના સ્વરૂપમાં :
 જ્યોર્તી' જ્યોર્તિ મળીને એ થંભાવે વિશ્વમંડળ.
 શબ્દે શબ્દે સુગન્ધેા બહે, પદેપદે પવિત્રતા;
 ગંગા-સમી હતી બહેતી હરિની મુખમાધુરી.

ને પછી ઉઘાન ધૂણે પટે પુષ્પની પોંખડી,
ગીતના મૌલે રજોતી એવી પાખડીઓ પડી,
ગાયું ત્હકાં શ્રદ્ધગાળાએ ગીત વિશ્વેશ વીનવી :
માધુર્યના મહાભાવ વાયા જાણે મગીરજો.

મૃદિસ્વામી! સ્વયંભૂ! આ સ્વીકારે
અમ ઉરઉરની આરતી, પ્રભો!
પૃથ્વી-કલ્યાણ પરમેશ્વર! પ્રસરે,
અમ ઉરઉરની આરતી, પ્રભો!

વિશ્વેશ! વિશ્વમાં વાસો વચ્ચા છા તે
વિશ્વકલ્યાણને વહાવો રે;
'અજ્ઞાન-દ-ભાવને ભરતા, આનન્દધના
આનન્દમેઘ વરમાવો
અમ ઉરઉરની આરતી, પ્રભો!

પુણ્યના પરિમળે, સંસાર-સોહામણા!
મંસાર શોભીતો સુહાવો રે;
આત્માનાતાપહારી, અનભેમુક્તીશ્વર!
સસાર-સાગરે તરાવો
અમ ઉરઉરની આરતી, પ્રભો!

મૃદિસ્વામી! સ્વયંભૂ! આ સ્વીકારે
અમ ઉરઉરની આરતી, પ્રભો!

પુણ્યગન્ધો ધૂપગન્ધો દીપગન્ધો દીપન્ત ત્હકા,
ઋપિઓની જ્ઞાનગન્ધે ગીતગન્ધો ભળી રહ્યા.
શ્રદ્ધગાતા ગાય ગીત, ઝીલે મજકુમારીઓ.

કાશીવિશ્વેશ આનન્દા, આનન્દા શ્રી હરિવર;
 હરિની આનન્દછાળો છલકી ઋષિમંડળે.
 આજ ને પૃથ્વી પ્રગટયાંત્હારથી નીર્જાના હતી;
 થશે ત્હારે જગત્ જોશે એવી વિશ્વેશ આરતી.

પુનીત ગંગોદકથી પરાગિણી,
 ઋષિવરો કેરી ઋચા સુહાગિણી,
 હરિની દીપ્તિથી મહાદીપન્તિણી,
 વિવેશ વિશ્વેશ્વરથી જ્યન્તિણી;
 ગાજન્તી વિશ્વેશ્વર કેરી આરતી.

અધ્યાય ૨ જો - કાશીની પર્ણકુટિરો

વેદો ભણાતા જયયજ્ઞ ત્હાં થતા,
 પિનાક સારંગ પૂજન્ત ક્ષત્રિયો;
 સાધુત્વ ને સંયમ બ્રહ્મચર્યના,
 બ્રહ્મણ્યના પ્રાક્રમના સુધર્મના,
 મહાલયો એ કુટિરો મહીં હતા.

જ્ઞાન શીલ સદ્ધર્મના મહા મહાલયો સમી
 વેરાતી ગંગને ઘાટે ઋષિની પર્ણકુટિઓઃ
 યાજ્ઞકો યજ્ઞ માંડે ત્હાં, કરે તપ તપોધનો.
 એક-એક કુટિ એહ ગુરુ કેરું ગુરુકુલ.
 લાવીને લીલમલીલાં પલ્લવો, વડવાઇઓ
 ગૂંથીને, પર્ણકુટિરો રચી'તી લોલ લીલુડીઃ

વડ ને વેણુની કુંભે વાવી શું ગંગધાટમાં ?
 કૌંચના ને મોરલાના, શુકના ને ગરુડના,
 સારિકાના, લક્ષ્મીજના, ઊડતા'તા શિરે ધ્વજે;
 પ્રશસ્તિ પામતાં વ્યોમે સૂર્ય ચન્દ્ર ત્રિશુળ ત્હાં.
 ગંગાતીરે ધર્મનીરે વિશાળા વિશ્વચોકમાં
 હતું ત્હાં વિશ્વેશ્વરનું વ્યોમ શું વિશ્વમંદિર;
 ચોમેર ચમકન્તો'તો ચન્દ્રમા ચન્દ્રમૌલિનો.
 ચતુરંગી ચાર વણો લોકના ચાર આશ્રમો,
 ચારે જગત્કિશા જેવા, ત્યહાં સંગમ પામતા.
 હતી સંસારની મૂર્તિ કાશીપુરી સુહાગિણી.
 ભોગન્દરો, જીવનમુક્તો, મુમુક્ષુ, મુક્તિવાંછુઓ,
 મળ્યાં'તાં મુક્તિપુરીમાં ધર્મી ધર્મપિપાસુઓ.
 પિપ્પળોની ગાઢ છાંયે હતી ત્હાં એક લેખડે,
 દારિકાના ગહેલો શી, કુટિરો હરિસંધની :
 આશ્રમોના અધિદેવ શ્રી હરિ ત્હાં વિરાજતા.
 હતા બહુરૂપતિ જેવા શિરે સાંઘીપતિ મુનિ.
 પાંચ ધોતી વહે ગંગા છન્દને પડછંદવે.
 વદ્ધલ મેખલા અંગે, કરે દંડ, શિરે મણિ,
 બ્રહ્મચારિણીનાં વૃન્દો સચરે શીલમૂર્તિએ;
 એક-એક હતી સ્રોત-મંદાકિની તણી સખી.
 મેખલા ને મૃગચર્મ, કરે દંડ કમંડલુ,
 ધૂમે માતગળાલો શા બ્રહ્મના બ્રહ્મચારીઓ :

એક-એક હતો શૃંગ હિમાદ્રિનો સન્નેડીલો.
 એક કહે: 'અંસાર-ગંગા વહાવીશ ચિરંજીવ.'
 એક કહે: 'બ્રહ્મવિદ્યાથી બ્રહ્માડે આણીશ બ્રહ્મને.'
 બંને હતી બ્રહ્મયાંજો પૃથ્વી ને આલ માપતી,
 હતી કાશીપુરી કેરી બાળાઓ બ્રહ્મઆરતી;
 હતા બ્રહ્મપુરીના એ કિશોરો બ્રહ્મદુંડુલિ.
 કાળના બહેલુને કાઠે ગાજતાં બ્રહ્મબાળકો.
 અગસ્યો, કે યાજ્ઞવલ્ક્યો, કે કપિલ, વસિષ્ઠ કે;
 શારદા, કે દેવહુતી, કે ગાર્ગી, કે અરુન્ધતી;
 કાલની ઋષિપત્નીઓ, કાલના એ ઋષિવરો.
 પાય સોને ગંગ પાણી, કરે તીરે ચિરંજીવ.
 વેદવેત્તા, બ્રહ્મવેત્તા, શાસ્ત્ર-શાસ્ત્ર-વિશારદ,
 બ્રાહ્મી સ્થિતિને પામીને રમે બ્રહ્મે ઋષિવરો.
 લહે, અંસારમાં, તહોયે સદા સંસારથી પરા;
 અન્યસ્તનાં ચિન્મૂન્ય નિત્ય સંન્યાસી એ હતા.
 પરાક્રમી પુરુષાર્થે પડ્યા પ્રારબ્ધને છતે;
 નકારે વિશ્વેશ્વરછાંયે કાળને એક વારકા;
 મનરથી - પરમહંસો, અવધૂતો અવનીશના.
 સોદ્ધલાં તો પુણ્યપુણ્યો, દોદ્ધલાં પાપ-એમને;
 પમરે માનવપુત્રો પુણ્ય-કેરા પરિમળે.
 હતા હુલ્લાસની મૂર્તિ બલ્લવદ્ય-ઋષિ-એક ત્હાં;
 મિત્ર એ દેવમૈત્રીના મિત્રેશના સખા સમા.

મહાજાની, મહાધ્યાની, તપોનિધિ, યશો નિધિ
 રૂહેતા કોતરને તીરે ઋષિમાં ઋષિમત્તમ;
 વનાન્તે શાન્ત એકાન્તે વમતા એ વમન્ન શા :
 અવધૂત અવધૂતોમા, અગ્રે ગંગભૂશિરને.
 પર્ણકુટિ સતી કાબુ વેલછાયેલ માડવો;
 વેરાતાં વર ઉદ્યાનો આશ્રમની દિશેદિશે
 એકદા વાયુઓ વાયા, વર્ષા વર્ષા કરેકરે;
 ઘેલુડી ધૂમતી આભે આશ્રમે વીજળી પડી :
 પાડ્યો પશ્ચિમનો છાજ પુષ્પપુષ્પે પરાગનો.
 વર્ષા શમી, વાયુ ગમ્યો, વીજળી ગમકો શમી;
 પ્રભાતે જૈ ઋષિ બેઠા વૃક્ષરાજની છાયમાં
 બળે ત્યહાં ઋષિખાલો ઉર આનન્દના જતા
 જતા હતા ગનામ્નાને ઋષિમૂર્તિ હરિવર;
 ન્હાળીને નૌનમ દૃશ્ય પધાર્યા વૃક્ષછાયમાં.
 મંખીગુબાર જેવા ત્હા ગુબારે પ્રાણચારીઓ
 વદા હરિ વટેમાર્ગુ : 'અહો! આ શુ? ઋષિવગ!
 વર્ષાએ કોપ કાં કીધો? વિછોડ્યુ-પાડ્યું છાજ આ.
 પ્રાણપુત્ર, અનુજા ઘો, ભીત-છાજ ભરુ-પૂરું'
 ન્હાળીને નેહનાં નેત્રો, ભાળીને ભીતન ભડું,
 ગાળીને મનસા વેણ, વદા ત્યહાં ઋષિવર :
 'ઉદાર છો, માયાળુ છો; અનુજા આપ વીનવો;
 નથી એ પ્રાણજ્ઞધર્મ, નથી એ પ્રાણજ્ઞાન કો.

આવે આદ્યમતો સૂર્ય, ને લીંચિ તેજતેજથી;
 ચાચ દર્શન ગગાનાં : ન કેં પ્રાદ્યભુનું ગયું.
 સંધે અન્ધાર, ત્હારે ત્હાં સાચકાળે પ્રભા પડે.
 પ્રાદ્યભુ છાજને ગાંધે, પાલાઓ પ્રાદ્યણી વહે,
 નથી એ પ્રાદ્યભુધર્મ, નથી પ્રાદ્યભુ-આશ્રમ.
 વર્તીશ વર્તાવીશ ધર્મે, નહિ અધર્મ આચરું.
 આવશે અલખેલો કેા, પ્રદ્યનો ભોગી આવશે;
 આવશે વનમાંથી કેા, પડેલુ છાજ છાજશે.
 'એ જ હું વનથી આવ્યો, નિત્યનો પ્રદ્યભોગી છું;
 વિશ્વેશ્વરે પાઠવ્યો છે કૃતીનું છાજ છાજવા.
 પ્રદ્યભોમાં પ્રદ્યસ છે શિષ્ય વિશ્વેશના પરમ,'
 કહી, હસ્તસ્થળી દેવી દેરવી પર્ણપર્ણમાં,
 સૌન્દર્ય માંડીને રંગી એવી ઋષિકુટિ યઈ.
 માલતીની મૂંથી વેલો, પાંગર્યા નવપદ્મવો.
 ઝંખવાણા જાજવદ્ય, ને ઊઠ્યા નૈ પાયમાં પડ્યા;
 'વિશ્વકર્મા આવ્યા વિશ્વે? કે વિશ્વેશ સ્વયં ત્હમે?
 પધાર્યા દર્શન દેવા, રંગી સૌન્દર્યથી કુટિ.
 દીમો છે દેવ આકાશી, આપ છે કોક અદ્ભુત.'
 'હું તો છું ભક્તનો ભક્ત, વટેમાર્ગુ છું વાટનો;
 પ્રદ્યનો ને પ્રાદ્યભુ છે માહરા ભોમિયા જગે;
 પ્રદ્ય શા પ્રદ્યપુત્રોનાં દર્શને ભૂમિમાં ભમું.
 પાળજો પ્રાદ્યભુધર્મ; પાળજો ને પળાવજો.'

હરિ ગયા ગંગાસ્નાને, ઋષિ દર્શનસમાધિમાં;
તરંતું કાંળને બહેલે સંચરતું હતું જગત.
સ્વપ્ન કે જાગૃત કહેવું? છાયા કે કહેવી વસ્તુ એ?
ત્યાગી શા રાજસંન્યામી, મુમુક્ષુ બ્રહ્મજ્ઞાનના.
એવે કેા રાજવી આવ્યા ઋષિનું ધામ પૃછતા.
સમાધિમાં ઋષિ ભાળ્યા અડોલ ગિરિશૃંગ શા
આનન્દી ને આત્માનન્દી, દીપતા દેવતેજથી,
દીઠાં ત્હાં આશ્રમદ્વારે બ્રહ્મતેજ ગિરાજતાં.
સન્તાપ્યો, સસારતપ આત્મા પામ્યો પ્રસન્નતા.
ઊતરે અન્તર્પટનો પડદો દેવમન્દિરે,
સમાધિ ઊતરી એમ; રાજવી ઋષિને નમ્યા.
'રાજનું વૈરાગ્ય માણો, તો જાવ, પાળો પ્રજાગણ.
ઋષિદર્શનથી મોટો પ્રજાદર્શન ધમ છે,
અમારે ગંગનો ઘાટ, ત્હમારે લોકઘાટ એ.'
મન્ત્રીશ્વર હતા સાથે, ગૌરવી રાજમન્ત્ર શા,
ઋષિ કહે: 'મહામન્ત્રી! મૂર્તિ છો રાજમન્ત્રની;
પ્રજાના પુજ છો પ્રોઢા, રાજા-પ્રજાની પાજ છો.
સદ્બોધો નિત્ય સતશિક્ષા રાજને લોકસાજને;
ત્હમારે તો તીર્થ છે જ ચોક ઓ ગામગામના.'
પામ્યા રાજનું રાજમન્ત્રી રાજમન્ત્રોની મન્ત્રણા.
વિશ્વની બ્રહ્મપુરીમાં વિશ્વ વિશ્વેશદર્શને
દક્ષિણ-પથથી દૂર બ્રાહ્મણ એક આવિયા.

ગયા પૂછતા પૂછતા જાનવલ્ય કષિઆશ્રમે,
 દ્વૈત-અદ્વૈતનો પૂછ્યો કષિને જ્ઞાન-કાચડો.
 મિત્રભાવે મોઝ્યશબ્દે વધા ત્યહાં કષિવર.
 'વિપ્ર હો, હો જગતપ્રજ્ઞ, પવિત્ર બ્રહ્મપુત્ર હો;
 જાની હો, તીર્યતીર્થી હો; પૂછુ છું જ્ઞાનજ્ઞાનીને:
 ઉઘાડે ઠાર રાત્રિએ, કે સૂએ બીડી ભોગળ?'
 વેદાભ્યાસી વિપ્રનેયે અન્તર્યયે પ્રશ્ન એ પડ્યો;
 ભૂલા પડ્યા બ્રહ્મભાગે, મૂંઝાયા એ મહામતિ.
 બૂલ્યા બ્રાહ્મણને ભાળી ભાખ્યુ પછી કષિવરે:
 'જ્ઞાનથી દાન છે શ્રેષ્ઠ, દાનથી તપ શ્રેષ્ઠ છે;
 તપથીયે મહાશ્રેષ્ઠ ધર્મી જીવન જીવવું
 જ્ઞાન વાવો, ધર્મ વાવો, પુણ્ય વાવો-દ્વલ્લે જગે;
 એહ છે અવનીપાટે બ્રાહ્મણધર્મ શાશ્વત.
 ધર્મી બ્રાહ્મણનો ધર્મ જીવે જીવનને ભરી.
 જ્ઞાન છે બ્રાહ્મણ-લક્ષ્મી, ધર્મ છે ધન ધીરનુ;
 લૂંટે લેને લૂટવા ઘો લક્ષ્મીવન્તું થશે જગત.
 બ્રાહ્મણ હો, ક્ષત્રિય હો, ત્યાગી હો, વા ગૃહસ્થ હો,
 પાજો સો ધર્મ સો-સોના, ધર્મીત્રી આ થશે ધરા.'
 બ્રહ્માના ગોત્રિએ જેવા બ્રહ્મજ્ઞ બ્રાહ્મણો મુખે,
 અવિચળ હિમાદ્રિ શા, ગંગા જેવા સનાતન,
 ધિગડ ધર્મના મન્ત્રો બોલતી'તી કુટિકુટિ,
 ધર્મવર્ણી, બ્રહ્મવર્ણી, પાવની ગંગાદની.

પ્રાક્ષણના પ્રક્ષમન્ત્રે, ઋષિઓની ઋચા ઝંચે,
ગૌરવી ગંગનો ઘાટ થતો'તો પ્રક્ષવર્ણિતો.

દિશેદિશે - ઝૂલી પ્રપુલ્લ વેલડો,
ને પુષ્પછોડો દીધ કચારીકચારીમાં;
ઢાળાય પડ્યો તુલસી ખીલી ત્યહાં,
ઋષિવરોની કુટીરોની મધ્યમાં
વિશ્વેશ રૂહેતા વિભુ વિશ્વચોકમાં.

અધ્યાય ૩ જો - શાસ્ત્રાર્થ

પ્રક્ષાંડ વાંચી નવ પ્રક્ષદ્દિષ્ટે
યુગેયુગે હે નવ પ્રક્ષવાદ ત્યહાં
દિશેદિશેથી દ્વિજવર્ય આવતા.
પ્રક્ષાંડના નૂતન પ્રક્ષવાદીને
પ્રક્ષન એ પ્રક્ષપુરી પરીક્ષતી.

એ રાત્રિએ સમારંભ હતો ત્યહાં પ્રક્ષવાદનો;
પ્રાક્ષણી પ્રક્ષમભાનો પડ્યો હતો પુરે પડો.
યાત્રીને, પુરવાસીને, પ્રક્ષજ્ઞોને નિમન્ત્રતો.
આગ્યા હતા નાલન્દના પ્રજાપ્રાજ્ઞ ઋષિવર.
જ્ઞાનીના જ્ઞાનનો આજે શાસ્ત્રાર્થ સાર્થકી હતો.
આશ્રમે-આશ્રમે આછાં તેજ તેજસ્વિંદાં ધયાં:
આશ્રમે-આશ્રમે બગ્યા શાસ્ત્રવિદો સહવારના.
'ધશે યુગનો શાસ્ત્રાર્થ.' વાયુ એ ગુંજતો હતો.

ગંગાઘાટે, દેવમાર્ગે, ચોકે, વિશ્વેશ-મંદિરે,
 શાસ્ત્રીઓ ઋષિઓ પ્રાજ્ઞો એક એ બોલ બોલતા :
 ‘યશે બ્રહ્મસભા આજે યુગનિધોર ધારવા.’
 સૂર્ય એ સાંભળી વાતો, પડ્યો પડ્યો ઉતાવળો;
 શીઘ્રે પછી પડી રહ્યાંજ વિશ્વે, વિશ્વેશ ચોકમાં.
 વિશાળા એ વિશ્વચોકે વાળી વેરેલ ફૂલડાં.
 ગંગોદકે હર્તુ કીધું પ્રોક્ષણ વેદમન્ત્રથી.
 મૌરભોના સરોદે ત્હાં બોલતી ધર્મની ધરા.
 બીલીકળો હિલોળા લે, ઝૂલે તુલસી-તોરણો;
 અગર-ચન્દનના ધૂપ મહેકતા યજ્ઞધૂપ શા.
 ઠામઠામે બ્રહ્મમન્ત્રો બ્રહ્મને સ્મરતા હતા;
 જીડે જિઘ્વંભુએ આભે તેજસ્વી બ્રહ્મના ધ્વજો.
 યુગમમાર્ગ કાળે માજ કીધો હતો યુગે.
 આથર્યો એ સૂર્યદેવ વર્ષાવી કિરણાવળો.
 તેજ-તમન્ન-સંગમની ત્હાં માયં આરતી થઈ.
 આબમાં ગિવના પુરૂ પાશ્વમે ચન્દ્રમા જિગ્યો.
 તેજની કિરણમાળા હીંચતી તિમિરાવળે;
 ના તેજ, ના તમન્ન; જાણે વિશ્વે છાંય પાથરી.
 જાનીઓનો અખાડો એ દ્રોણશાળા સમો હતો.
 ત્ર્યંબકનાં ત્રંગાગુઓ ગજ્યૌ ગોરંભતાં પછી.
 આબને ઘેરતો ઘેરો થયો ઘોષ સ્વયંભૂનો :
 ‘પધારો, બ્રહ્મદા ! ચોકે, આવો, ધર્મધુરન્ધરો !’

આશ્રમેનાં વેલપુષ્પો પધાર્યાં એ સભાગૃહે;
 પછો બાણે પ્રદાપણો થૈ ગયાં વિશ્વચોકમાં,
 ખાલ ખાલા ઋષિપત્ની સંચર્યા યુગઉત્તમે,
 દિશાઓ ખૂંદતા આવ્યા યાત્રિકો દેશદેશના.
 રાજર્ષિઓ, પ્રદર્ષિઓ, જ્ઞાનજિજ્ઞાસુ, જ્ઞાનીઓ,
 સંન્યાસી ને સંન્યાસિની, ધર્મિષ્ઠ માધુ-માધ્વીઓ.
 મળ્યાં ત્હાં જ્ઞાનચોકે સૌ, રાત્રિનાં કિરણો મમાં,
 જ્ઞતલંત જગની જ્યોતે, ગ્રેજજવળ પ્રાતની પ્રભે,
 આખ્યાત્યાં તેજતેજસ્વી જાજવત્ય ઋષિસત્તમ;
 સૂર્ય સંગે રશ્મિ એમ સંગમાં ઋષિગોત્રજો.
 પ્રદર્ષિનાય પ્રદર્ષિ, કાશીની કીર્તિમૂર્તિ શા.
 જ્ઞાન સમું શીલ સોહો, ધર્મ શીલ સમોવડો;
 આચાર્યોનાય આચાર્યો, યાજ્ઞિક ને તપોનિધિઃ
 પ્રદ્ધારૂપ વેદમૂર્તિ હતા વિશ્વેશના મખા.
 પછી મોળે કળા ધારી પધાર્યાં ત્હાં હરિવર;
 વેદના મન્ત્રના નાદે, ઝાંઝઝંકારના સ્વરે.
 સંગમાં દ્વારિકામંથ મંથમી સાધુસાધ્વીનો;
 ગંગાને લેટવા બાણે આવી સાગરછોળ ત્હાં.
 મહાધોપ પ્રદ્ધશંખ મહન્તે ત્હાં વગાડિયો;
 સભામંડપમાં સન્ધે પડી શાન્તિની સ્તબ્ધતા.
 મનસ્વીયે આણુ માને પ્રાદાણો પ્રદ્ધશખની.
 પ્રદર્ષિ પ્રદ્ધાણુકંઠે પછી વેદસ્તુતિ સ્તાવ્યાઃ

“મહ નાવવતુ મહ નૌ મુનક્તુ; સહ વીર્યં કરવાવહે।”

જવલન્ત જ્યોત જલવલ્યે ઋષિ જલવલ્યે જીહ્યા;

વિશ્વેશને ચોક જાણે જ્ઞાનનો ચન્દ્રમા જિગ્યો.

જિહ્યા મૃગાસનેથી એ વિશ્વેશના સખા મમા;

મહાપ્રાસ મહાજ્યોત, મહર્ષિના મહર્ષિ શા :

જિર્ધ્વજાહુ જિર્ધ્વનેત્રી ઉચ્ચયાં જિર્ધ્વગામી એ.

‘ભો, પ્રાક્ષભો! ભો, ક્ષત્રિયો! ભો, પાત્રી! ભો, વિપક્ષીઓ!

તટસ્થો! ભો, નીરસ્થો! ભો: પૂરજો સાળ માહરી.

આજે છે યુગ-શાસ્ત્રાર્થ, આજે છે યુગ-ઉત્સવ;

જિહ્યે શાસ્ત્રની સાંગો, છૂટ્યે વેદનાં શરો;

મન્ત્ર રહામે મન્ત્ર ધારો, ઋચા રહામે ઋચા થશે.

સાગરથી કુરુક્ષેત્ર ખેડયાં છે જગ જેમણે,

થઈ હતી અગ્રપૂજા જેની રાજર્ષિમંડળે,

અઢાર શોણી ચોદામાં ધૂમ્યા જેલ અનાયુધ :

એ મધ્યસ્થ પદ્મામને વિરાજે દ્વારિકાધીશ’

ઝાંઝો ઝાંઝેરી ઝંકારી, ગોરમ્લી ગંબોધપણા;

કૌતુકી કાગધંટા શી, વાગી ધંટા પ્રચંડિણી :

‘તથાસ્તુ’ ને ‘તથાસ્તુ’ની ગાજી રૂદ્ધ અનુપ્રતિઓ :

જલવલ્ય ઋષિની જાણે માક્ષી વિશ્વેશ્વરે પૂરી.

પ્રજાતે ઝીલો’તી જેણે જિગતા જાનુની પ્રજા,

લક્ષ્મીજીનાં ધામ શાં એ વીણી પક્ષો રતુંજડાં,

મહામધ્યસ્થને કાજે પદ્માસન રચ્યું હતું :

પ્રેક્ષણે પુણ્યોદકનાં બ્રહ્મસૌરભ ફેરતું,
 શોભાબ્ધ હરિએ જીને પદાસન પાપપદ્મથી.
 અને હરયા સર્વદ્રષ્ટા ગેળી હાસ્યે અલૌકિક;
 વહાવી મધુરી છોળ એહ બ્રહ્મસભા-શિરે.
 આયચ્ચો જીજ્ઞાસો ચન્દ્ર, પ્રકાશી પૂર્ણ પૂર્ણિમા.
 એહ બ્રહ્માડ સોહાગી કાન્તિમત્ હરિજ્યોતથી,
 દેવોને દુર્લભ પેલી હાસ્યની હેલી વર્ષતાં,
 બ્રહ્મપુરી કાશીપુરી પ્રકાશી બ્રહ્મની પ્રભેઃ
 પદાર્થો બ્રહ્મસભામાં સ્વયંભૂ બ્રહ્મ શું સ્વય.
 પછી આકાશવાણી શા ગંભીરા ગેળના સ્વરે,
 પરબ્રહ્મ બોલે એમ બોલ્યા બોલ હરિવરઃ
 ચન્દ્રનાં કિરણો જેવા પડ્યા શબ્દો સભાગૃહે.
 ‘કાશીની ધર્મપુરીમાં મહામધ્યસ્થ અન્ય કે ?
 કાશી-વિશ્વેશ્વર એક નિર્માતા સત-અનત તણા.
 હુ તો બ્રહ્મસભામાં છું વિશ્વેશનો પ્રતિનિધિ.
 પદાર્થો, નાલ-દં-શાસ્ત્રી ! આપછો જ્ઞાનના નિધિ;
 નવદ્રીપનુ નવજ્ઞાન વિસ્તારો પરબ્રહ્મનું.
 ન્હાળો, બ્રહ્મસભા બેઠી આપનાં દર્શનોત્સુક;
 ગંગાના બ્રહ્મપુત્રાના યથે મન્ત્રોથી પાવન.
 પદાર્થો છે પરબ્રહ્મ સુષુપ્ત શબ્દ-સ્રોતને.’
 ને પછી સાગર જેવા ગંગાસાગર-તીરના,
 તેજોજ્વળણ ઉપરણે જ્ઞાની વિજ્ઞાની આવિયા :

ગભીરા આવીને બેઠા હરિના પાપપદ્મમાં.
 ‘પ્રાદ્ધણો! પ્રદાસભાના! વિશ્વમેધા સભાપતિ!
 લાગ્યો છું, અંજલિ એક ગંગાસાગર-ઘાટની.
 હશે અમૃત વા પાણી? પારખબે પરીક્ષિતો!
 લાવી હિમાદ્રિને ગંગા ઠાલવે આવી સાગરે;
 મહાહિમાદ્રિ મહોટો? કે મહાસાગર? ધીમતો!
 પ્રદા ઢોળાય પ્રદાંડે, શમે પ્રદાંડ પ્રદામાં;
 મહોટા પ્રદાંડ કે પ્રદા? પાત્રાધારે ધૃતં રહે.
 કુશંકા એહ જન્મી’તી ગંગા-સાગર-સંગમે.
 જોયું પછી સાંખ્યશાસ્ત્ર, મીમાંસા, ન્યાય નીર્ણયાં;
 શોધતાં શોધતાં મન્ત્ર મળ્યો એ ઉપનિષદેઃ
 ‘પ્રદાંડ ભરીને પ્રદા રહે દશાંશુલો પર.’
 તો પછી પ્રદાંડસૂના જિભા પ્રદા શુ શૂન્યમાં?
 શૂન્યમાં શૂન્ય લેજ્યાથી કચ્છારેયે અક કે યશે?
 મિથ્યાને અડક્યે મિથ્યા પૃથ્વીમાં પાપપુણ્ય શાં?
 એ શંકાથી મૂંઝાયેલો કરું છું તીર્થતીર્થમાં;
 પ્રદાનો કાચડો એહ પ્રદાપુરી ઉકેલશે.’
 પુણ્ય-પાપને લોપન્તો, જ્ઞાનને પરિછેદતો,
 સત્-અસત મન્ત્રથી ન્યારો મુણી સિદ્ધાંતશૂન્યનો,
 શૂન્ય પ્રદાસભા યે, તે જાણે વજ્ર પડ્યું પુરે.
 વારું વિનયનાં વેણે ભર્યાં હતાં મહાવિષો;
 તેજ મ્યાને હતાં ખડ્ગો, નહોતાં કે તેજરક્તિમયો.

કહે અનન્તને શૂન્ય, શૂન્ય કહે પુણ્યપાપને,
 બ્રહ્મનેયે શૂન્ય ભાષે: હોય એ તેજ કે તમસ્ ?
 ઊઠ્યા કે યોગના યોગી, ગયા મધ્યે હરિપદે,
 મેઘદેરા સમા મિષ્ટ વદા હરિપદે ઊભી
 'બ્રાહ્મણો ! બ્રહ્મણ છે સૌ, પ્રીતો છે મહસત્ સદા,
 બ્રહ્મ શૂન્ય, બ્રહ્માડ શૂન્ય, તો આ શાસ્ત્રાર્થ શૂન્ય છે
 અસત્તાના કરે શબ્દો સત્ કેરુ પ્રતિપાદન
 'નથી પુણ્ય, નથી પાપ, નથી ધર્મ અધર્મ, તો
 માનવીઓ પશુ છે, વા પશુઓ છે શુ માનવી ?'
 ધર્માધર્મ ન હો, તો તો દ્વાર વિવેચના ભીડો,
 શાસ્ત્રો શાસ્ત્રાર્થ સંકેલો, મિથ્યા બ્રહ્મમ્ભાય આ
 પુણ્યપાપ ધર્માધર્મ બ્રહ્મ મ્વય વિવેપતી
 નૂતન વિશ્વદષ્ટિ આ ન થોભે નર્ઠમાય તે
 પુણ્ય મત્ય, પાપ સત્ય, મત્ય છે તેજ ને તમસ,
 ધર્મ સત્ય, બ્રહ્મસત્ય, સત્ય સૌ બ્રહ્મની લીલા '
 મત્યની ઝાઝ ઝકારી વાના હુહુલિ સત્યના,
 ઘટાઓ મત્યની ગુણ, ૧૦૦૦ રૂઠું સત્યધાપણ
 ત્યહા જયનાદે ગાજ્યા બ્રહ્મર્ષિ બ્રહ્મચારીઓ,
 થયો ટોલાહલ મ્હોટો, ટોલાહલ શુ કાળનો ?
 શાસ્ત્રના શાસ્ત્રાર્થનો એ પડ્યો પોકાર બ્યોમમા,
 વિદ્યા અવિદ્યા સુવિદ્યા—વિદ્યાતાના પુકાર શો
 પછી વિવેચમહન્તે બ્રહ્મશળ પૂર્યો બૂહફ,

વપો પછીની ઝાઝા શી શાન્ત બ્રહ્મસભા યર્ધ.
 પવિત્રતાના પરમાંશુ, મત્-અસતના સખા સમા,
 યરાકુડ શા ચક્ષુએ જાનવલ્ય ઋષિ ઉચ્ચર્યાઃ
 'આ રચજે, આ સમે, કાલે, હરિનિર્ધાર ધારશે'

ગાહુશ્રુતોનો વર બ્રહ્મધોષ એ
 ગાજે અધિકેા કુરુક્ષેત્ર ધોપથી;
 ઘેરી નલોમંડળની ગુફા ભરી
 ધૂમે ગભીરો ધૂમતો મહાધ્વનિ.
 કાશીપુરી ગાજતી બ્રહ્મમન્ત્રથી.

અધ્યાય ૪ થો - હરિનો નિર્ધાર
 નમે હતી ત્રીજની ચન્દ્રદેખ ત્હાં,
 જગે હતા ચન્દ્રતનુજ ચન્દ્ર શા;
 વહન્તી'તી એમ સુધાંશુની સુધા.
 એ રાત્રિ પુણ્યપ્રભાતની પ્રભે
 મળી વળી બ્રહ્મસભા મહામતિ.

કૂહડી ફરીને આવી પૃથ્વી પાછી અનન્તમાં;
 અહોરાત્રે રમન્તી એ તમસે આવી તેજથી.
 જીનરી આભથી રાત્રિ ઝરન્તી મૃદુ ચન્દ્રિકા;
 પડ્યા એ રાત્રિના પાય કાશીવિશ્વેશ્વર-ચોકમા,
 વેગુના કણ ન્હાળાય એવી એ ઝાંચ તેજની.
 ઘેરીઘેરી વહે ગંગા, જાય કેા જળહાથિણી;

કરે હિમાદ્રિના વસુએ વસ્તુવન્તી વસુન્ધરા
હરિનો શાસ્ત્રનિર્ધાર હતો આજે સુહાગિયો,
સુણવા એ મહાશબ્દો યુગનિર્ધારના સમા
સુહાગી ને જડભાગી મળી માનવ-મેદની.
ઘાટની છાટના પાટે રમે રાત્રિની રમ્યતા,
તારલે તારલે દેવો અદૃશ્યમા વિરાજતા
વિભુ વિશ્વેશનો ચોક વેયો'તો નવકૂલડે,
યજ્ઞના અગ્નિમા આજે, યતા'તા પૂષ પ્રહ્લનાઃ
મધ્યસ્થનુ પદ્માસન નવપદ્મ સજ્યુ હતું.
પ્રહ્લની છાયડી જેવું, ગભીરું રાત્રિના સમુ,
પ્રહ્લસભાનુ ગાભીર્ય હતું પ્રાહ્લણ - શોભતું.
એ જ પ્રહ્લર્ષિ રાજર્ષિ, એ જ ત્યાગી ગૃહસ્થીઓ,
મંન્યાસી ને સંન્યાસિની, યાત્રીઓ, પુરવાસીઓ;
પ્રહ્લચારી, પ્રહ્લચારિણી, આશ્રમી, ઋષિપત્નીઓ;
પધાર્યા'તા પુણ્યશાળી બૃહદ્ પ્રહ્લસભાગૃહે
ઉજ્જવળે અન્ધાર ચન્દ્ર ચોકમાં ચન્દ્રમોહિના;
આછો અન્ધાર લેદી એ તપતી તારિકાવલિઃ
બૃહદ્ પ્રહ્લસભાગીર્ણે છાયા વિશ્વેશની હતી.
યુગનિર્ધારનો યોગ આજે આલે ઊગ્યો હતો
મધ્યસ્થનુ પદ્માસન સોહાતું પદ્મપાળડે;
પડી એ પાળડીઓમા હરિની પાયપાળડીઃ
પરાગો પમરી કિઠયા પ્રહ્લના પદ્મપદ્મમાં,

વિશાળુ સર્વતોલદ્ર પદ્માસન પ્રકાશતું.
 પાયમાં નાલંદશાસ્ત્રી, એક પાયે મહન્તજી;
 મધ્યે વિશ્વેશરૂપે મહામના હરિવરઃ
 ધર્મીલાં ધર્મરત્નોમાં મધ્યે બ્રહ્મમણિ મહદ્.
 પછી મહંત માતંગી વિશ્વવિશ્વેશના ભિચાર;
 મહાભાવે મહાશબ્દે બ્રહ્મશબ્દ પૂર્યો મહત્.
 એ શંખના ઓંકારમાં લોકશબ્દ ગયો સમી.
 ઠીધી પછી પ્રાણવાહી હરિએ બ્રહ્મગર્જના;
 અર્થામૃતે શબ્દધારા વહતી મેઘ-મીઠપે.
 બૃહદ્ એ બ્રહ્મસભામાં બ્રહ્મતેજ રકુરી રહ્યું.
 'અથાસ્તો બ્રહ્મજિજ્ઞાસા' વદ્યા આદિરવરે હરિ;
 એહ આરંભના દેશે દેશ્યાં બ્રહ્મસભાગૃહે.
 'ત્રેરે ધર્મપુરી ધર્મ ત્રેરે વિશ્વેશ ત્રેરણા,
 ફેરેશ એવા વિશ્વમન્ત્રો કાળવહેણે તરી જતા.
 નથી શૂન્ય વિશ્વેશધામ, નથી શૂન્ય મભાગૃહ;
 શૂન્ય ના નાલંદશાસ્ત્રી શૂન્ય ના મુજ શબ્દ આ.
 નથી કાલે શાસ્ત્રીજીએ શૂન્યમાં ઢોળયું શૂન્યને;
 અહીં આજે નથી હુંયે શૂન્યમાં શૂન્ય ઢોળતો.
 વહું છું મત્શબ્દગંગા મત્ આ બ્રહ્મસભા વિશે
 'સાધુ' 'સાધુ' સાધુશબ્દે બોલી બ્રહ્મસભા બધી.
 'ન્યાયશાસ્ત્ર નથી શૂન્ય, નથી શાસ્ત્રાંય શૂન્ય આ;
 જ્ઞાનવિજ્ઞાન નથી શૂન્ય ના-નથી શૂન્ય આત્મ ઠે.

વિબુધોમાં, સુબુધોમાં, ધૂર્ત બુદ્ધ, કુબુદ્ધમાં,
 બુદ્ધિનું છે અનુષ્ઠન રંગ્યુ સ્વે સ્વે ગુણાવળે.
 એવી ગુણાળવી બુદ્ધિ, જેવો ગુણાળવો નર.
 ધર્મ અધર્મ ના થાય, અધર્મ ધર્મ થાય ના;
 પુણ્યપાપ ધર્માધર્મ ધરામાં છે સનાતન :
 દેવ-દાનવ છાયાળાં ઠહે સાધુતા-અસાધુતા
 સ્વર્ગે ને નર્ક મિથ્યા જો, તો મિથ્યા પુણ્યપાપ છે;
 દેવદાનવ મિથ્યા તો, તો મિથ્યા માનવવંશ આ.
 માનવી હોય મિથ્યા, તો બાણે-નાણે કિયો જગત ?
 કહેશે, નથી અહોરાત્ર ? કહેશે, તેજતમસ્ નથી ?
 તેજ-તમસ્ અહોરાત્ર સમાં છે પુણ્યપાપ એ.
 રામ-રાવણ મિથ્યા, તો મિથ્યા રામાયણે પછી;
 મહાભારત મિથ્યા, જો મિથ્યા પાંડવ-દ્રૌપદો.
 મતી ને અસતી કેરા વિષે કેા ભેદ જૂંમશે ?
 અસાધુ સાધુને કહેશે ? સાધુ કહેશે અસાધુને ?
 કહેશે, પુણ્યાળુને પાપી ? કે પુણ્યશાળી પાપીને ?
 કહે જો પશ્ચિમને પૂર્વ, કહે જો પશ્ચિમ પૂર્વને.
 શૂન્ય લેશે નથી પ્રહ્લ, પ્રહ્લ પ્રહ્લત્વથી ભર્યો;
 પ્રહ્લધામ નથી શૂન્ય, ભર્યું છે પરપ્રહ્લથી.
 દિશાઓના દિગંતોને પૂરીને સ્વપરાક્રમે,
 ભરી પ્રહ્લાંડ, વહી પાર, ધૂમે પ્રહ્લ અનન્તમાં.
 જ્ઞાનસૂનું નથી શાસ્ત્ર, નીરસૂનો નથી નિધિ;

દષ્ટિની પારનાં સત્યો દેખે શે દષ્ટિ જાપડી?
 નથી બ્રહ્માંડ બ્રહ્મસૂત્ર, બ્રહ્મસૂત્રો ન બ્રાહ્મણ.
 મન્ત્રોને મહદાકાશે જતા કેા અવરોધશે?
 યજ્ઞની જ્વાળાને કેાણુ રોકશે સ્વર્ગમાં જતી?
 માશે બ્રહ્માંડ મુઠ્ઠીમાં? બન્ધાશે બ્રહ્મ બુદ્ધિમાં?
 જાંધો અસીમની મીમા; જાવ, માપો અમાપને;
 મંડેલો આલના પાટ, સંકેલી નેત્રમાં પૂરો.
 આ મો જગમ્યની વાર્તા, ગમ્યમા કેમ આવશે?
 બુદ્ધિના ઘટના ઘેરે સમાશે કેમ સાગર?
 ધરાને ધારણકર્તા ધર્મે છે આ ધરા મમો.
 શાની થા, ગુણવન્તો થા, ધર્મી થા, ધીર થા, નર!
 કાળ છત, જગત છત, છત પ્રારબ્ધને જઈ-
 બ્રહ્માંડ બ્રાહ્મણનું છે, છે આ બ્રહ્માંડ બ્રહ્મનું;
 બ્રાહ્મણ થા, બ્રહ્મર્ષિ થા! યશે બ્રહ્માંડ તાહરું
 બ્રહ્માંડે બ્રહ્માંડસ્વામી પરબ્રહ્મ પરાતપર
 નથી મિથ્યા, નથી શૂન્ય; છે મહાસત્ય એ પરમ્.
 મેઘ વર્ષા વિરામે છે, વિરામ્યા એમ શ્રી હરિ;
 વારિ ને શબ્દધારાને મુધાધાગ વહાવી ત્હાં:
 સિધાવ્યો શું મહામેઘ, ઊગ્યો શું પૂર્ણ ચન્દ્રમા!
 હરિ બ્રહ્મસભા મધ્યે બ્રહ્મપ્રભા પ્રકાશતા.
 પુણ્યાત્માએ પુણ્યનેત્રે, બ્રહ્મજ્ઞે બ્રહ્મદષ્ટિએ,
 શ્રી હરિની બ્રહ્મપ્રભે પરબ્રહ્મ દીઠા પરમ્.

યજ્ઞના અગ્નિની જ્યોતે, મધ્યાહ્ન બાનુની પ્રભે,
 જ્વલન્ત ઋષિ જાજ્ઞવલ્ક્ય ઊઠ્યા, જ્વલંત ઉચ્ચર્યા :
 ‘ઘડેા હિમાદ્રિના શૃંગે, નેત્રાભિરામ નીર્ઘંશો;
 ગંગોદકે પુણ્યોદકે અંધોળો, પુણ્ય પેળયો.
 ઋષિ છો; ઋક્ષ્યામાં શું ગાયા છે ગીત પાપના ?
 શન્ય હતો યજ્ઞકુંડ, ભયો ઇન્ધનથી પછી;
 અગ્નિવન્તો યજ્ઞકુંડ નથી શન્ય, નથી વૃથા’
 એ વૃથા, તો મહારીત્તમારી, આયુધ્ય-વરધો વૃથા
 પછી પૂણ્યોદ્ધુતિ કીધી મહન્તે મનુભાવથી;
 બ્રહ્મમભાનો નિર્ધાર નિર્ધારી ધર્મધારણે :
 ‘ધન્ય છે આજનુ પર્વ, મન્ત્રવેત્તા ઋષિવરો !
 મહાકીર્તિ મધ્યમ્થે આ કીધી ઉત્તમવની નિધિ-
 ધર્મ પુણ્ય બ્રહ્મ કેરી પ્રતિષ્ઠા કીધ ગાંધત
 મન્ત્રવતીની શોભા શી, ગંગોદક શી પાવની,
 સુદ્ધી શ્રી હરિની વાણી, વાણીનેયે પવિત્રતી.
 પુણ્યની પ્રેરણાભતા, મહ્જ્ઞાનના પ્રકાશક,
 સંધ્યાપક મહર્મના, પ્રણેતા પરબ્રહ્મના,
 કાશીપુરી શ્રી હરિને સંભારશે યુગેયુગે’
 ને ઊઠ્યા નાલદશાસ્ત્રી, ઉચ્ચર્યા જ્ઞાનગંધીગ :
 ‘બ્રહ્મજ્ઞો બ્રહ્મપુરીના ! હરાંયો હરિજો મહને.
 આત્મામાં અન્દ્રવંશીજો ઉગાડ્યો અર્ધ અન્દ્રમા;
 વિશ્વેશ્વર વિશ્વભાવે પૂર્ણિમા પ્રગટાવશે.

રાખશે તો કૈંક કાળ રૂઢૈશ વિશ્વેશ છાંયમાં;
 પુણ્ય ને ધર્મ ને પ્રદા પ્રદાપુરી પ્રિછાવશે.
 ભક્તિની આત્વિકતાથી થશે જ્ઞાન સુધામય,
 પછી વિશ્વેશ-પૂજારી થૈ વસ્યા વિશ્વેશ-મન્દિરે;
 ધર્મપુરી કાશીપુરી કરે આતિથ્ય આદરે.
 પ્રભાતે પ્રભાતે શાસ્ત્રી પૂર્વથી પડતી પ્રભે,
 જતા હતા ગંગાસ્નાને દેહાત્મ-શુદ્ધિ સાધવા.
 અગ્નિહોત્ર દેવાગ્નિનો ભાવશઃ નિત્યશઃ કરે;
 જ્ઞાનસત્ર આરંભીને, ભણી પોતે ભણાવતા.
 શિષ્યવૃન્દો ઊભરાતા શાસ્ત્રીજીના શુરુકુલે.
 રહાંજે રહાંજે સૂર્યસંગે જતા'તા હરિદર્શને.
 રાત્રિએ રાત્રિએ શાસ્ત્રી સાંભળે વા કરે કથા;
 ધર્મપુરીના સદ્ગર્ભે શીખી શાસ્ત્રી શિખાડતા.
 સંપ્રહે આત્મભંડારે અભોધ આત્મભોધને.
 તપ-સ્વાધ્યાય ભક્તિમાં, સદ્ગર્ભે લોક-સેવને,
 દિનો પર્વ સમા વીતે વારુ વિશ્વેશ મન્દિરે.
 ભરેલો મેહુલો આવે આઠ સૂર્યો તપી રહ્યો,
 એમ પાત્ર સંપૂર્ણાયે, આત્મા અમૃતનો થયે
 વિશ્વેશની અનુજા લે શાસ્ત્રી સ્વસ્થાનકે ગયા.
 થયા વિશ્વેશના વિશ્વે પ્રેરિતોના પુરોહિત.
 ચન્દ્ર શા ચન્દ્રમોલિના નમણા નાવડે રહડી
 ગમ-તરંગે ઝૂલતા ગયા ભાગીરથી - તટે.

મોહના માગરતીરે મીઠી માગરછોળ શા
 થયા ત્હા નાલનદના લોઠપૂજ્ય મહામણિ
 ને પછી આયુષ્યયજ્ઞ કાશીના ધર્મ-ઇન્ધને
 જલાવી આયુષ્યગેય ગાજ્યો વિશ્વેશયોગમા
 પુણ્ય વાવી પુણ્યવન્તી ક્રીધી નાલનની ધરા
 ને ઉદ્ધવાવતારના ત્હા થયા ગોત્રપુરુષ એ
 આજે નાલનદશાઓના ગૌરવી શુભકીર્તનો
 ગાય છે ગભીર ગણદે ગંગાસાગર-સગમ

નથી જગત આ સૂતુ પુણ્યપાપથી,
 નથી જગત ધર્મઅધર્મશૂન્ય કે,
 દુઃખાણકર્તા નથી બ્રહ્મશૂન્ય આ,
 બ્રહ્માડ બ્રહ્મે ભર્યું, શૂન્ય એ નથી
 મો શૂન્ય, તો એ તુજ શબ્દ શૂન્ય છે

અધ્યાય ૫ મો . બ્રહ્મર્ષિની બ્રહ્મનગરી

દિગ્પાળ સ્થાપન્તી દિશાદિશાતીકે,
 પ્રતાપ પૂરન્તી મહામનોરથે,
 વિશ્વે વહે ધર્મપુરી જ ધર્મને
 દેવત્વ દેવી ભરી આત્મઆત્મમા
 નાજે જગે ધર્મની જ્યોત યજ્ઞ શી

પછી વાચી કાળ યોગ, કાળ સિન્ધુ તરી જતો
 નિર્ધાયો એક નિર્ધાર સત્યકામ હરિવરે.

કાળના કાળને નહોતો કેા લીલાયોગ દુર્લભ.
 તે નિથિથી પ્રાતપ્રાતે થતા અલોપ શ્રી હરિ.
 અન્નપુત્રે અદ્રક્ષે સ્થાને દર્શન દે અણુચિન્તવ્યાઃ
 વીજળી ઝળકે એમ ઝળકે ઝળકી શમે.
 ભૂતના ભડકા જેવું ભાસે પ્રાકૃત લોકને;
 ભૂતના ભડકા નહોતા, હતા એ દેવ-જ્યોતિઓ.
 ભાસે છે પ્રાકૃત દે દેવોયે ભૂતજ્યોત શા.
 ત્હારથી દૃષ્ટિ-બુદ્ધિને અગમ્ય દર્શનો થતાં;
 ત્હારથી કૌતુકપરા કાશીમાં અફભુતો થતાં.
 વિલોકે ને અવલોકે ધીમન્તો ધારીધારીને.
 એકઠા ગંગોદકનાં મહક્યાં પૂર ભયંકર;
 ધોયા પુરુષોદકે એહ ભરેલા તટકર્દમો.
 નીખિયાં નિર્મળા ઘાટ પ્રાતઃકાળે ઋષિવરે,
 એકઠા વાયુ વાયા ને મહડી આંધી અઘોરિણી;
 વેડીને વનનાં વૃક્ષો વર્ષાં ગઈ યજ્ઞ ઇન્ધનો.
 યાજ્ઞિકોએ અવધાર્યું રીઝયા છે વનદેવતા.
 એકઠા આયમી ભિગ્યે, પ્રભા પ્રભાતની પડયે,
 દીઠાં ઉદ્યાન ઉદ્યાને પ્રકુલ્લ્યાં પારિજાતકઃ
 ઢાળાયું કાશીપુરીમાં જાણે નન્દન ઇન્દ્રનું.
 થતાં'તા વિશ્વઆશ્રયો ઇન્દ્રિયોથી અતીન્દ્રિય.
 અણુદીઠાં પુષ્પપુષ્પો પરાગો પમરે મીઠા;
 અણુદીઠાં ઉદ્યાનો ત્હાં મ્હેકમ્હેક મ્હેકતાં:

રુપુરી રહે ધર્મપુરીમાં સુગન્ધો નભપારની.
 પુરાયે તેજમાં તેજ, આથમે તિમિરાવળો;
 ને પ્રહ્લણ્ય જહલાયે ઋષિ આશ્રમ આશ્રમે.
 પ્રહ્લર્પિની પ્રહ્લજ્યોતો ઝગઠે પ્રહ્લઅંચ શી.
 જાહરપતિ સૂયં જામે, ને જામે શુક ચન્દ્રમા;
 કૃષ્ણપક્ષ શુક્લ જેવો, જામે અમામ પૂર્ણિમા.
 ધર્મની ધર્મપુરીમાં ધિંગી ધર્મોર્મિજો છેલે;
 દિશાઓ પાવન થાય, દીસે નિર્મળું નિર્મળું.
 પ્રહ્લ વર્ષે, પ્રહ્લ જિગે, ધર્મી ધર્મધરા વિશે;
 પુરી વિશ્વેશની જાલે વિશ્વથી અધિકી થકી
 પ્રાહ્લણ્ય નેત્રેનેત્રે, અંગેઅંગે અગાધતા;
 હૈયેહૈયે વૈષ્ણવતા ને પ્રહ્લ આત્મઆત્મમાં;
 કાશીપુરે પ્રહ્લજાવો વર્ષે પ્રહ્લાડપારથી.
 ડાહજતા મેઘના જેવા, ભદ્રજાવે ભયોભયો;
 પમરતા પધારે ત્હાં હરિ વિશ્વેશ-મન્દિરે.
 હરિને પગલેપગલે પુણ્યે પૃથ્વીતલે જિગે.
 દેવોની દેવજૂઠિમાં પુણ્યે પુણ્યવતી થતી.
 વ્યોમપાટે દેવધાટે દેવ-મન્દાકિની વહે;
 મધુરા જગહિન્ડાલે મન્દ-સુમન્દ ડાહજતી.
 એહ મન્દાકિની-આરે પ્રકુલતા અનન્તને,
 વિશ્વેશને મન્દિરેથી શ્રી હરિ વીણવા જતા :
 વીણી વિશ્વેશ-વાડીમાં અનન્ત એહ વાવતા.

ઉઘાનો કલ્યાણ કેરાં ભિગતાં કાશીપુરીમાં;
 હતું કેા કાળનુ એક, થતું એ નિત્યનિત્યનુ.
 ધર્મ કેરી ધરામાં ત્હાં પ્રહ્લ વાવી, ઉગાડીને,
 ધર્મપુરી હતી ત્હેને પ્રહ્લપુરી કરે હરિ.
 દેવોએ દેવદષ્ટિએ દીહું એ દૈવી અદ્ભુત.
 દીહું-મન્દાકિની-આરો અને એ દેવની ભૂમિ
 કાશીમાં ઠલવાતા'તા વિશ્વે વિશ્વેશને પદે.
 'રૂઠ્યા શુ ઇન્દ્ર રૂદ્ર? રૂઠ્યો શુ કાળ કોપતો?
 થશે શુ સ્વર્ગ ખાલી? વા ખાલી મન્દાકિની થશે?'
 દેવનાં વૃન્દ ચિન્તાના મહુડ્યા ચિન્તન-આકટે.
 એક વેળા પ્રાતઃપ્રભે પ્રજાનાં, અન્ન વર્ષતાં,
 ત્હારે મન્દાકિની-આરે પધાર્યા'તા હરિવર.
 રતનરેતે વીણતા'તા પડ્યા ચિન્તામણિ-કણો.
 દેવોના દૈવી પ્રતાપે, અર્પે એ ચિત્ત-ચિન્તાન્યુ.
 ધન્યભાગ્ય કાશીનાં કે, હરિ ચિન્તામણિ વીણે.
 ગયાં ત્હાં દેવના વૃન્દો, પ્રેમથી પ્રણયમી ભિભા;
 ધર્મોએ ધર્મની નાંખી ધા ધર્માધ્યક્ષની કને.
 'અમારો આ અપરાધ? દુરિતો દેવનાં કશાં?
 સ્વર્ગને વીણીવીણીને ભરો છો પૃથ્વીને હરિ!
 સ્વર્ગ ખાલી થશે, તો તો દેવો સૌ વસશે કયહાં?
 સૂનો મન્દાકિની-આરો, સૂનો છે દેવઘાટ આ;
 દેવાધિદેવ! ગા વાંઠે સ્વર્ગને આ સૂનું કરો!

નથી અર્ધ્યાજ્ઞલિ દેતી આપને દેવ ભોમકા ?
 નથી શુ કરતાં હાવાં દેવર્ષિ હરિકીર્તન ?
 આવ્યા નારદજી એવે દેવવીણા વગાડતા;
 નર્તતા ને ગીત ગાતા, હરિકીર્તન હોંશીલા.
 વહાવી પાયમાં ગીન હરિપાયે વીણા ધરી.
 'ભાવ જો હોય તો ભાવે લઈ ભાવ ભલે, હરિ!
 ચિન્તામણિ ચિત્તચારુ ચિન્તાબુ સહુ પૂરતો.
 ચિત્તનો સંયમ એવો બાળ્યો શું હરિ! ભૂતલે ?
 દેશો, પાછો પછી લેશો, શોભશે એહ આપને ?
 પૃથ્વીમા પ્રકુટિયો પેખ્યો દેવોનો આત્મમંદમ ?
 સિદ્ધિઓ છે સંયમીને, અમંયમી ઉભડશે
 સ્વેચ્છાવિહારી છો આપ, ઇચ્છો એમ કરો, હરિ !'
 દેવર્ષિનો ઉપાસંભ, ગંભીરો મધુરો, સુણી,
 દિલડોલનત દેવોનો મુણી દેવપુકારને,
 શ્રીહરિ ત્હા કાણુ ધબ્યા, કાણુ ચિન્તાનમા રૂખ્યા.
 હસી પ્રસન્નતા-હામ્ય વદ્યા ચિન્તા-નિવારણ.
 'મત્ય, દેવર્ષિજી ! બાળ્યુ, સત્યની નિત્યમૂર્તિ છો;
 ન હોયે એહ પૃથ્વીને, દયો આ ચિન્તામણિકણો.
 મિદ્ધિઓ સયમે શોભે દેવમાં કે અદેવમાં
 દેવો ! દેવદેવાના દેવર્ષિ દેવભોમમાં.
 નથી ખાલી ઘતું સ્વર્ગ, ન હાલો દેવઘાટ આ;
 કે ન મન્દાકિની-આગે પડે જૈ ગગને તટે.

ઉતારો ચિત્તની ચિન્તા, દેવો છે મુજને પ્રિય;
 માંડું છું સ્વર્ગની છાયા ધર્મપુરે ધરાતલે.
 વિશ્વેશ્વરની વાડીમાં વિહારાથે પધારજોઃ
 થશે બે સ્વર્ગ, સ્વર્ગીં તો થશે સ્વર્ગેપ્રભા દ્વિધા.
 પૃથ્વી-લોકે થશે જરૂદા જરૂદાં માનવી દેવસંયમી,
 ચિન્તામણિ કલ્પવૃક્ષ હશે તરૂદા તરૂદા ગૃહેગૃહે '
 પછે કાશીપુરી મધ્યે જિગ્યાં આશ્રમ-આશ્રમે.
 દેવમન્દાર-મન્દારો મહેકતા દેવમહેકથીઃ
 દૈવી મહાસુગન્ધાથી ધર્મપુરી પરિમળે.
 અગમ્યના મન્ત્રોચ્ચારો વાસુમાંથી થતા હતા;
 આકાશી ઉચ્ચરે મળદો નવસા નિગમાગમોઃ
 ગેળની ગંભીરતાથી, દિવ્યતા થકી દેવની.
 પ્રભોતે ને સાર્યકાળે, રમન્ના સિદ્ધિના સમા,
 પ્રભાવન્ના પડછાયા પડતા રાજમાર્ગમાંઃ
 આવે-જાય ગંગાધારે, શમે વિશ્વેશદર્શને.
 પ્રાહ્લજ્ઞાનાં પ્રાહ્લપાત્રો છલે મન્દાકિનીજળે;
 દેવજળે અર્ધ્ય અપે પ્રાહ્લપિ સૂર્યદેવનેઃ
 યોમમ્મી દેવના સૂરે બળે ગાયત્રીધોપમાં.
 આશ્રયો નીર્ખાનીર્ખાને, કલ્પીને દેવકલ્પના,
 'દેવનાં અદ્ભુતો આ શાં ?' કહે મૂંઝયા ઋષિવરોઃ
 પેળી આશ્રય તો આત્મા, નેત્રો અંબાય અદ્ભુતો.
 વિસ્મયોથી વિસ્મયેલું, અદ્ભુતોથી પરિભ્રુત;

ગયુ બ્રહ્મર્ષિનુ પથ પચેશ્વર ઋષિ કનેઃ
 પ્રશાન્ત એહ એકાન્તે જાનવદ્ય મુનિઆશ્રમે.
 પ્રભુમ્યા; પ્રભુમી પૂછયું: 'આ શાં અદ્ભુત આજ્ઞનાં ?
 કૃપા છે કે કૌપ છે એ ? ગેળના વર કે શરે ?'
 'વિલોકીશ કાળયોગ, અવલોકીશ ગેળને;
 આવજો પડી સન્ધ્યાએ.' જાનવદ્ય ઋષિ ઉચ્ચાર્યા.
 સદામંતુષ્ટ મંતોપ દાખી ઋષિવરે વળ્યા.
 બીજે પ્રહરે મધ્યાહ્ને ચ્હડયો ભારકર મસ્તકે,
 ત્હારે સમાધિમાં બેઠા જાનવદ્યજી મહામુનિ.
 મમસ્ત ખગોળને જોજ્યો જવલંત સૂર્યજ્યોતમા;
 ને ખગોળપાર જેને જોયુ દેવભૂમિતટે
 દીઠી કાશીપુરી ત્હાંથી થતી દેવપુરી સમી;
 વિશ્વમા વિશ્વેશ્વરનો ચ્હડતો'તો મહાધ્વજઃ
 આત્મદષ્ટે એહ દીકું આનન્ધા ઋષિ દર્શને.
 સાચંકાળે નમ્યો સૂર્ય, ઝોળાઝો આબના પડયા,
 આંચુ બ્રહ્મર્ષિનુ પથ 'વર કે શર' પૂછવા
 ઋષિ આનંદમાં દીઠા, પામ્યા ઉત્તર પ્રશ્નનો.
 મતકારી આમન આપી, જાનવદ્ય ઋષિ ઉચ્ચાર્યાઃ
 'ચિન્તાની આ નથી વાર્તા, હરિની છે હિતસ્વિની;
 ધર્માદ્વી ધર્મપુત્રીને કરે છે ધર્મધિગડ
 ઊગશે આવતી કાલ, કાશીને ઘેરશે કલિ;
 કારમા કાળની પાળ પાળવે છે હરિવર.

નીકળ્યા છે દિગ્વિજયે ધર્મીલી કરવા ધરા;
જેળી દૈવત દેવોનાં સંભરે છે અહીં હરિ.

ચિન્તા છાંડો, ધર્મ પાળો; પ્રાદક્ષિણ! થાવ પ્રાદક્ષિણ,
આ તમ પ્રદક્ષિણુરે પ્રદક્ષિણ વસશે વાસ શાશ્વત.’

અને સાથ આરતીમાં મળ્યે વિશ્વશમન્દિરે,
ઋષિએ હરિને પૂછ્યુ વિશ્વ-આરતી જ્યોતમાં :

‘પ્રભાતે ને પ્રભાતે કંડા પધારો છો ? હરિવર !’
નેત્રે પ્રભા ઝરે, જોવા ઝયાં શબ્દો હરિમુખે :

‘આત્મદષ્ટિ ઉઘાડીને પેળે છે તેહ પેળશે;
અગમ્યે આત્મને ગમ્ય દેવદર્પણ વિશ્વ છે.

‘આત્મદષ્ટે સમાધિમાં દીઠો, ત્યહાં રમું છું હું;
કરું છું ધર્મપુરીને પ્રદક્ષિણુરી જ પ્રદક્ષિણી;
પ્રદક્ષિણીની પ્રદક્ષિણુરી રૂહેશે કાશીપુરી સદા.’

નિતાન્ત વીણી વીણીને અનન્તને,
ને વિશ્વ વિશ્વેશ્વર વાવી-વાવીને,
વિશ્વંભરા વિશ્વ કરે વિશાળવું.
ભરીભરી શાશ્વત પ્રદક્ષિણવર્ચસે
પ્રદક્ષિણ પ્રદક્ષિણુરી કરે હરિ.

અધ્યાય ૬ ક્રો. ગંગાપ્રવાહ

અજ્ઞાનની ધોતી રળે પદે ચહડી,
પ્રારબ્ધ પુણ્યોદકથી ભગીભરી,
વિશ્વેશ કેરી કંગી વિશ્વવન્દના,
ગંગા વહે જ્ઞાનપ્રવાહ ગભીરીઃ
અનન્તની ધાર સમી અનન્તિણી

કાળ પ્રવાહ શો બહે છે ગંગાપ્રવાહ ગૌરવી,
સર્વસ્પર્શી, સર્વદર્શી, સર્વત્રે સર્વપાવનઃ
વિધાત્રીના બહેણુ જેવો સદા અખડવાહિન
ગંગાજી કાશીના મેલો નિત્યશઃ નિર્મળા કરે
હરિએ પછી નિર્ધાર્યું 'નિર્મળ નિર્મળ કરું'
વહન્તી મેઘની માળા વિશાળા બ્યોમમાર્ગમા,
વહન્તી ગગની છોળો એમ વાદળીવાદળીઃ
એક એક હતી અક્ષા શુભ્રાશુભ્ર પ્રભાવતી
સ્વર્ગવાસી સ્વર્ગીનીયે અસૂયાને જગાડતી,
કાશીધાટે વહે ગંગા હાસિની વિશ્વવાહિની

ગંગા ગુણે કેા ગુણવત ગૌરી
હિન્ડોલ ડાલે ગૃહિણી શી ડાલે,
વિશ્વેશના પાય ધીમન્ત ધોતી
અગાધ વારિ વહતી અગાધે
આનદતી, જિજ્ઞાસતી, ઉમંગી,
પ્રભાતની પુણ્યપ્રભાળ છોળ,

તરગિણી, ઉત્તમવળ બ્યોમશ્યામ,
ગંગા વહે તુંગ તરંગ રંગે.

વહન્ત કુંડો સમ કુંડજોમાં,
મૃત્યુમુખી, ભીષણ ચક્રચક્રી,
હાડી, અમીરી, ગહરી, ગભીરી,
ધૂણા સમી ધૂમડીઓ ધૂમન્તી.

હિમાલયેથી વહી આવી ધાતાં,
હિમાદ્રિ ઢેરી ઉરસેર જેવાં,
ન્હાની ગિરિધાર પરંપરા શાં,
બે પૂરના પાણી પ્રચંડ મોળે.

તટે તરંગાવળ મન્દ મન્દ
ધીરે જૂલે લોલવિલોલ જૂલે;
વિશ્વેશ / ઢેરી ફૂલમંડળીની
દહેરો તીરે દહેકતી પુષ્પમાળા.

પોંખી-વોંખી માળણ ઢેરી છાજો
વેરી હતી ત્હાં ફૂલી ફૂલવાડી;
ખૂલંગ શા પાવન કિર્મિલંગે
પદે-પદે પાંખડીઓ પડી'તી.

દેહે ધરી પાવન પુષ્પ-પુષ્પો
પ્રભાવતી પ્રકૃતિની કુમારી
ગંગા ગિરિની પ્રિય પુત્રી જેવી
પ્રકાશતી દેવપરિમળોગી.

કલ્યાણી કે કાળની પાંખ જેવી,
ઉદ્ધારિણી બ્રહ્મકૃપાની હેલી,
સદ્જ્ઞાનના જેવી અખડ બહેતી,
અનન્તથી આવી જતી અનન્તે.

પુણ્યોદક લે પૃથ્વીમાં બહેતી સ્વર્ગ-પ્રવાહના,
એકવાં ગંગનાં બહેણે ન્હાતા'તા હરિ એકદા.
દેશે કુવારની ધારા હસ્તમયળી પછાડીને,
વિછોડે વારિના ગિન્દુ મુખની પિચકારીઓ,
ઉછાળે મન્દ્રચાપો છે અંગઅંગની ધારથી
પૃથ્વીપાવન વારિને કરીને વળી પાવન
તહરે તહેરે હોકતા ને તરે-ફળે નીરે હરિ.
કાલિન્દીથી કૃષ્ણવર્ણી થતી ગંગા પ્રયાગમા;
કૃષ્ણવર્ણી કરે કૃષ્ણ કાશીમા કૃષ્ણવર્ણીને
વાદળી વારિછાયાએ હર્ષે વિશ્વેશ ઝીલતા.
બ્રહ્મ કાળપ્રવાહે વા વહે જ્ઞાન-પ્રવાહમા,
હરિ એવા રમે-ધૂમે ઘેરા ગંગા-પ્રવાહમા.
આજની આનન્દરંગી પડેલી પડાગંધડી
પાણીના પટમાં છાડી નિહાળી ત્હા હરિવરે:
વનના પલ્લવો જેવા ન્હાળા ઘરો પરે થશે.
જળનાં એ જ્યોતવન્તાં ઝોલે ચક્રકયા દળેદળે,
પરાગવન્તી પુષ્પોની પાંખડી-પાખડી મહી,
જળમૂલા શા મૂલન્તા હરિને હરિદષ્ટિએ,

જગતના જળદર્પણમાં થયું પ્રહ્લાંડર્શન.
 દીઠો ત્યહાં સંકેલાતો આભમાં અવકાશને;
 પથરાતો હતો પ્હોજો જળે પલવટ પાથરીઃ
 દીઠો એહ ખંડ-ખંડ, દીઠો એહ અખંડને.
 ધૂમે ત્હાં સૂર્યમાળાઓ મહાગ્રહો ધુમાવતી;
 ધૂમે ત્હાં ચન્દ્ર ને પૃથ્વી તેજછાયા પ્રસારતાંઃ
 ચન્દ્રપૃથ્વીની છાયાઓ કરોડો યોજનો પૂરે.
 સૂર્યજ્યોતે ચન્દ્રજ્યોતે અહોરાત્ર તપન્ત એ
 લઈને સૂર્યમાળાઓ પ્રહ્લાંડો પ્રહ્લમાં ધૂમે;
 પ્રહ્લાંડ-પ્રહ્લાંડની માળા કરે પ્રહ્લની આરતી.
 નિખિલને નિયંત્રતી કલ્યાણી નિયમાવળો
 તોડી વિછોડી છછેડી આભની પાળ આથડે;
 સ્વેચ્છાવિહારી સ્વચ્છંદી, ધપતા ધૂમકેતુઓ.
 એ મગરમચ્છેનેયે પૂરતા પાંખ-પિચ્છમાં
 બ્યોમ કેરા ખંડખંડે પ્રલંભાતા યુગોયુગોઃ
 વિધિના ગેગમન્ત્રો શા લખ્યા'તા જળપાંખડે.
 કોટિ યુગો, મન્વન્તરો, કલ્પો કલ્પન-પારના,
 પ્રહ્લાણનાં અહોરાત્ર, સજનો પ્રલયો મહદ્ઃ
 પીતો સકળને કાળ વહે વડા અનન્તમાં.
 સમાર્તું સૌ સમેટાઈ ગંગાના ગિન્દુ-ગિન્દુમાં.
 ગંગાનાં પુણ્યોદકનાં ચૂલન્તા જળદર્પણે,
 હરિની હરિદ્વિષ્ટે દીકું ત્હાં વિશ્વદર્શન.

નિહાળી નેત્રમાં ઊભું અખિલ વિશ્વમંડળ.
 અંજલિ અંજલિ નીર યંભ્યા ઉછાળતા હરિ.
 ગંગામાં વિશ્વના ખંડો દીઠા વેયો જળેજળે;
 આંખમાં એકસ્થ દીઠા; જાગ્યુ ત્હાં પ્રહ્લચિન્તન.
 સ્થૂણતાના પાર્થિવેથી ચૈતન્યે વિહર્યા હરિ;
 સૂક્ષ્મદષ્ટે સૂક્ષ્મ જોતાં પ્રહ્લ પ્રહ્લાંડમાં દીઠા.
 ઢળ્યાં પછી હરિનેત્રો પ્રહ્લાંડશાયી પ્રહ્લમાં.
 ઉતછાયા શું કરે વાતો ગિરિ શું જેમ કેા ગિરિ,
 કે, કરે ગૃહમાં ગૃહ ગોષ્ઠિ કે આત્મ સ્વાત્મ શું,
 પ્રહ્લ શુ પ્રહ્લાવતારે માંડી પ્રહ્લાંડની કથા.
 'મહાપ્રહ્લન! અનન્તવાસી! મૂકી એહ અનન્તને
 આબ્યો પ્રહ્લાંડને આરે, અને પ્રહ્લાંડ જોયુ આ.
 સૂર્યમાળા તૂટ્યા જેવી, મનસ્વી ધૂમકેતુઓ.
 વહાવી ઘાટઘાટેથી ગંગાઓ શાસ્ત્ર-શાસ્ત્રની;
 તહોયે આજે યુગો વીત્યે પુણ્યાળુ કાં નથી જગત્ ?
 જ્ઞાનના ધુમ્મટો ખોલ્યા, વાવી વિજ્ઞાનવાડીઓ,
 વહાબ્યા ધમ ધરામાં, પ્રસ્થાપ્યાં ધર્મમન્દિરો.
 ત્યાગ વૈરાગ્ય સંન્યાસ પ્રહ્લણ્ય પ્રહ્લચિન્તન,
 સદ્બોધ્યા સદ્ધર્મમર્મો વૃથા છેક નથી થયા :
 તહોય છે દુઃખના સિન્ધુ, તહોય છે પાપપર્વતો.
 કેટલીયે વેળ આબ્યા અવનીમાં અનન્તથી,
 ઉદ્બોધ્યો અવતારોએ મહામાનવ લોકને :

તરતાં રોગ કે મૃત્યુ ત્હોયે શીખ્યાં ન માનવો.
 પ્રાતેપ્રાતે મહાજ્યોત પાઠવી સૂર્યની પ્રભા;
 વસે ત્હોયે પૃથ્વીલોક રાત્રિના અંધકારમા.
 આદ્યજ્ઞો ગાય વેદોનાં ગાત્રો કેં કથળી ગયાં;
 સુકાયે રસનાં સ્રોતો પૃથ્વીયે પાંગળી થતી.
 માનવોદ્ધારનો માર્ગ હીઠો એક મહીતલે;
 તીર્થોદ્ધાર કરું છું, ને દેવોમા પૂરુ દૈવત.
 અન્ય કે ઉદ્ધારમાર્ગ હોય તો બ્રહ્મ! દાખવો.’
 ને પછી બ્રહ્માંડ-શબ્દે બ્રહ્મને બ્રહ્મ ઉચ્ચાર્યા :
 ‘વિલાયા છે યજ્ઞયાગો, આથમ્યા વેદના ધ્વનિ;
 જ્ઞાનસત્ર સમાં ગેળી વિસાર્યા ઉપનિષદો.
 નિર્ધારો એક નિર્ધાર બ્રહ્માંડે બ્રહ્મ સ્થાપવા.
 તીર્થપુનરુદ્ધારનો પ્રવર્તો પુણ્યપંથ હો;
 દેવો તીર્થો કરે દૈવી ભૂલેલા પૃથ્વીલોકને.
 બ્રહ્મજ્ઞાનનાં સત્તીર્થો આદ્યજ્ઞોને કરો, હુરિ!
 આત્મમાં આત્મમાં તીર્થસ્થાપ્યે તીર્થો થશે જગત્.’
 ગંગ-તરંગના શબ્દે પૂર્યા પુણ્યોદકે ધ્વનિ.
 ત્હાં તો મહદ્ મન્ત્રધોષ ગાજિયો ગંગઘાટમાં;
 શાન્ત-પ્રશાન્ત અન્તરિક્ષ ઘેરાણું શબ્દધોષથી.
 શ્રી હરિને આત્મપૂર્ણ સ્તોત્રે બ્રહ્મર્ષિઓ સ્તવે.
 પુણ્યોદકેથી પેખ્યું તો બ્રહ્મ એ ગંગઘાટમાં
 હરિએ સ્તવર્તુ હીરું તટે બ્રહ્મર્ષિવૃન્દને;

સ્નાન કાળે પધાવેલું, સ્નાન-શુદ્ધિ સુહાગિયું.
'સત્યકવ્ય પૂર્ણકામ પૂર્ણ છે પુરુષોત્તમ;

અમારો ભાવ છે એક, પધાર્યો છે છ તો પૂરો.
તરેત્રાં તરતાં નીરે ગંગામાં ગાવ છે, હરિ!

સુવ્યા એહ મહામન્ત્રો, કલ્યાણભાવ સાંભળ્યા.
ગાવ છે ગંગમાં એહ ગાવ વિશ્વેશ-મન્દિરે.

ગૌરવી જ્ઞાનગંભીર ભાષો એ ઉપનિષદો.
અમારાં અધૂરાં પૂરો, આત્મામાં નીર મંભરો;

કાશીમાં વાવશે બ્રહ્મ જિગશે એ પુરેપુરે.
કાશીના બ્રહ્મર્ષિઓની સ્તુતિ એ હરિએ મુળી;

સાંભર્યો ગંગના શબ્દો, સાંભર્યો શબ્દ બ્રહ્મના.
'અહો ભાવિક બ્રહ્મજ્ઞો! પધાવે, પુણ્યશાળીઓ!

બ્રાહ્મણો બૂપણ છે મો, બ્રહ્મના છે પુરોહિતો :
બ્રાહ્મણોને દીધો ધર્મ વહશે વિશ્વવાડીમાં.

દીધો હતો બ્રહ્મમત્ર સાગરે રામસેતુએ;
કાશીમાં ગંગને ઘાટે અર્પીશ ઉપનિષદો.

બ્રહ્મપુરે બ્રહ્મમત્ર થશે બ્રાહ્મણ્ય સ્થાપતો.
પવિત્રે-પવિત્રે ભળ્યે પરમ પવિત્ર સૌ થશે.

યોગ્ય છે યુગના પુત્રો યોગ્યતાનું કરો જગત,
સજે બ્રહ્મમર્માર્જન, બ્રહ્મ સ્વયં પધારશે.'

પ્રદ્યુમ્નિયો ઠેરી સ્તુતિ સ્વીકારીને
 સૌ જ્ઞાનના આશ્રયધામ ધર્મિલા
 નિર્ધાર ધાર્યો હરિએ મહામને;
 વર્ષેલ પ્રદ્યામૃત રામસેતુએ
 વર્ષાવવા એ ઉપનિષદો વળી.

અધ્યાય ૭ મેા - ગાયત્રી-ઉપનિષદ

ગંગાનકિનારો, વિભુ વિશ્વમંદિર,
 પ્રદ્યુમ્ન પ્રદ્યુમ્નિયો તયોનિધિ;
 ભૂમંડળે એ વર યોગ બાળીને
 માંડયો હરિએ વળી પ્રદ્યુમ્ન ત્વંઃ
 પ્રદ્યાંડમાં પ્રદ્યુમ્નિયો સ્થાપતો.

તે દિને હુંડુબિડંકો મધ્ય મધ્યાહ્નનો થયો,
 કાશીપુરી-જને ત્વંદારે જાણવા જેવું જાણિયું;
 ‘પ્રદ્યાની પ્રદ્યાપુરીમાં પ્રદ્યામત્ર થશે મહત.
 આજથી અગિયાર પવો કાશીવિશ્વેશચોકમાં
 ચન્દ્રિકામાં ચન્દ્રવંશી કથશે ઉપનિષદો.
 પ્રદ્યુમ્નને ‘પ્રદ્યામત્રો પ્રદ્યા સ્વયં વહાવશે.’
 સજ્યો પ્રદ્યાકુમારોએ એહાગી પ્રદ્યામંડપ;
 ધ્વજો રાખ્યા, તોરણો ત્વંઃજાંઘ્યાં મન્દારપદ્મવે;
 ભરી સિંહાસને બાવે ફરતી ફૂલમંડળી.
 પરાગે પુષ્પમાળાઓ લોંચે લચી નમી જતી;

મહેકન્તા અગરૂપો ભટે મંડળ-મંડળે;
 બેસે પુષ્પતોરણોની ધ્વજોની પાંખડે જઈ
 ચન્દને કેસરે લીંપ્યુ શ્રી હરિનુ સિંહાસન.
 તે તિથિએ સાયંકાળે સાયંઆરતજ્યોત્સમાં
 સ્વય વિશ્વેશનાં કીધાં ભાવિકે વિશ્વદર્શન;
 પટાના મંજુલ બોલે નન્ત્રો અગમ્યના મુખ્યા.
 પ્રારબ્ધ શા વિસ્તરેલા પછી વિશ્વેશ ચોકમાં,
 વ્યોમ ઢેરે ચન્દરવે, અન્તરિક્ષ-ઉદાડમા,
 ચન્દ્રિકા નિઝરતી'તી; ત્યહાં પ્રહ્લમલા મળી
 હતી પ્રહ્લસલા એહ પ્રહ્લ પ્રાહ્લણુ-વર્ણિલો
 પ્રહ્લવેતા પ્રહ્લર્પિઓ, યારિકો, ને તપોધનો,
 ત્યાગી, વૈગગી, મંન્યાસીઃ મળ્યા'તા પ્રહ્લમડળે.
 સુભદ્રા રૂઢિભણી સંગે નેજસ્વી ઋષિપત્નીઓ,
 વર્યસ્વી પ્રહ્લમાળાઓ પ્રહ્લની પાંખડી સમી;
 તારાધેયો ચન્દ્રમા શા પધાર્યો ત્યહાં હરિવરઃ
 પધાર્યો દેવમલામાં મહાકીર્તિ મહેન્દ્ર ગા.
 આગે આગે પ્રહ્લમન્ત્રો લણે પ્રહ્લર્પિમંડળ.
 હરિ વિશ્વેશને વન્દ્યા, વન્દ્યા પ્રાહ્લણુવન્દને;
 યજ્ઞ મન્ધન પ્રજ્વળ્યાં, બેઠા સિંહાસને જઈઃ
 જાણે અમૃતનો ડુંભ આવ્યો પ્રહ્લસલા વિશે.
 સમીરો અમ્મર ઢોળે, ચન્દ્રમા અમૃતો ઝરે;
 દ્વિપવૃક્ષની કૂંપજોની માળા ત્યહાં વ્યોમથી પડી.

અદૃશ્યને આગણેશી ન થેજે અર્પનાર કો. .
પ્રહ્લાભાવે, પ્રહ્લામ્બરે, ગૃહ્ણ પ્રહ્લપિમંડળે,

પછી શ્રી હરિએ પૂછ્યુ 'શી ઇચ્છા છે? ઋષિવરો!'
પૂછી પ્રહ્લપિને બ્રોહ્મા મહાશબ્દે મહન્તણ :

'જન્મોત્તમ ગાયત્રીનો વર્ષાવો શ્રવણામૃતે,
ગાયત્રીનુ જન્મપર્વ ઊજવો આજ, શ્રી હરિ'

પ્રાહ્લણુનુ પ્રાહ્લણુત્વ ગાયત્રી માત વેદની
હાડી પ્રહ્લાજિજ્ઞાસાના સુણી પ્રહ્લપિશબ્દ એ

આનન્દા આનન્દભાવે આનન્દમૂર્તિ શ્રી હરિ.
દિશાઓની પડી અંચ હેરતા હેરતા દીઠી

ભદ્રાની રહોડમા બેઠી હરિએ પ્રહ્લપુત્રીને :
વાગીશ્વરી પ્રહ્લપુત્રી સાભરી આવી શારદા

પછી ત્યહા હસકઠે હંમના કલબોલધી
વદા હરિ પૂર્વવાતાં પ્રાચીનો માહીં પ્રાચીન :

હર્તુ એ જગત્-જ્ઞાન જગતના જન્મકાળનું.
સ્વહંમનો હસસ્વર હંમવાહિનીએ લઈ

શારદાએ હંમ-બોલે ગાયો ગાયત્રી-ઉત્સવ.
'ધેનુમાથી હૃધશેડો વહે છે વરદાયિની;

એમ ગાયત્રીમન્ત્રેશી વહે વેદ્યતુષ્ટય :
ગાયત્રી-જન્મોત્તમવનુ ભાખ્યું એ ઉપનિષદ.

ગાયત્રી રૂપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી વ્રહ્મ તત્સત્

ૐ સુખ તેજ છે, હુ-ખ અન્ધકાર છે;
જીવન તેજ છે, મૃત્યુ અન્ધકાર છે;
સજન તેજ છે, પ્રલય અન્ધકાર છે.

દિવમ ને રાત્રિના જેવી,
અન્ધારિયા ને અજવાળિયાના જેવી,
તલક-છાંયડીની જગત્ પ્રહરમત છે,
જગત્ પ્રહરમત છે

તેજ શું છે? અન્ધકાર શું છે?
જન્મ શું છે? મૃત્યુ શું છે?
દિવમ શું છે? રાત્રિ શું છે?
જ્ઞાનદેશે એ અતિ પ્રશ્નો નથી?

દિવસ ને-રાત્રિની ઘટમાળ,
શુક્લપક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષની પેઠે,
ભરાય છે ને ઠલવાય છે:
આભના પાતાળ-કૃવામા.

એ હતી ઉત્તરધ્રુવની કાલિમા.
શાહી ઢોળાઈ હોય વિશ્વ ઉપર,
એવું વિશ્વ હતું ભૂસાયેવું:
અદૃશ્ય પ્રારબ્ધના જેવું અદૃશ્ય.

એ અન્ધકાર હતો :

જિહ્વા ગર્ભમાંનો અન્ધકાર હતો;
વિશ્વની શુદ્ધિમાંનો અન્ધકાર હતો;
પરબ્રહ્માના પડછાયા શો અન્ધકાર હતો.

ખટમાસની એ હતી રાત્રિ.
આભનાં અતળ જળ પાયરૂં હોય,
એવો પાયરેલો હતો અન્ધકાર:
યમદેવના અંગરંગ સમોવડો.

કાળજીથી અંધકાર કાળો હતો;
પાપથી અંધકાર કાળો હતો;
નરકથી અન્ધકાર કાળો હતો;
નિદ્રાની નહિ; સ્વપ્નની હતી એ તમિઆ.

સૃજન પૂર્વે અન્ધકાર ઢાલે છે;
પ્રલય પછી અન્ધકાર ઢાલે છે;
એવો એકમાત્ર તેજશૂન્ય ,
ઢાલતો હતો અન્ધકાર.

નદી મપાય; સાગર મપાય;
આકાશ છે અમાપ:
એવાં અમાપ હતાં
અન્ધકારનાં એ આકાશ.

કમળની પાંખડીઓ જિહ્વાય,
એવું જિહ્વાયેલું હતું બ્રહ્માંડકમળ.

પરમાત્માના પોપચાયે
 જાતે મીચાયેલા હતા
 જગત્ જિભુ હતું, પેખતું નહિ.
 એ જિઝાયલુ હતું
 અન્ધકારની પાખડીઓમા
 દૂગતાની ક્ષત્રે વીતે,
 મહાવિપત્તિઓની રાત્રિઓ વીતે,
 એવા વીતતા અન્ધારના પખવાડિયા.
 પછી મટમટવા માડ્યુ મહાતેજ.
 ધૂધટમાથી પાપણે મટમટે,
 એવી મટમટતી હતી
 પ્રભાતની પ્રથમ કિરણાવળે
 સજીવનની ભિમિઓ જેવી,
 જન્માન્તરના મોજાઓ જેવી,
 છલકાવા માડી પછી
 મહાતેજની પહેલી છાલકો
 જીવન તેજ છે,
 મૃત્યુ અન્ધકાર છે,
 જીવન ને મૃત્યુથી પર છે,
 એ છે અમૃતતત્ત્વ
 વિદ્યા તેજ છે,
 અવિદ્યા અન્ધકાર છે,

તેજ-અન્ધકારથીયે પર
 છે પરાવિદ્યા
 પરાવિદ્યાને પડછે
 વિદ્યા - અવિદ્યા છે અન્ધકાર

પ્રેરણાના કુવારા ફૂટે છે;
 આયુષ્યના કુવારા ફૂટે છે;
 પ્રાચીના એવા કુવારા ફૂટતા
 કારમી કિરણાવળોના :
 જાણે જગત ઊછળતું ન હોય?

કિરણાવળો કહેતી'તી કે,
 કહેતી'તી કે, વહેતી'તી કે,
 દિવસના તેજ જેણે ઘડીકનું,
 તોયે જગત છે મહાતેજ.

એ મહાતેજના આવારેથી પ'ગી
 આદેશના ઉચ્ચરતા પ્રહારિ'એ
 ત્રિકાળનો કીધો પ્રહારનાદ :
 જાણે પ્રહારાંક સ્વયં બ્રાહ્મણ

हरि ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं
 भर्गो देवस्य धीमहि
 धियो यो नः प्रचोदयात्।

અને એમ બિજવાયે
 ભગવતી ગાયત્રીને જન્મોત્સવ.
 ગાયત્રી છે જગતની સંજીવની.
 મુખ તેજ છે, હૃ.ખ અન્ધકાર છે;
 જીવન તેજ છે, મૃત્યુ અન્ધકાર છે,
 મજન તેજ છે, પ્રલય અન્ધકાર છે.
 દિવસ ને રાત્રિના જેવી,
 અન્ધારિયા ને અજવાળિયાના જેવી,
 તલક-છાંયડીની જગત્ પ્રહારમત છે.

જગત્ પ્રહારમત છે.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ; હરિઃ ૐ શાન્તિઃ ।
 શ્રી હરિએ પ્રહારકંઠે ગૃહિત પ્રહારમંડળે
 એમ જન્મોત્સવ-પર્વ ગાયુ ગાયત્રીનું ત્યહાં.
 પહેલેલી વર્ષાનાં ફેરે પૃથ્વીની તૃપ્તિના સમી
 અંશતઃ પ્રહાર્પિઓએ પ્રહારતૃપ્તિ અનુભવી.
 અને એ પૃથ્વીગન્ધાના સુગન્ધે ઋષિઓ વદ્યાઃ
 'નિત્ય નિત્યે કૃપાભાવે આવું આવું કહો, હરિ!
 અપાર દર્શન આપો હાખવો દષ્ટિપારનુ.
 કાશીમાંયે કચ્છારેક આ સાપડે શ્રવણામૃત.
 આથીયે અધિકાં કાજે પ્રહારો! કાલ આવજો.'
 વેરાણી પ્રહારસભા એ વેરાતા તારલા સમી;
 અને ગૃહે ગૃહે ગાજ્યો શ્રી હરિનો જ્યો જ્યો.

જગત વહન્તાં સવિતા ધ્રુવે તમસઃ
 વરેણ્ય લગોભરે બ્રહ્મભાસ્કર,
 એવી ભરે અન્તર આત્મપ્રેરણા.
 મૃત્યુજયી મન્ત્ર જ મૃત્યુલોકનો
 ગાયત્રી છે વિશ્વની કામધેનુ આ.

અધ્યાય ૮ મો. ગહનતા ઉપનિષદ

નીજે જિંડી અન્તરદષ્ટિએ જગત,
 જુએ જગત્શાયી જવલંતને જ એ;
 ચૈતન્ય છે પાર્થિવ તો પ્રણુદને.
 ઉઘાડી અન્તર્પટ પૃથ્વીને પડ્યા
 પ્રિછાવતા પાર્થિવની ગિરા હરિ.

વળી રાત્રિ આથમી, ને પધાયો દિન દીપતો;
 વળી પાછો નવો ભાનુ જિગ્યો વિશ્વેશમંદિરે:
 કાશીના કૌતુકાગારે તેજની ગાર લીપતો.
 બ્રહ્મભૂખ્યા બ્રહ્મચારી, મુમુક્ષુ બ્રહ્મચારિણી,
 ઢાળે સૌંદર્યના ભાવો મંડપની સજાવટે:
 સજી સૌંદર્યના સાજ આત્મરંગથી ઓપતા.
 વિધાત્રીએ લખી વાતો કહે-સુણે પરસ્પર;
 એમ આનન્દ-ગોષ્ઠિમાં સાનન્દ પ્રહરો વીતે.
 વળી પાછી પડી સન્ધ્યા, સન્ધ્યાની આરતી થઈ;
 નિમન્ત્ર્યાં પૃથ્વી ને સ્વર્ગ વિશ્વે વિશ્વેશદર્શને:

મંત્રુ મંત્રુલ ઘંટાના મંત્રુ મંત્રુલ બોલથી.
 આવ્યાં પ્રોત્સાહને પ્રેર્યા ગુરુસંગે ગુરુકુલો;
 ઋષિઓ, ઋષિપત્નીઓ, આવ્યા આશ્રમ આશ્રમ.
 પ્રહ્લજિજ્ઞાસુ પ્રાહ્લણીની વળી પ્રહ્લસભા મળી.
 ધૂપ કીધા, યજ્ઞ માંડ્યા, મન્ત્રો ભણ્યા; અને પછી
 પ્રહ્લાંડ ઠેરા લેદોને વાંચન્દા શ્રી હરિવર.
 પદ્મપાંખડી સોડન્તા પદ્માસને પધારિયા.
 ગળાવ્યો ત્હાં મહન્તે એ ઓંકાર પ્રહ્લશંખનો.
 શબ્દનાં કિરણો ખોલી ગુહ્યતા ગેળી ગેળની.
 ભૂગર્ભ શી હરિ બાપે પાર્થિવોની નિગૂઢતા.

ગહનતા ઉપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી વ્રહ્મ વત્સત્
 ૐ વસ્તુ વસ્તુની છે વાણી;
 ને રહમજે છે તે તે વસ્તુમંડળ :
 મથૂર-બોલનો મર્મ મથૂર પ્રોછે.
 સૂર્યની ગિરા છે તેજ;
 ગેળની ગિરા છે ગહનતા.

૧

મેઘાડંબર સમુ જોલાં ખાતું હતું મહાવન, અને
 એ મહાવન મધ્યે મહર્ષિનો હતો આશ્રમ. સમીપના
 સરોવર સમા મહર્ષિ ભંચાભચાં હતા.

સંધ્યાકાળ હતો. પૃથ્વી-આલમાં ઢાળાય છે એ અન્તરિક્ષને ઘાટે દિવસ અને રજની વાતો કરતાં જિભાં હતાં.

સાયંકાળનો હોમ થઈ ગયો હતો દિશાઓની ઝાલરો ઢળી ગઈ હતી. અન્યે અણુદીકું ને અણુમાંભળ્યું મહર્ષિએ દીકું-સાંભળ્યું : આગામીને આવતું જોયું.

મહર્ષિ બોલ્યા : ‘આ હરિણો ભડકે છે શાને? આ વૃક્ષપત્રો ફરકે છે કેમ? આ ઘટાઓ ગાળે છે શાથી? ઘોડીલાની આ ધૂધરમાળ ધમકે છે કેની? જાવ; જુઓ; સત્કારો. અતિથિદેવ આવે છે.’

સૌની કાનચોરી ચમકી, જિભી થઈ. આંખો દિશાઓને પૂછવા લાગી. એક પહોંચણાધારીને ને મોખરે વડલાના થડ સમા મહાકાય માનવમોજને લઈ આશ્રમખાળ આળ્યો ને બોલ્યો : ‘વન્દના છે શુરુદેવને. હસ્તિનાપુરથી રાજરથ લઈ મન્ત્રીશ્વર ને રાજસારથિ પધાર્યા છે-રાજસૂય-યજ્ઞમાં તેડવાને.’

રાજમન્ત્રીએ ને રાજસારથિએ નમઃ-અંજલિ કીધી, કુશળવાતાં પૂછી, ને સાક્ષી પૂરી. ‘રાજરાજેન્દ્રે ને રાજમાતાએ ચરણવન્દના કહાવી છે, ને કહાળ્યું છે કે યજ્ઞોત્સવમાં પધારો; યજ્ઞોત્સવ ત્હારે સફળ થશે. રાજરાજેન્દ્ર સ્વયં પધારવાના હતા આગન્ત્રણો. ખીન્તં ઋષિમંડળો ને રાજમંડળો મહેમાનીએ પધાર્યાં; તેથી રાજરથ લેઈને મહુને મોકલ્યો છે.’

મહર્ષિએ કહ્યું : ‘થાક ઉતારો, રાત્રિ રહો, વનનાં
કાર્યાં-પાકાં આતિથ્ય દ્યો પ્રભાતે ચાલીશુ
આશ્રમમંડળ સૌ સાળદા થજો : સઘળોયે-
આશ્રમ-પરિવાર’

પ્રભાત પડયું; રત્નાન-સંધ્યા હોમ થયા; ને
આશ્રમ માર્ગમાં ઠલવાયો શિષ્યમંડળને-
પાયપડછન્દવે ધરણી ધણુધણુતી

ખરપોરા નદીઆરે ગાળ્યા. સન્ધ્યાકાળ
સરોવરપાળે પડ્યો. પાંદડામાથી સન્તાયેલાં
અન્ધકારનાં કિરણો વરસ્યાં

ઋષિમંડળ નિત્યકર્મથી પરવાર્યું, હોમાગ્નિ
પ્રકટયો ને પૂજયો. વનકૂળ વીણ્યાં ને આરોગ્યાં.
સરોવરજળમાં આલ ઝોલાં ખાતું હતું. હોમાગ્નિ-
દ્વરતું આશ્રમમંડળ જાગ્યું.

રજનીના પાણી ચહુડતાં હતાં.

૨

શિષ્યમંડળમાથી એકે પૂછ્યું : ‘ગુરુદેવ! આ
સરોવરજળમાં ગગનમંડળ ઝોલાં ખાય છે, તેમતેમ
હૈયામાં પ્રશ્ન ઝોલાં ખાય છે કે તારામંડળને આકાશ-
મંડળ વીંટી વળ્યું છે એ આકાશમંડળ હશે શું?
લેહોના લીડેલા દરવાજા ઉઘાડ્યો?

મહર્ષિએ પ્રતિપ્રશ્ન કયો : ‘નિત્ય નિરજો છો એ આને
પ્રશ્ન કેમ જાગ્યો ? જળ ભરવાને ગયા હતા, ત્યાં
જળહીંચકાઓ જોઈને હશે.’ પછી સરોવરમાં જોયું;
ગગનમાં મીટ ભરી; હોમાગ્નિમાં આંખ પરોવી;
બોલ્યા : ‘આકાશમંડળ એટલે અન્ધકારની પાટીએ
તેજના અક્ષરો.’

‘એ તો ગહનને ગહનતાથી રંગ્યું’ શિષ્યમંડળી
ગાળી ઊઠી.

‘વસ્તુમાત્ર ગહન છે; ને વસ્તુથી શબ્દ ગહન છે.
સર્વોત્તમ શબ્દ એટલે ઉપમા. વચ્ચેનાંકારની પેરે
ઉપમાઓ લાખવે છે એટલું ઠાંકે છે.’

મહર્ષિ બોલ્યા : ‘સાદી વાત છે : સાંભળો. પાળમાંની
પેલી પથ્થરકણિકા લાવો; ચકચકે છે તે.’

વડો વિદ્યાર્થી જોઈયો; તળાવપાળે ગયો; ચક-
ચકતી પથ્થરકણિકા લાવ્યો. આછા રતુંબડા રંગે
રંગેલી, મોતીની છીપના પાસાની, કણિકા હતી.

‘આ વગડાની પથ્થરકણિકા કાળ જેટલી ગહન છે;
જાણો છો ? આ કણિકામાં ઇતિહાસો છે.’

‘વગડાની પથ્થરકણિકામાં ચે ઇતિહાસો !’

શિષ્યમંડળી આશ્ચર્યભાવમાં રૂળી.

‘આ એકએક તારલો તગતગે છે એ યુગયુગાન્તરના
ઇતિહાસ ઉચ્ચારે છે; એમ આ સરોવરની એકેએક

પથ્થરકણિકા જગત્-ઇતિહાસનું એકએક પ્રકરણ છે' મહર્ષિએ કાળપ્રવાહમાં આંખ બરીને કહ્યું.

તળાવ ઉપર દક્ષિણ વાયુની વાયુલહરીઓ વાતી હતી, ને પાણી-પગથારે જલલહરીઓ પાડતી હતી. કંઈક ગૂઢ મન્ત્રાવલિઓ પવન પાણીપગથારે લખતો હતો. મહર્ષિ એ વાયુલહરીની ને જલલહરીની મન્ત્રાવલિઓ વાંચતા જતા, ને પથ્થરકણિકામાંની મન્ત્રાવલિઓ ભાળતા જતા. અગમ્ય એમને ગમ્ય હતું.

મહર્ષિએ યુગયુગાન્તરની વાતો માંડી.

૩

યુગયુગાન્તર પૂર્વે આ સરોવર હતું ખીણ.
અને ખીણેકાઠે હવેલી ઊંચો હતો ડુંગર. એ ડુંગર-
શિખરે હિમપત્રધારનું આરસછત્ર હતું
લક્ષાબ્દીઓએ એ આરસને ધોયો ને દૂધ-ઊજળો કીધો.
પછી પાણીએ મહીં શારડીઓ મૂકી કાણુ પાડ્યાં. એ
કાણુઓની ફાટરેખા થઈ. અને પછી પવનઆપટાએ
પથ્થરપાટોને ચીરી નાખી, જાળકેા રમતાં રમતાં
ફાટેલાં તાડપત્રોને ચીરી નાખે છે તેમ વાવાઝોડાંઓની
એ રમત હતી.

છૃષ્ણ હવેલીના ઝરૂખા પડે તેમ ગિરિશિખરની
આરસશિલાઓ પડી, બાણે ડુંગરને દેવનાં જાણુ વાગ્યાં
ને અંગછેદ થયો.

પછી ?-પછી સહસ્રાબ્દીઓ વહી ગઈ. એ
આરસશિલાઓએ હરિશ્ચન્દ્ર-તારામતીને નીરખ્યાં,
રામસીતાનાં દર્શન કીધાં, કુંતા દ્રૌપદીને સ્નાન કરાવ્યાં.
શ્રી હરિ કુરુક્ષેત્રે જતા હતા ત્યારે એ શિલાપાટે બેસીને
સરોવરજળના અરીમામાં ભાગ્ય વાંચ્યાં હતાં.

એમ યુગ ઊગ્યા ને એમ યુગ આથમ્યા યુગેયુગે
આરમશિલાઓને કાળહથોડા માર્યા, અને પછી
પવન-ચક્કીઓમાં પિસાઈ.

ધીરેધીરે ડુંગર પડ્યો, ને રજકણુ રહ્યાં; ધીરેધીરે
ખીણ પુરાઈ, ને સરોવર થયું; ધીરેધીરે પાળે
ખંધાર્ધ, ને અવાહ થઈયા.

પાણીએ પાછા શિલાખંડોને ઘાયા, ને
શિલાકળીઓ કીધી. કાળે કરીને શિલાકળીઓની
પાંખડીઓ વેરાઈ, પાળચક્રમાં પથરાઈ. એ આ
પથ્થરકણિકા જીલ પ્રગટે ને જન્માન્તરની
કથા કહે, તો પથ્થરકણિકા યુગયુગાન્તરના ઇતિહાસ
ઉચ્ચારે. કદાચ ગંગાની પૂર્વે આ પથ્થરકણિકાનો જન્મ
હોય.

૪

આભ ગહન છે; તેજ ગહન છે; અન્ધકાર ગહન છે;
દક્ષિણ વાયુ ગહન છે; સરોવરમાંનો કમળસુગંધ
ગહન છે; એવી આ પથ્થરકણિકા ગહન છે પથ્થર-
કણિકાના બોલ પણ અગમ્યના બોલ છે. જગત

ગહનતાનું ઘર છે; વસ્તુમાત્ર ગહન છે. પથ્થરકણિકાના બોલ અગમ્યના બોલ છે.

વસ્તુના ગુણ ગહન છે, ગુણથી શબ્દ ગહન છે. કારણ કે ગુણ અણુપરમાણુના ઉચ્ચાર છે, શબ્દ વાયુના ઉચ્ચાર છે.

વાણી ગહનતાનાં ખારણાં ઉઘાડે છે, એટલું આચ્છાદે છે: વીજળી દાખવે છે ને સન્તાડે છે તેમ.

જીવો પેલો સરોવર પગથાર. સરોવર-પગથારે ઊર્મિઓ ઊછળે છે, દીવડા જેવા મહીં તારલાઓ ઊછળે છે. એ તરંગોને ને તારલાઓને જળમૂલે ઝુલાવે છે કેણુ?' બ્રહ્મજાળકોને મહર્ષિઓ પ્રશ્ન પૂછ્યો. 'એનો ઉત્તર અધરો નથી. જળપગથારે તરંગોને ને તરંગશિખરે તારલાઓને ઝુલાવે છે એ તો છે વાયુતલ્લરીઓ.'

'ખરું એ તે દીઠી કે અનુમાની?' વળી મહર્ષિઓ પૂછ્યું: ક્ષણેક જાળમંડળ મીન રહ્યું; વિચાર્યું. પછી ચક્રોર ઋષિજાળ બોલ્યો: 'બુદ્ધિએ દીઠી'

'સાચું. સત્યનો અવતાર થયો ત્હમારા મેધામંડપમાં. બુદ્ધિથી પેખજો નલોમંડળ પાર. મન્દ્રિયોથી અગોચરને પેખે છે બુદ્ધિ.'

૫

'આકાશ એટલે અન્ધકારની પાટીએ લખેલા તેજના અક્ષરો.'

‘ત્હારે એ લખે છે કેાણુ ? ગુરુદેવ !’ કૂલવેલેથી
કૂલ કેા ખરે, એમ પ્રહ્નમંડળમાથી જાળ-
પ્રહ્નચારી કેા બોલ્યો.

‘ગહનોમાંનોયે ગહન પ્રશ્ન પુછાયો;’ મહર્ષિ
બોલ્યા : ‘અને ગહનતામાં વિચરવાને સજ્જ થાવ.
ચાલો.’

‘મૌનના બોલ કદી સાંભળ્યા છે ? એ છે મૌનના
બોલ; ને કાળનાયે કાળની-મહંકાળની અંશુલિ
આલેખે છે આકાશમન્ત્રો. કાળબોલ એટલે
પ્રહ્નબોલ. વિશ્વની એ છે આકાશવાણી.

ત્હારે પૂછ્યો કે એ શું લખે છે ? સાંભળો.
ક્ષિપ્રાને આરે મહંકાળની મૂર્તિ બોલે છે કે, આ
સાંદીપતિ વેદચાળાના કાળમન્ત્રો વાંચો. એમ
મહંકાળની અંશુલિ આબને આરે લખે છે કે,
મૌનને સાંભળો, અગમ્યને પેજો, અણુજિકલર્તુ
વાંચો, અજોચરને રૂપશો, આભ-પડદાઓની ભીતર
નીરજો.’

‘આભના પડદા શાને ઢાળેલા છે ? પ્રહ્નાડને ?
અગમ્યને આચ્છાદ્યાં છે કેમ ? પ્રહ્નબોલને ઢાંક્યા
છે શે ?’ જાળમંડળીએ પૂછ્યું. પૂછતાં મંકોચાય નહિ
તે પામે.

‘દેહીને દેહના પડદા છે, દેહને ત્વચાના પડદા છે,
એમ બ્રહ્માંડને આભના છે પડદા બ્રહ્માને બ્રહ્માંડના
પડદા છે, એમ બ્રહ્માંડને આભના પડદા છે દાનથી
ગુપ્તદાન અધિકું છે, એમ જ્ઞાનથી ગુપ્તજ્ઞાન
અધિકુ છે; પડદા આગળનાથી પડદા પાછળનું
અધિકુ છે. માટે અધિકારને શોધે છે સૌ હૈયે તો
હીરો ઘડીક હોય; અધિકું પેટીને પડદે હોય.
એથીયે અધિકુ-અધિકું-અધિકું, સહસ્રાબ્દીઓ
ને લક્ષાબ્દીઓ, હીરલો ખાણને પડદે હતો. જ્ઞાન
ઇન્દ્રિયગમ્ય છે, એથી કોટચવધિ અગમ્યના
આચ્છાદનમા છે. ઇન્દ્રિયો પેખે છે એથી બુદ્ધિ અધિકુ
ને જાડે પેખે છે. સાક્ષી ટ્યો આ છેલ્લો
છેલ્લો બોલ : અગમ્યને વાચે એ આત્મા.’

પછી નવો સૂરજ જિગ્યો, નવું સહવાર પડ્યું,
ને ઋષિમંડળ મહાવનમા ભાગ પડ્યું.

આકાશ મોન છે કે બોલે છે ?
બ્રહ્માંડ સાંભળે છે ગેળનો ઘોષ
અણુઅણુના છે ઉચ્ચાર.
મૃદ સૌ નિઃશબ્દ નથી;
મોન છે મુનિઓની મહાવાણ.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિ શાન્તિઃ; હરિ ૐ શાન્તિઃ ।’
વિશ્વે વિશ્વેશની વાણી શમી ભાસન્તીના શમે;

એવી એહ મહાવાણુ હરિની શમી-ના શમી,
 શ્રોતાઓને હૈયે હૈયે ગાજે ધ્વનિ-પરંપરા.
 ભેદો પ્રહ્લાંડના જોતી, ગૂઢ-નિગૂઢ વાંચતી,
 પ્રાહ્લણેને પ્રહ્લદષ્ટિ દીધી ભાવે હરિવરે.
 પછી સભામંડપનાં પુષ્પ-પુષ્પ ચૂંટી-વીણી,
 ‘ધન્ય, હરિ!’ ‘ધન્ય ધરા!’ ધર્મના ધન્યવાદના
 શબ્દ-શબ્દથી સોહનતા પ્રહ્લજો આશ્રમે ગયા.
 ધર્મપુરે શેરી-શેરી ધર્મઘોષે જગાડતા.
 આગઓની પાર જોતી વેધકે જ્ઞાન-દષ્ટિનાં,
 ભેદીલી મહનતાનાં, બિઘડ્યાં દ્વાર તે દિને.
 ફૂલેવા વાર્તા દિશાઓને ચન્દ્રમા ગેળમાં ગયો.

મણિ કહે એ અમણિ નહીં કહે,
 જે જે કહે તેજ, તમમ્ કહે નહીં;
 પૃથક્ પૃથક્ તેજ તિમિરની ગિરા.
 કેં ગેળનાં ગૂઢ-નિગૂઢ જોલતી
 અગાધની વાણુ અગાધ ઉચરે.

અધ્યાય ૯ મો - શ્રીરત્નોપનિષદ

પુષ્પે-પુષ્પે મોરભો જિન્નજિન્ન,
 ન્યારા-ન્યારા છે ગુણો તત્ત્વતત્ત્વે;
 એવા ન્યારા માનવી-માનવીના.
 હીરામોતી હીલમો નીલમોની
 વિશ્વેશે આ ગ્રથી છે વિશ્વમાળા.

વળી નવો દિન આવ્યો, વળી આવી નવી પ્રભા.
રહવારે પડતે પ્હોરે હરિએ પ્રાર્થને કહ્યું :

‘ન્યારાં-ન્યારાં પુષ્પપુષ્પો ઉઘાને વીણી આવજો;
પારિવ્રતક, મન્દાર, મોગરો, પદ્મ, મલ્લિકા.’

પ્રાર્થને પ્રાતઃ આદેશ કહી હરિ વને ગયા;
પ્રકુલ્લ્યાં વૃક્ષવૃક્ષોની ન્દાળતા’તા શુણાવળો.

ગૌરવે ગંભીરતા એ બણાવે હરિને વનો.
એમ દિન વીત્યો સારો વીણતાં વીણતાં શુણો;

મમાયું તેજ જ સૂય, પૃથ્વીમાં છાંયડી પડી;
અર્ધા અન્ધારના ઝોળા રાત્રિનાં પાંખપિચ્છથી.

વળી પ્રહ્લમ્ભા જામી વારુ વિશ્વેશ-મંદિરે;
પધાર્યાં પદ્માસનમાં શ્રી હરિ નીલપદ્મ શા.

યજ થયો, શંખ વાગ્યો, ધ્યા ઓ ધ્રુવણોત્સુક;
પ્રાર્થ-વીર્યાં પુષ્પપુષ્પે વધાવી હરિએ મભા.

જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના મન્ત્રો હરિ ત્હાં બાળતા હતા;
શેરડીને નિચોવીને , શર્કરા બેઝતતા હતા.

ઉરે ભર્યાં વહન્તા’તા પરાળો પુષ્પપુષ્પના
દેકાકંઠે કેદી દહોકયા વિશ્વનો સારસોરભ.

જગે પડની’તી રાત્રિ; પડતી એહ રાત્રિમાં
પ્રકાશે બે વિશ્વદીપો અન્દ્ર ને હરિઅન્દ્રમા.

સૌરમોપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી વ્રહ્મ તત્સત્

ૐ સોની સો સદ્આશાઓ ફળજો!
 સોના સો સદ્મનોરથો પાકજો!
 વાવ્યાં જેતર સોનાં સો ઊગજો!
 ભરેલા છે વસુન્ધરાના ભડાર;
 સોના ભંડાર ભરાજો સદ્લક્ષ્મીથી.

પ્રથમ કાંડ

પૂર્વે પુણ્યકેતુનામ ઋષિવર હતા. વનમાં
 વસતા, ને વનફળ ખાતા.

ટેકરીશિખરે હતું ઝુંડ; ઝુંડમાં તે રહેતા.
 ટેકરી ઉપરથી જગત્ જોવું એમને ગમતું.
 ગરુડ ગરુડમાળે રહે છે; મનુષ્ય વિચારઝુંડમાં
 રહે છે; તેમ તે ટેકરીશિખરે રહેતા.

મૂળે ઋષિવર હતા ઉચ્છ્રવતિયા. પણ એક
 દિન એકે કહ્યું : ‘પિપ્પલિકાનું ખાઈ જાઓ છો;
 પિપ્પલિકા ઉપાર્જવા જશે કચ્છાં? પુરુષ છે;
 પુરુષાર્થ કરો.’ તે ઘડીથી પાંદડાં પાડી લાવતા
 ને ખાતા; જળાશયેથી જળ ભરી લાવતા ને
 પીતા.

ઋષિવરની પર્લકુટિરે પધાર્યાં ત્રણ ઋષિવરો :
 તપોધન વામિષ્ઠ્ય, મેધાવી ગામ્યં, ને બ્રહ્મમાર્ગી

કણ એક સમિધ ધરી પ્રણમ્યા; એક ફળ ધરી
પ્રણમ્યા; એક મધ ધરી પ્રણમ્યા ઋષિવરે પ્રણામ
ઝીંઝ્યા, ને પ્રણામ વાળ્યા : ઉમળકાથી આવકાર્યા.
પછી તપોધન વાસિષ્ઠયે વીનવ્યુ : ‘અમને ઉપનિષદ
કહો.’

ત્યાં જરેને ! પુણ્યકેતુ ઋષિવરે કહ્યું : ‘તહામે સૌ
શ્રદ્ધાથી આવ્યા છો, તહામને ઉપનિષદ મળી ચૂક્યું છે.’
જેથુ કે ઋષિઓને શ્રદ્ધા ન બેઠી ઋષિવરે કહ્યું :
‘શ્રદ્ધાવાન્ લમતે જ્ઞાનમ્’ એ શાસ્ત્રવચનથી.

ઋષિઓની મુદ્રાઓ હતી અશ્રદ્ધાળુઓની ઋષિ-
વરે કહ્યું : ‘પિતા કને પુત્ર જાય, ગુરુ કને ગિરિય જાય,
તહેની સદ્ ઇચ્છાઓ તે પામી ચૂક્યો છે પુત્રમા
અશ્રદ્ધાળુ વૃદ્ધની પેઠે ખિન્ન મા યાવ. પૃથ્વી જેમ
નગરોની આધાર છે, સાચી શ્રદ્ધા એમ જીવનકચારીઓ-
ની આધારધારિણી છે ઋષિજનો ! માચી શ્રદ્ધાથી
પધાર્યા છો, ઉપનિષદ પામી ચૂક્યા છો.’

ઋષિવરે આશ્રમમાતાને સાકર્યા-કહ્યું .
‘આપણે આંગણ અતિથિદેવો પધાર્યા છે;
જળ-કળાહારે મન્કારો.’ અન્નપૂર્ણા સમા
આશ્રમમાતા જઈ, જળ-કળાહાર લાવી,
ઋષિજનોના ચરણોમાં ધરી, ગયાં. કહેતાં ગયાં
‘આરોગો.’

તપોધન વાસિષ્ઠ્યે કહ્યું : ‘ખરે! સાચી શ્રદ્ધા
પામી ચૂકેલી છે.’

પુણ્યકેતુ ઋષિવરે કહ્યું : ‘શ્રદ્ધાળુઓએ
માગવાનું ન હોય, માણવાનું હોય.’

બીજો કાંડ

ઘડીક વાર આર્ય ઋષિવરો મોન હતા. એ મોનમાં
ગહનતા બેસતી.

પછી વાસિષ્ઠ્ય તપોધને કહ્યું : ‘મહારાજ! ઉપ-
નિષદ પીરએ કે આરંગિયે.’

પુણ્યકેતુ ઋષિવર હસ્યા. ને પછી, પૃથ્વી ધાન્ય
પીરસે છે, અન્નપૂર્ણા ભંડાર ઉઘાડે છે, એમ અન્તરના
ભંડાર ઉઘાડ્યા, ને પ્રજ્ઞજ્ઞાન પીરસ્યું. જાણ્યું કે
સ્કમળ અધિકારી છે.

ખરે જ ને! પછી પુણ્યકેતુ ઋષિવરે કહ્યું : ‘શ્રવણની
અંજલિએ મુણ્જે; દૈયાની અંજલિએ ઝીલજે;
બુદ્ધિએ સાર સારવજે. સુગન્ધની પેઠે અન્તરને
મુગંધિન કરશે’ ને પછી ઋષિવરે કથા આરંભી.

‘એક મધ્યાહ્નયોગે પૃથ્વીના પ્રથમ પુરુષ મનુ,
જેમનાથી આ માનવવંશ ઊત્પન્ન થયો છે તે, પૃથ્વીજોગે
ઊભા હતા. કરતું અજવાળું વરસતું; તાપ લાગતો;
પણ સૂર્યને જોતા નહિ.

પછી સૂર્યનારાયણ નમ્યા; ને જિતર્યા; ને જાળ મનુ-
એ દીઠા. જાળ મનુને થયું: 'સૂર્ય પડે છે; ઝીલી-
ઝાલી લઉં.'

જાળ મનુ ઢોડયા; ખૂળ ઢોડયા; અપરંપાર ઢોડયા;
વન વીંધીને ઢોડયા. દિવસનો છેડો આવ્યો, ને વનનો
છેડો આવ્યો; પણ દિશાનો છેડો આવ્યો નહિ, સૂર્ય
ઝલાયો નહિ. જ્ઞાનનો કે દિશાનો પાર કોઈ પામ્યું છે?

સૂર્યને ઝાલવાને જાળ મનુ સાયંકાળ સુધી ઢોડયા.
અથડાયા, પછડાયા; પડયા, જિઠયા; વન ભરીને ઢોડયા.
દિવસનો છેડો આવ્યો, ને વનનો છેડો આવ્યો; પણ
દિશાનો છેડો આવ્યો નહિ, સૂર્ય ઝલાયો નહિ
કે ઝિજ્ઞાસો એ નહિ.

જાળ મનુને ભાર્યું: 'સૂર્ય પડે છે, કૂટી જશે.
ઝીલી લઉં કે કૂટે નહિ.'

સાચે જ ને! પછી જાળ મનુના પાય થાડયા,
ભ્રમ ભંખવાણું, ઉર્મંગ બિપટયો; પણ દિશાછેડો
દેખાયો નહિ, કે સૂર્યનારાયણ ઝલાયા નહિ.

સન્ધ્યાકાળે સૂર્યનારાયણ ક્ષિતિજ પાછળ
સંચર્યા. જાળ મનુએ જાણ્યું કે નારાયણ ખીણમાં
પડયા.

જાળ મનુને થયું કે 'પડેલો સૂર્ય જિગતો હશે
ખરે!'

એ રાત્રે તો થાક્યાપાક્યા જાળ મનુ હંયામાં
પ્રશ્નટંકાર સંઘરીને જ નિદ્રાખોખે પોઢ્યા. રાત્રિ
ને નિદ્રા બડી વિરમરણીઓ છે’

પુણ્યકેતુ ઋષિવરની વાગ્ધારા અટકી મેધાવી
ગાર્ગ્ય વદ્યા: ‘ઉપનિષદ્ પીરસાયુ; અમે માણીએ
છીએ.’

ઋષિઓએ મૌન ધારી ફળાહાર કીધો, જળપાન
કીધું. એ મૌનમાં ત્હારે શાસ્ત્રો સરજતાં.

ત્રીજો કાંડ

પછી સાચે જ ને! બ્રહ્મામાર્ગી કણ્વ ઉચ્ચયાં:
‘મહારાજ! પીરસાયુ; માણ્યુ; તૃપ્તિ કરાવો. અક્ષય-
પાત્ર સન્મુખે અતૃપ્તિ ન હોય.’

પુણ્યકેતુ ઋષિવરે કહ્યું: ‘અમૃતની તૃપ્તિ સાંભળી છે?
શુરેજન જ્ઞાનાકાશનાં બારણું ઉઘાડે, બ્રમણ્યમાં
સંગાથે ન ભેડે. પન્થ-ભૂત્યાને માર્ગ ચીંધાય, પન્થી
પન્થીને સંગાથ ન અપાય.’

તપોધન વામિષ્ઠ્ય, મેધાવી ગાર્ગ્ય, ને બ્રહ્મામાર્ગી
કણ્વ-ત્રણે ઋષિજનોએ પછી પૂછ્યું: ‘પણ પછી
‘યયું શું? જાળ મનુ જાગ્યા કે નહિ?’

ત્હારે પુણ્યકેતુ ઋષિવર વદ્યા: ‘નિદ્રા એ પ્રહરની છે,
જીવન છ પ્રહરનું છે. જીવન એ અમૃત છે, અને

આયુષ્ય છે એ માણવાને; પણ ધર્મમાર્ગે ત્હમે જ ઉપનિષદ્ પૂરું કરો. ત્હમારી શ્રદ્ધામેધા પ્રકાશશે’

વાસિષ્ઠ્ય, ગાર્ગ્ય ને કણ્વ- ત્રણેય ઋષિજનોએ ક્ષણેક પરસ્પરનાં નેત્રમંડળમા નિહાળ્યું; કીકીલખ્યા હૈયાલેખ વાંચ્યા; ને વધા.

તપોધન વાસિષ્ઠ્યે કહ્યું : ‘પછી સ્હવાર પડ્યું, ને સૂર્યનારાયણ પાછા ઊગ્યા.’

‘ખરે જ ને!’ પુણ્યકેતુ ઋષિવર ઉચ્ચર્યા : ‘શ્રદ્ધાશુ છે, ને શ્રદ્ધા બોલે છે. સાથે જ ને! સત્ શ્રદ્ધા સૌની કળે છે. ત્હમારીયે કળશે’

મેધાવી ગાર્ગ્યે કહ્યું : ‘સૂર્ય કોઈનો આદ્યો જ્ઞાપ્ય નહિ’

પુણ્યકેતુ ઋષિવરે કહ્યું : ‘હુનિયાની વાડીઓમાં ધૂમો, સુગન્ધ ટ્યો. કોઈનીયે ઝાળીમાં હુનિયા । સમાઈ નથી, સમાશે નહિ.’

‘જગત માણવાને છે, જાવવાને નથી વાડીની સૌરભ જ્ઞાપ્ય, સૂર્યચન્દ્રનાં તેજ જ્ઞાપ્ય, તો જગત્ જ્ઞાપ્ય : સ્રષ્ટાની સૃષ્ટિમાં વસ્તુ-વસ્તુના ને માનવી-માનવીના છે સૌરભ’

બ્રહ્માર્ગી કણ્વે કહ્યું : ‘બાળ મનુ પછી નવ-મન્વન્તરના સંસ્થાપક ભગવાન મનુ થયા.’

પુણ્યકેતુ ઋષિવર વદાઃ ‘વૃક્ષ, પશુ કે મનુષ્ય-કે
બાળક રહેવાને સરળયુ નથી. બુદ્ધિવન્તાનાં બુદ્ધિનાં
બારણાં સોનાં ઊઘડે છે. બુદ્ધિ ઊઘડે, તે બાળક મટે.
ઋષિજનો! ઋદે ને! ત્હમે શ્રોતા જ ન હતા, સહ-
વિચારકેા હતા. શ્રવણથીયે સહવિચારણા છે પરમ,
જ્ઞાનપન્થ.

ઉપનિષદ કહેવાયુ. અમૃતત્વને પામજો; સૌ
અમૃતત્વને પામજો.

સૌનો યે સૂર્ય ઊગશે.’

સૌની સૌ સદ્આશાઓ ફળજો!
સૌના સૌ સદ્મનોરથો પાકજો!
વાવ્યાં ખેતર સૌનાં સૌ ઊગજો!
ભરેલા છે વસુન્ધરાના ભંડાર;
સૌના ભંડાર ભરાજો સદ્લક્ષ્મીથી.

ॐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ હરિઃ ॐ શાન્તિઃ ।

એમ બાળ્યા હરિએ ત્હાં સુગન્ધેા સત્વસત્વનાં;
ગુણીના ગુણભંડારો પ્રિછાવિયા પૃથક્ પૃથક્.
વિશ્વે વાકુફેરમેા ફેારી હરિની હિતવાહિની;
સૌરભોના સૌરભોથી મહેકી રહ્યું સમાગૃહ.
ના દીકું, ના મુષ્ણું કેા દી, એ, ઇન્દ્રિયો થકી પરું,
નિત્યશઃ અન્તર્યામીએ એકમાત્ર અનુમયું;

દાળબુ ત્હા પ્રહસોને, હસ્તામલકના સમુ.
 'ૐ તત્સત્' 'ૐ તત્સત્' મન્ત્રે વિશ્વવિશ્વેશમંડપ
 ગજવતી પ્રહસલા વેરાણી એ પરાગિણીઃ
 લેખ લેખ પરાગોને હરિના પાયપદના.
 ને જાજવદ્ય ઋષિવાણી નિશ્રાન્ત વહતી હતી,
 ભાળતી'તી નિત્ય સત્ય . 'સોનોયે સૂર્ય ઊગશે '
 હરિ ,હર્યા પ્રહાકાર્યે સત્યનુ સત્ય સાભળી
 ચન્દ્રિકા ઢાળતો ચન્દ્ર જગે આથમતો હતો

વિશ્વે રહોતા સૂર્ય કે ચન્દ્રતેજ,
 વિશ્વોદ્યાને વિશ્વવિભૂતિઓ છે,
 ના-ના છે ના વીણવા-પૂરવાને,
 સદ્ગર્ભથી સૌરભો માણવાને
 આનન્દો એ દર્શનેથી, ન રપશો.

અધ્યાય ૧૦ મો . વિકાસોપનિષદ

વસન્તના વાસ્તવવાદના સમો,
 પ્રહાંડબ્યાપી, ભુવનેશ નિર્મિયો,
 અનન્તના વાસી અનાત્મ-આત્મનો
 ત્હાંવિશ્વસિદ્ધાન્તવિકાસનો કદ્યોઃ
 જગત્કિતસ્વી હસતા હરિવરે.

નીતયાં પ્રભાત . કેરા તેજે તેજસ્વિની થયે
 ગંગાએ નિત્યના ભાવે સ્નાનાર્થે શ્રી હરિ ગયા.

ગંગાનાં પુણ્યોદકને કરે શ્રી હરિ પાવન.
આવ્યા'તા બે પ્રહાર્યારી તારાસ્નાને ત્યહાં જળે.
ગોખ્યા'તા પાછલી રાતે મન્ત્રો કેં ન્યાયશાસ્ત્રના.
લખે એક જલોર્મિમા સ એવ વામદેવ છે;
સ એવ શુ વામદેવ? લખે બીજે બીજી પળે :
જલોર્મિ અક્ષરે ચચાં કરતા ન્યાયશાસ્ત્રની.
એક કહે 'સત્ય છે એ'; એક કહે 'અસત્ય છે';
પારખી કોણુ આપે ત્હાં સત્યાસત્યનું પાશું ?
હરિ મુણે જ્ઞાનચચાં જન્ને વાસ્તવવાદીની;
વિચારે, વળી વાગોળે, વાગોળી દૂધ સારવે;
સારવી સંભરે હૈયે; હૈયુ એમ પ્રપુલ્કતું.
ઘોડિયે ધાવણુ ખાળ, વને કિર્ણોર મસ્તીલો,
શુરુકુળે પ્રહાર્યારી, પ્રહાર્પિ પ્રહમડળે;
ચારે એહ અવસ્થામા સ એવ વામદેવ છે :
નિર્ધાર એહ નિર્ધારી સ્વઆશ્રમે હરિ ગયા.
'લખો બેળે તેજમન્ત્રે' વીનબુ પ્રહાર્યારીએ.
સૂણીને હરિની સાક્ષી વિશ્વસ્થ ન્યાયસૂત્રના
આનન્દ્યા પ્રહાર્યારી એ કહ્યું મહર્ષિમેડળે.
તે દીઝે સત્યની ઘંટા વાગી આશ્રમ-આશ્રમે.
પધારી, ભરી પ્રહારન્ધ્ર, મધ્યાહ્ને મધ્ય આશ્રમાં,
વરેણ્યભર્ગ સવિતા પૂર્વથી પશ્ચિમે ગયા;
અર્પી ત્હાં પૂર્વની, પ્રાતેલાવે ત્હાંની વિભૂતિઓ.

પૃથ્વીના ભાગ્યના જેવી
ખીલી સંધ્યા રતુંગડી;
મલૂણી લેાય મન્ધ્યાએ, ,
આભલી, નહિ આભલ.

પ્રારબ્ધ શી પડી રાત્રિ; વડા વિશ્વેશ્વરોકમાં
વળી એહ મહાભાવ મળી બ્રહ્મસભા બૃહદ્.
પધાયો હરિ પ્રોત્સાહે પદ્માસને પદ્મપાખડે,
વગાડી બ્રહ્મચારીએ વિશ્વધંટા રણુંગથી.
યાજ્ઞિકોએ યજ્ઞ કીધો, ધૂપ-યુગ્ધ સમર્પિયા;
વિશ્વેશના મહન્તે ત્હા બ્રહ્મરાખ પૂરો વળી :
વિસ્તર્યો એહ ઓકાર શુદ્ધના ઘોરના સમો.
ચન્દ્રમાએ ચન્દનીની વર્ષાવી ધારધારને.
આરોહે ને અવરોહે લડાવી સ્વર લાડથી,
મીઠડા મૃદંગ-ખેલે હેતથી હરિએ પછી
ભાખ્યું ભાવણીને હૈયે ત્હા વિકાસોપનિષદ.
બ્રહ્માના આયુધ્યવન્તી કથા આત્મવિકાસની
દેવેદેવે દેવવાણે વિસ્તારી વિશ્વમંડન.
અગમગી ઝીણુઝીણું, યે જ્યોતિર્ધર, તારણ
આકાશી એ ઊર્ધ્વપન્થ દાખતા બ્રહ્મતીર્થનો.
ચન્દની ઝરતી, એવા બ્રહ્મમન્ત્રો હરિ ઝરે;
મહર્ષિ મન્ત્રદ્રષ્ટાનાં મહાસત્યો વહાવતા.

વિકાસોપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી વ્રહ્મ તત્સત્
 ૐ કવિવરોની કવિતા ખીલે છે
 એવો છે વિશ્વમહાનૌ ખિલાવ,
 રસ ઝરે, જામે, ને પ્રકુલે.
 એ 'લીલા' ખેલના પરમ પુરુષ
 છે કલાપીથીયે કલાધર.

૧

આદિ કાળે અનન્ત અન્ધકાર ભરેલું હતું.
 અનન્તને આરે જગત્-જોગદર સમાધિમા બેઠા
 હતા પછી નિર્વિકલ્પ સમાધિમાથી સવિકલ્પ
 સમાધિમા જોગન્દર સંચયાં

પ્રથમે જોગન્દરને પ્રેરણા પ્રગટી. પછી કવિતાનાં
 તેજ ઢાળાણ્યા; ને અન્ધકારનાં અજવાળાં થયા.
 જગત્ જોગન્દર સમાધિમાથી જાગ્યા.

અન્તરિક્ષ એનું હૈયું છે, ને દિશાઓ ફરળીનો છે.
 નિઃસીમને એ નીરખે છે, ને અનતની કવિતા
 લખે છે.

તેજની રાશનાઈ અને તિમિરની એની શિહાઈ
 છે. આકાશની પાટી કીધી છે, ને તારલિયાના
 અક્ષરે જોગદર આલેખે છે. અગોચરને આરે
 બેઠાબેઠા એ બ્રહ્માંડકવિ બ્રહ્માંડપ્રતિહાસનું
 બ્રહ્માંડકાવ્ય લખે છે.

આજે લોક પૃથે છે 'સમાધિદેશે એકલાં એને ,
કેમ ગમતું હશે?' કવિતમન્ત્રો જૂથે છે ત્હારે
કવિ એકલવિહારી નથી હોતો? આવતાં કે જતાં,
સ્વર્ગપન્થે આત્મા એકલપન્થી પાન્થ નથી? એ છે
એમના કેવલાદ્વૈતના આત્માનંદની ઘંડીઓ.

એના નયનમંડળમાંથી કાળજવાળા ઊછળે છે,
એના કીક્રીમડળમાંથી ઇતિહાસધોધ પડે છે; એની
કવિતાનાં ફિરણો અનન્તમાં ઊડે છે.

એતનની સુંદરતા એણે ટેલાવી; ભાગ્યની ભવ્યતા
એણે વરમાવી. મમાધિમાંથી જાગી જગત-જોગંદરે
અનન્તને કવિતામય કીધાં.

૨

અગમ્યને ધાટે એ બેઠો છે. એની અગુલિઓમાં
રમે છે વિશ્વવીણા.

સૂર્યચન્દ્ર છે એ મહાવીણાનાં તુંબાં. સ્વર્ગગંગા
છે એ મહાવીણાનો તેજદંડ. સૂર્યકિરણો ને
ચન્દ્રકિરણો છે સ્વરતન્તુઓ

મહાગ્રહો છે એ પ્રહાવીણાની ગીતખીંટીઓ;
વિયુવવૃત્તો છે એ વિશ્વવીણાના ગીતપડદા.

સૌ વીણાઓ દેવભાષા બોલે છે. એની મહાવીણા
બોલે છે વાણી પરનું કે ગીત.

બ્રહ્માડથી દશાંશુલ પર ભેસીને એ જગત્ત્રેગંદર
વગાડે છે વિશ્વવીણા. અવધૂતો એ સાંભળે છે.
એ છે એમના વિશિષ્ટાદૈતના રસાનન્દની ઘડીઓ.

સહસા એના મુખમાંથી શબ્દો નિર્ઝયા છીપમાંથી
ભોતી ખરે, મેઘમાંથી જળગિન્દુ ઝરે, ઓઠારમાંથી
શબ્દમંડળ પ્રગટેઃ એવી એ શબ્દાવલિ નિર્ઝરતી.
અમૃતના એ હૂતા ટીપા.

અગમ્યને ઘાટે જિલોજિલો એ જગત્ત્રેગંદર
મહાવીણા વગાડે છે, મહાકાવ્ય ગુંજે છે.

૩

એવે વીજળી ચમકી, ને વીજળીમાંથી સુન્દરી
પ્રગટી સંગીતની સુરાવટે જાણે સ્વરૂપ ધાર્યું
મહાવીણામાંથી સ્વરંમુદરી પ્રગટી તે જગત્ત્રેગંદરની-જ
પ્રકૃતિદેવી હતી પ્રકૃતિ પ્રતિમા થઇને જિભી.
આત્માની એ આત્મમુગ્ધ હતી

મુદરી ભોગન્દરની મન્મુખે આવી જિભી,
ભોગન્દરને માથે વરદ હસ્ત મૂક્યો, ને
પરિમળમધુરુ બોલીઃ 'હુ તહમને વરી છુ.'

દર્શને જાવ જાગ્યો; સ્પર્શને જિર્મિ જિછળી;
વિગર્શને ભોગન્દરને જાણે વીજળી વાગી
ભોગન્દરને સ્વપ્રકૃતિનાં આકર્ષણ આવ્યાં.

જગતજેગંદર ઊઠયા. અવધૂતે એકલવાયાપણું
ઉતાર્યું. પુરુષોત્તમ પ્રકૃતિને પરણ્યા. મુદરી
સોહાગણુ થઈ. જોગંદર પ્રકુદ્ધિત થયા એ છે
એમના દૈતાદૈતના પ્રેમાનંદની ઘડીઓ.

મુંદરીની આંખડલીમાં હતા અમૃતના કુલ અંગ-
અંગમાંથી આત્મતત્ત્વનાં નિર્જરતા'તાં ઝરણાં.

પછી પ્રકૃતિદેવીએ મહાવીણા વગાડી; ને એ
સ્વયંભૂ અવધૂત, નટરાજ સમા, દેવનૃત્યે નાચી રહ્યા.

૪

પછી પ્રહ્લાંડવેલીને ફૂલ ઊગ્યાં, ને પ્રહ્લા-
આંખાને ફળ આપ્યા.

પછી કિરણો પ્રકુદ્ધલી પાખડીઓ થઈ, ને
પાંખડીઓ અનન્તમા વેરાણી.

મહાવીણાની સૂતાવલિના પાખર્પાંછે બેસીને
પાખડીઓ અનન્તમા પરવરી. પાખડીઓ પડી
ત'હા ત'હા નવવેલીઓ પ્રકટી

એમ ગીજમાથી વડલો થયો; ને વડવામાથી
વન થયું. મહાવનના કોટિકોટિ પંડવ-ઝૂમખાઓ
પછી પુણ્યપાપને હિન્ડોળે હીંચકવા માંડ્યા
દાનેશ્વરિતા દેવગુણ છે, આત્મા વાવીને દેવો
આત્મા સરજે છે. એ છે અમૃતના વાવેતર. એ છે
એમના ગુહાદૈતના વાત્મત્યાનન્દની ઘડીઓ.

એમ જોલાયો પુરુષ અને પ્રકૃતિનો મહારાસ.
 અનન્તના આરામાં એમ તેજલહરીઓ રમી રહી.
 પ્રહ્લાંડ એટલે પરપ્રહ્લનો પ્રહ્લાસાગર.

૫

પ્રથમે એને કવિતા પ્રગટી; પછી એણે ગીત ગુંજ્યુ;
 પછી એ પરણ્યો. અને પછી એ વિશ્વકુત્ત-અધિષ્ઠાતા
 થયો. એ વિશ્વકવિ છે; વિરાટ વીણાધારી છે; પ્રકૃતિસ્વામી
 છે; પ્રહ્લાંડપિતા છે. પિતા સ્વકુલને સરજે છે, ઉછેરે છે,
 પોપે છે, નિયંત્રે છે.

એ છે પ્રાચીનમાં પ્રાચીન અભિનવ અગમ્યવાદઃ
 ‘પિતામાંથી પ્રગટે છે પરિવાર.’

પરમપુરુષે વીણા વાઈ, કવિતા ગાઈ,
 ને મહામાયા પ્રગટી અનન્તમાં;
 પછી સરજાયાં પ્રહ્લાંડ પ્રહ્લાટો,
 મહાવીણા વાગે છે, વાગ્યે જાય છે,
 ને મહામાયા સન્મુખે નાચે છે પરમપુરુષ.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ હરિઃ ૐ શાન્તિઃ ।
 ગયા શ્રી હરિના શબ્દો પિતૃમાં પિતૃલોકમાં;
 હરખ્યાં પિતૃનાં જોત્રો હરિના પિતૃતર્પણે.
 ‘પિતૃમાંથી પરિવાર’ સત્યના પિતૃસૂત્રના,
 ગંગા પાડે ધ્વનિ ગૂઢ એ વિશ્વોચ્ચારના વડા.

પાંખડી પાખડી ખોલી, કાન્ન કલાકલા ખીલી,
ચન્દ્ર નિત્યે ઉચ્ચરતો ત્હા વિકાસોપનિષદ.
નેત્રે નેત્રો પગેવીને હૈયે હૈયાં ગૂથીગૂથી,
હરિ બાળે વિશ્વમન્ત્રો ગૌરવે વિશ્વગંભીરા.
ગંગાના ઊર્મિઊર્મિમા જતા એ શબ્દ સાગરે,
બ્રહ્મખોલે, બ્રહ્મભાવે, મહદ્ વિશ્વહિતસ્તિર્વની,
'હે સ એવ વામદેવ' બ્રહ્મજો સાક્ષી ઉચ્ચર્યા.
હરિની પ્રેરણા પામી, ચન્દ્રને કિરણે ચ્હડી,
સિધાબ્યા દેશદેશોમાં સુત્ર લેને સમીરણો.
ગાયુ ત્હાં બ્રહ્મગાળાએ હરિનું શુભકીર્તન.
વિપ્રો બધ્યા વેદમન્ત્રો હરિને અભિષેકતા.
શ્રી હરિએ કીધ પૂજા ગોત્રપુત્ર ચન્દ્રની.
'અનન્તા અમરવેલી વંશવશની વાધજો !'
અમીનો આશિષખોલ જાલવટય ઋષિ નિર્જયાં.
ભરાયે નિત્યશઃ જેલુ વર્ષા કેરુ મરોવર,
ભરાતી-ઊભરાતી'તી, બ્રહ્મમભા ફિનેદિનેઃ
પાંગરી પદ્મવે પુષ્પે વાધે જેમ મહાવન.
પ્રોત્સાહી હરિને શબ્દે પ્રાણપ્રોત્સાહ પામીને
ઉચ્ચરાણી ઝીલી વાણી વિખેરાણી મભા ગૃહદ્.
હરિને શબ્દ આનદી હરિના હામ્યના મભા,
સુધાના કિરણો વર્ષા સુધાંશુ એ વધાવતો
રાત્રિ કેરી રમ્યતામા આશ્રમોની ગુફાગુફા,

બ્રહ્મચારી બ્રહ્મચારિણી ગયાં ઘંટા વગાડતાં.
જેતા'તા વિશ્વના નાથ વિધને વિશ્વદેષ્ટી.

જો! વૃક્ષરાજે પશુપત્ની, માનવી,
મંળીજ ઓ વિશ્વવિકાસ ઉગ્યરે.
પ્રકાશ છે જિર્વં પ્રયાણુ જિર્વાનૃ,
વિકાસ છે પ્રાણુવતાની પ્રેરણા.
પ્રકુલ્લતી અમૃતવદ્ભી છે જગત્

અધ્યાય ૧૧ મો. સાગરોપનિષદ

હિમાલયને સાગરતીર્થ છે જગે,
ને તીર્થ છે સાગરને હિમાલય;
વારાણસી વિશ્વનુ ધર્મતીર્થ છે.
શ્રદ્ધર્ષિ પ્રહ્લે તટમાં વસાવી ત્હાં
વહાવીને ગંગ કીધી અનુપમા.

સૂર્ય જિગ્યો મહસાંશુ; તપ્યો પ્રતાપ; આયગ્યો.
લોપતી પૃથ્વીના પાટ રાત્રિ કેરી અણો અરી.
નિત્યશઃ સંસારચક્રે ધૂમે છે એક ચક્રમાં.
દારિકાએ ઉછાળેલો એ સન્ધ્યાએ નભે શું ત્હાં
પડ્યો સાગર પડછાયો, ને કીધું બ્યોમ શામળું.
કાળના એ સાયકાળે એ માયંઆરતી પછી
ઠલવાણી શેરીશેરી, ઢળ્યા આશ્રમઆશ્રમ;
મળી બ્રહ્મસલા પાછી વડા વિશ્વેશચોકમાં.

પૂર્ણિમાને પદ્માસને વિરાજે પૂર્ણ ચન્દ્રમા,
 બેઠા પદ્માસને એમ પદ્માસન કરી હરિ.
 પૂરાં પુણ્યો જિગ્યે થાય અગમ્ય એહ ભાવનો
 યરા થયો પ્રદાજ્યોતે; મહન્તે શંખ પૂરિયો.
 ચન્દ્રિકાના તરંગો શી, પદ્માસનેથી પદ્મ શી,
 આનન્દતી ઉછાળીને તરંગાવળ તર્કની
 બાજુ સાગરવામીએ તહાં સાગરોપનિપદ.
 શ્રોતૃઓ ઘૂંટ એ પીતા, મર્મ વાગોળતા હતા;
 બદ્રા રુક્મિણી લહરે સાગર લહરે સમા.
 છલી સાગરનો ઘોષ ઉચ્ચર્યા હરિસાગર.
 ન દીઠેલા સાગરને હિમાદ્રિવાસી શોધતો;
 હિમાદ્રિ માગર શોધે, હરિ એની કથા કહે.

સાગરોપનિપત્ત

ૐ ૐ ૐ શ્રી મદ્મ સત્સત્ ।
 ૐ દારિકાને હિમાદ્રિ તીર્થ છે,
 હિમાદ્રિને તીર્થ છે દારિકા :
 તીર્થોને છે તીર્થોનો મહિમા.
 અમને સાગરદર્શન કરાવો, હિમાદ્રિદર્શન કરાવો;
 અમે છીએ વિશ્વતીરથવાસી યાત્રિકો.

ભગવાન કહે છે, ‘છિલ્લરોમાં હું સાગર.’
 છિલ્લરોયે જોયાં, ને જિલ્લરોયે જોયાં. સાગર
 કેવોક હશે?

સાગર એટલે પાણી ભરેલો પાતાળધરો ?

કહે છે સાગર એટલે પાણીના ઢગલા.
 હિમાલય મમા ઢગલા ? હિમાલય સમા સાગર
 શિખરજન્મી હશે ?

સાગરનાં શિખરો ક્યાં ક્યાં ?

વાદળીઓના ઢગલા દીઠા છે; પર્વતધારને માથે
 છત્ર થઈને બેસનારા. સાગર એટલે જગતનું શું
 છત્ર ?

સાગર કેવોક હશે ? સાગરમાંનાં નીર ઢાળાઈ
 જતાં હશે, ત્હારે કચ્છાં જતાં હશે ? પાછળ શું
 રહેતું હશે ?

કહે છે કે સાગર આભ જેવો છે. આભ સહુએ
 દીઠું છે; સાગર સહુએ દીઠો નથી.

સાગર કેવોક હશે ?

૨

કહે છે કે સાગર એટલે ચન્દ્રમાનો પિતા.
 માગરની મહાછાછરમાં ચન્દ્રની કેટકેટલીક
 છલકાતી હશે ?

કહે છે કે સાગર એટલે લક્ષ્મીજીનો તાત.
સાગરના હૈયામાંથી સોનાંરૂપાં ઊછળતાં
હશે ?

કહે છે કે સાગર એટલે રત્નોની ખાણ,
હીરા માણેક શનિ હીન્નમ પોખરાજ—
નિરનિરાળાં રત્નોના રત્નાકરનો ત્હારે
નિજ રંગ કિયો ?

કહે છે કે સાગર એટલે મોતીની શય્યા.
સાગરજળના કબૂકણ મોતીના દાણા હશે,
નહિ વારું ?

કહે છે કે સાગર એટલે અમૃતનો કુંભ તો
સાગર ખારો કેમ છે ? અમૃત ખારું હશે ? ચાખ્યું
હોય એ ઉત્તર આપે.

સાગરનાં મહિમાગીનો ગાનારા મહાસામકો !
કહો—કહો તો ખરા જણા, સાગર કેવોક છે ?

૩

જળજગતા જાપોરે મરુભૂમિમાં એ વિચરતો
હતો. પૃથ્વી એના પગ દગાડતી.

હિમાલયવાસી એકે સાગરમહિમા આંજળ્યો
હતો; અને સાગરને શોધતો સાગરયાત્રાએ
હિમાલયજાળ નીકળ્યો હતો..

પગલુ ભરતો જાય, ને એના કોડીલા મનોરથ
જિછળતા જાય, કે સાગર કેવોક હશે ?

એણે છિલ્લર જોયાં હતાં, ઝિલ્લર જોયાં હતાં;
ધોધ જોયા હતા, નદીઓ જોઈ હતી; ધૂળના ઢગલ
જોયા હતા, હિમના પગથાર જોયા હતા; જાડીજાડી
ખીણો જોઈ હતી, જ્યાં જ્યાં શિખરો જોયાં હતા;
વૃક્ષરાજેનાં વનો જોયા હતાં, વાદળીઓના
ગગનમહેસો જોયા હતા.

એણે જોયો ન હતો એક સાગર.

એ ગિરિદાળ જિતયો, વન જિતયો, ગંગા જિતયો.
ખાણીપતમાં થઈ, પુષ્કરણમાં નહાઈ, મરુભૂમિના
વેળુપટમાં જિતયો. અર્જુનદાસજની પ્રદક્ષિણા કરી;
ખારો પાટ ઓળંગ્યો; ટેકરીઓની ભુલભુલામણીઓ
વીંધી-વધેરી; સિંહપગલે રેવતાચળ રહ્યાંયો;
દિશાઓની ઝાલરો પાછળ જોયું; તહોયે સાગર ન દીઠો.

યાત્રિકને યત્ન : સાગર કેવોક હશે ?

ખણી સોમતીર્થમાં ધરતીને છેડે જઈ યાત્રિક
જિલો. ત્યાં-સોમતીર્થમાં-ધરતીને છેડે જગત્-
યાત્રિકે સાગરદર્શન કીધાં.

યાત્રિકે શોધવા માંડ્યો સાગરનો સ્થાનો પાર.

મહાખીણાના પાર એણે દીઠા હતા; ગંગાજનાં
મહાપૂરમાં એ તયો હતો; ગંગોત્રીના પાર એણે
નિહાળ્યો હતો.

એણે ન દીઠો સાગરનો સ્હામો પાર.

જળજળ ણંબાકાર એણે દીઠું; વાતાવરણનો
વિશાળો પલ્લવટ એણે દીઠો; અન્તરિક્ષની અકાટ
અગાધતા એણે દીઠી; અન્તરિક્ષના મહા મહાસાગરનો
સ્હામો આરો એણે આલમાં દીઠો; પણ એણે ન
દીઠો એક સાગરનો સ્હામો પાર.

એને થયું કે, ‘પૃથ્વી અને આલના અન્તરિક્ષને
ખે આરા છે; સાગરને એક છે કિનારો; માટે સાગરને
કહેતા હશે અનન્ત ?’

દુનિયાનો છેડો જડે, તો સાગરનો છેડો જડે.

સાગર એને જડ્યો; સાગરનો પાર એને ન જડ્યો.

ગહનતાને એણે પૂછ્યું, ‘સાગરનો સ્હામો પાર કય્હાં ?’

મૌનવાણે ગહનતા બોલતી કે ‘સાગરના આરા છે,
પણ અદૃશ્યની પાછળ છે.’

૫

સોમતીર્થમાં એણે હોડકાંઓને જોયાં, જહાજોને જોયાં.
એણે ત્હાં અઠંગ તારાઓને જોયા.

પગલુ ભરતો જાય, ને એના કોડીલા મનોરથ
બિછળતા જાય, કે સાગર કેવોક હશે ?

એણે છિદ્ધર જોયા હતા, ત્રિદશર જોયા હતાં;
ધોધ જોયા હતા, નદીઓ જોઈ હતી; ધૂળના ઢગલા
જોયા હતા, હિમના પગથાર જોયા હતા; જાડીજાડી
ખીલો જોઈ હતી, જાંચાં જાંચાં શિખરો જોયાં હતા;
વૃક્ષરાજોના વનો જોયા હતા, વાદળીઓના
ગગનમહેલો જોયા હતા.

એણે જોયો ન હતો એક સાગર.

એ ગિરિદાળ જિતયો, વન જિતયો, ગંગા જિતયો.
પાણીપતમાં ઘર્ષ, પુષ્કરણમાં નહાઈ, મરુભૂમિના
વેળુપટમાં જિતયો. અર્જુનદાસની પ્રદક્ષિણ કરી;
ખારો પાટ ઓળંગ્યો; ટેકરીઓની ભુલભુલામણીઓ
વીંધી-વધેરી; સિંહપગલે રેવતાચળ સ્પર્શ્યો;
દિશાઓની ઝાલરો પાછળ જોયું; તોયે સાગર ન દીઠો.

યાત્રિકને થતું : સાગર કેવોક હશે ?

પછી સોમતીર્થમાં ધરતીને છેડે જઈ યાત્રિક
જીલો. ત્યાં-સોમતીર્થમાં-ધરતીને છેડે જગત્-
યાત્રિકે સાગરદર્શન કર્યાં.

યાત્રિકે શોધવા માડ્યો સાગરનો સ્થાનો પાર,

મહાબીણાના પાર એણે દીઠા હતા; ગંગાજનાં
મહાપૂરમાં એ તયો હતો; ગંગોત્રીનો પાર એણે
નિહાળ્યો હતો.

એણે ન દીઠો સાગરનો સ્હામો પાર.

જળજળ બંબાકાર એણે દીઠું; વાતાવરણનો
વિશાળો પલ્લવટ એણે દીઠો; અન્તરિક્ષની અદ્ભુત
અગાધતા એણે દીઠી; અન્તરિક્ષના મહા મહાસાગરનો
સ્હામો આરો એણે આલમાં દીઠો; પણ એણે ન
દીઠો એક સાગરનો સ્હામો પાર.

એને થયું કે, ‘પૃથ્વી અને આલના અન્તરિક્ષને
બે આરા છે, સાગરને એક છે કિનારો; માટે સાગરને
કહેતા હશે અનન્ત ?’

દુનિયાનો છેડો જડે, તો સાગરનો છેડો જડે.

સાગર એને જડ્યો; સાગરનો પાર એને ન જડ્યો.

ગહનતાને એણે પૂછ્યું, ‘સાગરનો સ્હામો પાર ક્યાં ?’

મૌનવાણે ગહનતા બોલતી કે ‘સાગરના આરા છે,
પણ અદ્દશ્યની પાછળ છે.’

૫

સોમતીર્થમાં એણે હોડકાંઓને જોયાં, જહાજોને જોયાં.
એણે ત્યાં અઠંગ તારાઓને જોયા.

અને એ સાગરતારાઓ સાગરસફરોની વાતો કરતા.
કે પૂછે તો કહેતા કે 'કંઈ કંઈ જહાજોયે ડૂબ્યાં, ને
કંઈકંઈ તારાઓયે ડૂબ્યા. સાગરનેયે આલમાં ડૂળતો
હીઠો. અણુડૂબ્યાં એક ને અખંડ છે આલનાં નીર.'

પર્વતઉંચાં મોનંઓના અધરો ઉછાળી-ઉછાળીને
મુખની મહાકંદરા સાગર ઉઘાડતો; ને કહેતો :
'આવો; આવે એને ગળી જાઉં.' તીર બેઠા બ્રાહ્મણો
કહેતા : 'નહિ ગળાય, સાગરા! અગસ્ત્યે અંજલિમાં
પીધો હતો ત્હને.'

સાગરના ઉદરમાં જાય એ પાછા આવતા હશે
ખરા ?

ડૂળકી મારતાં આવડે, એ જલોદરની
અગાધતામાંથીયે તરી આવે. '

એને થયું : 'મહાસાગરનો આનનળાહુ તરવૈયો કેાણુ ?'
એણે પૂછ્યું : 'સાગર ડુળાડવાને છે, કે
તારવાને ?'

૬

હિમાલયવાસીએ પ્રથમવારકેા સાગર દીઠો
ત્યહારે થયું કે 'સાગર એટલે પૃથ્વી પાથરેલે
વ્યોમખંડ : જાણે મહામેઘાડમ્બરનો અવની
આચ્છાદતો જળગાલીયો.'

એણે સાગરને આલમાંયે ઢાળાતો જોયો; એણે આલને યે સાગરમાં ઢાળાતું જોયું. સોળપાંખડી સંપૂર્ણ સત્ય એ છે કે, આત્મા પરમાત્મામાં ઢાળાય છે, પરમાત્મા આત્મામાં ઢાળાય છે.

હિમાલયવાસી ધરતીને છેડે આવીને બિભો, ને પ્રથમવારકે સાગર દીઠો, ત્હારે એને થયું કે ‘સાગર એટલે ધરતીનો ફરફરતો પાલવછેડલો.’

એણે સાગરને અવિરામ ઊછળતો દીઠો.

એણે સાગરને સંસારસમો ઊછળતો દીઠો. એણે સાગરને બ્રહ્મસમો ભરપૂર દીઠો.

યાત્રિકે નમન કીધું, ને પ્રશ્ન પૂછ્યા : ‘સાગર એટલે શું ? સાગર સંસાર છે ? કે સાગર બ્રહ્મ છે ? કે સંસાર ને બ્રહ્મ છે સમોવડાં ?’

એ હિમાલયવાસી યાત્રિકે કેાને નમન કીધું ? અને કેાને પ્રશ્ન પૂછ્યો ?

હિમાલયવાસીએ જેને નમન કીધું, ને પૂછ્યું, આજે યે એને ગુજાય છે વિશ્વકોયડાઓ. સાગર પણ છે એક વિશ્વકોયડો.

સંસાર સાગર છે;
બ્રહ્માંડ સાગર છે;
બ્રહ્મ સાગર છે.

અમને સહુને પરાત્પર

સાગરપાર તરાવો, સાગરપાર તરાવો.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ હરિઃ ૐ શાન્તિઃ ।

એમ સાગરના ભાવે સાગરની ગુણાવળો

સાગરશબ્દે સાગરિયો ઉચ્ચયો ગગધાટમાં.

હિમાદ્રિને સિન્ધુ દાખ્યો હરિએ પ્રહ્લ્લભિદ્ભરે.

સંભારે દ્વારિકે નિત્યે સાગરે પ્રહ્લ્લસાગર.

મણિ જેમ પ્રભા ઝીલે, એમ ઉત્સુક ઝીલવા

ભરી પ્રહ્લ્લસભા ભાવે હરિએ પ્રહ્લ્લસાગરે.

ગાળ રહ્યો પ્રહ્લ્લઘોષ ઘેરે સાગરઘોષ શો.

ઉત્તરાપથ-વાસીને, ક્રુપ સમી ચિરંજીવ,

સાગરહૈયાળ યાવાની વિશ્વેશે અર્પી આશિયો. .

આકર્ષી રશ્મિ રશ્મિથી હરિના શબ્દશબ્દને

અન્દ્રેયે સાંભળી વાર્તા પ્રતાપી પિતૃદેવની.

ગૃહે ગયા પ્રહ્લ્લર્ષિઓ હૈયામાં ભરી સાગર;

નહાતી'તી તેજતમસ્ના સંગમે વિશ્વમેદિની.

મુધા મુધાંશુ જયલંકમી અર્પેતો,

રસાળ રત્નાકર રત્નમાળ દે;

હુળાડવા? કે જગ તારવા નિધિ?

વિભિન્ન વિધિકૃત દેશદેશને

સંયોજતી સાગરપાજ છે પરમ.

અધ્યાય ૧૨ મો. આત્રોપનિપદ

પ્રાતઃસમામાં અણુઓ પરોવતો,
મંદેલી લે સાયંકાળ નીતયે;
ભાનુ સહસ્રાવધિ કિરણાવળો.
મ્હોરે પ્રભાળાં, ફળ છે પ્રભાળવા,
પ્રજ્ઞાંડની ભેરવી આમ્રપદ્મીનાં.

વીણે માળી પુષ્પપુષ્પો, પરોવે પુષ્પમાળમાં,
વીણે અણુઅણુ એમ, વીણી માળે પરોવનો.
ત્યહાં સહવારનો ભાનુ, પાથરી કિરણપ્રભા,
મુવણો સૂર્યનાં રેલ્યાં વૈભવી એ વને-જને;
ગિન્દુઓ ગંગવારિનાં થતાં હતાં મણિમણિ.
નિર્માતાના નિત્યક્રમે શ્રીહરિ વનમા ગયા.
તીરેતીરે ગયાં ફર ગંગાના ઠેક ઠેકારે;
ઘેરાતી ધનગોરંભે ઘટા ત્હા આમ્રરાગિની.
હરિ ગયા ઘટાઓની લીલમ-લીલી કુંજમાં.
કાળીએ ઠાયલ બોલે વને કંઠકોલ નાખતી.
છાંયડે મોરલા નાથે જગત્માં નૃત્ય પૂરતા.
પદલવો-પંખી વનનાં આનન્ધાં હરિદર્શને,
પ્રકુલ્લ્યાં વૃદ્ધનેત્રોથી આવતાં વિઘ્ન હેરતો
વૃદ્ધ એક રખેવાળ રખેવાળી કરે વને.
આવન્તા હરિની એણે મુદ્રા દીઠી હિતસ્વિની;
હરિએ વૃદ્ધ મુદ્રામાં નિહાળ્યા અમીના ઝરા.

વન્દના હરિએ કીધી, ઝીલી એ વૃદ્ધની વયે,
 ભયાં મુખે, ભયાં હૈયે, ગામડા જેમ ગામડી,
 ગોપ શો, આદર દીધો : ‘આવો, ભા !’ એક શબ્દથી.
 વૃદ્ધને ત્યાં પછી પૂછી હરિએ શ્લેષ વારતા :
 ‘ભાભા ! આયુષ્યને આરે વતોં છે હેમખેમને ?’
 ‘આયુની ખેમાકુશળી અમારે આમ્રપદલી આ;
 એને ફળ્યે ફળે આયુ, એ વણસ્યાથી વીણસે.’
 ‘કલ્લોલે કાકિલા, એમ કલ્લોલશે’ કહે હરિ.
 ન્હાળી એ ન્હાલનાં નેણુ, સુણી કલ્યાણી શબ્દ એ,
 તેજમાં તેજ પુરાણાં તેજસ્વી વૃદ્ધ નેણલે.
 વયની વરધો ભાળી વાત્સલ્યે હરિએ પૂછયું :
 ‘આળાઓ વીત્યા, ભાભા ! આયુના ભુગ કેટલા ?’
 ભાભો હસ્યા વૃદ્ધહાર્યે ઝૂકતી આમ્રપદલીના;
 હસતાં હસતાં બોલ્યા : ‘ભુગો તો મુજ જેટલા.
 જેટલાં વરસો એને, જેટલાં વરસો મહુને;
 જેટલાં વરસો એને, જેટલાં વરસો મહુને.
 ભિગતે રહવારે મહોરે, પડ્યા પ્રભાત ખેરમા,
 પાતી’તી એહને પાણી, પાતી’તી દૂધ મા મહુને.
 પિતા પરમેશ્વર જેવા, સાઠ વર્ષે ભુવાનડા,
 ભેળને ઝૂલતા ભેધ, આંખાવાડિયુ વાપતા;
 જાણે કુંવરને કાજે ગામ કોક વસાવતા,
 ખેલોંહેલો કૃવો ગોડચો, મીઠડાં નીર નીસર્યા;

ધિંગી હરિકૃપા જાણે બરી'તી ધરતી તલે.
 એ ફવાજે ન્હાલ કીધા, પાળ્યા, પોષ્યા ઉગાર્યા,
 પાવડેપાવડે તાતે ખારસાં કીધાં જ ખામણાં;
 માએ ગોરમટી ગારે લીંખ્યાં નિર્મળ લીંપણે.
 એક-એક હતો એક આંગાને આવી બેસવા.
 પછી રાપી ડાળીડાળી, ફૂટેલો ગોટલો કચહીં;
 કોકમાં મહોર મોરેલા, કોકમાં સાળને પૂરી.
 એક છે અમૃત આબો, ચંપેરી અંબ એક છે;
 મીઠો સાકરિયો એક, એક તો છે રત્નગટો :
 છે હરમાળિયો એક, એક છે નાળિયેરિયો.
 અર્ધા શ્રાવણિયા આંગા પાછોતરા જૂકે મડી;
 ફળે છે શ્રાર્વણ વધ્યે સરવાં મરવડાં પડ્યે :
 ફળે પાછોતરાં પુણ્ય વૃદ્ધનાં, એમ એ ફળે
 એકએક આંગ્રો જાણે એકએક મહેલ શો.
 હતો એ જુગ જુદો, ને આજ આ જુગ છે જુદો.
 પાય માંડી જેમજેમ ધીરી પા-પગલી બરું
 ધીરેધીરે તેમતેમ આ આંગાવાડિયુ વધે.
 ઉગમે છે ઈડામાથી બ્રહ્માઠે આ ધીરેધીરે
 પ્રથમે પાગરી રેખા, પછી પલ્લવ પાંગર્યા;
 કેડ મમા, છાતી સમા, છોડો છોગાળવા થયા :
 જાણે કુવર કેલૈયા રમે આગણુ આવીને.
 એમના જેવડો હુ યે ગમતો એહ મંગમા.

પછી થડિયાં જંધાણા, થડો ને ડાળીઓ ફૂટી;
 ડાળીઓ ને ડાખળીઓ, અને પદલવ પાંદડાં :
 પાંદડેપાંદડે મહોર મહોરિયા મનમાનતા
 મહોરને મરવા બેઠા, અધૂરા-પધૂરા હતા,
 મહોર જેટલા મરવા નથી હીઠા, ન દેખશે.
 ઉતારી શોભતી સાજો, ભર્યા ઘર જાળરને.
 રોપમાથી થયો આબો, આબામાંથી થયું વન,
 પછી થઇ જુગો વીત્યે વનમાથી ઘટાઘટા.
 એહ આંખાવાડિયુ આ, એને હીધે અમે છીએ;
 આયુષ્ય ઊતરે એહ જાળવે જેહ જોગનૃ;
 એક ઋતુ જાળવી, તો વર્ષ ઊતરિયે વડું.
 પૂર્વના સ્મરણો જાગ્યે વહે માનવજાતને
 હર્ષ ને શોકના અશ્રુ, દીપા એ વૃદ્ધને પડ્યાં
 નિહાળી નેણલા ભીના, પેખી હેયુ ઝરનું એ,
 પોરહાબ્યા વનસ્વામી હરિએ અમીવેણથી.
 ‘પછી આ ઠેાયલો બોલી, નાચ્યા આ મોરલા પછી;
 કેરી શા મીઠડા એના થશે શખ્દો ચિરંજીવ.
 હમારી આમરાજિ આ બાભા ! છે ભાગ્યવન્તીલી;
 દાખશે નહિ હીઠેલુ, ન ચાખેલુ ચખાડશે.
 વર્ષેવર્ષે અર્પશે એ કેરીઓ મહોર જેટલી’
 ઊઠ્યા, નચ્યા; વધા વૃદ્ધ : ‘દેવ છો દેવલોકના’;
 ન્હાબેન્હાબેમહોરમહોર, નિહાબેમહોરમાંક્રજો.

રટતા વૃદ્ધની વાતો શ્રી હરિ આશ્રમે ગયા.
 ને પછી પડતી રાત્રે ચન્દ્રમા રહડતો નભે;
 મળી પ્રદાસભા મહોટી આરુ વિશ્વેશચોકમાં;
 મગટી ચરણવાળાઓ; મહન્તે શંખ પૂરિયો.
 ત્હારે ત્હાં આમ્રપટલીની શ્રી હરિએ કથા કરી :
 પૂર્વજેના પૂર્વજેની, આજની જોવી નિત્યની.
 'પિંડે તે પ્રદાડે' સૂત્રે 'વને તે વિશ્વમા' કહી :
 પેળાડયું ત્હા પેખન્દાને આળાવાડિયુ વ્રક્ષમા
 મેઘકંઠે મેઘરેશે મન્ત્રો એ પ્રેમભક્તિના
 ગગમાં હરિએ નાખ્યા, ને નાંખ્યા જનગંગમા.
 નીતર્યા નેણલે ગિન્દુ કહેતા નવમજની કથા,
 જાણે આત્મા નિતારીને ભક્તોના પાવલે ધર્યો
 બિધ્વાનન્દી બિધ્વંભાવે અણુમન્ત્રો કહે પછી

આમ્રોપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી મદ્ધ તત્સત્ ।
 ૐ વિછોડયા સહુ જોડાજો ।
 વિરહી પ્રેમ પામજો ।
 પ્રારબ્ધે વા, સંચિતે વા,
 ક્ષોધ્યે મા વિછોડાજો ।
 પ્રેમભક્તિ છે પરમ યોગ

૧

બોમે, લોમે, લોકહૈયે, અંસારે ને ગૃહેગૃહે,
કાવ્યમાં, ધર્મમાં: વિષ્ણે રસો વૈ સઃ શ્રુતિ કહે.

૨

ભગ્યે ભાર્તડ પૂર્વે ક્ષિતિજ સુહવતો,
તેજના પુજ પેઠે,
છોડી અબોડલો ને ફિશદિશ પ્રસરી
કિર્ણ-કેશાવલિ ને;
નામે રૂપે શુભોયે વિધવિધ વિધિથી
ખેલતો બહુરૂપી એ:
'एकोऽह' બોલ બોલી બહુ, થઈ રમતો
પ્રહ્લાપ્રહ્લાંડ રૂપે

૩

વેરાયાં ને વિખેરાયાં થકુ, એમની એપણા—
આરજૂ એક થાવાની ભક્તિ એ પ્રેમલક્ષણા.

૪

ભટકી ભટકી, રાત્રિ અન્ધારણીપણ આથડી,
ભવભવની આ ધૂમી ધૂમી જ ભુલભુલામણી,
અતિ વલવલી, અશ્રુથી ઘોઈ આખ, ઉપા થતે
શરણ હરિનુ અન્તે થાકી લીધું શરણાગતે.

૫

પ્રેમની વેદીએ કીધાં પ્રેમે જે હવિ અર્પણ,
પ્રેમનુ પ્રેમને એહ સર્વસ્વનુ સમર્પણ.

૬

વજનાં વાસી રમે રવિકિરણ શાં,
 એ ગોપગોપીકુલ;
 વનની મુક્તિ તણ પુરાય પુરમાં,
 વામે જઈ ગોકુલ;
 વાગી ગંભી ગલીર ધીંગ મધુરી
 બહાલાની બહાલે ભરી,
 ને લીધી વનવાટઃ કાઠ રસરચિ
 એ વ્રદામન્દનની.

૭

ભક્તાનું ભક્તસંઘેથી વરુણ-વરુણીફલમ્,
 પુષ્ટિ ક્ષોડા, સંવનન ક્ષોડા, એ 'મદ્યકૃપા દિકેવલમ્'
 યમેવ એષ વૃણુતે, લભ્યસ્તેનૈવ નિશ્ચલમ્.

૮

નેત્રો નેત્રમહી ઢળ્યાં, ઉરેઉરે
 પોઢ્યાં પ્રસન્નાબ્ધિમાં,
 જીવનનાં કિરણો જગતજીવનમાં
 શૂંધાય, સન્ધ્યા સમાં;
 પ્રેમાયો પ્રીતઘેલડો રસભયો
 આત્મા જ પરમાત્મમાં,
 લાધી પ્રેમસમાધિ પ્રેમધુનીનેઃ
 યોગેન્દ્રનો યોગ એ.

૯

પ્રદ્યાનન્દ વદે પ્રદ્યા, રસાનન્દ રમેશ્વર;
સચ્ચિદાનન્દ સન્તો : એ આત્માનન્દ અનશ્વર.

૧૦

બાવન ખહાર એ વાત વેદાન્તની,
‘નેતિ’ ‘નેતિ’ વહી શ્રુતિ વિરમે;
અકળને કેા કળે? અવશ્ય કેા વર્ણવે?
પરમ જાનની ગતિ લહી પરમે.
બુદ્ધિ ને મનની જામનાને પેલે તીરે
ભક્ત ને પ્રદ્યા સહુ રમે રાસે;
ભણે નરસૈયો રસદેવની રસલીલા,
મદ્ય લટકાં કરે મદ્ય પાસે.

૧૧

ભક્તો સન્તો મહન્તો : સૌ યોગીઓ પ્રેમભક્તિના
ઓછાં-અધૂરાં લેજો આ નૈવેદ્ય પ્રેમભક્તિનાં.
વિછોડ્યાં સહુ જોડાજો!
વિરહી પ્રેમ પામજો!
આરબ્ધે વા, સંચિતે વા,
કેાઈયે મા વિછોડાજો!
પ્રેમભક્તિ છે પરમ યોગ.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ, હરિ. ૐ શાન્તિઃ.

બ્રહ્મસંબંધની ગૂઢ આત્મપરમાત્મ-યોગની,
 વિશાળી વૈષ્ણવતાની વિશ્વસ્થ પ્રેમભક્તિની,
 મજની મજવાસીની, કથા બ્રહ્મવિહારિણી,
 કહી કલ્લોલતે બોલે છેલ્લે સ્વરે હરિવરે.
 ધીરેધીરે, મન્ત્રોચ્ચારે રહુટંકાર શબ્દથી,
 ભાખી પાછી પ્રાતઃવાતાં હરિએ આમ્રપદ્મીની;
 વૃદ્ધના આયુષ્યવર્ણી, 'કેમ આંખો થયો વનઃ'
 અંબળ કદંબ જાંબુના ગંગને ઘાટ કેતરે.
 'કુન્દમાં જે, વિશ્વમાં તે': સ્થાપ્યું એ ન્યાયસૂત્ર ત્હાં.
 સાનન્દ કૌતુકે પૂછ્યું ત્હાં જાજવલ્લ મહર્ષિએ:
 'કેાણ-કુન્દાંનો નરમૈયો? -પરબ્રહ્મ નચાવતો?
 ભાળીને આવતો કાળ ભાવી ભાખ્યું હરિવરે:
 'વીતશે' કલ્પિનાં વેગે ચાર હજાર વાર્ષિકો,
 થશે નરસૈયો ત્હારે દેવતાચળ-છાંયમાં.
 સુહામાનો અવતાર એ નૃસિંહ ઋષિવર;
 'બ્રહ્મ કહે બ્રહ્મ પામે ભટકાં' ગાઈ એ લીલા,
 પ્રેમભક્તિના બ્રહ્મનૃત્યે નાચી, બ્રહ્મ નચાવશે.
 વહે બ્રહ્મસભા ભાવે 'ધન્ય! ધન્ય! નૃસિંહ એ'
 ને પછી આનન્દછન્દે 'જયો' શ્રી હરિનો કરી,
 વિજેશણો વિશ્વચોક આશ્રમોમાં સુખાંજલો:
 વર્ષતાં મેઘનાં ફેરાં વહે જેમ ગૃહેગૃહે.
 શ્રી હરિના ભદ્રમન્ત્રો ન્હાઇને પ્રેમભક્તિમાં

બૃહદ્ બ્રહ્મસભાવાચી ઋષિ સૌ નિર્મળા થયા;
 દિશાઓ પ્રેમભીની થૈ ગંગા પ્રેમભીની થઈ.
 ધીરી ધારે સુધા પાતો ચન્દ્રમા ચન્દ્રવંશીને.
 ગોરંભાતાં ગંગનીર મહામેઘાળ ઘાટમાં
 પાળપાળ રહુડે પૂરેઃ એવી પૂરે સભા રહુડેઃ
 સખ્યાનાં ને ચિન્તનનાં, ધ્યાનનાં, બ્રહ્મજ્ઞાનનાં.

શ્રુતિ ભણે છે રસરૂપ બ્રહ્મને;
 અનન્તશી ફર, કને ત્વચ્ચાથીયે;
 અપાર છે એ, પણ પાર પાયમાં.
 અનન્ત ને એ તટ બ્રહ્મતીર્થની
 છે પ્રેરણા ભક્તિ જ પ્રેમલક્ષણા.

અધ્યાય ૧૩ મો . સખ્યોપનિષદ

આ નેત્રમાં નેત્રની શક્તિ નિવરે,
 નિમિત્તને અન્તર્યામી યોજતા;
 ધનુષ્યની ધન્ય ધનુષ્ય-પ્રેરણા.
 સખા તપરવી તપ મંગમાં તપે,
 તથાધિ નારાયણને નમે નર.

એ પ્રભાતે પ્રણુદ્ધોના આવ્યા પ્રારબ્ધીઓ ત્યહાં,
 ત્યહાં સમાધિ માખીને પ્રાતઃમંધ્યા હરિ કરેઃ
 આબ્યું સૂર્ય કને વાણે પ્રતાપી મૂર્ધમંડળ.
 મમાધિશાન્તિની વાટ જોતું મંડળ ગિરાજ્યું ત્યહાં.

ગેડીદડા દોટાવતા ગોઠિયાને નિહાળતા;
 નીર્જતા'તા કુમારીઓ રમન્તી મહીમન્યને.
 સખાઓ સખીઓ સૌ ત્હાં હતાં પ્રાતઃપ્રવૃત્તિમાં.
 જતા ગંગતરગોચે વહન્તા સંગરંગમાં
 પ્રાતઃસન્ધ્યા સમાધિમાં ઘૂમી બ્રહ્માંડમંડળે
 પધાર્યો હરિ પૃથ્વીમાં, દીકું બ્રહ્મર્ષિમંડળ.
 આત્માના આનંદભાવે આહરી ઉચ્ચચાં હરિઃ
 'વન્દું હું; આજ આખું છે સખાવૃન્દ સખાગૃહે;
 ઇચ્છાવાંછા એપણાઓ—ભાષામુનિઓ! મનોરથો.'
 પ્રમદ્ધ એ પ્રબુદ્ધોએ ભાષ્યો ભાવ દિગ્ગેતસેઃ
 'મૂંઝવે છે એક વાર્તા, મટાડો એ અમૂઝણ;
 શાઓ કહે નવધાલક્ષિ, એમાં શ્રેષ્ઠ કયી? હરિ.
 હૈયે હૈયુ જ વાંચો છો, લેહુ છો ભાવ-દેશના;
 જગે દશ્ય-અદશ્યોના લેહોમાં સૌ ભૂલા પડે.'
 બિન્નબિન્ન ભણે મન્ત્રો બિન્નબિન્ન ઋષિવરો;
 ભાળી એ લેહની છાયા ઋષિને મુખમંડળેઃ
 ધોઈ એ હરિએ છાયા, કીધાં ત્હાં તેજ છાંયના.
 'મા મૂંઝાવ, બ્રહ્મર્ષિઓ! નિશ્ચયાત્મક એક આ;
 હોય જ્ઞાન જ્ઞાન લક્ષ્ય એક, લેહોમાં નવભૂલશો.
 લક્ષિતના લેહમાં શ્રેષ્ઠ લક્ષિ છે પ્રેમલક્ષણા;
 આત્માએ પરમાત્માના હૈયામાં હૈયુ ટાળ્યું
 ટાળાયે ગંગનાં પૂર જઈને જેમ સમગ્ર

અને 'નવધાલક્રિતમાં સર્વશ્રેષ્ઠ કયી જ ?' એ
 કૃદ્દેશ આજે ચન્દ્રિકામાં ચન્દ્રિકા સમ ઉજ્જવળું.
 નિશ્ચેના મહેલમાં રૂહે છે અદ્વાન જઈ રહો ત્યહા '
 આશા-ઉત્સાહને પાચે ગયુ અદ્વાર્ધિમંડળ;
 આશા-ઉત્સાહની પાળે પછી ત્યહા રજની પડી.
 ચન્દ્રમાએ ચન્દ્રિકાથી લીંપી ઉજ્જવળ પૃથ્વીને;
 પદની સૌરભે સોહે પદાસને હરિવરઃ
 યસ થયો, શંખ પૂર્યો, ભાખ્યુ સખ્યોપનિપદ.

સસ્યોપનિપત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી વ્રહ્મ તત્સત્ ।

ૐ પતિ ને પત્ની છે બે સખાઓ;
 પ્રારબ્ધ ને પુરુષાર્થ છે બે સખાઓ;
 આત્મ-પરમાત્મા છે બે સખાઓ,
 ગૃહેગૃહે, સંસારે, અદ્વાંડમાં,
 સખ્ય મહોરો । સખ્ય પાંગરો, સખ્ય પમરો ।

૧

પ્રાસ અને મેધાવી હતા બે ઋષિકુમારો.

ઋષિકુમારો ઋગ્ચાત્રમે લલુતા. પ્રાસ આજને
 પ્રીછતો, મેધાવી પૃથ્વીને પ્રીછતો.

બેલડીએ વૃક્ષો મહુડે, ફળો વીણે, કુમારમંડળને વહેંચે.
 વનમાંથી હંડ લાવે, અહંડીઓને આપે. મેળલા
 વણે, ને ઢાપીન ગૂંચે.

તળાવની રહામી પાર તરે, પડતાં પૂરમાં અપલાવે.
કમલિનીનાં કમળો વીણે, ઓપધિઓના છોક-વીણે;
અને વીણે એટલુ વાવે.

ધનુરાના પરપોટા કરી કરીને વિમાનો ઉડાવે;
ને વિમાનોને ઝાલવાને ગરુડો ઉડાડે.
ગરુડો ગગનમાં ધૂમે.

શિક્ષાઓમાં દેવમૂર્તિઓ ચીતરતા, છીપરે છીપરે
નવમન્ત્રો આલેખતા. સોમવદ્વી ને બ્રહ્મવદ્વી
વીણી લાવી, ધૂંટી ધૂટી, સાર મારવી, બ્રહ્મકુમારોને
પાતા.

પ્રજાતે ઋક્ષયો ગાય, સામમન્ત્રો ગાય,
રહવારે તન્ત્રી વગાડે, મૃદગ વગાડે; સાયંકાળે
વેણુ વાય ને શંખ પૂરે.

પ્રાજ્ઞમેધાવીની બ્રહ્મકુમારબેલડી
સ્વયં આનન્દતી ને ઋખ્યાશ્રમને આનન્દાવતી.
આનન્દતા ઋષિવર કહેતા : 'મિત્રબેલડી છે
અશ્વિનીકુમારોની બેલડી'

૨

એક મધ્યાહ્નોત્તર પ્રાજ્ઞ અને મેધાવી યાજ્ઞ
જેવા વનમાથી આવ્યા, ને ઋષિવરને પૂછ્યું :
'વનમાં વૃક્ષ સમે સસાર દીઠો. સંસાર શું છે ?
રહમજતો નથી; રહમજવો.'

ઋષિવર કહે : ‘પુત્રો ઝીણવટથી જોજો. સંસાર છે સૂક્ષ્મ તન્તુઓનું સૂક્ષ્મતર પટાન્તર. મહા-મેધાવીઓ જૂલા પડે છે એ જૂલભુજામણીમાં.’

પ્રાણે કહ્યું : ‘ન રહમળયું કે સંસાર શું છે? કૃપા કરો; રહમળવો.’

જ્ઞાનજિજ્ઞાસુ કુમારવદનો નીરખીને ઋષિવર આનન્ધા ને બોલ્યા : ‘જ્ઞાનજિજ્ઞાસા છે, તો સાંભળો : સંસારનું સારસૂત્ર. સંસાર છે દ્વૈતાદ્વૈતની મહાલીલા.’

મેધાવીએ કહ્યું : ‘ગમ્યને અગમ્યથી આપ રહમળવો છો. આચાર્યોને મુગમ હશે; બ્રહ્મચારીઓને મુગમ નથી એ. સંસાર રહમળયો નહિ.’

ઋષિવર કહે : ‘ન રહમળયું? તો રહમળો. સંસાર છે બ્રહ્મ ને બ્રહ્માંડની રસરમણા.’

પ્રાણ કહે : ‘અમ બુદ્ધિ છે પડિયા જેવડી; ને પડિયામાં બરો છો આપ સાગર. ઝિલારું નથી. બુદ્ધિ ઝીલે એવું વરસો, કૃપાધન!’

ઋષિવર કહે : ‘પ્રાણ છો, મેધાવી છો; આશ્રમની આંખો છો, આશ્રમના આનન્દ છો. આજે વિરમો; કાલે આવજો પાછા. કાલે છે અનધ્યાયની બ્રહ્મસમા.’

૩

એ રહાંજે કુમારજેલડી સરોવરે તરી, સરિપૂરમાં અંપલાળ્યું. તમ મરતકે શીતળ થયાં નહિ.

એ રાત્રિએ ચન્દ્ર-નિર્જરણીમાં વિચર્યા; નયન-
મંડળે ચન્દ્રિકા છાંટી. દિનતપ્યાં નયનમંડળ
રાત્રિએ શીતળ થયાં નહિ.

યજ્ઞાગ્નિની જેઠે પ્રશ્ન-અંગારો તો પ્રજ્વલિત થતો
ગયો; ને અંગારાની થઈ જ્વાળા.

વળતી તિથિએ ચર્વણીનો હતો અનધ્યાય; ને
સૂર્યતેજમા આશ્રમવાસીઓની મળી હતી બ્રહ્મસભા.
ઋષિકુમારો હતા; આચાર્યો હતા; યજ્ઞસભીયે ઋષિવર
હતા.

પ્રાણે કહ્યું : 'કાલ જિગી; આવ્યા છીએ' મેધાવીએ
કહ્યું : 'ગુરુદેવ! સદ્બોધો.'

ગુરુવર્યે આચાર્યવર્યો ભણી ભેયું. આચાર્યવર્યોએ
કેહ્યું : 'સુપાત્રો છે-સદ્બોધશો તો.'

ઋષિવરે યજ્ઞજ્વાળાની જ્યોતે પૃછયું : 'આશ્રમ-
કુમારો! આચાર્યપુત્રો! આપણે આશ્રમે પ્રાણ ને
મેધાવી આ કોણુ-કેવાક છે!'

ઋષિકુમારોએ પોકાર્યું : 'પ્રાણ ને મેધાવી છે રામ ને
લક્ષ્મણ અમારા; આશ્રમના છે બે ભુજદંડ.'

૪

ઋષિવરે પછી પ્રાતઃધૂન મચાવી કે
પ્રાતનાં તેજમાં તિમિરો ઢાળાય,
દ્વૈતનાં અદ્વૈત એમ આ રચાય.

આચાર્યે પોકાર્યું : ‘કરતલ જોડો, તાળી પાડો. તાળી અતળનાં તળ દાખવશે.’

તાળીનાદે ભૂતલ ગાણ રહ્યું. ઋષ્યાશ્રમ નાદપ્રહ્લમય થયો.

ઋષિવર કહે : ‘ભુવો, પ્રાણ ને મેધાવી! મન્ત્ર ને શબ્દ સજોડશે સચરે છે—તમારી પેઠે. રહમળ્યા!’

પ્રાણ ને મેધાવીએ ઋષિનેત્રોમાં જોયું,
લજ્જતઝખવાયા. આશ્રમ-કુમારોમાં જોયું, નયનશરો
વાગ્યાં આશ્રમ કુટિરોમાં જોયું, તેજછાયાને
લેળાં રમતાં ભાગ્યાં

પછી પ્રાણે ને મેધાવીએ પૂછ્યું : ‘મહારાજ!
સસાર દ્વૈત છે? કે અદ્વૈત છે?’

ઋષિવરના બાલદેશે આનંદ-કિરણો રમવા
લાગ્યાં કે પ્રાણ ને મેધાવી પગથિયાં રહુ છે.

ઋષિવરે કહ્યું : ‘મંસાર છે એકાનેકનો અખાડો.’

૫

ઋષિવર કહે : ‘પ્રાણ ને મેધાવી! સાંભળો. ભગવાન
ને ભક્ત છે બે; પણ ભક્તિ છે એક.’

‘હા, મહારાજ! ઇન્ધન ને આલ્ય છે બે; પણ
યજ્ઞજ્યોત છે એક.’ પ્રાણ ને મેધાવીએ સાક્ષી પૂરી.
શિષ્યવરોની સાક્ષી એ ગુરુવરોને સાચી સાક્ષી છે.

ગુરુવર્યે કહ્યું : 'દૈતે સત્ય છે, અદૈતે સત્ય છે.
પત્રપદ્મવોયે સત્ય છે, વૃક્ષરાજે સત્ય છે. પત્રપદ્મવો
હોય નહિ તો વૃક્ષરાજે હોય નહિ; દૈત હોય નહિ,
તો અદૈત ઠેનાં!'

'ળદ્રીકેદારમાં નરનારાયણે તપશ્ચર્યા કીધી. ળદ્રીશ
ને કેદારસ્વામી છે બે, નર ને નારાયણ છે બે; પણ
હિમાદ્રિ છે એક, ને તપશ્ચર્યા છે એક.'

'પ્રાણ! મેધાવી! જળધારાઓ છે અનેક, પણ
અધ્મા છે એક; શબ્દધારાઓ છે અનેક, પણ
મન્ત્રકુવાર છે એક.

અનેક તન્તુઓ છે એક દોર ચૂંથવાને, એક પટ
વણવાને.'

'ગૃહસ્થાશ્રમીઓ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડે છે, લક્ષ્મનો લાળ
હોમ કરે છે, સંસારપટમાં સાત પગલીઓ બરે છે, ત્હારે
સપ્તપદીએ પતિપત્ની સાથે છે સખ્યને.'

'સંસાર છે ત્હાં સુધી છે દૈત; પણ દૈત છે એ
અદૈત સાધવાને. આલની અપાર છે દૈત;
આલની પેલી પાર છે અદૈત.'

૬

'પ્રાણ ને મેધાવી! અશ્વિનીકુમારે સરીળડી ત્હમારી
છે સખા-બેલડી, શ્રુતિમન્ત્ર તો લખ્યા છો ને?

દ્વા સુપર્ણા સયુજા સસાયા—

‘આશ્રમપુત્રો! બે પાય એક ગતિ સાધે છે.

‘બે કરતલ એક તાલી પાડે છે

‘બે શ્રવણો એક શબ્દ સાંભળે છે.

‘બે નેત્રો એક દર્શન કરે છે.

‘એવો છે આત્માપરમાત્માનો બ્રહ્મયોગ, યોગ
સંગમ સમન્વય—એ મહાશબ્દો જ ઉચ્ચારે છે કે
દ્વેતે છે, અદ્વેતે છે; ને દ્વૈતનાં સર્જાય છે અદ્વૈત.
આત્માપરમાત્માનું સખ્ય છે વિશ્વનું પરમ સત્ય :
સસારનું, બ્રહ્માંડનું, બ્રહ્માંડપારનું.’

‘વૈકુંઠમાં છે રાસમંડળ; ને રાસધારીઓની મધ્યમાં
છે રાસેશ્વર. રાસમંડળ છે રાસેશ્વરનું સખામંડળ.’

મંસારનું, બ્રહ્માંડનું, પરબ્રહ્મનું
પરમ સત્ય છે સખ્યભાવ.
અનેકમાં વહે છે એક રસ.
આત્માપરમાત્માનો બ્રહ્મયોગ
છે સખ્યનો ને સત્યનો મહાસૌરભ

ૐ શાન્તિ. શાન્તિ: શાન્તિ: હરિ: ૐ શાન્તિ: ।

પડતી મેઘધારા શા તમ તૃપાર્ત બૂમિમાં
હરિના એ મહાશબ્દે પ્રાણુ—પ્રાણુ પ્રકુલિતયા;
કરમે કરમાયાંને ઉરે ઉત્માહ ન્તગિયા.
ગૂંધેલા વિધિએ ગૂંચે ગૂંચાળા વિશ્વના વને

ભમતા ભૂલભૂલેયા શા, યયા એ હરિના સખા.
 હૈયાં ભરી થોક થોક આ લોક-પરલોકની
 આશાઓ અભિલાષાઓ મંઘરી હરિશબ્દથી.
 સુવર્ણ સયુજા જેવી સંખા મખાની ભેલડી,
 યશે વિશ્વેશનાં ગાતી, મિધાવી પછી આશ્રમેઃ
 છિદ્ધરો ને જિદ્ધરોથી ભરીને નિજ જિદ્ધરો.
 હતા મો પ્રાજ-મેધાવી, પ્રતાપી પૃથ્વીપુરુષ શા;
 એક એક હતા જવાળા બ્રહ્માના બ્રહ્મચરની.
 પુરુષ-અજવાળી રાત્રિ બ્રહ્મ શા આભમાં રમે.

અપ્પત્ત સર્વત્ત જ ભેદ સર્વથા;
 અશક્ત આ, સર્વસમર્થ એહ છે;
 છે એક આ અંશ, અનન્નઅંશી એ.
 આત્મા અધૂરો, પરમાત્મ પૂર્ણ છે;
 છતાં મખા છે પ્રિય પાર્થ-કૃષ્ણ શા.

અધ્યાય ૧૪ મો - આશુબોલ ઉપનિષદ

બ.રાક્ષરીના મૂળ અક્ષરો ધૂંટયા,
 શબ્દો યયા એ મળી અક્ષરાવળો;
 ગૂંથ્યા મહાગ્રન્થ સુશબ્દને ગૂંથી.
 વિરાજતા એકલ બ્રહ્માદિમાં,
 બ્રહ્માંડ આ એકલ બ્રહ્મમાંથી એ.

પડ્યા પ્રભાતની પૂર્વે, પાછલી રાત નીતયે,
 નિદ્રાયોગને ત્યાગીને આશ્રમેથી ઊઠ્યા હરિ,
 જલુ'તું આજ આઘેના આકાશે માંડી ધૂમવા.
 ઘેરી ક્ષિતિજની પાર રજની ગાજતી જતી
 ન્હાઇને ગંગોદકમાં નિત્યક્રમે ગયા વને,
 ગોરખાતી ઘટાઓમા વને નિર્ધાર ધારિયો.
 નેણલે ગણતા તારા, આદેશે ઉરમા ભરે;
 પન્થને પગલે પગલે વાચતા વિશ્વમંડળ
 પાટીમા અક્ષરો જેવા આભમા તારલા તમે;
 અન્ધારામાં એકએક પ્રકાશે બ્રહ્મમંત્ર શો.
 કીધી બે હાથની પાખો, પાખોમાં પ્રેરણા પૂરી;
 એ પાંખે, એ પ્રેરણાએ સંચર્યા ઓમમા હરિ.
 એમને શા અવરોધ-મંચ્યો છે જે ચરાચરે ?
 વડી અન્ધારઅધ્રાઓ પડી'તી પગથારમાં;
 રહડ્યા આભઅગાસીએ કરીને એની પાયરી.
 વીજને જેટલી વેળા લાગે છે આભમાં જતા,
 એની અર્ધાધ વેળામા ઓમમા સંચર્યા હરિ.
 સદિ-સર્જનહારાને આકાશે ન નવા હતા
 પ્રીછીને શનિએ પાયે પાથર્યા ત્હા શનિ ગનિ,
 બુધે નિજ બુદ્ધિ ઢાળી, મગળે કીધ મંગળ.
 તારલે તારલે કીધુ શ્રીહરિનું સુસ્વાગત.
 બારે રશ્મિ મળી લાગી નર્તકી પેર નર્તવા.

ગૂથી પુષ્પે પ્રકુલ્લેલી કરોમાં કરવેલીઓ.
 અને નક્ષત્ર નક્ષત્ર બોલ્યુ બ્રહ્મર્ષિજોલડેઃ
 'દેવોના મણિએ રહોતો આભનો છું કિરીટ હું.'
 રોમ્ય આનંદવદને મન્દમન્દ હંસીહસી.
 તેજસ્-શબ્દે વદ્યો શુક તેજસ્વી તેજવર્ણિતોઃ
 'અમે બે આભની આંખો એક હું-એક ચન્દ્રમા.'
 પછી દેવશુર બોલ્યા છેલ્લે છેલ્લે ગૃહસ્પતિઃ
 'આભની નકશી ઢાંચે નક્ષત્રો રાશિઓ ઘડો;
 દિવિદેશે દેવોને હું કરાવું હરિકીર્તન.'
 ત્હાંતો ક્ષિતિજમાં બોલ પડ્યો ક્ષિતિજપારથી,
 ઢાંચે કિરણ-જિજ્ઞાસે ગાયત્રીદેવ ગાજિયાઃ
 'અનન્તા સૂર્યમાળાઓ મહાબ્રહ્માંડને ગૂંથે.'
 વીણી બ્રહ્માંડના લેહો, ગૂંથી એ ઉપનિષદે,
 હરિ પૃથ્વી પધાર્યાં,તો મળ્યો ત્હા સ્ત્રેત્રપાળ કો.
 ભરેલા સ્ત્રેત્રનો ફાલ રક્ષતો ગંગ-ઘાટમાં;
 માળાના માળખા માથે ટોતો ટોચા સમો ઊભો.
 પૂછ્યુઃ 'પ્રભો! કો આ ખાશે પંખી? કેમુજળાલુપ્ત?'
 હરિ હસ્યા હરિહાસ્યે, ભાળિયુ સ્ત્રેત્રપાલનેઃ
 'પૂછજે; લોળિયા રાજા! ભૂમિના તુજ ભાગ્યને;
 અથવા પૂછ, જા જૈને, જ્ઞાનન્તા તુજ સ્ત્રેત્રને.
 ખાનાર-ખાનારનાં નામ દાણેદાણે લખેલ છે.'
 વળી પાછી પડી રાત્રિ, ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા ઝરી;

વિશ્વવિશ્વેશને ચોકે મળી બ્રહ્મસભા મહદ્
 આશ્રમે આશ્રમે આવી ભેઠા વિશ્વેશમન્દિરે
 સોહન્તી શતધા જ્યોતે સન્ધ્યાની આરતી થઈ;
 યજ્ઞ કીધો યાજ્ઞિકોએ, મહન્તે શખ પૂરિયો,
 હરિ અણુમૃદુપાયે પદ્માસને પદ્મારિયા.
 અને પછી હરિ ઠેરા પદ્માસનેથી પદ્મની,
 બ્રહ્મસુગન્ધો ઝરતી પાળડીપાળડી પડીઃ
 ભયો હતો શબ્દેશબ્દે હરિનો મર્મસાગર
 વિરાટને હરિએ ભાખ્યું અણુભોલોપનિષદ.

અણુબોલ સ્વનિપત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી બ્રહ્મ તત્સત્ ।

ૐ એકએક અણુ છે એક મહામન્ત્ર;
 ને મન્ત્રો મળી થઈ વેદમાળા.
 ગણાય તો ગણુને અણુઓને,
 ને ગૂંથાય તો ગૂંથને અણુશાસ્ત્ર.
 અણુશાસ્ત્ર એટલે મહાબ્રહ્માંડ.

૧

એક વાવ્યો દાણો, ને દાણાનું થયું ફૂંડ.
 એક વેલ રાપી, વેલનો થયો વેલમંડપ.
 એક વડવાઈ વાવી, વડવાઈનો વડલો થયો.
 વડલાના થયા પછી શાખાપ્રશાખાઓ ને
 પલ્લવપત્રો.

એક વૃક્ષ વાળ્યું; ને વૃક્ષનું થયું વન.

એક ગિન્દુ પડ્યું. એ ગિન્દુનો મરણ્યો પુરુષ.

ને પુરુષે સરણ્યો સંસાર. શુણાકાર એ સરવાળો છે.

પૂર્વમાં ઢાળાણ્યાં કુંકુમવર્ણાં તેજ, એ તેજમાંથી

પછી ખોલી નીકળી રંગભેરંગી હવા.

સ્વર એક હતો ઝંકાર, સ્વરની સુરાવટ થઈ;

સુરાવટનું થયું સંગીત.

ગાયત્રીમંત્ર હતો એક. ગાયત્રીમંત્રમાંથી

સરળયાં વેદમંડળો.

પરબ્રહ્મ એક હતો. પરબ્રહ્મે પ્રજ્ઞાંડો સરળયાં.

એમ અણુઅણુ બોલ્યું ઈકોઈ વહુસ્યામ્ ।

૨

પ્રેરણાનું પ્રગટ્યું એક દિશણ. પ્રેરણાકિરણનું

થયું મહાકાવ્ય.

કચારીમાં એક ફૂલ ખર્ચું. એ કચારીમાં જીવ્યો છોક.

એ ફૂલછોડે ફૂલડાંનાં લૂમખાં લૂમીઝૂમી રહ્યાં

ટીપેટીયે સરેવર ભરાયું.

એક છીપ પડી સાગરમાં છીપની થઈ છીપ—

ચારીઓ, એમાંથી મોતી નીકળ્યાં. મોતીઓનાં

ગૂંથાયાં મુગટો ને માળાઓ.

એગમ્યના અણુઅણુ ગૂંથાઈને થયું આકાશ.

એક પરમાણુમાંથી પૃથ્વી થઈ.

એક મન્દાકિની વિખેરાઈ : ને વેરાણી નવલખ
તારણીએ ંયોમયાળમાં.

ધુમ્મસ સમી નિહારિકા ધૂમડીએ ધૂમતી.
નિહારિકાની થઈ તેજકુંડળીઓ તેજકુંડળીઓ
પછી ભાગી, ને ઝાઝાડો સરળયાં.

એક આબ્યા વામન. વામન થયા વિરાટ
એમ અણુઅણુ બોલ્યુ : एकोऽहम् बहुस्याम् ।

૩

વાદળી વરસી ને હળાર ફોરાં પડ્યાં. ફોરેફોરે
ઊગ્યા સો-સો દાણા.

સૂરજ ઊગ્યો, ને ઠોઠિક ફિરણે પડ્યાં. ફિરણે
ફિરણે હળાર હળાર અન્તરિક્ષપડો અન્વવાળાયાં.

એક સ્ત્રી ને એક પુરુષ પરણ્યાં. બન્ધાઈ
એક દામ્પત્ય-બેલડી એક દમ્પતીનું થયું પછી કુળ.
એક કુળ સરળયો મહાસંસાર.

નદીતીરે એક પર્ણકુટિ બન્ધાઈ પર્ણકુટિ મ્હોરી
પ્રકુટત્તી થઈ માનવતાની મહાનગરી.

એક સેર પ્રકટો, સેરની થઈ સરિતા; ને સરિતાનો
થયો સાગર.

એક કર્મ વાંચુ. કર્મમાંથી ઘડાયું જીવન; ને
જીવનમાંથી ઘડાયું પ્રારબ્ધ.

એક દિવસ ઊગ્યો. ત્રિવર્તનો થયો માત્ર; માત્ર
થયુ વર્ષ; ને વર્ષનો થયો મન્વન્તર.

એક ક્ષણ હતી સ્જનની. ક્ષણની થઈ ઘડી. ઘડીનો
થયો પ્રહર. પ્રહરનો થયો મહાકાળ.

પૂર્વે થયો એક ઈંકાર. ઈંકારમાથી હજારો ભાષા-
ઓ થઈ; ભાષાઓ અન્યો થયા; કરોડો શબ્દો થયા.
શબ્દોશબ્દો ભાષ્યો ભાવ. તોયે ઈંકાર રહ્યો એકનો એક.

વિશ્વતુ અણુઅણુ પરબ્રહ્મની પેરે એમ જોઈયું :
एकोऽहं बहुस्याम् एकोऽहम् बहुस्याम् ।

૪

વિશ્વમંડળનુ અણુઅણુ જોલે છે કે બ્રહ્માંડ
એટલે પ્રકુલ્લેણુ બ્રહ્મ

અણુમાંથી આંખાવાડિયું,
અને અણુમાંથી અવનીપાટ;
અણુ છે અનન્તનુ એકમ
બ્રહ્માંડના અણુપરમાણુઓ
જેળની જોલે છે બ્રહ્મભાષા.

ॐ શાન્તિ. શાન્તિ: શાન્તિ:, हरि. ॐ શાન્તિ. ।

વીણી વીણી વ્યોમખંડે, વીણીને વિશ્વમંડળે,
મણકા બ્રહ્મમાળાના હરિએ એમ હાખવ્યા:
ગોટલામાંથી વનના, અણુમાંથી વિરાટના.
પ્રકુલ્લ્યાં પદ્મને નેત્રે ન્હાળે શબ્દો ઋષિવરો.

અણુઅણુ મહીં ભાખ્યો હરિએ, એમ ચન્દ્રનાં
 કિરણેકિરણે પ્રહ્લ ભાળે પ્રહ્લસભા બૃહદ્.
 હરિએ શબ્દમન્ત્રોથી કીધો ગમ્ય અગમ્યને.
 શતધા શાસ્ત્રની સામે હજારો તત્ત્વજ્ઞાનીઓ,
 ઝાંખી કૈંક કરાવે જે, હરિએ કીધું તે ક્ષણે,
 સમર્થને અસમર્થે સમર્થ છે સમર્થને.
 થયો ભાસ્કરવિભાએ આત્મામાં અમીદીવડો;
 મહોર્ધા ફોર્ધા મહર્ષિઓના પ્રહ્લ કેશ મનોરથો.
 ને અન્તરિક્ષની પાર ગેળીલા હરિમન્ત્રના
 સુસ્વરો સ્વરમાળાના તરતા તરતા ગયા.
 ઝીણી તીવ્ર અણુદ્રષ્ટે નીખેં નભેથી તારલા.
 ઊઠ્યા પ્રહ્લમભામાથી—જ્ઞાણા શું યજ્ઞકુંડની!
 જ્વલન્ત જાગતી જ્યોતે જ્વલવદ્ય ઋષિ ઉચ્ચર્યાઃ
 ‘હરિં વિરાટને કીધો આપે તો આજ બોલતો;
 જિહ્વાઓ અણુને હીધી વડી વિશ્વવિરાટની.
 આજે ભાખ્યું મહામૂત્ર ‘અણુમાંથી વિરાટ છે.’
 કણોમાં ધાન્યનો ભોગી દાણેદાણે લખેલ છે;
 તારલેતારલે એમ ‘પ્રહ્લ’ ‘પ્રહ્લ’ લખેલ છે.
 પ્રહ્લનો અણુ બોલે છે પ્રહ્લભાષા અણુમુખે;
 ‘પ્રહ્લ’ ‘પ્રહ્લાંડ’ બે શબ્દો ઉચ્ચરે છે અણુઅણુ.’
 અણુઅણુ યે વેરાણી એહ પ્રહ્લસભા પછી

મધ્યાહ્ન રૂહે છે પડતા પ્રભાતમાં,
ફળો ભર્યાં છે ણીજ-સૂક્ષ્મતા મહી;
અનન્ત છે ગિન્દુની ગિન્દુમાળમાં.
ગંગોત્રીમાંથી વિભુ ગંગાગર;
મહાનગા છે અણુની વિશાળતા.

અધ્યાય ૧૫ મો. અમૃતોપનિષદ

આદ્યો ને જીવંતુ જે જીવંત છે,
ન્યારાં ન્યારાં વાંછવું પામવું ચે;
પંખાળોયે આજ જોળંગશે કે ?
આશા શાની વામણો વ્યોમ વાંછે ?
'નાયમાત્મા બલહીનેન લભ્યઃ ।'

એ પ્રભાતે ગંગઘાટે સિધાવિયા હરિવર;
સૂર્યનાં તેજ પૂર્વેની ઢળતી'તી પ્રભાસુધા.
વૃક્ષેવૃક્ષે, ધામધામે, મહડેલી લતી જૂલે,
હતી ત્હાં વિશ્વસોહાગી વિવિધા વનવેલીઓ;
વાવેલી એ વિધાત્રીઓ, શારદાએ સોંચી જળે.
લીલુડાં વનની જાણે પડી લીલમ છાંયડી.
સોમવલ્લી પ્રહ્લવલ્લી વીણી અમૃતવલ્લીઓ;
સારવ્યા આસવો એના પ્રહ્લરસ સમોવડા.
ને પ્રહ્લરસ એ પાયો રાત્રિ પ્રહ્લર્ષિમંડળે.
રાત્રિ પડી રમ્યતાળી, સૂર્યસંગે ગયો દિન.

આરતીની જ્યોત જ્યોતે જગતે કીધ દીવડા.
 બ્રહ્મચોકે બ્રહ્મદારે મળ્યુ મહર્ષિમંડળ.
 કાશીપુરી હિલોળા લે, દેવોના ડોલતા ધ્વજેઃ
 ચન્દ્રમા મસ્તકકેન્દ્રે, પદ્માસને હરિ હતા.
 આલમા યજ્ઞજ્વાલાએ નાખ્યો ઝંકાર શખનો.
 ને પછી વર્ણવ્યુ પ્રીતે ત્હા અમૃતોપનિષદ,
 ચન્દ્રકિરણને ફહોતા શીખવ્યુ શ્રી હરિવરે.

અમૃતોપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી મહા તત્સત્ ।

ૐ મૃત્યુલોક છે મૃત્યુઘેરેલો;

ને રોગો છે મૃત્યુના પાર્શ્વે.

દેહારોગ્ય ને આત્મારોગ્ય

છે બ્રહ્માનન્દનાં પગથિયા.

અમૃત છે મૃત્યુની મહાઓપધિ.

વૈશાળી નગરીમાં લક્ષ્મીકેતુ નામે હતા

ગૃહસ્થ, ને લક્ષ્મી હતી એની ગૃહિણી લક્ષ્મી
 હતી લક્ષ્મીકેતુના ગૃહસ્થાશ્રમની સાત્ત્વિક ધર્મ-
 શીલ લક્ષ્મી.

લક્ષ્મીકેતુનો લક્ષ્મીધ્વજ નગરચોકમાં ફરફરતો.

નગરચોકના કીર્તિધ્વજથી અધિકો હતો-

લક્ષ્મીકેતુના ગૃહનો યજ્ઞધ્વજ ને એ ગૃહધ્વજ-
 ધારિણી હતી એની ગુણગૃહિણી.

આડોશીપાડોશી ગુણગૃહિણીનાં શકુન લેતાં;
સગાંવહાલાંઓ શિરછત્ર માનતા; અતિથિઓ
અક્ષયપાત્રી કહેતાં; સાધુસંતો સાધ્વી કહી વન્દતા.
પતિલક્ષ્મી લક્ષ્મી ગૃહલક્ષ્મી હતી; ગૃહલક્ષ્મી લક્ષ્મી
નગરલક્ષ્મી હતી.

લક્ષ્મીજીથી વૈકુણ્ઠ શોભે છે એવું લક્ષ્મીથી
લક્ષ્મીકેતુનું ગૃહ શોભતું.

ઉદારતાએ અન્ના, માધુર્યે સરિતા, ગુણક્રાન્તિએ
કવિતા, શીલવ્રતે સાધ્વી, હૃદયભાવે લક્ષ્મી લોક-
કલ્યાણી હતી. ગાયોને ફોડોતી ને અભ્યાગતોને
પાતી.

સન્તાન પ્રકુલ્લેલી ફૂલી પ્રકુલ્લેલી લક્ષ્મી સોહાગણ
નારીવેલ હતી. પિતૃગોત્રે લક્ષ્મી અમરવેલ હતી.
ગૃહલક્ષ્મીનાં મહીમન્થનનાં નવનીતે સન્તાનો ઊછરતાં.

ગુણવંત ગૃહિણીની ગુણપ્રભાથી લક્ષ્મીકેતુનું ગૃહ
અન્દ્રિકાધામ સમું હીપતું. લક્ષ્મી હતી લક્ષ્મીકેતુની
ગૃહઅન્દ્રિકા.

૨

ક્રોધ કાળયોગ આંચો, ને લક્ષ્મીને અનારોગ્ય
લાંચો. ગુણગૃહિણીના અનારોગ્યે ગૃહતેજ અંખવાણું.
રોગો આવે છે ને જાય છે.

નગરધન્વન્તરિ જોવાને પધાર્યા કહે ‘અમૃતગિન્દુ
આપો. અમૃતગિન્દુ અશ્વિનીકુમારો કને છે.’

લક્ષ્મીકેતુ ચિન્તાન ચક્રાવે ચ્હડયા ‘અમૃતગિન્દુ
અશ્વિનીકુમારો કને છે, અશ્વિનીકુમારો આકાશ-લોકમાં
છે, અમૃતગિન્દુ કચ્છાથી સાપડે? ને લક્ષ્મી આરોગ્ય પામે?’

પ્રાત કાળે પ્રાક્ષણ મધુકરીએ આવ્યો કહે:

‘લક્ષ્મીકેતુ’ ભમ્ભરે ચિન્તાની ભમરી છે, તેજ
ઝખવાયુ છે, પુણ્યપ્રવાહને સંકોરો પુણ્યે પાપ ઠેલાશે’

ઝખવાયેલા હીવા જેવું લક્ષ્મીકેતુ ગાખુગાખુ
હરયા, ને મન્દમન્દ જોલ્યા: ‘સાચે જ ને! લક્ષ્મી
માદી છે. નગરધન્વન્તરિ કહે છે અમૃતગિન્દુ પાવ.
અમૃતગિન્દુ લાવવું કચ્છાંથી!’

પ્રાક્ષણ પ્રક્ષતિયા હતા પ્રક્ષયારીએ ગાર્હસ્થી
અન્તર્વેદના વાંચી લીધી.

પ્રક્ષતિયા પ્રાક્ષણ કહે: ‘ચન્દ્રકિરણને ફહુવો.
ચન્દ્રકિરણ અમૃતગિન્દુ નિર્ઝરશે’

લક્ષ્મીકેતુની ચિન્તા યમ ચોગણી. ચન્દ્રકિરણને
ફહુવે કેણ? ને કમ વિધિયે?

૩

નગર પરવાડે દેવમન્દિર હતું; ને દેવમન્દિરે સાધુ-
મહારાજ રહેતા. સાધુમહારાજ પ્રાતઃસાય આરતી
કરતા

આરતીની ઘંટા નગરભરી ગુંજતી. એ દેવટંકારે
નગર ધન્ય થતું.

દેવ આરતીની યોડશ શિખાઓ પછી નગરને
દ્વારેદ્વારે દીવડા કરતી. મધ્યજ્યોત નગરચોક મધ્યે
ઝળકારા નાંખતી. એ ઝળકારાની વીજળીઓ પછી
જગતમાં મંચરતી.

નિત્યશઃ લક્ષ્મીકેતુ સાધુમહારાજની પ્રાતઃમાયં
આરતીમાં જતા, આરતીતેજ ઝીલી ઝીલીને ઘેર
લાવતા.

દેવમન્દિરે સાચં-આરતી ધર્મ; દર્શનિયાંઓને
આરતીતેજ ઝિલાવરાયાં; શિખાશિખાએ જળને
નગરને દ્વારેદ્વારે નગરદીવડા ફીધા.

પછી સાધુમહારાજે કહ્યું : 'લક્ષ્મીકેતુ !
નયનદીવડા ઝંખાયા છે; ફીફીઓમાં ચિન્તા-
છાયા છે.'

લક્ષ્મીકેતુ કહે : 'લક્ષ્મી માંદી છે. નગર-
ધનવન્તરિ કહે છે, અમૃતગિન્દુ પાવ.
પ્રહ્લાચારીશ કહે છે, ચન્દ્રકિરણને ફહુવો,
અમૃતગિન્દુ સાંપડશે. ચન્દ્રકિરણને ફહોનારો
ઠાણું ને ફ્યાં? એ છે મહારો ચિન્તનચક્રાવો.'

સાધુમહારાજે સાધુતાને નિચોવી, ને સાધુ-
વેણુ બોલ્યા : 'ચન્દ્રકિરણને ઝાલતાં આવડે,
એને ફહોતાં આવડે.'

૪

લક્ષ્મીકેતુની ચિન્તા સોગણી વધી ગઈ.

એ રાત્રિએ નિદ્રાએ લક્ષ્મીકેતુને જાગરણ
કરાવ્યાં વીજળી ઝખૂકે ને જાય એમ એક જ
પ્રશ્ન આખમાં ઊગતો ને આથમતો કે ચન્દ્ર-
કિરણને ઝાલે કોણ? ને ફહુવે કોણ?

પ્રભાતે લક્ષ્મીકેતુ પ્રાતઃઆસ્તીમાં ગયા ત્યહારે
સાધુમહારાજે કહ્યું : 'લક્ષ્મીકેતુ! ચિન્તાજ્વાળા
સોગણી વધી છે. આત્મનિષ્ઠને ચિન્તા ન હોય.'

લક્ષ્મીકેતુ કહે : 'પણ ચન્દ્રિકાને ઝડપે કોણ?
ને ફહુવે કોણ? એ તો છે અગમ્યનો કોયડો.'

સાધુમહારાજે સાધુશબ્દે કહ્યું : 'ચન્દ્રકિરણને
આત્મઅંગુલિઓ ઝડપે, ને આત્મઅંગુલિઓ ફહુવે.
મન્દિર-શિખરે ચાલો; મન્દિર શિખરમાં સર્વકલ્યાણક
મહર્ષિ રૂઢે છે—ફહેશે.'

જાને મન્દિર-શિખરે ચહડયા. મન્દિર-શિખરમાં
મહર્ષિજી કલ્યાણમંત્રો પઢતા હતા.

ગૃહસ્થીને સર્વકલ્યાણકે કહ્યું : 'લક્ષ્મીકેતુ!
દુનિયાને પર એટલું પરાયુ. સ્વઅંગુલિઓ
ફહુવે એ અમૃતગિન્દુ પામે. ત્હારી આત્મપાંખડીઓ,
એ છે ત્હારી આત્મઅંગુલિઓ. આત્મઅંગુલિઓ
ચન્દ્રકિરણને ઝાલ ને ફહો.'

પછી સર્વકંડ્યાણુકે કિરણાવળ આલવાનો
વિધિ કહ્યો, કિરણ ફેરવવાનો મન્ત્ર શીખવ્યો.
લક્ષ્મીકેતુ કહે : મહને ફેરવતાં નથી આવડતું તે ?

૫

લક્ષ્મીકેતુ જગતલક્ષ્મીને ફેરવતાં, એમ પછી
ગૌલક્ષ્મીને ફેરવતાં શીખ્યા. ગાયોને ફેરવે ને
સાધુઓને પાય.

લક્ષ્મીકેતુએ પછી સંયમ ને પ્રહાર્ય પાળ્યાં;
એની આત્મપાંખડીઓમાં પરાગ પ્રગટ્યા;
આત્મનુપુષ્પ મધમધી ઊઠ્યું.

લક્ષ્મીનું અનારોગ્ય તોયે આરોગ્યપંથે વળતું
નહોતું; પણ સરિત્તહેણ મટી સરોવરજળ સમું
સ્થિરતા પામ્યું હતું.

એ એકાદશીએ લક્ષ્મીકેતુ અગાસીએ રહડ્યા.
ચન્દનીજળનાં છબછબિયાં અગાસીમાં છલ્ખેલતાં.
અન્તરિક્ષમાં દ્રુપભરી ઝીણકી વડવાઈઓ સમી સુધાઝરી
ચન્દ્રધારાઓ ચમકતી.

લક્ષ્મીકેતુએ નેત્રો પ્રકુલ્લાબ્યાં; આલમાં જોયું; મન્ત્રો
ભણ્યા; ચન્દ્રત્રાટક કીધું; ચન્દનીને કીકીઓથી પીધી.

અન્તરઊતર્યા એ ચન્દ્રકિરણોને પછી આત્મ-
અંગુલિએ ફેરવ્યાં.

એ રાત્રિએ અન્ધકાર જિજ્ઞોસ થયો, ને પ્રકાશમા
પરિભળો વાયા. વિધાત્રીએ પલ્લુ પ્રારબ્ધ વરસાવ્યા.
અન્દનકટોરીમા લક્ષ્મીકેતુએ અમૃતગિન્દુને ઝીંચ્યુ

૬

લક્ષ્મીકેતુએ જઇને અમૃતગિન્દુ ગૃહલક્ષ્મીને પાચુ
લક્ષ્મી હસીને જિઠી

કાચનમૂર્તિને રૂહડેલી રજ જિડી જાય, ને પ્રકાશ
પ્રજવળે; એમ અનારોગ્ય જિડી ગયુ, ને આરોગ્ય
પ્રજવળ્યુ.

સૌભાગ્યવતીના સૌભાગ્યથી ઘર ઝળામળાં થઈ
રહ્યુ પુત્રપુત્રીઓનાં પ્રકૃત્તેલ્ પુષ્પો આનન્દના
મધમધાટે મધમધતા.

અમૃતગિન્દુ આવ્યે ગૃહધામમાથી અન્ધકાર આથમ્યો.
કચારી સરીખડી શેરીયે પમરી જિઠી; ઉદ્યાન સરીખડું
નગરે પમરી જિઠ્યું.

લક્ષ્મીકેતુએ અન્દ્રકિરણને ફહોયાં ને લક્ષ્મીને પાચુ,
એ હતું અમૃતાંશુનુ અમૃત.

- આરોગ્ય એ અમૃત છે;
અમૃતેશ્વર! અમૃત દો અમને.
આયુધ્ય એ અમૃત છે,
અમૃતેશ્વર! અમૃત દો અમને.
અમૃત છે પરબ્રહ્મનું બ્રહ્મત્વ.

ૐ શાન્તિ. શાન્તિ. શાન્તિ; હરિ: ૐ શાન્તિ: ।

શમ્યો-અશમ્યો ગયો શબ્દ શબ્દધામ ખગોળમાં.
 સોમવલ્લી બ્રહ્મવલ્લી અને અમૃતવલ્લીના
 અંગતિ અંગતિ અર્ધ્ય અર્ધ્યો બ્રહ્મર્ષિમંડળે.
 બ્રાહ્મણોને હરિ પૂજ્ય, હરિને પૂજ્ય બ્રાહ્મણો
 એ રાત્રિની રમ્યતામાં રમ્યતા હરિએ પૂરી.
 ઋષિઓનાં નેત્રનેત્રે ભીમી આનન્દ-અન્દ્રિકા.
 પ્રકાશી પ્રભા પ્રજ્ઞાની પ્રાજ્ઞાના પ્રોઢમંડળેઃ
 ખીધી જાણે એ જ રાત્રે અન્દ્રિકા ચક્ષુચક્ષુએ.
 હવેલીની અગાશી શા, વિષ્ણુધોના વિહાર શા,
 જાણેરા ગંગના ઘાટે બ્રહ્મર્ષિ બ્રહ્મમાં રમે.
 હોતો વિશ્વેશનો ચોક અન્દ્રિકાનુ સરોવર.
 બ્રહ્મસભા વિખેરાણી; મહામતિ મહર્ષિઓ
 શાન્ત કાન્ત સમીરોના હોરખે હોરખે ગયાઃ
 લહરે લહરે હોરે પૃથ્વી ઠેરા પરાગ શા.
 પુણ્ય નગરી પૃથ્વીની, ધર્મઆધાર આભનો,
 અમૃતમયી ઈ કાશી થી અમૃતોપનિષદ.

આંખે દીકું પામણું છે સુદ્ધર,
 મોઢું શ્રેણું શ્રોત્રથી માભણું;
 ઇચ્છ્યું-વાંચ્છ્યું આભથી વેગણું છે.
 પ્રજ્ઞાપૂરી બ્રહ્મની પાંખ ફૂટે,
 સાનન્દે તો આત્મ પરમાત્મ પામે..

અધ્યાય ૧૬ મો - મહંકાળોપનિષદ

ભાનુ ગ્રહે કાળ, મયકને ગ્રહે,
 વિશ્વે પરમ્ના અવતારને ગ્રહે;
 દેખ્યા કરાળી ગ્રહતી ચરાચર.
 વિશ્વે વહે કાળ અખડ ઓઘમાં;
 અખંડનું ખંડન બ્રહ્મ એક- છે.

એહ રાત્રે શ્રી હરિએ નિહાળ્યા સ્વપ્નદેશમાં
 યુગો, મન્વન્તરો, કલ્પો—પાદરેલી પરંપરા;
 વાદળી વાદળી પેરે આવે—ભય અનન્તમાં.
 વિશ્વ-નાટકના પડદા પડે ને ઊપડે—પડે.
 હરિ હેરે આત્મદષ્ટે એ મહંકાળની લીલા;
 નિહાળે ઇતિહાસોના ચિત્ર-વિચિત્ર ચિત્રને.
 ઊછળે સાગરે મોજાં એકએકની પાછળે,
 બ્રહ્માંડે ઊછળે એમ યુગોની પાછળે યુગો.
 પછી મધ્યાહ્ન ને રાત્રિ મર્યા પ્રભાતપાંખથી;
 નિર્ઝરી આભથી ચન્દ્રે એકાદશીની ચન્દ્રિકા.
 રમે—રૂમઝૂમે રાત્રિ વિધિના કાળખાણુ શી.
 આશ્રમેએ પ્રીછયો એહ કાળ કર્પૂરવર્ણિલો;
 આશ્રમે ઠાલવ્યા ઓઘે ળેતા વિશ્વેશચોકમાં.
 પ્રકુલ્લી વેલીઓ વાવી કીધા'તો વેલમંડપ;
 મળ્યા ચોકે બ્રહ્મર્ષિઓ, બ્રહ્મર્ષિનાં ગુરુકુલો.
 શંખના ઓંકારનાદે યજ્ઞની પ્રગટી પ્રભા.

પદ્માસને પધારીને પરમ પદ્મપરાગ શી
ગહરી મધુરી વાણે સારવ્યા હરિએ યુગો.
મૃત્યુમાં અમૃતો છાંટ્યાં ચન્દ્રે ને ચન્દ્રવંશીએ.

મહંકાલોપનિષત્

ૐ ૐ ૐ શ્રી વ્રહ્મ તત્મત્ ।

ૐ અં વિશ્વાન્ત ગાજે છે કાળનું કોઈડ;
કાળ - અમૃત છે? કે ઝેર?
દિશા દિશાને પડેવે છે
કાળધનુષ્યની શરાવળો.
કાળ છે પરબ્રહ્મની પાયછાંચડી.

૧

સત્યુગની પાછલી રાત્રિ જતી હતી; ત્રેતાયુગ-
નો પ્રાતઃકાળ આવતો હતો.

લ્હારે સત્યુગ આથમતો હતો, ત્રેતાયુગ પ્રગટતો
હતો.

મત્ય અને ત્રેતાના એ સંગમકાળે બ્રહ્માવર્તમાં
બ્રહ્મર્ષિઓનાં બ્રહ્મવૃન્દો વસતા.

સરસ્વતીને તીરે વેદ ભણુતા-ભણાવતા, યજ્ઞો
કરતા-કરાવતા; આકાશને ઝોળખતા, પ્રારબ્ધને
ધડતા, ત્રિકાળને વાચતા.

શિષ્યમંડળો આત્મા ભરીભરીને અગ્નિવતીનાં
પાણી પીતાં.

એક મહર્ષિને મનોરથ થયો પૃથ્વીમાં પ્રહ્લાણ્ય
વાવવાનો ને પાગરાવવાનો. જોડ્યા : ‘આકાશ
ન જોડાય; પણ પૃથ્વી જોડાય, ને ધર્મ વવાય.’
યજ્ઞ જેટલો ધર્મ લીધો; જ્ઞાન જેટલો અગ્નિ લીધો;
શિષ્યમંડળ જેટલા ઇન્ધન લીધાં. પ્રહ્લાવર્તેથી
મધ્યદેશે સંચર્યા

ન્હાની પણ મહાકિની સરીખડી પવિત્ર ને તેજસ્વી,
તેહાં સરિતા વહતી હતી. સરિતાતીરે યજ્ઞકુંડ
કીધો, અગ્નિ પ્રગટાવ્યો, આશ્રમ માડ્યો
એ યજ્ઞકુંડ પછી થયો મહંકાળનું મન્દિર; એ
પર્ણકુટિ થઇ ઉજ્જવિની નગરી; એ સરિતા થઇ
જગત્પથશસ્વિની ક્ષિપ્રા

મહર્ષિ કહેતા કે ‘કાળ છે પ્રહ્લાનાં મિષોન્મિષો.’

૨

એ શિષ્યમંડળ હતું જગત્પ્રેષ્ટ શિષ્યમંડળ;
એ મહર્ષિ હતા પ્રહ્લાના ગોત્રજ ને માંદીપનિના
ગોત્રપુરુષ.

વનમાં પંખીગુન્તરવ થતો, એવો આશ્રમમાં
શિષ્યગુન્તરવ થતો. શિષ્યો કહેતા : ‘અમે
પ્રહ્લાપણીડાં છીએ.’

આશ્રમ હતો ઠોક મહાનંપૂર. મહર્ષીથી વિશ્વસ્વરો
વહતા, પ્રહ્લામન્ત્રો નિર્જરતા. સન્ધ્યાઓ સમાધિમાં જતી,
દિવ્યો પ્રહ્લાનન્દમાં જતા.

જળ દેહને ધોતું, જ્ઞાન આત્માને ધોતું. સૂર્યમંડળ
વિશ્વ દાખવતું, બ્રહ્મ દાખવતું. મહુ બહુશ્રુત
થતા.

આશ્રમના યજ્ઞધૂમ્રની વાર્દળીઓ ઊડતી, ને
ત્રિશાદિશામાં વિચરતી. એ અશ્વાસત્સંગે સમીરણો
પ્રેરણા ને પ્રોત્સાહન પામતા.

એમ કિરણાવળો ખેડતી ને શબ્દાવળો બ્રહ્મણ્યને
વાવતી. સદ્ગર્ભ મ્હોરતો ને પાંગરતો. મહર્ષિ કહેતા :
'કાળ આવશે, ને લણશે.'

આશ્રમ હતો જ્ઞાન સમી ગાઢ વનછાયામાં.
દ્વાપરના મધ્યાહ્નનોત્તર પછી સુદામાજી ત્યાં બેસવાને
ગયા હતા; ને હરિ હતા સાંદીપનિના શિષ્ય.
સાંદીપનિ હતા બીજા બૃહસ્પતિ.

જનતા કહેતી : 'બ્રહ્માવનના મહર્ષિ છે કોક આગન્તુક
દેવ.'

ને પછી તો પેઢીઓ વીતી ગઈ.

કાળ કહે છે : 'હુ અતિરથ છું.'

૩

સતયુગનો અસ્ત પેળાયો મહારાણી કંકેયીમાં;
ને રાઘવેન્દ્રમાં પેળાયાં ત્રેતાનાં તેજ.

રાજમહિષી કૌશલ્યાએ વલ્કલ મળ્યા, ને કહ્યું :
'પિતૃવચન પાળો.' રામે ત્રૈલોક્યોત્તમ મસ્તક નામ્યુ.

મહારાણી સુમિત્રાએ લક્ષ્મણને સદ્બોધ દીધો, 'ને કહ્યું':
'અશ્વિનીકુમારોની જાન્ધવજેલડી છે.'

મીતાણએ સત પૂર્યા ને કહ્યું: 'ચન્દ્રથી ચન્દ્રિકા
અળગી ન હોય હૈયુ પાછળ મૂકી શી રીતે સિધાવશે?'
ભિર્મિલાએ લક્ષ્મણને કહ્યું: 'જ્યેષ્ઠ જન્મુ છે પિતાતુલ્ય,
જાવ, રામમીતાની સેવા કરજો યજ્ઞમાળા લેઈને
આવવાના હું વર્યો ગણીશ.'

મન્ત્રીશ્વર સુમન્ત્રે કહ્યું: 'અયોધ્યામાથી જાઓ છો;
પણ લોકહૃદયને સિંહાસને સદાના છે વિરાજમાન,
મુગો સંભારશે.'

કુળશુર વસિષ્ઠજીએ કહ્યું: 'નિત્યનિત્યે રમરીરમરી
અગ્નિહોત્રમા અભિધ હોમીશ નિત્યનિત્યે રમરીરમરી
યોગવાસિષ્ઠની રામસહિતા લખીશ નિત્યનિત્યે રમરીરમરી
મહર્ષિઓ કીર્તિગાથા ગાશે.'

ધર્મ આયુષ્ય ને પ્રજા સમા રામ લક્ષ્મણ ને જાનકી
પરદેશિયા થયા, મહાવનમા ગયાં અયોધ્યાનગરી
ઘડી વિધવા સમી વિરૂપા થઈ.

રામ રટતા જરતજી ચિત્રકૂટમાં નિવસ્યા.
અયોધ્યામાં રામપાહુકાની આણુ પ્રવર્તતી.

ચોદ ચોકડી સમા ચોદ વર્ષે જર રઘુવીરે
મહાવન જોડ્યા. પુષ્પ પડે ત્યાં પરાગ પમરે;
તેમ જ્યાં જ્યાં પાવ પડતા, ત્યાં પુષ્પ પમરતાં.
ને મહૂલીના મહેલ મંડાતા.

૬

૪

રાધવેન્દ્ર ને લક્ષ્મણ-એ વૃક્ષરાજેની વચ્ચે
જાનકીજી અમૃતવેલડી મમાં શોભતાં વનદેવતાઓ
દર્શને આવતા. *

ફરતીફરતી પૃથ્વીને વાવતીવાવતી, ત્રિવલ્લી
ગઈ મધ્યદેશમાં; ક્ષિપ્રાતીરે, મહર્ષિઆશ્રમે
આશ્રમમાં જાણે સુગન્ધોના સમીરણે વાયા,
કવિતાના કંઠોલોલો ઊછળ્યા.

મહર્ષિએ રામને પૂજ્યા, ઋષિપત્નીએ જાનકીજીને
પૂજ્યા; શિષ્યમંડળે લક્ષ્મણજીને પૂજ્યા. પૂજ્યને
પૂજવા એ વેદવિધાન છે.

લક્ષ્મણજી છે ધરાધર શેપના અવતાર સૌને
ધારે છે, પાપીને ધારતા કંઠ મરડે છે શેપ કંઠ
મરડે, ત્હારે ધરા ધ્રુજે

રાધવેન્દ્રે ભૂમંડળનું મધ્યગિન્દુ દાખવ્યું. સીતાજીએ
સત્ પૂર્ણા, ભૂમંડળના મધ્યગિન્દુમાં લક્ષ્મણજીએ
મહાકાળની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કીધી. પેખીને
પરબ્રહ્મ આનંદ્યા.

સીતાવરદાને પછી ત્હાં કવિવરો થશે, રામવરદાને
પછી ત્હાં ધનુર્ધરો થશે મહાકાળ સૌને સંભારશે મદા.
સીતાજી કહેતાં: 'કાળ કરે તે કોઈ નવ કરે.'
જે સનાતન છે તે બૂલવા ગયેયે બુલાતું નથી.

૫

પછી રાઘવેન્દ્ર પદાર્થો પંચવટીએ. લક્ષ્મણજીએ
પર્ણકુટિ ખાંધી; સીતાજીએ વાડી રોપી, સીતાવાડીએ
જંગલ પરાગવન્તું થતું. *

મધ્યદેશે મહર્ષિ ચિન્તનધેર્યા હતા. નિત્યનિત્યે
ક્ષિપ્રાઘાટે જાય, નિત્યનિત્યે ઠાલે હૈયે પાછા
વળે. જંગલ સૂનુ ભાસતું એમને.

પછી આવી પૂર્ણિમા વનને પાદડેપાંદડે ચન્દ્રમા
કિરણાવળ નાખતો, દેવદીવડા કરતો.

એ પૂર્ણિમાની મધરાતે આભ બોલ્યું, ને મહર્ષિને
આયુધ્ય-પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંપડ્યો.

પ્રાતાઃકાળે ઊઠીને મહર્ષિએ મધ્યદેશમાંથી દિશા-
દિશામાં ત્રિજ્યાઓ દોરી. પૃથ્વીનું મધ્ય છે
મધ્યદેશ

મહર્ષિએ કાળને માપ્યો. બારબાર વર્ષના કીધા
કુંભમેળા નક્ષત્રમાળાની પ્રતિકથારીઓ રોપી રાશિ-
રાશિની પ્રતિવેલીઓ વાવી. ખગોળશાસ્ત્ર ને
ભૂસ્તરશાસ્ત્ર એકાગ્ર કીધાં

યજ્ઞકુંડનું કીધું સરોવર; તીરે સ્થાપ્યા સદાશિવ;
ને સદાશિવને નામાભિધાન સમર્પ્યું મહંકાળ. એ
મહંકાળ બેઠા છે કાળની કલગીમાં ને પાંખમાં.

૬

ને પછી મહર્ષિએ મહંકાળના મહિમામન્ત્રો ઉચ્ચાર્યા.
પ્રહ્લાએ પ્રહ્લાંડ સરજ્યુ ત્હારે નાભિમાં મૂક્યો કાળને.
પ્રહ્લાંડનું મધ્યગિન્દુ છે મહંકાળ.

‘સૂર્યદેવ જેમ નિજ કિરણમાળમાં વિશ્વને પરીવે છે,
એમ મહંકાળ નિજ કિરણમાળમાં વિશ્વને પરીવે છે.’

કાળની દંધ્રાઓ છે સર્વબક્ષી; સકલ વિશ્વ છે
કાળનું ચવાણું. કાળ જૂગોળને ખાય છે, કાળ
ખગોળને ખાય છે. કાળથી પર છે પરબ્રહ્મ.

કારમા રાગોની ઓપધિઓ મન્દરાચળમાં છે;
કાળોપધિનો મન્દરાચળ પ્રહ્લાંડસીમમાં નથી.

‘મૃત્યુ તો કાળનો પડછાયો છે.

અતન્તને માપવા મથે છે મહંકાળ; પણ વૃથા.
સર્વજથી કાળનો ત્હાં થાય છે પરાજય. અતન્તને
માપે છે એક પરબ્રહ્મ.’

યુગાન્તરો આવ્યા ને ગયા; મન્વન્તરો જિગ્યા ને
આચમ્યા. કાળ અમર છે.

‘સૃજન ને પ્રલય, પ્રલય ને સૃજન : એમ

નિત્ય ધૂમણે ધૂમે છે પરબ્રહ્મનું કાળચક્ર.

માનવી! અનલેમાં રહેજે : આજે મરીશ, ને
કાલે જન્મીશ.’

મહર્ષિએ મહંકાળના મહિમામન્ત્રો ઉચ્ચાર્યા,
 ને સુણીને સ્વયં મહંકાળ આનન્દો. તો
 અન્યો આનન્દે જ ને?

પરબ્રહ્મ એક છે કાળથી પર;
 અમૃત એક છે મૃત્યુથી પર;
 અમૃત છે પૃથ્વીનું પ્રારબ્ધ.
 ત્રિકાળ ત્રિવેણીને તરી જતું
 દેવો-અમને અમૃત અર્પો,
 અમૃત અર્પો.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ, હરિઃ ૐ શાન્તિઃ ।
 હરિના પડિયા શબ્દો સ્વર્ગગંગાની સેર શા;
 ધીરાધીરા ગભીરા, એ અધીરા શ્રોતૃમંડળેઃ
 કાળનો મહિમા ગાતા, ગેળ સંદેશવાહક.
 મહાપંખાળ મહંકાળ, છલન્તો બ્રહ્મછોળ શો,
 હીઠો બ્રહ્મસભાએ ત્હાં જતો અનન્તને તટે.
 પેખતાં થાકીને થલી હામણી બુદ્ધિ-દષ્ટિઓ,
 ભૂમિના મા'નુભાવોની ખૂટી પડી વિશાળતા :
 મહદ્ તેય ન્હાનું ભાસ્યું મહંકાળની સન્મુખે.
 હતો એ તો બ્રહ્મયોગ, યોગીના આત્મયોગ શો;
 અનન્તના અન્તની પેરે આવિયો અન્ત એહનો.
 પ્રતાપી સૂર્ય ને ચન્દ્રો, ગ્રહો, તરન્તી તારિકા-
 અગાધે પાંખડી નાંખી ગઈ બ્રહ્મસભાગૃહે.

કુમારો ને કુમારીઓ બોલતા'તાં જતાં જતાં :
'કાલે પૂણોહુતિપર્વ હરિના પ્રદક્ષણનું,
યુગાબ્દીના પ્રદક્ષણ કાલે વિશ્વેશ બોલશે.'

પૃથ્વી ધૂમે, સૂરજ ને શશી ધૂમે,
ધૂમે અહોરાત્ર અનન્ત ધૂમણે;
ધૂમે મહાકાળ, અખંડ ચક્રમાં.
યુગો-યુગોનું, કઈ કટપ-કટપનું,
પ્રદક્ષાંડનું, કાળ જ મધ્યગિન્દુ છે.

અધ્યાય ૧૭ મો - સર્વતોભદ્ર ઉપનિષદ

કાશીપુરી ધર્મપુરી ધરાતલે
કો પર્વણી સાગર શી હિલોળતી;
હરિ પધાર્યે, ઉપનિષદો કથ્યે.
કાશીપુરીનું, કઈ હોય ગંગનું,
ભરે અધૂરું ઉપનિષદે હરિ.

વળી પડી કાશીક્ષેત્રે નવપ્રભાતની પ્રભા.
પહેલો પ્રાગટ વાણ્યે, પ્રાચી ઈ ઉન્નતવળી થયે,
પ્રભાળા આસને જોતા હરિ ગયા મહાવને;
ગંગાજીના ઘાટેઘાટે, ગોપઅગોપ શોધવા.
અહીં વિશ્વેશ્વરચોકે વાગ્યો નિત્યપડો વડો;
સાજની શીતળતાનો, ઉપનિષત્કથાન્તનો:

આનન્દતો, ઉત્સાહતો, પ્રાણમાં પ્રાણ પ્રેરતો
 ઉજ્જવળી પૃથ્વીની પાળે ઢાળાયો સૂર્ય, ત્હારથી
 હવા મધ્યે હતી એક લાળેણી લોકવાયકા;
 કે બાળેક્ર્હાથી કે બાળેક્ર્હુઃ 'આજે વિશ્વશબ્દશે '
 આનન્દતી યજ્ઞાળા નગરે ગાતી દૃઢેલતી,
 પરાગો પુષ્પ શી ઢાળે, લોકને પાય પ્રેરણા :
 બહુમાને ગિરદાવે આતિથ્યો કાશીક્ષેત્રના
 ચાર ચોધડિયા વાગે, મહી એ મહિમા સુણે;
 બ્રહ્મચારી ભણે મન્ત્રો, ઋચાઓ બ્રહ્મચારિણી :
 પ્રજ્વલન્તી યજ્ઞવાળા નાળે વ્યોમે ઋષિવંશ.
 વાયુઓ વેરતા વિશ્વે વિશ્વેશની વિભૂતિઓ.
 કિરણો શા ઊડે શબ્દો, જાય સીમઅસીમમાં.
 સર્વશ્રાહિત્વનો શોર અન્તરિક્ષે રમે-ધૂમે
 ને પછી પ્રહરે બીજે અંધોળ્યો સંધ ગંગમાં;
 કીધા ગંગોદકે સ્નાન વિશ્વેશના વડી વિધે.
 મધ્યાહ્નોત્તર હરિ આવ્યા સર્વશ્રાહિત્વ કે લઈ.
 પછી પ્રલંભ પથનાણી સ્હાજની પડછાયડી;
 નમ્યા ઉત્તાપ ને તાપ, આવી કે સુકુમારતા.
 શ્રી હરિને આમન્ત્રણે પધાર્યું ઋષિમંડળ
 પાર્યં-ઉદ્ધવ શબ્દ વાગે, વેદવિદ વેદને ભણે;
 ગાય ગીતો બ્રહ્માળા હરિની વરણાગીમાં.
 ચન્દ્ર તારકમા મોહે, ઋષિમંડળમાં હરિ.

એ જ વિશ્વેશ્વરચોક. એ જ બ્રહ્મમહાદેવજ;
ગંગના ઋધ્યાશ્રમેએ આજ એ ત્રિગુણભર્યા.
એહ કાશી, એહ ગંગા, એહ હરિકથા કરે;
રચે તીર્થનું મત્તીર્થ, રચે સદ્ધર્મ ધર્મનેા;
ઉપનિષત્ત નીરે ધોયાં સિચ્યુ બ્રહ્મત્વ બ્રહ્મનુ.

સર્વતોભદ્ર ઉપનિષત્ત

ૐ ૐ ૐ શ્રી મદ્ધ સત્સત્ત્વ।

ૐ દેભે દદિ બ્રહ્મબ્રહ્માંડ બાળવા,
દેભે દદિ પરમના પન્થ ન્હાળવા;
અપો શક્તિ, કરાય હૃદયાણુ કોકનુ,
અપો અમને પ્રેરણા બ્રહ્મતીર્થની;
બ્રહ્મનુ! આજે બ્રહ્મભૂખ્યુ જગત્ત્વ છે.

૧

પૂર્વના પૂર્વાચાર્યોમાં એક સમ્યક્ ઋષિ હતા;
હતા સમ્યક્ દદિના તે, લોક સમ્યક્ ઋષિ કહેઃ
વાંછતા સર્વનું શ્રેય સર્વતોભદ્ર દદિના.
મહાશાની, મહાધ્યાની, આનન્દી, બિર્ધ્વ આત્મના.
રૂહેતા સાગરને તીરે સાગરભાવ વિશાળવા.
હતું એક ઝાડીઝુંડ, ઝુંડમાં બળિયાં હતાં.
ઝાડી મધ્યે પર્ણકુટિ કુટિ નહોતી ભીંત કોઃ
ચાર ચારે દિશાઓમાં ન્હાળતાં દ્રવ ચક્ષુઓ.

આવતા લોકવાયુઓ, લાવતા લોકની કથા,
 મત વાદો ફિલસૂફી વિતાંડા વૈષ્ણરી ખરીઃ
 સર્વ શુ સમ્યક્ ન્હાળે, ને સમ્યક્ સમ્યક્ ઋષિ હતા.
 એકદા આશ્રમે આવ્યા વટેમાર્ગુ ઋષિવરો;
 જતા'તા તીર્થયાત્રાએ આઘેના તીર્થક્ષેત્રની.
 રહ્યા રાત્રિ અતિથિ થૈ પન્થના અતિથિવરો
 આરોગ્યાં આશ્રમકુળો, ગોષ્ઠિ થૈ નીંદરે ગયા;
 નિદ્રા ના આવી ને જિભા આભસાગર આંખમાંઃ
 દિશેદિશે દેખતા, ને પેખતા આભસાગર.
 'હીવાલોના નથી દુર્ગો, કુટિ કે રક્ષતું હશે ?'
 પ્રાત સમી પૃચ્છા જાગી રાત્રિના અન્ધકારમાંઃ
 જિઠ્યા; ગયા પૃચ્છાભાવે ઋષિ કને ઋષિવરો.
 એકાન્તે સાગરઘાટે ધ્યાને સમ્યક્ ઋષિ હતા.
 પાયમાં બેસીને પૂછ્યુઃ 'આ શું માંડ્યું ? ઋષિવર !
 નથી હીવાલ કે દ્વાર, આભસાગર દિશેદિશેઃ
 કુટિને છપ્પર એક છોગાર્થું નજ ઝીલતું.'
 સુણી સાગરગાંભીર્યે સમ્યક્ ઋષિ સમુચ્ચયોઃ
 'આ છે સર્વતોભદ્ર યજ્ઞ સર્વતોભદ્ર મન્ત્રનો;
 સર્વદ્રષ્ટા સર્વજ્ઞેશી, મન્ત્ર છે સર્વભદ્રદા.'
 'ભાણો મહર્ષિ ! એ મન્ત્ર માનવ-ઠલ્યાણુકારક;
 ઠલ્યાણુકારી છે રાત્રિ.' કહે અતિથિ ઋષિવરો.
 'આભ-સાગરના જેવું, આયુધ્યના ઉઘાડ શું,

છે એક સર્વતોભદ્ર શાશ્વતું ઉપનિષદ;
પૂર્વના મુધિયો કેરું, વિશાળું બ્રહ્મપાંખ શું.
એમાં છે એ વિશ્વમન્ત્ર વિશ્વદૃષ્ટિવિશાળવો.
ભાખ્યું પછી અતિથિને સર્વતોભદ્ર ભદ્રદા;
મુણી, જેને સમીરણો વાવે જગ વિશાળવે.

૨

ઋષિવરો! વિશ્વ ઓમવિશાળવું છે;
કચ્છારે? કચ્છાંથી ચક્ષુને ઝાલરો પડી?
કચ્છારે? કચ્છાંથી દુર્ગને દ્વાર આવ્યાં?
ભૂંસાયુ છે શું સર્વતોભદ્ર ભદ્ર?
અક્ષાટ આ સાગરિયો વિસ્તર્યો છે,
તરંગ ઉત્તુંગ અવિશ્રાન્ત ઉછાળે;
સાગરજળે કેા જળને દુર્ગ બાંધે?
વાસે જઇને દ્વાર અબ્જોધિના કેા?
કદળી જેવાં મહદાકાશનાં થરો
અન્તરિક્ષ પાથરી પડ્યાં અનન્તમાં;
વાદળી નાણે વાદળી ઉપર દળી:
કેાણે ઉખેળ્યા ઓમકદળીથરો એ?
અનન્તમાં ક્ષણગા નાંખતી મહદ્
વહે દિશાઓ દિવિપાર દોડતી;
બ્રહ્મતીર્થના મહામાર્ગે સમોવડી:
દિશાઓનાં બારણાં કેાણ વાસશે?

દીઠા કાઠા કેણે કવિતા-કલાના ?
 આદર્યના, ભાવનાના, કચ્છા સીમાડા ?
 સીમાસૂનુ અસીમ ઓળગીને ઢળે
 પરબ્રહ્મપદે પ્રેમભક્ષિની ભિમિ
 આત્મોદ્ધયનો કિયા પિંજરે પૂર્યા ?
 કેણે આતરી અન્તછોળો છલન્તી ?
 અન્તર્પેટ શા સર્વતોભદ્ર ચક્રુને ?
 વટી વિશ્વપાળો વહે આત્મપ્રેરણા.
 દીઠી હો તો દાખો પરમાત્મની સીમા,
 અદીઠને દીઠું કહી નિન્દયો મા,
 કેણે ? કચ્છારે ? દીઠ આરા અનન્તના ?
 કેણે કચ્છારે પરબ્રહ્મની કોર કોરી ?
 સીમાઓ છે દેહને, પૃથ્વીને ચે,
 સીમાઓ છે પખીની પાખને ચે,
 ચેતન્યનુ વિશ્વ અસીમ અનન્ત છે,
 બ્રહ્મને વિશ્વે પાર્થિવો પાળ ગાધ્યા.

૩

પ્રથા - ભૂથા જે ઋષિપુત્ર એકદા
 સાયસ્નાને ગયા'તા સરોવરે;
 તરતા, ડૂગતા પાણી માપતા હતા :
 અલોપ આજેથી થતું હતું જગત.

જળ માપતા'તાં બ્રહ્મચર્ય-દંડે,
જળ માપતા'તા નિજ દેહ-માપે;
પ્રથા કહે: 'ઝિલ્લર છે સરોવર';
ભૂથા કહે: 'છિલ્લર છે, ન ઝિલ્લર.'

દૂખ્યા વળી પાણીમાં, ને વળી તર્યો,
માખ્યાં વળી જળ બ્રહ્મચર્ય-દંડે;
સન્ધ્યા હસે, રાત્રિ ઝર-તી શામળી;
અલોપ આંખેથી થતું હતું જગત.

પ્રથા કહે: 'છિલ્લરે દંડાત્ર દીસે;'
ભૂથા કહે: 'ઝિલ્લરે ન સ્પર્શ તલ.'
પ્રથા કહે: 'છિલ્લરે દેહ ના દૂળે;'
ભૂથા કહે: 'તર્યું ન તરાય ઝિલ્લર.'

વળી લીધો તાગ બ્રહ્મચર્ય-દંડે,
વળી લીધું માપ નિજ દેહ-માપે.
સન્ધ્યા વીતી, કૃષ્ણરાત્રિ ઝરી રહી;
અલોપ આંખેથી જગત થતું હતું.

પ્રથા કહે: 'જો મહીં નાવડું ફરે';
ભૂથા કહે: 'યોજનવા નથી જળો.'
પ્રથા કહે: 'દષ્ટિની પાળ પાળવે;'
ભૂથા કહે: 'પેટ્રી રહી સ્હામી પાળ.'

વાટે અસૂરા વટેમાર્ગે નીસયા,
ગયા સરોવર-પાણીડાં પીવા;
પ્રથાભૂથાનો વાદ સાંભળી વદ્યાઃ
'ન છિદ્ધર, ન ઝિદ્ધર; આ છે નરોવર.'

છિદ્ધર છીછરાં નથી પાણીડાં આ,
અપાર ઝૂલતું નથી ઝિદ્ધરે આ;
સરોવર ન્હાવ, પાણી પીઓ, તરો.
પ્રથાભૂથાનો ઘયો વાદ એ વૃથા.

૪

આત્માનન્દી, શુદ્ધિવિશુદ્ધ, આત્મિક,
યજ્ઞેશ્વરી, જ્ઞાનેશ્વરી, તપેશ્વરી;
સૂર્યજ્યોત અંગો, પ્રદીપ્તજ્યોત ભાવોઃ
પ્રદાનર્થુ છે પ્રાદાણુનું પ્રાદાણુત્વ.

એને નથી દ્વાર દીવાલ રૂધતાં,
અન્તર્પટોના ન એને અન્તરાયો;
ઓમ-વિશાળ, હિદાર, સર્વદ્રષ્ટાઃ
પ્રદાનર્થુ છે પ્રાદાણુનું પ્રાદાણુત્વ.

સાગર ખૂટે, એ ન ખૂટે અખૂટ;
લૂંટયે ભરાયે, સંઘયે એ સુકાયે.
આત્મલક્ષ્મીનું અક્ષયપાત્ર એહઃ
પ્રદાનર્થુ છે પ્રાદાણુનું પ્રાદાણુત્વ.

સંસારી હો વા, ત્યાગી-સંન્યાસી હો વા,
વા સંસારે શાશ્વત સંન્યસ્તધારી;
સંસાર એને સદાની પ્રહયાત્રા :
પ્રહાભયું છે પ્રાહણ્યું પ્રાહણ્યુત્વ.

સર્વેશ્વરનો સપૂત સર્વભાવી,
હિમ્મવળ ચક્ષે જેખતો સર્વસમ્યક્;
અનસ્ત આત્મે ઢળતો સર્વભદ્ર :
પ્રહાભયું છે પ્રાહણ્યું પ્રાહણ્યુત્વ.

હિર્વગામી આત્મા, અનભેની આંખડી,
પ્રહ્માનન્દી, નિત્ય પ્રહ્મપરાયણ;
જ્વલન્ત અખડાનંદ લક્ષ્મી એની :
પ્રહાભયું છે પ્રાહણ્યું પ્રાહણ્યુત્વ.

સીમાપરો, સ્વયંભૂ, યાત્રી અનન્તનો,
હૃદ-ખેહૃદમાં મંચરે આત્મપાંખે;
પ્રારબ્ધજેતા, પરમની પ્રેરણાળું :
પ્રહાભયું છે પ્રાહણ્યું પ્રાહણ્યુત્વ.

આત્મોપધિનો ધન્વન્તરિ ધર્મધામ,
પૃથ્વીવાસીનુ પૃથ્વીમાં પ્રહ્મતીર્થ;
ભયું-ભરાતું પ્રહ્મસુધા મરોવર :
પ્રહાભયું છે પ્રાહણ્યું પ્રાહણ્યુત્વ.

આકાશ પાતાળ અભોધિ અગાધ,
અન્તરિક્ષ આચ્છાદતા લોકલોકો;
બ્રહ્માંડો જ્યોત્સ્વ્ય ઊડતા અનન્તનાં:
સર્વેશ્વરના એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

આનન્દ, ઉત્સાહ, અનલો, કીર્તનો,
અનસ્ત બ્રહ્મોત્સવ ને મહોત્સવો;
ગરુડ શું ઊર્ધ્વગમન ઉમગિલુ:
મર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

મોહપરી માનવતા, મર્યાદ, માઝા,
સંસ્કાર, સંસ્કૃતિ, સત્ય ને ન્યાયનીતિ;
ધુરન્ધર શાશ્વત ધર્મધરાધર:
સર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

વસન્તવાહી જ્ઞાન-વિજ્ઞાન વિશાળાં
અણુલેદન્તી લેદની લેહુ દષ્ટિ;
પ્રજ્ઞા, મેધા, સમર્પણ, તટસ્વીનતા:
મર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

પૃથ્વીપુનિતાં પૃથ્વીનાં તીર્થતીર્થો,
મન્તો, મહન્તો, તીર્થતીર્થવામીઓ;
બ્રહ્માંડનુ અન્તિમ કેન્દ્ર બ્રહ્મતીર્થ:
સર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

અનન્ત જોતી આંખડદી ઉઘાડી,
અનન્ત ધાતી ઊડતી આત્મપાંખ;
અનન્ત પૂર્ણિમા સમી પ્રહાપ્રેરણાઃ
સર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

ગાજન્ત ઘેરાં હુંડુલિ ત્રિકાળનાં,
તારતમ્ય ત્રિગુણોનુ આલે તરન્તું;
ત્રિમૂર્તિની જાળે અખંડ એક ઘટાઃ
સર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

ચારે વેદો, વચસ્વિતા યોગ ચારે,
પદ્મદર્શનો પરમના દાર્શનિકોનાં;
નવધાભક્તિ, પ્રહાની પ્રેમભક્તિઃ
સર્વેશ્વરનાં એ સર્વતોભદ્ર સત્યો.

હજો સહુના સમ્યક્ સૌમ્ય ચક્ષુ,
હજો સહુના સમ્યક્ ઉરભાવો,
હજો સહુને સમ્યક્ પ્રહ્લદર્શન.
હજો સહુના અનન્તગામી આત્મા,
હજો સહુનું સર્વતોભદ્ર ભદ્ર.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ, હરિઃ ૐ શાન્તિ ।

સામના ગાનના જેવી હરિની ઘોષણા શમી;
આધમ્યો હરિનો શબ્દ ત્હાં વિશ્વેશ્વર-ચોકમાં;
સંગ્રયો સત્યલોકે, ને અણુશમ્યો અનન્તમાં
વિશ્વમાં છે મહાશબ્દ શ્રી હરિનો સનાતન.

ક્રીધો હરિજ્યોત્સ્યાર આજના ઉપનિષદે;
 ભગવન્તે આજે ભાખ્યું સર્વતોભદ્ર ભદ્રક.
 હતા જગત્જનો શ્રોતા, હરિ હતા જગદ્ગુરુ
 પ્રહર્ષિ પ્રહાને ઝીલે હરિને નેહ નેણલે;
 દિશાઓ પ્રહાને ઝીલે હરિને પ્રહાવેણલે
 ત્હાતો આકાશગાજન્તો, સર્વ આમન્ત્રતો વડો,
 વિશ્વમાં વિશ્વેશ્વરનો ડોકો વાગ્યો મહાધ્વનિઃ
 સૌમ્ય શયનારતીનો, વિશ્વે વિશ્વવિશાળવો.
 હરિનો કરી જયઘોષ સમુદાય ભીઠ્યો પછી;
 હસ્તિહેલાર શો રહોતો ગયો વિશ્વેશમન્દિરે.
 દીપતી દીપમાળા ત્હા દીપની ઋષિનેત્રની.
 થતા'તા હુહુભિનાદ ઝંકારે ઝાઝ-ઝાંઝરી;
 શિખાએ એકસો એક આરતી પ્રગટી હતીઃ
 દાખતી'તી હુનિયાને. એકમાની અનેકતા.
 ઉત્સાહે ને ગ્રોત્સાહને હરિએ આરતી લીધી;
 આલેથી નીખંતા દેવો-વિશ્વેશ વિશ્વેશને પૂજેઃ
 સાગરને સાગર જેમ, ગિરિને પ્રણમે ગિરિ.
 અન્તરિક્ષે અધ્ધર એ ધૂમે આરતી-મંડળ.
 નિર્ઝરે હરિની જ્યોત, ને વિશ્વેશ્વરની ઝરેઃ
 હરિજ્યોત વિશ્વેશજ્યોત ભળે જૈ પ્રહાજ્યોતમાં.
 ન્હાળે ઋષિઓ ને મધ સંગમ જ્યોતજ્યોતનો.
 હરિ ને વિશ્વેશ્વરનાં લોચનો લોચને ઢળે,

વિશ્વમહોટા અણુ થૈ એ આત્મમાં આત્મ જૈ રમે :
 પૂર્ણિમાએ રમે જેમ આત્માઓ સૂર્યચન્દ્રના.
 હરિની એહ રાત્રિએ યાત્રાની પૂર્ણિમા હતી.
 શંખશબ્દે પૂર્ણજ્યોતે પૂર્ણાત્મા ઉચ્ચયાં પછી.
 ‘પાળજો પર્વ આ, સાધો ! શિવ કરશે સદાશિવ.’
 ત્હાં તો થૈ, બ્યોમવાણી શી, સ્વયંભૂ શંભુગર્જના;
 કાશીવિશ્વેશ્વરે ભાખ્યું : ‘ધર્મના ચક્રવર્તી છો’;
 ‘તથાસ્તુ’ ઋષિઓ ભાળે, જનતા ક્હે ‘જયો’ ‘જયો’;
 ‘ચક્રવર્તી ચક્રવર્તી’ ધ્વજે સૌ ફરકી બિઠ્યા.

ત્હાં ચક્રવર્તિત્વ સમગ્ર ધર્મનું,
 વિશ્વેશ્વરે શ્રી હરિને સમર્પિયું :
 સમસ્ત ભૂમંડળના ભૂતેશ્વરે.
 દિશાદિશાનાય દિગન્ત છતતા.
 દિશેદિશે દિગ્વિજયે જતા હરિ.

[૧૭મા અધ્યાય પછીના અધ્યાયો લખાયેલા નથી.]

હરિસંહિતા

મંડળ ૧૦મું

[મંડળ ૧૦મું સપ્તાયેષુ નથી.]

હરિસંહિતા

મંડળ ૧૧મું - ધર્મરાજના ધર્મમંત્રો

અધ્યાય ૧ લો . અસ્થાન'

પૃથ્વી - યશસ્વી મનુવંશના મહત્
દામ્પત્યતીર્થે રહીને દિનો કંઈ,
હૈયે ઝીલી રામસીતાની માધુરી;
હૈયાની હેલે પૂજા પુણ્યવંતને,
પન્થે પડ્યો સંઘ શ્રી કૃષ્ણચન્દ્રનો.

પ્રભાતે ક્ષધિયાં તેજે પોખ્યાં'તાં દ્વધ પૃથ્વીનાં,
ક્રીધાં પ્રયાણ સંઘે ત્હાં જીગ્યે આસે પ્રતિપદા.
કૃચનો વાગિયો ડંકો, યયું હરિનું કીર્તન.
વન્દી, વન્દી, પુનઃ વન્દી જગત્કલ્યાણતીર્થને
કલ્યાણી રુક્મિણી ભદ્રા જગત્કલ્યાણ પામિયાં.
પતિએ પ્રેમદા પૂજા, પ્રેમદાએ પૂજ્યા પતિ.
અંજલિ અંજલિ પીધાં યાત્રીએ સરયૂજળે;
અંજલિ અંજલિ વારિ શીર્ષે સૌએ વધાવિયાં.
જતી કો વાદળી જેવી દ્વિધી સરયૂ સરી.
દંપતીના દિલ જેવા દહેરતા જગદહેરજે.
ધીરેધીરે દ્વિધિપાર થયા મન્દિરના ધ્વજે;
અખંડ મૂર્તિ માંડીને યાત્રીના ઉરમન્દિરે.
નગરી સૂર્યને મૂકી ઉછંગે સૂર્યવંશની
ગયો ચન્દ્રની સંગાથે ચન્દ્રવંશ હિમાદ્રિએ.
કુળો છે કુળવાસે ને ગૃહરથો ગૃહિણીગૃહે
મહાજ્યોતે મહાતીર્થ ત્યાં સુધી તપશે સદા.

દેા દિશે ને ઊગે સૂર્ય દામ્પત્યને વિલોપતો,
 દેાક એ કારમે કાળે ના થવાનું થશે કદી.
 ત્હારે એ તપશે તીર્થ સૂર્ય શું સૂર્યવંશનું.
 ગર્ભ સુવર્ણલંકા એ, ગર્ભ સુવર્ણ દારિકા;
 નથી ગયા—નહીં જાશે એ કૃષ્ણચન્દ્ર—રાધવ.
 ‘હાલો, સૌ તીર્થયાત્રીઓ! હસ્તિના હસ્તિનાપુરે;
 હજીયે છે હસ્તિઓ ત્હાં.’ દીધી હાકલ ઉદ્ધવે.
 ‘અગિલ જૂમંડળના મેધાના મન્દિરે જતો;
 માર્ગે છે આ હિમાદ્રિનો.’ કહે પાર્થ મહામતિ.
 સૂર્યતેજ સમું હાસ્ય સુવર્ણું રુદ્રમિણી હસ્યાં,
 ‘મહાલીશું નણ્ણદીળાને સાસરે સુખવાસરે.
 છે ત્હાં ધર્મના ધામ, ભારતી રાજધાની એ.’
 મુખે લાખેણી લજ્જતા ભદ્રાને શેરડા પડ્યા.
 હાસ્યમાં હાસ્ય રેલંતા, તેજમાં તેજ ઢોળતા,
 હેત નીતરતી વાળે વદ્યા વેણ હરિવરઃ
 ‘દ્વાર્ધળાને રાજમહેલે ખેલીશું જાળખેલ સૌ.
 ને દશે દિશ ગાજન્તા યુગ હુંદુબિના સમા
 ધિગડખેલ ધર્મમન્ત્રો સુણીશું ધર્મરાયના.’
 કિટ્તોલે ઠોકિલા એમ સંઘ કિટ્તોલતો જતો.
 તીર્થજળો સરયૂનાં ઊતર્યો એહ તીર્થીઓ;
 દામ્પત્યની જ્યોત પામી ગયાં પછી મહાવને.
 પાછળ દહેરમાં લેતા અયોધ્યાના રઘુવળો.

સોહાગણનું સીલાગ્ય સુવર્ણવર્ણ રક્ષિણી,
 યોગિની એ મહાભાગ હતી દર્શનયોગની.
 આયુધ્ય ઝોપતાં એને હતાં અખંડ દર્શન.
 અને પેલી મજબાજા, યોગમાંયે વિભોગિણી,
 યોગિની યુગસોહંતી હતી વિરહયોગની.
 તીર્થના પન્થનાં પન્થી પન્થે ફેરતાં અનુભવો;
 ત્યાં સૌ અનુભવાર્થીઓ જીવનરંગ દાખતા.
 રક્ષિણીએ સુભદ્રાને પૂછિયો આત્મપ્રશ્ન ત્યાં :
 ‘સીતાજીએ જિવાયું શે રામદર્શનના વિના ?
 વને સંગે સિધાબ્યાં’તાં અયોધ્યા અગગી કરી;
 વીત્યા હશે દિનો કેવા અશોકવન એકલાં ?
 દારિકાના દેવપાએ રૂઢેવાયે શે ? નણુંદખા !
 દેવનો દર્શનયોગ મહારે જીવનયોગ એ.’
 સુણી આયુધ્યનો પ્રશ્ન પુરયાણ પૃથ્વીવાસીનો
 ઉચ્ચરી મજની બાજા-યોગિની વિહંયોગની.
 ‘પ્રશ્ન છે સારી પૃથ્વીનો પૃથ્વી ઉત્તર આપતી;
 મહાભાગ મહારાણી ! વિહંયોગેય યોગ છે.
 અશોકવને સીતાજીને કપિરાજે પૂછ્યું હતું,
 હૈયામુદ્રિત મૂર્તિની નાખીને રામમુદ્રિકા.
 સીતા નહોતાં રામસૂનાં કણે અશોકને વને;
 રામ ને રામની મૂર્તિ હૈયામાં નેત્રમાં હતાં.
 એકઠા એક રાત્રિએ પૂછ્યું’તું જનકીજીને

જગણિહામણી એક રાક્ષસીએ રતાધળી
 'કેવાક છે રઘુવીર જગસોહામણા ? સતિ !'
 અને ત્હા જાનકીજીએ લેને એક ખડી પડી
 ચીતરી'તી ચારમુદ્રા મૂર્તિ આગલને થડેઃ
 કોરીને તેજરેખાઓ રાત્રિના અન્ધકારમા
 ન હીકું રૂપ એ ત્હોચે રાક્ષસીએ રતાધળી
 ટોળે મળી તાડિકાઓ મોહીને, એહ મૂર્તિની
 રહવારે રાક્ષસીઓએ ઉતારી પછી આરતી
 જાનકીજી વનપુષ્પે વધાવી નિત્ય પૂજતા
 અને પછી કપિરાજે, અળધટા વિરાજીને,
 પ્રલમ્બણિ જડેલી એ નાખી'તી રામમુદ્રિકા,
 સીતાએ તથ તત્કાળ મુદ્રિકા પ્રીછી રામની
 નેત્રે હૈયે મુદ્રિકામા હતા રામ સીતાજીને.
 પથવટી ઘટામા કે ગાઢ અશોકને વને
 સીતા ન્હોતા રામસૂના, રમે રામ રંગેરંગે
 એકએક શ્વાસોચ્છ્વાસે રાઘવેન્દ્ર વિરાજતા,
 આત્માની આખડલીએ કરતા નિત્ય દર્શન
 વતસલા મજાળાને અશોકવાટિકા મજ.
 અને પછી હરિએ ત્હા હેલન્ટા વટરાજની
 ઘટાઘેરી છાયડીમા મીમાસા માડી પ્રશ્નની
 મુણે સંઘ મુણે વિન્ધ, કથા કરે હરિવર
 'જળસૂની નથી ગંગા, તારાસૂનું ન આમડું,

ન કો સ્નેહીસૂનું સ્નેહી વિશ્વના ઘાટઘાટમાં.
 દેહનેત્રે, આત્મનેત્રે સ્નેહીને નિત્યદર્શન.
 શાશ્વત છે સ્નેહયોગ, શાશ્વત ને સનાતન;
 સ્નેહયોગના સ્નેહીને સ્નેહ વિહંપરો સદા.
 છે અખંડ અગ્નિહોત્ર દામ્પત્યયજ્ઞ દૈવીને,
 મહર્ષિનો મહાયજ્ઞ, બ્રહ્માંડયજ્ઞ, બ્રહ્મનો,
 દમ્પતી કેરું દામ્પત્ય, આયુષ્ય-યજ્ઞ એમના.
 ક્ષિતિખાંધી ક્ષણેકે આ પૃથ્વી સૂર્યસૂની નથી.
 આત્મવિશાળ હૈયાના સર્વસોહાગી છે હરિ;
 હરિ ને દહે: હૈયાહરા, હરીને હરિ ભય ક્યહાં ?
 નથી મળે મજાનાળા ક્ષણેકે હરિસૂની કો :
 માટે પૃથ્વી પ્રવર્તાવ્યો યોગ મહે પ્રેમભક્તિનો.
 દેખે છે એ ન-દેખાતું, ન-દીઠા દેવને પૂજે;
 ગૂઢ પેખે, ગાઢ પેખે ગમ્યાગમ્યની આંખડી.
 ગોપીઓ ગોખ્યને પેખે - ગૂઢના ગૂઢ તરવને.
 નિત્ય ભેતાં વિહંનેત્રે, સ્થાપી વિહંસિંહાસને,
 અખંડ હરિને હેરે યોગિની પ્રેમયોગની.
 પરમ પાર્થિવમાં પૂરે, પૂરે ચેતન દેહમાં.
 કારમુંક કોચલુ છે મહા બ્રહ્માંડ બ્રહ્મનું;
 એ ભેદી ગોપીઓ પેખે વિશ્વનુ વિશ્વપારનું.
 વિસ્મરણો નથી એને મદા સ્મરણોની મંગી એ;
 વિહં છે દેહીને દેહે વિહં કો દેહીને નથી.

આત્મઘાતી આયુધ્યહર્તા આત્મવિહં બચકર,
 પાપીઓ આત્મવિહર્તા નિત્યના હરિવિહર્તા છે.
 હરિને નિત્ય પેળદા પુણ્યાણુ પાપ ના કરે;
 હરિભૂલ્યા હરિસૂના પાપાચરણમા પડે
 હરિદર્શન છે પુણ્ય, પાપ હરિઅદર્શન.’
 વનપુત્રી ઊઠી એક ત્હાં તો એ વનઘેરથી;
 દીપ્ત દેવાગના જેવી ઉચ્ચરી આત્મબોલકાઃ
 ‘સાક્ષિણી એ મન્ત્રની હું; પધારો અમ વાડીએ;
 પેલી સુદર્શન વાડી, મહારુ નામ સુદર્શના.’
 ‘સુદર્શના કૌસાંખીની.’ હસીને શ્રી હરિ વદા.

અધ્યાય ૨ જો - સુદર્શના

કૌમાંખીની એ ગણિકા ગુણાળવી
 દામ્પત્યતીથેં ગઈ યાત્રિકા યઈ;
 દમ્પતીધર્મિણી ધર્મમાં વળી.
 સૌન્દર્યની પુણ્યની મૂર્તિ એ હતી
 પ્રારબ્ધરહોતી સુભગા સુદર્શના.

એક પત્ની, એક વેલુ, અગોધ એક બાણુનો,
 રમ્યો છે મહેલ મંસારે રાઘવે ત્રિગુણાત્મકઃ
 વાલ્મીકિનો કાવ્યકુંજે એ પ્રાસાદ પ્રભાજરો.
 એ પ્રાસાદે ડાળ નાખી જાણે જગતનાં વને;

દામ્પત્યની વાડી જેવી હતી વાડી સુદર્શન.
 ગઈ ત્યાં ગૌરવી ગૌરી સંઘ લેને સુદર્શના.
 ભોવથી કીધું આતિથ્ય ગુણાળી ગૃહિણી સમું;
 ક્યોના દે યાગયાળ, રસોનાં આપી અમૃતો.
 પછી પુવારધારામાં, વાસમાં ફૂલફૂલની,
 વહી રહી જીવનની સુવાસો એ સુવાસિની.
 'એકદા આપદ-કાળે, કારમા કાળયોગથી,
 હતી કોસાંખી કેરી હું ગણિકા ગુણકાન્તિલી.
 વેચતી વાંછતા તહેને રૂપાળા મુજ રૂપને.
 હું હતી જગતની વાર્તા; એલે રહ્યું તું જોગનું;
 અથળ 'અગ્રેશ્વરીમાં રૂપે, ગુણે, ધને, મહે.
 ફૂલનો ચોરસો અંગે પલંગપોશ ફૂલનો;
 ફૂલનાં ચરણાંચોળી, ફૂલની પૂતળી થતી.
 ફૂલની વૈજયન્તીને નાર્ણતી વરમાળ શી.
 નિત્ય દીપાવલી જેવા ઝગતા દીપજુમ્મરો;
 ગીતગુંબાર રે મિઠા ઈન્દ્રિયારામી ગુંજતા.
 દાખવી અંગના રંગો નર્તિકા નર્તતી હતી.
 ધનાદયો ધનના ઢગલા ધરતા ચરણદ્વયે;
 પૂરતાં ગુણવન્તાંઓ ત્યાં ગોરાંદેની માનતા.
 અંગ-આકર્ષણો નાખી આકર્ષુ મુજ પાશમાં;
 નહોતરંતી નગીનાઓ રમવા નેણુ-હોતરે.
 ખેલતી મોહનમન્ત્રે મોહિનીરૂપની કલા.

આવતી'તી અપસરાઓ, રૂપરાગ શીખી જતી.
 કોડીલો આવતો એક, હતો માનવછોગર્ભ;
 દર્શન કામલુગારો એને કહેતી હું દર્શન
 જાદુઈ દિલનાં દાન દેતાં-લેતાં હતાં અમે;
 એ હતો આભલદિલનો હું હતી એની આભલી.
 એકદા કૌસાંળીસંઘ અયોધ્યાએ જતો હતો;
 દામ્પત્યનાં દેવ જેવાં પૂજવા રામજાનકી,
 મહાકથાં ઉમંગને રંગે કૌસાંળીનાં ગૃહસ્થીઓ;
 ગૃહસ્થી ભવભાવોનાં પૂરથી પુર પૂરવા.
 વાઘો, મુદૂતનાં વાગ્યાં, વર્યો આનંદ-ઉત્સવ.
 આવિયો મુજ ઉદાને આભલ-દિલ દર્શન,
 હું હતી મોહિનીજાંઠે સજતી રૂપની કલા;
 ભાગ્યદેશે રૂપજ્યોત રાપતી નેહજ્યોત શી.
 આવિયો, પાય ખંચાયો, ઊડતી આંખડી નમી;
 મહાત્મા શો લીલો મોન વાણીભર્યો અમીઝર્યો.
 જિભી હું એ મેઘલી શી નીતરતી અંગઅંગથી,
 મોનનાં ગીર્વાણુખોલે એમ ગાજ્યા ઘડીક તો.
 પછી પાલવ સંકારી નાખ્યો મહું પંખવો મીઠો;
 મોહમૂર્છા વળી એની, ચૈતન્યે આવી ચૈતના.
 અયોધ્યા કેરી યાત્રાનાં પછી આમન્ત્રણ વધો.
 'કૌસાંળી, કેરાં કોડીલાં જાય છે કોડ પૂરવા;
 વિધાત્રી નહોતરાં દે છે ત્યાંનાં તહને અને મહને.

'પ્રાણેશ્વરી! પધાગે તો જૈયે જુગલજોડે,
 વિશ્વમોહન એ કંઠે વેણુપરે વીંધી મૂકે;
 નકાર્યા ન મકારાયાં નેહના એહ નહોતરાં.
 ગર્વાનો કે ખેરો ગર્વ 'દેહાં દામ્પત્યમન્ત્ર એ.'
 ધોરી સોનલ શીંગાળા ધ્વંજ છે કામદેવની,
 રથ સખયો રૂપ જેવો, બેઠાં મહીં સજોડલે
 વાગિયો કૃત્તનો ડંકો દિગન્તને જગાડતો;
 યાત્રિકો મો અયોધ્યાના અયોધ્યાપત્યમા પડ્યા.
 નરકોડામણી નારો નારકોડામણી નરો.
 સદા સજં છ નરનાર કારણે એકમેકને.
 રમતો, આનન્દતો, ગાતો પન્થે પડાવ ઢાળતો,
 કૌસાંળી-સઘ કોડીલો અયોધ્યાપુર આવિયો.
 આભમોહવતા આભે નીખ્યાં નેણે રઘુધ્વજે;
 દેવદેવાગનાઓને નહોતરે સીયતીર્થમાં,
 સરયૂજળ ધર્યા શીપે ભાવે ભાળી ભરત-શુદ્ધા;
 કૌશલ્યા-ધાટમાં નહાયા વન્દ્યા લક્ષ્મણ-દહેરીએ;
 મન્દિરે રામસીતાને ગયા દામ્પત્ય-કોડીલા.
 હનુવા જતિએ એક જુલુ નહોતું ગમ્યુ મૂકે;
 ભયેભયે સંસારે આ રૂહેવાયે કેમ એકલાં?
 ભોગીઓ શુ હશે જુઠાં? કે જુઠા જગજોર્ષાઓ?
 સોન્દર્ય-કુંજ-મંસારે એકાકીવ્રત એ કશુ?
 નહળી હુ ભયભડકેલી ત્હારે દામ્પત્ય-ધર્મમા.

‘સર્વ હતી સીતાવેલે પંચવટીની વાટિકા; -
 એવી આજ હુંયે સર્વ એક ઉદ્યાનિકા રૂંડી;
 વસે એમાં નિત્ય વાસ દરંન ને સુદર્શના.’
 રહયો દામ્પત્યનો રંગે મોહિનીરૂપને મહને.
 જેવાં દાખે જગરૂપો, કણેકણે નવાંનવાં,
 એવા કૌસાંખીમાં રંગો મહારે હતા પ્રતિકણે,
 અનેકરંગી ગણિકા, ગૃહિણી એકરંગીલી;
 ગૃહિણી ‘પૃથ્વીનું’ કેન્દ્ર, વારાંગના દિશાદિશા.
 એહ દામ્પત્યના તીથે, સૌમ્ય સરયૂને તટે,
 યોગ્યાં’તાં મહે આત્મરત્નો દિલના દરિયાવમાં.
 સીતાને એકલા રામ, રામને એકલાં સીતા;
 રનેહસાગરને એહ મયાંદા વિધિએ મૂકી.
 એકદા સરયૂતીરે એકાકિની જીલી હતી;
 ઊઠતી ઊર્મિએ એવી ઊઠે પ્રશ્નપરંપરા.
 હતાં જીવનપ્રશ્નો એ, નાં હતાં ક્ષણભંગુર.
 અને અણુરવપાયે આવ્યો ત્હાં મુજ દર્શન;
 મહને એકલડી ભાળી આયુધ્યપ્રશ્ન પૂછિયો.
 આયુધ્યને નિચોવીને વાંચ્યો આયુધ્યબોલ એ :
 ‘વસીશું દામ્પત્યતીથે ? કિંવા કૌસાંખીએ જશું ?’
 મહેયે આલલમાં જોયું, જોયું આલલપારનું;
 ને નમ્યાં નમણાં નાંજ્યાં સરયૂપાર નેણલાં :
 જાણે સરયૂના મન્ત્રો નેણલે સારવી પીધા.

ઊભી મંસારને આરે લીધું સંસારનું વૃત.
 પછી અયોધ્યા-છાયામાં, રઘુધ્વજેની દૃષ્ટિમાં,
 વસાવ્યો કોસલ દેશ અમે કોસાંજીવાસીએઃ
 ને આ દામ્પત્યદ્વીપન્તી સ્થાપી વાડી સુદર્શન.
 અહીં અમે છીએ આજ દર્શન ને સુદર્શના.
 દેલડને ટૂંકો જેમ આવે મોરલ ઊડતો,
 સુદર્શનાને ટૂંકો ત્યાં આવિયો એમ દર્શન.
 ફૂલડાંમાં ફૂલે જેવો વૃક્ષોમા સૃક્ષરાજ શો.
 આનન્દો અતિથિ ન્હાળી હજ્યો હેરી સુદર્શના
 આત્મા ઠયો સંધનોયે નીર્ખી દામ્પત્ય-ઘેલડી.
 સંસારિણી ને સંસારી જાણે સંસાર સારવે.
 ભદ્રાએ આશિયો અર્પી રુક્મિણી લીધ મીઠડાં;
 દર્ગન દિલ ખોલીને 'પધારો' એક ઉચ્ચયો.
 એમ સુદર્શનવાડી થઈ બાકબમાળ ત્હે.
 તેજમાં આવિયાં તેજ, સુગન્ધોયે સુગન્ધમાં.
 પ્રકુલ્લી રૂઢે વનલીલા, પ્રકુલ્લા મનુકૂલડાં.
 શ્રી હરિની દમ્પતીએ લીધી ચરણવન્દના;
 આજ શા હરિને પાયે પડ્યો દર્શન-મેહુલો.
 અને પછી શ્રી હરિએ સંસારસાર સારવ્યો;
 આયુષ્યનો કાળમન્ત્ર કહ્યો ત્રિકાળને ત્યહાં.
 પુણ્યાળુ પડ્યા એના અયોધ્યાપુરમાં પડ્યા.
 'આયુષ્યનું ઓઢણુ સૌ ઓઢે છે નરનારીઓ,

આયુધ્યનું ચોઢણું છે ભાતીગર ભાતભાતનું;
તહેમાં દામ્પત્યનો રંગ શાશ્વત ને સનાતન.
બૂદ્યાં, માર્ગે વળ્યાં પાછાં, દદમતી જીત્યાં જગત;
ઉદ્ધરી ઉદ્ધરશે સૌ દર્શન ને મુદર્શના.
જયશ્રીના જગે આજે ચહડાવ્યો છે જયધ્વજ.'

વિલાસનાં ધામ હશે વિશાળવાં,
સૌહર્યની કુંજ હશે સુહામણી;
દામ્પત્ય કેરુ ળકભાગ તીર્થ કે
નથી અયોધ્યા ણીજી પૃથ્વીપાટલે.
સંસારનો ભાર ઝીલિન્ત સ્તાંભ એ.

અધ્યાય ૩ જો - ભતવારી

એ તે હતાં ક્ષુદ્રલોક છાશરેટલો ?
કે અમૃતો અમૃતલોક મોકલ્યાં ?
પ્રસન્નતાનાં પરિધાન ધારીને
પ્રસન્નતાથી ભતવારી પીરસે.
વિહરની સાંભરી આવી ભાજી શું ?

એહ રાત્રિ વિતાવી ત્યાં કરીને હરિ-કીર્તન;
દ્વૈતાદ્વૈતની વાતોથી દામ્પત્યમૂર્તિ રીઝવ્યાં.
ને રહવારે ઊગ્યે 'સૂર્ય સૂર્ય' સંગે ગયા હરિ;
બાણે હરિ અર્ધ્ય અર્પી કરે તર્પણ સૂર્યનું.

'ધર્મીલાં! ધર્મમાં રહેજો, બિભલો આત્મગૌરવી,
 હરિની દ્વારિકામાં યે માગર શા સુકાવજો'
 અર્પી દામ્પત્ય ધર્મીને આત્મઉદાર આશિષો
 હસ્તિનાપુરની વાટે હરિસંઘ વળ્યો પછી.
 મહાવને હરિધેલા હસ્તિઓ સમ ખૂલતો
 વૃક્ષો કેરા ઘટાઘેરે સંઘ આનન્દતો જતો.*
 ગાય વ્રજળાળા ગીતો વનવગડાની વાટમાં
 હતો એ હરિનો સંઘ? કે મહાભાગ દેવીઓ?
 ભોગીઓની વિભૂતિ? કે ભોગીઓની જમાત એ?
 મહાદેવે ત્યાગી વૈરાગી, મહાદેવે જગભોગીઓ
 મહીતલે માણીગરો ત્યાગે છે એક માણુતા.
 દેવ એમ દિનો વીત્યા; એમ કે રાત્રિઓ ગઈ,
 પૃથ્વીના પ્રહરો જેવા ઋતુના પલટા થયા.
 પલટયા પૃથ્વીના રંગો, પલટયા પૃથ્વીગ માનવી
 એકઠા એક મધ્યાહ્ને તપતો શીર્ષ ભારકર,
 અને આકાશના તેજે ઢોળાતા પૃથ્વીતેજમાં,
 ત્હારે ખેતરની પાળે પડ્યો પડાવ સંઘનો.
 હાથેળી પાનઝૂલતો માથે પારસપીપળો.
 ભર્યા સરોવર જેવું ખેતર હેલતું હતું;
 વસુધિંગી વસુધાએ ભર્યા ભડાર ઠાલવ્યા.
 ફરતી કેતકીવાડ, વચમા વેલમાડવો;
 નેણા ઠંઠા નિહાળીને હરિનાં હરિસંઘનાં.

પડયાં કુળો વીણવાને મુજબાળા વને ગઇ;
 સંઘકાવડિયો પાર્યં સંઘર્યો ભરિયા સરે.
 હરિનાં કીર્તનો ગાતા સંઘ ને સંઘ-સંઘવી;
 નિવારે પિચ્છળપાન તાપ મધ્યાર્દ્ર સૂર્યનો.
 આવી ત્હાં કેા ભતવારી મધ્યાર્દ્રભાત લેઇને;
 મલપતી ને મલકાતી, ગાતી કલ્લોલી મહાલતી :
 હેલન્ટી હાથણી જાણે આવી કુળશ દોળવા.
 નિહાળે વન નિર્મોન્ત ઘરની વાડીના, સમુ;
 આંખડીમાં આપતી'તી વારુ વનવિભૂતિઓ.
 એહ ખેતરની રાણી પ્રભાળી પ્રમદા હતી.
 મહોદું મહીમાટ માથે, માટને માથ લોજન;
 અંખેપાત્ર લેને જાણે આવતી વન-દ્રૌપદી.
 ઊડન્ટી આંખડીએ શોધતી મૃદરાજને;
 ન્હાળે ખેતર, આનન્દે; આનન્દી ગાય ગોત એ.

એકદા અલખેલી, હૈયે હરિહીરલો;
 ફરતી'તી જળકેલિ, હૈયે હરિહીરલો.
 જમનાજળને ઘાટે, હૈયે હરિહીરલો;
 જોતી'તી જગવાટે, હૈયે હરિહીરલો.
 આલમાં અન્ધારું, હૈયે હરિહીરલો;
 પેખે ચક્ષુ ચારુ, હૈયે હરિહીરલો.
 અમૃતથીયે મીઠા, હૈયે હરિહીરલો,
 હરિવરને દીઠા, હૈયે હરિહીરલો.

મહામતિ મતવાલી, હૈયે હરિહીરલો;
 મજની વાટ આલી, હૈયે હરિહીરલો.
 કાંગખેતર ગ્યાં'તાં, રે ગોરી ! કાંગલ્યો.

ભળી ઝળી માધુર્યે એ કાળુડી થઈ કોકિલા;
 મનુળાળેથી સન્તાવા ઘટાના ઘેરમાં ગઈ.
 હરિની ળંસરી જેવી ભતવારીની ળંસરી;
 જીવં અંગે એક હાથ ઇંદાણી કરતો હતો;
 એક હાથ ગીત તાલે જુલે જુલંત જુલતો.
 હાથણી સુંદર રહોતી રૂપલા હાથકંઠે.
 મહોટપ માનુંની કેરી મહીને ફેંતી મહોટપ;
 નિત્યે નાથ જમતા જંઘડાં, ગે એ પારસપીપળે;
 તો ત્હાં તીર્થતીર્થના દીઠે પડ્યા પડાવને.
 આતિથ્ય-આનંદભાવે આનંદી ભતવારી એ.
 રુકમિણી મહારાણીએ કહ્યું, 'આવો, ઉમંગળા !'
 મુભદ્રા પહેનડે ભીડી મહીમન્ટ ઉતારિયું.
 'ના અજણ્યાં, ભણીતાં છે,' ભણ્યુ એ ભતવારીએ;
 ભણ્યુ આશ્ચર્યને નેણે, ખોલી આનંદને મુખે :
 'અહો ! વિદલની પુત્રી ! ધન્ય આ ઘડી ને પણ;
 દારિકાની મહારાણી ઠહાંથી ખેતર માહરે ?
 સારાયે મોલ વેડાવું જમાડું પોંખ પાડીને.'
 પડી રુકમિણીને પાયે લીધી ચંરણવંદના.

પૃથ્વી-પ્રવાસી તીર્થાનો નહાળે મધ કોતુક.
 ભીંજવી નેણને ભાવે વિદર્ભકુવરી વધાઃ
 'હતાં, આ તો મહાદાસી અમ મહેલે વિદર્ભમાં'
 'વેરાયુ વિદર્ભ ત્હારે' અહીં આવી વસ્યાં અમે
 ધાન્યભરી ધરામાં, ને હેમાળે હિમંછાયમાં.
 આ અમારું ખેતર છે, અમરોળ આવતા હશે;
 માનુ પરમેશ્વરી પહાડ, મહારા મહેમાન આપ કહ્યાં?'
 વિશાળી લેધને વાસી વેડ્યો પ્રારસપીપળો;
 ગૂંથી પત્રાવળો, લીલી, લીલુડાં, પડિયાં ગૂંથ્યા.
 પીરસ્યાં માટ ઉઘાડી છાશ. માખણ રોટલો;
 ગોળની કટકી કટકી, મોગર મરચુ લીલુ
 હરિ કહે, 'જમાડે છે વિદર્ભ. આજ દારિકા.'
 ભદ્રા કહે, 'પધારો સૂતે, હરિની જનમાં જમો.'
 હસી પછી પાથે માંડી આજની વનવાસતા.
 'હરિ! વન છે વીરોળુ; રથી છે, છે મહારથી;
 હાથીઓ હાથણીઆ છે; છે વિક્રમો પરાક્રમો?'
 'ખરું; હંસ્તિનપુર પાસે હસ્તિ.' હરિ કહે.
 દીકું વનાન્તરમાં જો, દાળો એ, પાંડુ પોરુપો'
 પછી કથા કહી પાથે પ્રાક્રમી વનવાસીની.
 'ગયો તો કાવડ લેને સરેથી નીર સારવા;
 આળ્યા'તા આજલા બે ત્હાં પીવાને સરખાણીડાં
 મદોન્મત્ત મેગરમચ્છો, ગેંડા શા ગર્વ-મ્હાલતા.

પશુની પ્રાણીની જાત; પાણી પીતાં ટહુકી પડ્યા;
 દ્રોણાચાર્ય અખાડો ત્યાં કીધો એ સરનો તટ.
 મારે શીંગાવળ શીંગો, મારતા પાય મુગ્ધજો;
 પુચ્છના અમર મારે, રકન્ધુગદા ઉછાળતા :
 જોણે ભીમ જરાસંધ આવ્યા થૈ વનપુંગવો.
 જોતો'તો, વનસંગ્રામ હુંયે તીરે જોતો જોતો;
 મહારી કાવના જોણે પદ્મા જે આથડી પડ્યાં/
 હુકારાઓ, નરો હેતા નારીઓ નહેતી હાકલો;
 સપાટે લગ મોટાંઓ અપાટે નલાકીની અડી.
 એવે ઠા જોડતો આવ્યો વનાન્તેથી વિમાન શો;
 લોક કહે 'અમરો આવ્યો' પડ્યો એ જગી જંગમાં
 શૂરાની લોકસેનામા રહોતો સેનાપતિ મમો.
 ઝાલ્યુ એક શીંગ આનું ચૂવસડાડલા મમું;
 ઝાલ્યુ એક શીંગ એનું કાંટાળી લોકસાગ શુ :
 ફગોટ્યા ફાળકા જેવા ઘાટોમા વનપુંગવો.
 દીઠા વળી દ્રોણાચાર્ય અખાડાને ઉછાળતા.
 હરિ! એ સરનો કાઠો શરસોહામણો હંતો
 પાર્યલાળી શૃંગીઓની વીરની વીરવારતા
 કાન માંડી મુણે સંઘ, નેત્ર જોલી ઉમંગળા.
 સર્વદ્રષ્ટા હરિ હેરે સર્વ; પછી હરિ વધા :
 'ઉમંગી ઉમંગળાના કન્થ છે અમરોલ એ.'
 આવ્યા ત્યાંતો અમરોલ અમર-લોકવાસી શા.

ઊઠ્યાં ઉમંગળા ખાંતે, ઉમંગે જઈને મળ્યાં;
 પ્રિછાવ્યા દ્વારિકાનાથ સાગરસ્વામી શ્રી હરિ.
 પ્રિછાવ્યાં પાર્થસંદ્રાને, વૈદર્ભી રુક્મિણીજીને.
 નગીને સન્તનો સંઘ ચાલ્યાં પ્રણમવા હરિ.
 ઉઠ્યા હરિ, ગયા, રહામા, હૈયે હૈયાં ભીડી મળ્યા.
 વાચિયાં નેણલે નેણ, હૈયામા હૈયુ. દાળિયુ.
 સિંહમુદ્રા, શ્વેતકેશ, હાથ ખેંત્રેય ચાપ શા;
 રણસ્તંભ સમો દેહ, લલાટ લાગ્યલેખ શું;
 ઊઠીશું કુરુક્ષેત્રેથી આવ્યા લીળમ પિતામહ.
 અમરોજી અલંકાર હતા અમર લોકના.
 શુંજ્યાં કે ખેતરરાણી ઉમંગળા સુહાગણ;
 કાન્તા કાન્ત કન્યકોઠે ગયા ખેતર-માંડવે.
 વીણેયાં પાકાં ભર્યાં દૂડાં ધાન્યભાર વીણી વળ્યા;
 સંઘના સન્તને દીધા શેકી શેકી ઊન્હાં ઊન્હાં;
 જાણે ઉર ઉઘાડીને વસુ અપે વસુન્ધરા.
 હરિને કૂંકીકૂંકીને આરોગાવે ઉમંગળા;
 સગા જામાતૃને જેમ સાસુ કસાર પીરસે.
 પછી હરિવરે કીધી. એ દિવ્ય દષ્ટિ ખેતરે;
 ઊલેલા મોલના મીઠા મૂળમાં પ્રાણને પૂર્યા.
 ચારચાર ઊગ્યાં દૂડાં ન્યહાં એકએક ડાળખે;
 લહણ્યા સોસોગણા દાણા લણી લાખેણી લહાણને.
 ન રાખે કોઈનો ભાર, હરિ સર્વનિવાજ છે.

હુલ્લાસતો એ હરિસંઘ હોંશીલો
ગયો, મૂકી ડોસલ, પાંડુ દેશમાં;
અને રહડયો ડુંગરધાર પાથરી.
ત્હાંથી નિહાળ્યા ધન, પેર ડોલતા
ક્ષિતિજમાં હસ્તિનપુર હસ્તિઓ.

અધ્યાય ૪ થો. હસ્તિનાપુરનાં આતિથ્ય

ત્હાં મન્દિરોના ધ્વજ આસને અડે,
નાખે. અરૂખા દગ અન્તરિક્ષમાં;
અગામીઓ સૂરજચન્દ્ર બેસણા.
ગંગાતટે હસ્તિનપુરની પુરી
ઢેલાસખોળે અલકા સમી હતી.

વાદળીની વેલ જેવાં ગંગાજળ વહી જતાં;
છલેલી લેખડો કાઠે મેઘની કાગરી સમી.
ભાસતા પુરના મહેલો આઘેથી આભવર્ણિલા;
તેજસ્વિલા, ત્હોય ઝાંખા, ઝાંખા ત્હોય અળામળાં.
કુતેક્ષેત્રની છાયાઓ પડી'તી હસ્તિનપુરે.
બૃત લાવી વર્તમાન ઝોળાઓ ઢાળતા ત્યહાં.
ધિંગડ ધર્મનુ ધામ હતું એ ધર્મરાજનુ,
પ્રાદાણુ પ્રદાતીર્થ, પુણ્યનું પુણ્યપુર એ;
પ્રજાઓનું પ્રજાતીર્થ, રાજ્યોનું 'રાજતીર્થ' એ.
ગંગા એના પાય-ધોતી હિમાદ્રિ છાંય ઢાળતો.

હતું રાજધર્મોનું ત્હાં પૃથ્વી સ્હોતું સિંહાસન,
કુરુક્ષેત્ર વિજેતાનું, યુગના યુગસ્વામીનું.
વીણીને આભલ મન્ત્રો ઝીલી ઝાળ વિશ્વયજ્ઞની,
ત્હાં નવયુગના નિત્યે સૂર્ય સન્દેશ લાવતો.
સ્વર્ગથી આવી સ્વર્ગીઓ રાજધર્મ શીખી જતા
એક ધર્મપુરવાસી - પાપને ડોક પ્રીછતા,
પન્થભૂદયા - કોઈ પન્થે ઓળખતા અધર્મને :
ઉદાર, આયુધ્યવન્તાં, સયમી ને દંઢપ્રતી.
નવયુગના સૂર્યભગે ધર્મયુગ ભિગ્યો હતો;
વમતા ધર્મને પુરે માનવી ધર્મયુગનાં
સંઘ ત્હાં કૌરવસૂના ગયો પાંડવ દેશમાં
પૃથ્વીને પાટલે પ્રોઢે, ગલીરા ગંગઘાટમાં,
મહાભારત વિસ્તાર્યું જાણે કે જગતિતલે.
ભિલી'તી નગરી એવી કાળમન્ત્રોની કુંજ શી,
વિધાત્રીના અન્થ જેવી, વિધિના વિધિલેખ શી,
પ્રદ્મપુરની છાયા શી, ધિંગી ધર્મપુરી હતી.
દીઠી શ્રી હરિના સંઘે હરિના હરિધામ શી
પુરથી યોજનવા આવે, વનઘેયાં મરોવરે,
આબ્યા અશ્વિનકુમારો શા નકુલ-સહદેવ બે;
ચહી સ્વાગતને ઘોડે, લૈ રતનાળ મહારથો.
ચક્રાર ચક્રુઆરેથી, તીરવા દૂરદૂરથી,
અશ્વો ત્યાગી, પાય આલી, હરિના પાયમા પડ્યા

લીધી રૂઢિભણીભદ્રાની પાર્થની પથિવન્દના;
 આલિંગી ઉદ્ધવજીને મંધને પ્રણમ્યા-નમ્યો.
 અગો જાણે ઘટાઓ, ને હેયાં જાણે સરોવર,
 એવાં હું મળ્યાં-ભેટ્યાં દારિકા-હસ્તિનાપુર.
 એવાં ગંગા-જમનાનાં સંગમે છે મહાજગો.
 થાકેલાં મંધસન્તોને વિરાજ્યાં મહારથે;
 પાંડુપુત્રો મહાત્મા ઘોડે, રૂઢો-નિશાન વાગિયાં;
 ફટેતા'તા જગને જાણે : 'પધારે છે પુરે હરિ.'
 ઊછળ્યા વાયુવેગીલા માગરના તરંગ શા;
 ભેટ્યા પાંડવપ્રજાને ગંભીરા ગંગઘાટમાં.
 મહીના મહિમા જેવાં મળ્યાં જાણે મહાવનો.
 મળ્યા ત્યાં હસ્તિનાઘાટે ધર્મરાજ-હરિવર.
 ધર્મે એહ હસ્તિનાઘાટ ગંગામાગરનો, સમો;
 હર્તુ ગંગાપુર ગંગા, હતા માર્ગે શ્રી હરિ.
 ધર્મમૂર્તિ ધર્મરાજ સંકેલેલી વનશ્રી શા;
 ભીમકર્મા ભીમમેન હિમાદ્રિની, યુક્ત મમો;
 યુગમૂર્તિ યુગમાતા દ્રૌપદી દુઃખવેલડી;
 લળી દળી ઉત્તરાની અમરવેલ વાડીની;
 પરીક્ષિત પાંડુછોડ પ્રજા સમો પ્રકુલ્લવતો;
 વંશવડતો વેડેલો પાંડુ કેરો પરાક્રમી;
 હજ્યાં મળ્યાં ગંગાઘાટે હરિને હરિસંધને
 પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ જોવો ચન્દ્ર તારકમાં 'તપે,

તપતો 'ધર્મરાજનો' ચન્દ્રમા રાજતારકે.
 ધર્મરાજના હૈયામાં હરિએ શીર્ષ ઢાળિયુ;
 વિશ્વવંતું હરિહૈયુ ધર્મે ભરિયુ ધર્મથી.
 પેખતું હસ્તિનાપુર ધર્મને શ્રી હરિ નમ્યા.
 દારિકાના મહારાણી, દારિકારાજપુત્રી એ,
 એક એક થઈ પાંચ દ્રૌપદીપાય ભોળવ્યા;
 નેહ નીતરતી જાણે વેલીઓ વેલીને નમી.
 પરીક્ષિત પુણ્યાળુ ત્હાં પ્રણમ્યો માતતાતને;
 પરીક્ષિત શીર્ષે સ્થાપ્યા ભદ્રાપાર્થે કૃપાકરો.
 પૃથ્વી-ધીરુપને એહ વન્ધ્યાં પુરજનો પછી;
 જાણે ઘેરી વળ્યાં ઘેરે વનો હરિહિમાવ્રિને.
 છેલ્લે હસ્તિનાપુરના પ્રાક્ષણેએ હરિ પૂજ્યા;
 કંકુ-અક્ષતે હરિને અમ્યાં પાંડુપુરોહિતે.
 ધર્મભૂતિ 'ધર્મરાયે પાર્થના પ્રશ્નને કહ્યું:
 'પ્રજ્ઞાવર્તે વડીલો છે, વિચરે બ્રહ્મમાર્ગમાં.'
 ત્હાં ઝંકારી કાળભેરી, ધુંગિયા ઢાલ વાગિયા;
 ઝણકારી રહી ઝાંઝો, મહા દુહસિ ગાજિયા;
 ડંકો નોખત ચોઘડિયાં: જાણે બોલી દિશાદિશા.
 ગોરબિયો મહાઘોષ ઘોષ શો કુરુક્ષેત્રના.
 ધર્મધ્વજ પાંડવોનો ધર્મપાખે ફરફિયો;
 ધૂધવી રૂઢ-વનવ્યોમે મહાગંજની ઘોષણા:
 સાયકાળ કેરી જાણે આરતી શિવમન્દિરે.

ધીમતી યજ્ઞળાળાઓ વન્દી રૂઢૈ, ધર્મદ્રોપદી;
 ને આત્મઆશિયો વાંછી ઉદ્ધવે ધર્મરાજની.
 હસ્તિઓનું ઝુંક આવ્યુ ઘટાઘટા, શું ડાલતું;
 સોનલ છત્રી અંળાડી હસ્તિએ હસ્તિએ હતી.
 ડુંગરે ડુંગરે વડલો ડાલે, ડાલન્ત એમ એ.
 એમ અળાડીએ રહોયા ધર્મરાજ-હરિવર;
 ધર્મમૂર્તિ-સ્વયધર્મ-જન્મેની એહ બેલડી.
 બેય પાશ્વે અશ્વસ્વારો નકુલ મહદેવ બે.
 દ્રૌપદીજી રુદ્રમિણીજી એક અંળાડીમાં હતા;
 ભારતી મહિમાવન્તી મહીમાં મહારાણીઓ.
 પ્રજાઓની પ્રભાઓનો પુરોહિત પરીક્ષિત.
 એક અળાડીને છત્રે સુભદ્રાઉત્તરા હતાં;
 માધ્વી સંમારદાએલી સાસુવહુ મળેડલે.
 વીરમાતા વીરપત્ની—જ્યોતો બળે વીરત્વની.
 ઉદ્ધવજી ને બીમસેન બિરાજ્યા એક છત્રમાં;
 દાખતા'તા દુનિયાંને દેહી ને દેહસંગમ.
 હસ્તિએ હસ્તિએ સન્તો સોહંતા હરિસંધના;
 ત્યાગમૂર્તિઓનો ત્યાગ હસ્તિનાપુર નીર્જતું.
 મૌથી આગે યજ્ઞળાળા ધ્રુવના મન્ત્ર બોલતી;
 ધર્મપુરને ફહેતી'તી આ છે સામૈયુ ધ્રુવનું.
 વેદપાઠી બળે વેદ ગાતી'તી પુરસ્કન્દરી;
 કરે આંજપખવાળે કીર્તનિયા હરિકીર્તનો.

પાર્થ ગાંડીવટંકાર ગજાવે, શંખને પૂરે.
 શૂરાઓ પાર્થને પેળી પ્રોત્પાદ્વે પૃથ્વીવીરને.
 પુષ્પવૃષ્ટિ હરિશીર્ષે થાય ત્હાં અન્તરિક્ષથી;
 પુરજનોના પુષ્પભારે ઝંઝૂળા ગોળ જૂલતા.
 રુદ્રમિણી સુભદ્રામે વન્દતી પુરનારીઓ;
 ચારુ જે ચન્દ્રમાને શુ વન્દતી રસવેલીઓ
 દીધું મેહુલના નાદે હેલન્તા હસ્તિનાપુરે
 વ્યોમ-ગાજન્તું સામૈયુ હરિનું હરિસંધનું.
 ગંગાજીએ ઘાટમાંથી વાયા મન્દ મમીરણો.
 પાંડવપોળે પ્રક્ષાન્તે હગ્નિને નમવ્યું દીધી;
 પુરચોકે ધનુષ્યોનાં ઝૂંલે જૂલંત તોરણો;
 ને નમણાં નમતાં'તાં ટોડલે ટોડલે શરો.
 ધર્મનો વીરનો વાસ હતું એ હસ્તિનાપુર.
 ગયા શ્રી હરિ હોંશીલા શિખરે ધર્મરાજને;
 મળ્યા ત્હાં જે મન્ત્રદ્રષ્ટા ભાવી સંસાર મન્થવા.
 દ્વારિકાનાં મહારાણી, સુવર્ણ સાગરસ્વામિની,
 ભારતીં મહારાણીને મંજીવન-મહેલ મેચર્યા.
 પુરજનોએ મહેમાની આદરી મન્તસંધની.
 અગ્નિમન્યુની માતા એ, પાર્થ ગાંડીવપાણિ એ,
 હસ્તિઓના હસ્તિનાપુરે ભાવથી સેવકો થયાં:
 સુભદ્રા દ્રૌપદીજનાં, ધર્મ ઠેરો ધનંજય.
 હિમાદ્રિનાં વનોમાંથી મનસ્વી ઋષિમંડળો,

ગુફાનાં ગૌરવો જેવાં, આવતાં હરિદર્શને.
ગંગાજીમાં રહકયાં પૂર, ભિભરાયો હિમાલય.
અને આયુધ્ય-સંભારણાં સાંભર્યે ધર્મરાજને
આયુધ્યસાર અશ્રુ 'એ હર્ષનાં શોકનાં ઝર્યા.
આયુધ્ય-પર્વણી આજે, આજે આયુધ્યપૂર્ણિમા;
એહવું ધર્મને ભાસ્યું, 'પુરાણે અધૂરાં જગે.'
હરિસોહંત હોંશીલો હતો એ હરિઉત્સવ;
જીત્યા જાણે જગે આજે પાંડવો કુરુક્ષેત્રને.
'પાંડવોનાં પુણ્ય કેરો હતો એહ મંહોત્સવ?
વા હરિના મહિમાનો?' પૂછે એ કાળ કાળને.

હિમાલયોની ગહરી મૂઢી ગુફા
આવે ઋષિમંડળ નિત્ય-દર્શને;
દિશા-દિશાઓ ઠલવાતી પુરમાં.
ભર્ગાળ બાનુ નવયુગનો ભિગે,
જાણે પ્રકાશે 'યશ ધર્મરાજના.

અધ્યાય ૫ મો . ગંગાઘાટમાં
દિશા-દિશાથી ઋષિમંડળો લઈ,
વસન્ત આવી પછી વેદકાળની;
વધાવતી બ્રહ્મવિભૂતિએ ધરા.
મંત્રો ઋચા મંડળ સૂક્ત સ્તોત્રની
ગાજી રહી આભલ વેદધોષણા.

પાંડુવંશ-યદુવંશ મળ્યા ત્હાં હસ્તિનાપુરે;
 હિમાદ્રિ-સાગર જેવા હેલે જગહિતસ્વીઓ.
 ઉઘાડી રમરણેા કેરા ભંડારો લખ્ય આયુના
 રસિકો રમતા, બાણે રત્ને રત્નાકરે રમે.
 ખંતીલા ખંતથી ખૂદે દિશાઓ ધર્મપુરની;
 પૂર્વનાં પગલાં શોધી વિચરતા વનેવને.
 ગંગાધારે, ધર્મધામે, ધૂમીને શેરીશેરીમાં
 પ્રાતાઠાળે પ્રહાળાળા ગાય ત્હાં પ્રહાનાં ગીતો.
 પુરજનો પેજે બાણે પધારી પ્રહાળાલિકા.
 એમ ક્રીધું યદુવંશે હસ્તિનાપુર દારિકા.
 એમ કરતાં આવી ત્હાં ચંચેરી ચૈત્રીપૂર્ણિમા;
 ચંચેરી પાઘને ચીર ચંચેરી ચન્દ્રમા જગ્યો.
 ધર્મધામે જમવાને બસે કુળો પધારિયાં;
 એક પા રાજવંશે, ને એક પા ઋષિમંડળ.
 તક્રમિણીજી-સુભદ્રાજી પીરસે રાજવંશને;
 ઉત્તરા-દ્રૌપદી દેવી જમાટે સૌ મહર્નિઓ.
 પૂર્ણિમાની પાંખડીઓ વેરતો પૂર્ણચન્દ્રમા;
 આનન્દાવતા આનન્દે શ્રી હરિ-મંડળી મળી.
 દ્રૌપદીનું અજેપાત્ર એવે થયું અલોપ ત્હાં;
 બહીલી પડી મહારાણી મહિમાવન્તી મહાસતી.
 પળ પછી શોધતાં એ એક અન્તર્પટે જડયું.
 આત્મીયની અમૂંઝણે પેખી બોલ્યા પછી હરિઃ

‘ક્ષાતું ત્હારે હતું એહ માયાદર્શન, દ્રૌપદી!
 દીને છે-નથી દેખાતું, ગમ્યાગમ્ય આ જગત;
 રૂહો પહેનડા! પ્રજ્ઞાનન્દે અખડ એકતારમાં.’
 ને પછી ધર્મરાજએ માંડી વાતી પ્રસંગની.
 ‘પૂર્વખોળે હસ્તિનાપુર, પશ્ચિમતીર દારિકા;
 પડી છે વચમાં પૃથ્વી, આવ્યા છો, આવશે વળી.
 હરિ! માસ-દોઢમાસ સોહાવો હસ્તિનાપુર;
 વળી અમ પાંડુપુરે વૈશાખીનો પ્રસંગ છે.’
 ‘મહારાજ! મહાશબ્દ મહીમાં આજ થાય એ;
 સામળ્યો’તો અયોધ્યામા, સાંભળ્યો પન્થપન્થકે.
 દિશાઓમાં દેશદેશ વાયરા વાત એ કરે—
 ‘ધર્મરાજે ધર્મધિનું કીધું મંમારમંથન;
 યુગસ્વામી યુગમન્ત્રો બાળશે ગંગઘાટમાં.’
 ના કરે પાર્યનું બાણ, કે મન્ત્ર કેા મહર્ષિનો,
 વેણ કેા ધર્મરાજાનુ મિથ્યા ન થાય વિશ્વમા.
 કરીશું કહેશે તેમ; આજા કરો, વડીલ છો.’
 કદ્યાણક હરિશબ્દે મહિમાળી થઈ મહી;
 પૂર્ણિમામાં પૂર્ણિમા ત્હા પુરાઈ તેજતેજની.
 પછી પાંડુવંશ કેરો મંડાણો ત્હાં મહોત્સવ.
 દિશાદિશાથી જનતા આવતી હસ્તિનાપુરે;
 પર્વણીની પૂર્ણ જાણે સાગરે ભરતી ચહડી.
 મહેમાનો કાજ મંડાણી કુટિરો ઘાટઘાટમાં.

સૌની લોજન-સામગ્રી સોંપાઇ લીમસેનને;
 નકુલજીને સોંપાયા હાથી નાવડીઓ રથો;
 સેવા કરે સહદેવ ઋષિમંડળની ફડી.
 એ વિધે વરદો વીતી, અને ચન્દ્ર ઊગ્યો બીજે;
 અક્ષયતૃતીયા આવી વેદકાળ વસન્તની.
 ઋષિમંડળી આનન્દી, આનન્દું હસ્તિનાપુર.
 ભાષ્યુ હતું ભાગ્યભાવી પૂર્વે એક મહર્ષિએ,
 'અક્ષયતૃતીયા પ્રાતે આરંભે, અક્ષયી થશે.'
 સંભારી એ ઋષિઓલ લીધું હતું મુફતને.
 પ્રભાતે બ્રહ્મમુફતે, મળે જ્યાં બ્રહ્મબ્રાહ્મણ,
 ઉદલા તારલા સમક્ષે, મળ્યુ ત્યાં બ્રહ્મમંડળ.
 સહુ હતા સ્નાનશુદ્ધ સ્નાનશુદ્ધ ઋષિમુનિ.
 થયે ત્યાં મહાધોષ ઋષિનો વેદમન્ત્રનો;
 પ્રગટ્યો અગ્નિ દેવોનો વ્યોમમાં જ્યોતનાંખતો.
 મહાજ્યોત, મહાકીર્તિ, મહાપંખાળ મોતીનો,
 ગંગાતટમાં શેષાયો ધર્મધ્વજ ધર્મરાજનો.
 આનન્દ્યાં આલસી આભ, ધરપાર્થ વસુધરા.
 એહ અક્ષયતૃતીયાએ, પ્રભાતની 'પ્રભા પડયે,
 આરંભાયો મહાયજ વૈશાખી એક માસનો.
 એ યજ્ઞને વસન્તયજ્ઞ 'ફહેના'તા વેદકાળમાં;
 શકવર્તી આદરે કોક, ચક્રવર્તી કરે ન કો.
 મહારાણી દ્રૌપદીજી, ને ધર્મરાજ ધર્મિલા,

રૂપમૂર્તિ રૂઢિભીજી, પૂર્ણાવતાર શ્રી હરિ,
 પાર્થ ગાંડીવધન્ના, ને સુભદ્રા ભદ્રસ્વામિની,
 ભડલાવી ભીમસેન, પુષ્પમૂર્તિ પરીક્ષિત,
 ઉદ્ધવ બ્રહ્મકેડીલા, સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીઓ :
 પુણ્યપ્રતિભાઓ પૃથ્વીની હતી સૌ ગંગઘાટમાં;
 યજ્ઞ કેરી જવાળજવાળે દેવની દીપ્તિ પૂરતા.
 બ્રહ્મવેરી પાંખડીઓ, બ્રહ્મની બંસરી સમી,
 ગાતી'તી બ્રહ્મબાણાઓ ગહરું ગીત બ્રહ્મનું.

[હાં રે દાણ માગે, કાનો દાણ માગે ...એ દાણ]

હાં રે બ્રહ્મ બોલે આજે બ્રહ્મ બોલે;
 હાં રે મહાબ્રહ્માંડના લેહ બોલે :
 આજે બ્રહ્મ બોલે.

હાં રે ભિગતે ખેડારે બ્રહ્માંડે બ્રહ્મ આવ્યા;
 હાં રે આભલભિધડ્યાં, પૃથ્વીમાં પુણ્યવાળ્યાં;
 આજે બ્રહ્મ બોલે.

હાં રે દિશા-દિશા ને દિગન્ત મેહુલ પૂગ્યો;
 હાં રે જગત્-વાડીઓમાં ધર્મયુગ ભિગ્યો :
 આજે ,બ્રહ્મ બોલે.

હાં રે વસુધામાં વેરાયા વિશ્વ-જન્ત્રો;
 હાં રે ધરતીબોળે ઢાળાયા ધર્મ-મન્ત્રો :
 આજે બ્રહ્મ બોલે.

હાં રે મન્થી-મન્થી સંસારસાર સાયો;
 હાં રે ધર્મ છત્યો, મહંકાળ હાર્યો :
 આજે બ્રહ્મ બોલે.
 હાં રે બ્રહ્મ બોલે, આજે બ્રહ્મ બોલે.

શ્રી હરિએ ભણ્યો ભાવે ગાયત્રીમન્ત્ર ગૌરવી;
 જિગ્યો ત્હાં પૃથ્વીની ઠેરે પ્રભાજરે પ્રભાકર.
 પૃથ્વી ને ગંગાતટને બ્રહ્મવર્ચસ્ વધાવિયાં.
 ભર્ગમાં ભર્ગ ભેળીને વરેણ્યમાં વરેણ્યને,
 હરિ ને ધર્મરાજને વધાવ્યા તેજતેજથી.
 ગૂઢ ગોપ્ય શ્રી હરિનું બ્રહ્મવર્ચસ્ પ્રકાશિયુ.
 યૈ રદ્ધા બ્રહ્મવર્ચસ્વી ધર્મિલા ધર્મરાજવી;
 પ્રાતાકાલે નિત્યશઃ ત્હાં યજ્ઞ યાચ મહર્ષિનો;
 સાંજે-સાંજે કયા યાચ નિત્યશઃ ધર્મરાજની.
 પુણ્યમિત્ર, પાપશત્રુ, હૃહાપણુના હરિયાવ એ
 દાઝેલા આત્મને ઠારે, ભૂત્યાંને પન્થ દાળાવેઃ
 પાડે સંસારમાં ચીલા, પાડે ઢેહી મહાવને.
 પરીક્ષિત પુંપભૂતિને આશિષે ઉપદેશતા,
 પરીક્ષા હરિને આપે ધર્મરાજા ધુરન્ધર.
 ધિંગઠ મૃદંગ-બોલે ધર્મરાજા કયા કરે;
 ભાખતા ભાખ્ય-વિસ્તાર ભાવે કંઠ્યાંક હરિવર.
 હરિનું સુણવા ભાખ્ય દેવો આવ્યા વિમાનમાં;
 ગંગા આવી જીભી ઘાટે, હિમાદ્રિ આવિયો સ્વયં.

યાસિદો યજ્ઞવેતાઓ, ઋત્વિજોયે ઋતભરા,
 ને આત્માનન્દી આચાર્યો : સૌ મહાધોષમાં મળે.
 કાળપાંખે વીતતા'તા એમ આનંદમાં દિનો.
 એવે છે આકાશવાણી, વાગ્યાં આસલ હુંદુભિ;
 ઢળ્યા સૌ પૃથ્વીનાં નેત્રો જાણે આભલછત્રમાં.
 ગાલ્યાં જાણે ગંગનીર, બોટયું જાણે મહાવન,
 કાળ-નોખતના જેવી ગહરી ઘોષણા હતી.
 'દાખવે છે પુણ્યમાર્ગે પૃથ્વીને પુણ્યલોકનો
 મહારાજ શકવર્તી હસ્તિપુરના નૃપ :
 યુગ-સંકેલનહારા, યુગના યુગપ્રવર્તક.'
 સૂત્રોમન્ત્રો ક્ષાત્રકાવ્યો! બ્રાહ્મણે બ્રહ્મવાદીએ,
 યુગનાં સર્વ વાદોએ વધાવી વ્યૌભવાણીને.
 યુગના યુગસ્વામીના અનિલો બોલ લે જતા.

બ્રહ્માઢેથી બ્રહ્મને વીણીવીણી,
 હિમાલયની ભવ્યતા સાથ પૂરી,
 વિશ્વે બેઠતા તુગ ધાતા તરંગે
 ગગામગે ધર્મના ધર્મમન્ત્રો.
 પૃથ્વી ઝીલે, ઝીલતા પૃથ્વીપાળો.

[અધ્યાય ૬૬થી અધ્યાય ૪૦મા સુધી લખાયેલા નથી.]

હાં રે મન્થી-મન્થી સંસારસાર સાર્યો;
 હાં રે ધર્મ જીત્યો, મહંકાળ હાર્યો :
 આજે પ્રહ્લ જોલે.
 હાં રે પ્રહ્લ જોલે, આજે પ્રહ્લ જોલે.

શ્રી હરિએ જાણ્યો જાણે ગાયત્રીમન્ત્ર ગૌરવી;
 જીગ્યો ત્હાં પૃથ્વીની કોરે પ્રજાજરે પ્રભાકર.
 પૃથ્વી ને ગંગાતટને પ્રહ્લવર્ચસ્વ વધાવિયાં.
 ભર્ગમાં ભર્ગ લેળીને વરેણ્યમાં વરેણ્યને,
 હરિ ને ધર્મરાજને વધાવ્યા તેજતેજથી.
 મૂઠ જોખ્ય શ્રી હરિનું પ્રહ્લવર્ચસ્વ પ્રકાશિયું.
 યે રહ્યા પ્રહ્લવર્ચસ્વી ધર્મિણા ધર્મરાજવી;
 પ્રાતઃકાલે નિત્યશઃ ત્હાં યજ્ઞ યાચ મહર્ષિનો;
 સાંજે-સાંજે કથા યાચ નિત્યશઃ ધર્મરાજની.
 પુણ્યમિત્ર, પાપશત્રુ, ફહાપણના દરિયાવ એ
 ફાઝેલા આત્મને ઠારે, ભુક્ષ્યાંને પન્થ દાખવે;
 પાડે સંસારમાં ચીલા, પાડે ઢેડી મહાવને.
 પરીક્ષિત પુન્ધ્રમૂર્તિને આશિયે ઉપદેશતા,
 પરીક્ષા હરિને આપે ધર્મરાજ પુરન્ધર.
 ધિંગડ મૂઠંગ-જોલે ધર્મરાજ કથા કરે;
 ભાગતા ભાખ્ય-વિસ્તાર જાણે કંઈક હરિવર.
 હરિનું સુણવા ભાખ્ય દેવો આવ્યા વિમાનમાં;
 ગંગા આવી જીભી ઘાટે, દિગાદિ આવિયો સ્વયં.

યાસિકે યસવેતાઓ, ઋત્વિજેયે ઋતંભરા,
 ને આત્માનન્દી આચાર્યો : સૌ મહાધોષમાં મજે.
 કાળપાંખે વીતતા'તા એમ આનંદમાં દિનો.
 એવે થે આકાશવાણી, વાગ્યાં આભલ-હુંદુભિ;
 ઢળ્યાં સૌ પૃથ્વીનાં નેત્રો જાયે આભલછત્રમાં.
 ગાન્યાં જાણે ગંગનીર, બોલ્યું જાણે મહાવન;
 કાળ-નોખતના જેવી ગહરી ધોષણા હતી.
 'હાજવે છે પુણ્યમાર્ગે પૃથ્વીને પુણ્યલોકનો
 મહારાજ શકવર્તી હસ્તિપુરના નૃપ :
 યુગ-સંકેલનહારા, યુગના યુગપ્રવર્તક.'
 સૂત્રોમન્ત્રો ક્ષાત્રકાવ્યો બ્રહ્મણે બ્રહ્મવાદીએ,
 યુગનાં સર્વ વાદોએ વધાવી ંયોમવાણીને.
 યુગના યુગસ્વામીના અનિલો બોલ લે જતા.

બ્રહ્માંડથી બ્રહ્મને વીણીવીણી,
 હિમાદ્રિની ભવ્યતા સાંધ પૂરી,
 વિશ્વે બહેતા તુંગ ધાતા તરંગે
 ગંગાસંગે ધર્મના ધર્મમન્ત્રો.
 પૃથ્વી ઝીણે, ઝીલતા પૃથ્વીપાણો.

[અધ્યાય ૧૬થી અધ્યાય ૪૦મા સુધી લખાયેલા નથી.]

અધ્યાય ૪૧ મો - વ્રજપંચાધ્યાયી (અક્ષયતૃતીયા)

માખણિયા આરે

અન્ધારમાથી જિછળે હવાઇઓ,
કે સ્વર્ગગંગા નભતારતા ઝરે;
સમન્ત ભૂતાવળ ભૂતકાળ, વા
અતિથિ થાયે સ્મૃતિઓ સુહાગિણી.
હતી હરિને સ્મરણોની રાત્રિ એ.

ને પડી નિત્યની રાત્રિ, વિધાત્રીનીય ધાત્રી શી;
નભે યુગાન્તનો પ્હોર, એવો પ્હોર પડ્યો પછી.
એ હતો કેા મહાયોગ યોગીન્દ્રોની સમાધિનો.
વાચે છે કેા વર્તમાન, વાચે છે કેા ભવિષ્યને;
જોજવાને ભૂતકાળ ગયા ભૂતાવળે હરિ.
અન્ધારી અદ્ભૂતી ભેદી, માંડી મહીં પઢાવલિ.
જોજખ્યો કાળનો યોગ મહાકાળે હરિવરે.
મહાસાગર કેા જેમ તરંગો તુંગ જિછળે,
મહામાગર હૈયાનો એવા જિર્મિ ઉછાળતો.
ગરુડદંટિ આખે, ને ગરુડપાંખ પાયમાં,
એવા પૃથ્વી પીતા પાય, ઊડન્તી એવી આળડી:
પાયરી હસતી પૃથ્વી, હસતા વ્યોમતારતા.
સલ્લણા સોણલાં દીધાં સંઘના સન્ત-સન્તને;
નાખ્યો નિદ્રાપછેડો, ને મજવાટે વળ્યા હરિ.

પ્રાચીમાંથી પ્રતીચીમાં સૂર્યની ધેર સંચર્યા.
 ચોળનો પારથી આવે આમન્ત્રણો અગત્યના;
 હરિને યે હતી આજે વિધાત્રી સમ રાત્રિ છે.
 સો-સો સંવત્સરો કેરા પડઘા બિપડતા હતા;
 એહવાં હરિને આજ સ્મરણો સાંભરતાં હતાં.
 અન્ધકારે આચ્છાદેલી ડોલતી નભઝાલરો.
 એ હતું સુખ કે દુઃખ ? હતો આનન્દ, શોક વા ?
 પ્રારબ્ધનાં આકર્ષણો એક આકર્ષતાં હતાં.
 બળવન્તો કાળયોગ નાંખતો કાળકોથડા.
 વન મૂક્યાં, વૃક્ષ મૂક્યાં, મૂક્યાં સરિત્ સરોવરો;
 ઘટાઓના ઘેર મૂક્યાં; અન્ધકાર બિલો હતો.
 છલંગોની છોળછોળે વીંધતા વનને હરિ.
 નહોતી ગૃહસ્થની ગાથા, નહોતી વાર્તા વિનોદની;
 'હતો અવધૂતિયો યોગ ભોગન્દરી જમાતનો.
 સોહાગિયો એ સંભોગ ભોગીના ભોગનો હતો;
 'અહાલોક' 'અહાલોક' હરિની દેહતન્ત્રી કૂટે.
 વળોટી બ્યોમછાયાઓ, વળોટ્યાં વિધુરાં વનો;
 વાયુની દહરની આગે દહરખડો જતો હતો.
 ગાઢ અન્ધારની છાંટે પાડે પડછાંચડી હરિ:
 આથમ્યો ખહોરએ ખેદલો, ધીજની પગડી પડી;
 કાલિન્દી યમપુત્રીનો બિલો ઘાટ ક્ષિતિજમાં:
 દૃષ્ટિની કૌરના જેવો, કારમો, અળવીતરો.

ખૂચતો શબ્દની પેરે સુહાતો શરતન શો.
 ગાતી ત્હાં અન્ધાર-ધાટે મજલેગણુ વિજેગણુ
 સુણે જમનાનાં પાણી ગાથા યોગ વિયોગની,
 સુણતો'તો સૂનકાર, સુણતા શ્રી હરિઃ સ્વય
 યુગો પછીય કેં કેંને જીવન-સ્વપ્ના જગાડતો.
 ઘેરા સમીરણુ માહી નીતરી શબ્દ આવતો :

જગ રમતા મ્હારે એકદા પડ્યા સોણલા રે,
 ધરણીધર ધીર ગંભીર પ્રભુજી પ્હરોણલા રે;
 મ્હારે ઉરને આગણુ અનન્તનાં પડ્યા સોણલાં રે,
 આબ્યા માહરે મનમન્દિર પ્રભુજી પ્હરોણલા રે.
 અડધેરી રાતનાં અન્ધારિયા, પડ્યાં સોણલાં રે,
 હતાં અડધેરી રાતનાં તેજ, પ્રભુજી પ્હરોણલા રે;
 તરતો જતો વ્યોમ નીરમાં, પડ્યા સોણલાં રે,
 અન્દ્ર લીંજવતો મ્હારી સેજ, પ્રભુજી પ્હરોણલા રે.
 મધરાત ધમધમતી હતી, પડ્યાં સોણલાં રે,
 ધૂધવે સાગર સમ સૂનકાર, પ્રભુજી પ્હરોણલા રે;
 ત્હાંતો આવિયુ અમૃત-નાવડું, પડ્યાં મોણલા રે,
 મહીં જગજ્યોત જગદાધાર, પ્રભુજી પ્હરોણલા રે.
 એની ભૂકુટિમાં અભય વિરાજતો, પડ્યા સોણલાં રે,
 હતાં ભાલમાં લોકઠટયાણુ, પ્રભુજી પ્હરોણલા રે;
 ઝરે ઝરણીઓ યુદ્ધા પીયૂષની, પડ્યાં સોણલાં રે,
 હતા આંખડલીમાં ભાણુ, પ્રભુજી પ્હરોણલા રે.

જુગજુગનાં ભૂગોળ ખગોળનાં પડ્યાં સોણલાં રે,
મહીરમતા અમીઝરા સોમ, પ્રભુજી ખરોણલા રે;
કાંઈ હદ બેહદને હેરતા, પડ્યાં સોણલાં રે,
પરબ્રહ્મ જિભા ભરી સોમ, પ્રભુજી ખરોણલા રે.

દીઠ-અણુદીઠ દૂરદૂરનાં પડ્યાં સોણલાં રે,
મહારે પ્રગટ્યાં કીકીમાં રતન, પ્રભુજી ખરોણલા રે;
ભવની ભૂતાવળ કારમી, પડ્યાં સોણલાં રે,
જગમંડળ કરતા જતન, પ્રભુજી ખરોણલા રે.

ઉપરણે તગતગે તારલા, પડ્યાં સોણલાં રે,
ભવભારકર સમ હરિચાય, પ્રભુજી ખરોણલા રે;
બ્રહ્માંડ બ્રહ્માંડપારનાં પડ્યાં સોણલાં રે,
મહારાં મંદિરિયાં મલકાય, પ્રભુજી ખરોણલા રે.

આતમકુંજે કીધુ દીવડા, પડ્યાં સોણલાં રે,
મહારાં અજવાળ્યાં જિજ્ઞાં આગાર, પ્રભુજી ખરોણલા રે;
કેઠક પૂર્વજનાં મહાયુદ્ધયથી પડ્યાં સોણલાં રે,
મહારે જીઘડ્યાં પ્રારબ્ધનાં ખાર, પ્રભુજી ખરોણલા રે.

આવે અનિલની પાંખે ગીતશબ્દ શુણાળવો,
વધાવે હરિને વન્દી સ્વરોનાં મુખ વેરીને.
હરિએ નિજ આબ્યાના સાંભળ્યા બણકાર ત્હાં.
રાત્રિની વેણીના જેવી એક રેખાવળે ઢળી,
એક વેણી જમના બહે, જલોર્મિ ખાય ધૂંચળાં.
જમનાની મૂર્તિ જેવી આરે સંન્યાસિની હતી.

ધારીને જોગની કન્થા, હરિની જોગણી સમી,
 વિજોગણુ જોગણુ જોહ શોધતી હતી શૂન્યને.
 કેા અવધૂત આવીને વીણે અન્ધાર રાત્રિના,
 શ્રી હરિના માખણિયે આરે સંભારણાં વીણે.
 હૈયાના પાલવડા સંધરે પુષ્પ શૂન્યનાં.
 વળી આવી ગીતધારા અન્ધારને મુજાવતી;
 શબ્દ એ વહતો ઢાળે શૂન્યતા સૂનકારમાં.
 ઝંખતી ઝૂરતી આરે મજજોગણુ વિજોગણુ.
 મહામેધા મધ્યરાત્રિ સાંભળે કાન માંડીને.

નમતો ને ઝૂમતો વિધુરો વનનો માંડવો,
 વન-છત્તર સમાં જાડેરાં આકાશ જો;
 માખણિયે આરે રે! હરિનાં સોહં સંભારણાં,
 મજની વિજોગણુ જોગણુના ત્યહાં વાસ જો:
 ઝંખે-ઝંખે, અને જોગણુ હરિની જીવે વાટડી.

મારલ ને ઢલડ ગહોકે ને ટહુકા કરે,
 ઝૂલતા ઝૂમતા ગાળે ઘટાઓના ઘેર જો;
 સજોડલે સંભારે હરિવરનાં સંભારણાં,
 લહોરખડે લહોકે મહોકે ઉરલહોર જો:

નીંદરમાં જાગૃતમાં હરિનાં જીવે સોણલાં.

સૂની કદળકુંજ, સૂનાં એ મંજુ વન્નનાં જૂથો,
 સૂના પ્રભાતના કોયલના કલ્લોલ જો;
 સંભળાતી પગલીઓ પડન્તી કાંઈ સૂનકારની,

જમનાજળ મમા જગજળના હિલ્લોળ જો :

ભીડે-પ્રસારે ત્હાં પાંખ પ્રેમભક્તિની પંખિણી.

સંથીલને સુહાવતો'તો જોજિયો સુહાગિયો,
પ્રારબ્ધપાટમાં વિધિક્ષખ્યા જોળના પ્રગન્ધ જો;
સુદ્રામાં મલકાતા મૃછિત હૈં મનોરથો,
અંગ-અંગ રમતા ભૂતભાવિના સુગન્ધ જો :

એહ સુગન્ધે વણુગિકલી ગહનતા ગાજતી હતી.

એકલડી 'મંથરતી' કેા જ્યોમમાં વાહળી,
આબલ છાંયમાં આવે-આવે ને જાય જો,
વળી વળી વરમે શ્રાવણનાં જેમ સરવડે,
વ્રજની વિજેગણ જોગણ હરિગુણ ગાય જો;
એ ગીતમાં જુએ જોગણ જગતના જોપને.

જોગન્દરોની હરિએ હીઠી હતી સમાધિએ;
વ્રજની વ્રજભાળાની હીઠી સમાધિ અહ્ભુત :
સવિકલ્પ નિર્વિકલ્પ ણત્રેથી કલ્પના પર.
અંગ આત્મા એક હીઠાં, આદો ને જળ એક ત્હાં;
એકમેકમાં ઢોળાતાં પૃથ્વી-આબ પરસ્પર.
મંન્યામમી પ્રતિમા શ્રી એહ મંન્યાસિની હતી.
છોડતી કાળનાં જાણ કરમી કેા કિરાતિની:
અને એ શબ્દનાં શૈલ્યો હરિને જઈ વાગતાં
નિર્મળા જળમાં ત્હાં તો અન્ધાર મુળને ધ્રુવે:
અલકલટો ઘટાઓની મોતી-મોતી પદોવતી.

નલેથી તારલા આવી ખૂટતાં મોતીડાં પૂરે.
 લેખડે-લેખડે ભાસે ગોરોચનની ગોરતા;
 રાત્રિની શામળી વેળુ ભરમ શી પાથરી હતી.
 અન્ધારામા અન્ધકાર કરે અન્ધારિયુ જગત,
 ચમુના હરિને ભાસી ચમની કન્યકા, ખરે!
 ધરાઓ ચમનેત્રે, ને આરાઓ ચમપાશ શા.
 હરિને સાંભરી આવ્યા ગોરસ માળણ મીસરી;
 લોપાઈ નવ લોપાયે સ્મરણો તણી ઝાળ એ.
 પલટે એ કાળના બોલ, પલટે જો જમનાજળ.
 પ્રણમ્યા વારિમૂર્તિને અમૂર્ત મૂર્તિથી પરા;
 જગતમૂર્તિ જોગમાયા, જનેતા જળતત્ત્વની,
 વધાવી એક અશ્રુએ પ્રાણથી પ્રણમ્યા હરિ.
 શતાબ્દી સ્મરણાવળની હરિએ એમ હોજવી,
 ને ત્હા ગોરમ્મતી ગાઢ સન્ધ્યાની મન્ધિકા સમી,
 જોગણની સમાધિમાં છાયા પડી સમીરની.
 જગત-જાગૃતિમાં જાગી એ વિન્નેગણી જોગણી.
 આવે આમલની ઝાંચ, પડે અનિલ-પાંખડી,
 આત્મામાં આત્મનો ઓળો આવે જાય અતિથિ શો,
 એવું કે મંન્યાગિનીને સમાધિમાં થયુ ત્યહીં.
 શ્રી હરિની પડી છાયા સ્ફટતાં ઘાટપાયરી
 અટ્ટ પાલવ મંકેલ્યો, સફેલી લીધ પાંપળો;
 છાયાને ઝીલવા એજી ગીધે મંકેલ્યું ઓઢાણું.

ઝીલી તરંગનો રગ, તમમ્માં તમરેખ શા,
હરિ પગચિયે પોદ્યા, જલચારે જલોમિં શા.
આખરે હરિએ ત્હાંથી વાળી પૂર્વે પદાવલિ;
પ્રતીચીથી પ્રાચી નય ચન્દ્ર જેમ તિથિતિથિ
પશ્ચિમે અસ્તાચળ છે, પૂર્વમાં ઉદયાચળ,
વાલ્ય ઠોડામણી ઠોડ સ્મરતા પૂર્વ કાળના :
ગોકુલે ગોપ-ગોપીના હોંશીલા શ્રી હરિ ગયા.
જેગણ-જેગણનો ઘાટ, રઘાં ત્હાં સૂનકારમાં.
હરિસૂનો હતો ઘાટ હૈયું નહોતું હરિસૂન.

પાણી વિનાની જમના સૂની નથી,
વારિવિહોણી નથી ઠોઠ વાદળી;
વાયુડીનું આભલ ઠો સુનું નથી,
સ્મૃતિસૂના ઠો ન હતા સમીરણો :
હરિસૂની નહોતી વિભેગ-જેગણ.

અધ્યાય ૪૨ મો : ગોકુલના ગામચોકમાં

એકાન્તથી ફલાન્ત સૂનો સૂનો હતો
ભયોભયો ગોકુળ ગામચોક એ;
ટોળે મળી તારલીઓ શી ગોપી ત્હાં
સુભાગીના લાગ્યની તન્ત્રીના સમા
ત્હાં ગાજતા'તા બણકાર કારમા.

આજ કેરે ચન્દરવે, ચોકના ચાર મંડપે,
 ગોરાંદેની ગોરાંભાતી ગાતી'તી ગામપુત્રીઓ.
 ધેનુના ધણુના જેવી ગોકુળ કેરી ગોપીઓ;
 ગાતી'તી ગુણવન્તીઓ મનોરથો મનોહરા.
 હરિએ દ્વરથી દીઠા દીવડા ચોક ધૂમતા;
 ગોપિકાના હતા એહ વચ્ચેથી નેન-તારલા.
 નાજે એ શબ્દમન્ત્રોના કિરણે શ્રવણાવળે;
 હૈયાવેધી જાણ જાણે હૈયાભાવેથી છટિયાં.
 ભરતો'તો એહ શબ્દ છજા મેડી અટારીઓ;
 પાણીડાં પ્રેમનાં પાડે અગાસીના ઉધાડમાં.
 વધે વાદળીઓ જેવી ગોપળાળા ભરીભરી;
 અશ્વાધારા વજ્રધારા હરિને ધર્મ વાગતી.
 શબ્દનાં જાણુનાં કાણે ચોધ્યાં છે કવચો જગે ?

કે મજમાં મજવનિતા વાતો કરે રે,
 કે મજીને ગોકુળમાગંને ચોક જો!
 કે ધેનુમાં ધેનલ સમ હીસતી હીંડે રે,
 કે શબ્દશબ્દે ઉરના ચોક-અચોક જો:
 કે મજમા મજવનિતા વાતો કરે રે,

‘મહે તો આલી ! ભાવથી ભરી'તી ફૂલમંડળી રે,’
 ‘મહે તો જાંઘ્યાં ટોડલે તોરણ રસાળ જો’
 ‘મહે તો મૂડી મેંદી હરિને દેખાડવા રે,’
 ‘મહે તો ગૂંથી ગુંથાની વૈજયન્તી માળ જો !’
 કે મજમાં મજવનિતા વાતો કરે રે.

‘હું તો મહિયાગી, મહી વેંચવાને નીસરી રે,
 ‘હું તો ગૈ’તી જળજમનાને ઘાટ જો;’
 ‘હું તો હાલી નન્દભવન લેધ નેતરાં રે,’
 ‘હું તો બેઠી જારણે હરિની જોતી વાટ જો:’
 કે મજમાં મજવનિતા વાતો કરે રે.

કે ધન્ય એ મજ, ધન્યધન્ય એ મજાંગના રે,
 કે ધન્ય એ ધેનુ, ધીમન્ત ગોપી-ગોપ જો;
 કે જિભો જિભો ઉરમાં અગમ્યને આંગણે રે,
 કે ગોપીબોલ માંભજે શામજો અલોપ જો:
 કે મજમાં મજવનિતા વાતો કરે રે.

યુગવૃદ્ધા યથોદામા, આનન્દપર નન્દજી,
 શન્ય આકાશની સીમન્દહાજો-ન્દહાજો અને નમે:
 વધાવતાં વિધિમન્ત્રો, જિતરૂં ભાગ્ય નંદતાં.
 ગીતે સંસારિણી ગાજો મધ્ય સંસારચોકમાં.
 ગોકુળની કાવ્યકુળે ગાય કાવ્યમનોરથો.
 હતા સોના ઉરભાવો અધિકા એકમેકથી.
 હરિની આંખડી પેજો, હરિનાં શ્રવણો સુણે;
 વાચે વીતકની વાર્તા ગોપીના ગીત-બોલડે
 આજમા હતું આલેખ્યુ થવાનું થયુ થાય તે.
 કરીને ત્હાં આવીરણો શંભુમેજો ત્રિકાળનો
 ત્રૈશુલ્યના મહાશબ્દે ત્રિલોકીને સુષાવની.
 હરિને પખવો નાજો અનિલોની કલાકલા;

જમનાનાં પૂર જેવા ઉદ્ધવેગો હરિના હરે,
 ધૂમે અન્ધારના ચોકે ગોપિકા હરિધેલુડી;
 ગોપીને પગલે-પાયે જયવન્તું ચતું જગત.
 ગોપી ભદ્રા સુભદ્રા, એને વીરીના વીર શ્રીહરિ.
 એહ જગમોહનચોકે અન્ધારી ગાઢ રાત્રિએ
 વેરેલી ને વિખેરેલી સુંદરી કિરણાવળી:
 હતાં કોડામણાં સૌયે શોભના જગશોભનાં.
 મોહિનીના મહામન્ત્રો અંગઅંગે ઉછાળતી
 જગતના મુંદરીસંઘે મુંદરી છે પ્રભંગના.
 કરે દેવાંગના સ્પર્શો, દર્શને દેવ આવતા.
 આથગે વાદળી એક, ત્હાં ભિગે વાદળી બીજી;
 હિમાદ્રિના શૃંગશૃંગે નય એ પાય પાડતી:
 એક ગીત શર્યે એમ ભિછળ્યું ગીત ત્હાં બીજું.
 આહીરજો ગણતી'તી જીવનની ક્ષણેક્ષણો;
 પળેપળ મહામૂલી વિધાતાએ વધાવી'તી.
 કયલાં ઉદ્ધવ, કયલાં કૃષ્ણ, કયલાં એ ગોપીનો ગણ ?
 પૃથ્વી વાયુને પ્રશ્નો અન્તર તાપ-ઉત્તાપના:
 ઉદ્ધવની મૂર્તિ કદી વહતી વાયુમૂર્તિને.
 અનેક-કિરણી આભે અનેકરંગી વિશ્વમાં,
 એક જોલ એક પ્રશ્ન, હતું જીવન એમનું.
 દેહ-તંબૂરનો મન્ત્ર જોલતો'તો 'હરિ' 'હરિ'.

(કાળ : રથપતિ રામ હૃદમાં રહેતો રે।)

ઓધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

માનવ-આભલ જસોદાનો જાયો :

• ઓધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

મહીનો મહીપત મેહુલિયો આંચો રે;

વસુધા કાજે વૈભવ ભરી લાંચો રે;

નન્દનન્દન ગોકુળ ફરી ના'ચો :

ઓધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

વાટ જોતાં વીતે છે રેણી રે;

કગર ફૂલડાં વિહોણી અમ વેણી રે;

કાળ જોશે, રહી જશે કહેણી :

ઓધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

જમનાજળ છલગલ છલગલિયાં રે;

સૂકાં લીલાંછમ યર્ધ મગવણિયાં રે;

ઓધવ ! અવધે હરિ ન પાછા વણિયા :

ઓધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

ઓધવ ! જિભી જગતના આ તીરે રે,

નયણાં ભરીભરી નેહનાં નીરે રે,

આંસુભીનાં ઝૂરિયે ભીનાં ચીરે :

ઓધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

હરિએ મજમાં શું હેર્યું અધૂરું રે ?

કીધું ગોકુળ વરવું વિધુરું રે;

હવે પેખું તો નયણાંમાં પૂરું :

જોધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

ધૈર્ય ધીરું વિરહે હરેલું રે ;

આબલ ઉરછલકયા બોલે બરેલું રે ;

મજ-વનિતાએ જગમીધુ ઘેલું :

જોધવ ! કૃષ્ણારે આવશે મજરાયો રે ?

બળે મંમારના બાવો સંસારિણી સુહાગિણી,

સલ્લણી સરલાઓએ મારો સંસાર ઉદ્ધરે :

રમરણસંગીનાં જેવી રમન્તી રમણીમણિ.

સંમાર-એલામણીએ સંસારને જગાડિયો.

ધૂમતી આછી છાયા શી આછેરે ચીર ગોપિકા ;

સરે મંસારમાં બળે રમરણે કેરી ભૂતિઓ.

ગંભીરા ગરવા ગૂઢ, હિમ કેરા હિમાલય.

પાણી શા પીગળી જૈને દૈયાબાગ્યા સમા હરિ,

વિશ્વના વિશ્વરંભા, ત્યાં ઢગલો યૈ ઢળી પડયા.

અમ્માઓના ઘેર જેવી ઘેરી મલંગના હની :

શતકળનાં સંભારણે રમરણતન્ત્રી વાગતી.

આછેરી પાડના છાયા સંચર્યા હરિ મેહુલા.

પૂર્વજીવન પડછાયો પ્રીછિયો નહિ ગોપીએ.

‘ચોર’ ‘ચોર’ કહે કોક, કોક ‘માખણચોર’ કહે ;

કોક કહેતું ‘દૈયાચોર’ હરે એહ ખરા હરિ,

દિનની કરતી રાત્રિ રાત્રિનો કરતી દિન,

એહ મંસારિણીઓએ સંસારને જગાડિયો.
 શોધતી'તી શોભનાઓ છાયાઓ કેરી છાંયડી;
 પ્રેમની પારેવડીઓ શોધતી પ્રેમરાયને.
 ગૂહના થંભની ઓથે થંભ થૈને હરિ ઊભા.
 ઓઢણામાંનું શાધ્યા શી એ સંતાકૂકડી હતી.
 એમને ભાસતી ત્હારે પૃથ્વીયે પરદેશિણી;
 પ્રીછતી'તી એક દેશ, પ્રીછતી પ્રેમદેશને.

સૌ ભૂતભાવિ ભરી વર્તમાનમાં,
 ત્હાં ચિત્તને ચોક, ઉમંગરંગથી,
 મંસારિણી સંસ્મરણે સ્મરાવતી.
 ત્રિલોકનો ચોક સ્વચોક કદપીને
 ગોલોકનો ચોક ભૂલી ગઈ હતી.

અધ્યાય ૪૩ મો - ઝંસીગટને ઘાટે

ત્યહાં વડો એકલડો અધૂકડો
 ઘેરી ઘટાએ વડલો જિલો હતો;
 એ ગાઢ ઝંસીગટની ઘટા મહી
 અગમ્ય ઝંસી અનિલો વગાડતા
 ને ઝંસી વાતી જમના વહન્તી ત્હાં.

ખોલી પ્રહ્લાંડના લેદો, અહાલેક પુકારતી,
 વાઈ'તી હરિએ વેણ, હરિ એ ઘાટમાં ગયા.

ફહે બંસીબટનો ઘાટ લોકગીર્વાણ ગૌરવી.
 નેણ નિમિષમાં ત્હાં તે પલટયું રૂપ સ્થિત્યે.
 ઝોસયો આલસમાંથી ઘેરો અંધારસાગર,
 કૃષ્ણ જન્માષ્ટમીએ જે યયું'તું ગૂઢ વાદળે,
 જગે એહ યયું આજ હરિની પાવલી પડયે.
 ઊગી ત્હાં ક્ષિતિએ એવે કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમી,
 શામળી આગલી રાત્રિ, પાછલી રાત્રિ ઉજ્જવળી.
 થોમેર નજરે નાખે, ઝાંખે જગતું અદ્ભુત;
 જાણે કે બંસીનો ભોલ સુણવા ચન્દ્રમા ઊગ્યો.
 આનન્દું એ અન્તરિક્ષ, શાગળું ઊજળું ધયું;
 આનન્દાં પ્રજગોકુળ, જમના, જમનાજળ;
 આનન્દાં વન ને વેલી, આનન્દી હરિઆંખડી.
 પાદયાં પોયણયુગ્મે નિશાનાથે શું ગાલીયા!
 વને એવી પદસણી વસુધામાં વિભૂતિઓ.
 ચન્દ્રની અન્દ્રા લૈને આવ્યો અનિલ કૃષ્ણાંકથી;
 કૃષ્ણાંકથી સૌરજ લાવ્યો; વીર્યું માધુર્ય કૃષ્ણાંકનું;
 ને બંસીબટમાં ઘેરી છેડી બંસી અગમ્યની;
 રાત્રિની રૌચ્ય રેખાઓ પ્રકાશી રૂઠે પ્રભાવતી.
 એ બંસીબટની ડાખે પદલવપાંખ ઝૂલતી
 હતી હરિની હૌચન્તી વાંસલડી વિભેગિણી;
 હોંશીલી એ હરિબંસી વાગી વહી ત્રિલોકમાં.
 મીઠપથી મીઠો શબ્દ ઝીલતાં જમનાજળ.

કે મજમાં વાંસલડી ટહુકા કરે રે,
કે ભરિયાં ભૂમંડળ વન બ્યોમ ભે;
કે ઝરમરતા ઝરતી હરિ-બોલકા રે,
કે સુણવાને ઊભલા સૂરજસોમ ભે;
કે મજમાં વાંસલડી ટહુકા કરે રે.

કે કીધી કીધી હરિધેલી મજનારને રે,
કે વિરખ્યા વહતા જગના સમીર ભે;
કે કારમોક નાંખતી'તી શબ્દને શૂન્યમાં રે,
કે જમનાનાં થંભિયાં નમણાં નીરભે;
કે મજમાં વાંસલડી ટહુકા કરે રે.

કે ડોલતાંબે ઊભાં અઢોલ વડપાંદડાં રે,
કે છાંયડી છાવરે વાહળી વિશાળ ભે;
કે ભૂલિયાં ગોધણ તૂણ વાગોળતાં રે,
કે ગેડિયો ભૂલતા હતા ગોપખાળ ભે;
કે મજમાં વાંસલડી ટહુકા કરે રે.

કે ણંસીઘાટથી હરિ જગ હેરતા રે,
કે નીરખે ત્રિલોકને ત્રિલોકીના નાથભે;
કે ઊડતી અનન્તમાં વિશ્વવિશ્વઆંખડી રે
કે ઊડતું મજ વિશ્વમંડળે સંગાથ ભે;
કે મજમાં વાંસલડી ટહુકા કરે રે.

બોલ્યું હરિહૈયુ બણે, કે પ્રહ્લાંડનુ ભીતર,
એવી માધુર્યની ધારા કુવારાદેર દેરતી.

ચમકાવ્યા હરિનેયે એ વાંસણી વિભેગણે;
 એ વિભેગણ વાંસણડી હરિનુ હૈયુ બોલતી.
 ગહનતાના શુંક જેવો બિલો'તો વડલો મહદ્;
 મહીપરી મંહીથી ત્હાં ગહનતા ગાજતી હતી.
 એહ આલપરો શબ્દ સુણતાં મજનાં વનો;
 સુણે દેવાંગના દેવો, સુણે મજની મંત્રગના;
 સર્વદ્રષ્ટા સર્વશ્રોતા સર્વાનન્દી સુણે હરિ.
 માધુર્ય અમૃતનુ છે માધુર્ય હરિ-બોલનુ;
 એથીયે અધિકું મીઠું માધુર્ય હરિ-ખંસીનુ.
 વિધનું સર્વ માધુર્ય હરિખંસી યક્રી વહે.
 એહવે ઘાટ ગાજ્યો, ને ગાજ્યો એ જમનાપટ;
 ખંસીગટની ઘટા ગાજી, લિડેરું ગાજ્યુ આલસ.
 મીઠડી માનુષી ખંસી ત્હાં રેલી રહી મીઠપ.
 જળહેલ હતી માથે, ઓઢણામાં સમીરણો;
 ચક્ષુમાં બ્યોમના ચોક, ઠંઠમાં મોરલી મીઠી;
 ચતુરા ચહકતી ઘાટ એ ત્હાં ખંસીગટનો ઢગ્યો,
 પદ્મા કે પદ્મણી આવી જાણે કે જળવાસિની.
 પાયે પ્રેમ-પડછન્દા, હૈયામાં હેલ-હેતની;
 ભૂકુટિ માંહી પ્રહ્લાંડો અંગેઅંગે શ્રુતિસ્મૃતિ;
 પાંદડે-પાંદડે શબ્દ નાખી પરોવતી જતી.

હતું-કાલે જે કાળને કાંઠડે, હરિ! આજે છે;

એહ જમનાજળના ઝડેર મજમાં ગાજે છે.

એહ વિરહ-વિપદની વાદળી હરિ! આજે છે;
 એહ મોરલડીના શોર મજમાં ગાજે છે.
 એહ કાલિન્દીનો કારમો ધરો હરિ! આજે છે;
 એહ ંસીળટનો ઘાટ મજમાં ગાજે છે.
 વિરહધેલી નમેલી પેલી રેલીઓ હરિ! આજે છે;
 સૂની વૃન્દાવનની વાટ મજમાં ગાજે છે.
 ત્હારી અરધી ધરપેલી ધિંગી ધેનુઓ હરિ! આજે છે;
 પાય-ઝાંઝરના ઝણકાર મજમાં ગાજે છે.
 ત્હારી મીઠપ નીતગતી માધુરી હરિ! આજે છે;
 ત્હારા ભાવભાવના ભણકાર મજમાં ગાજે છે.
 ત્હારી ભૂકુટિના ભેદનો અંનલે પડો હરિ! આજે છે,
 ત્હારા મોરમુગટનો મરોડ મજમાં ગાજે છે.
 બોલબોલે વેરેલ ત્હારાં ફૂલડાં હરિ! આજે છે,
 ડુંગડુંજે કલ્લોલતા એ કોડ મજમાં ગાજે છે.
 ચારે માઝમરાતનો ચન્દ્રમા હરિ! આજે છે,
 વનવન કેરા વૈભવી વિલાસ મજમાં ગાજે છે.
 ત્હારાં શરદપૂનમનાં સોણુલાં હરિ! આજે છે,
 રસઝરતા રસિક! ત્હારા રાસ મજમાં ગાજે છે.
 ત્હારી આંખડલીનાં અજવાળિયાં હરિ! આજે છે,
 પ્રેમભક્તિની છાકમછોળ મજમાં ગાજે છે.
 ત્હારી પગલી-પગલીના પડછન્દા હરિ! આજે છે,
 ત્હારા હેયાના હેલતા હિલોળ મજમાં ગાજે છે.

સુધી એ મજનો શબ્દ આલસપાર મ્હાલતો,
 ચન્દ્ર શા ચન્દ્રવંશીયે થયા સૌમ્ય શશાંક શા.
 એ શબ્દે યોગમાયા શા ધીરતા હરિની હરી.
 બંસરી અધિકે શબ્દ પ્રીછીને એહ ગોપીનો
 કહેતી એને મજનારી બંસરી-લોકબંસરી.
 જેટલા બંસીને વેધ, એટલા વેધથી ઝરે.
 અને ત્હાં તો પાજ તોડીફાડીને ફરતી સીમા,
 ગાજ ગહનતા ગૂઢ ઘાટના વટની વડી.
 શબ્દનો એ પ્રતિશબ્દ ચન્દ્રે જે ચમકી રહ્યો.
 જેણી ગહનતા બોલી હરિની કુંકની ફૂંદે.
 શીયેં ભરી જળહેલ હૈયે રમરણુભાર, ને
 ઢાળતો ઘાટ ઢાળાવે થંભી ગે લોકબંસરી.
 હરિની બંસરી બોલે, બોલે ત્હાં બંસરી કઈ ?
 શબ્દને સાંભળે છે સૌ, શબ્દ કે પેખતું નથી.
 બંસરીએ સુણ્યો શબ્દ, ને પેખ્યા શબ્દપ્રેરક.
 શોધી વળી ગહનતાને ગૂઢતું ગૂઢ શોધતાં,
 હરિબંસરીનો બોલ નિર્ઝરી દિશદિશથી,
 ગૂઢ ત્રિલોકીનો શબ્દ ગોપીના ચરણે ઢળ્યો.
 બોલી માનવવેલી શી પ્રભાત-પનિહારી એ.
 ત્રિલોકે વહતાં તત્ત્વો એમ સ્થિર બિણાં ઘડી.
 ચન્દ્રનેયે થયું કે એ ચન્દ્રિકા કાં ભૂલી ગઈ ?
 અને પછી પ્રભાતે ત્હાં થયુ કૌતુક કાળતું.

એ જંસીજટનો ઘાટ ગયો ગોકુળગામમાં.
 આગે-આગે હરિજંસી, પાછળ લોકજંસરીઃ
 શેરડા શેરી-શેરીના વીંધી ચાલે વિહારીઓ.
 મુણે એક હરિ એક, મુણે એ આમંગોપિકા,
 જગતભૂતી ગોપીને એ ઘેર આન્યા મૂકી હરિ.
 ભૂતશો મા હરિભૂત્યાં! ભૂત્યે સંભાળશે હરિ.

નમી-દળી એ વટગળ-ગળની
 જંસી કરીને જગમોહના મહા,
 ને વેણુ કેરા વીંધ વીંધ પાથરી
 સોહાવતો ચાંદ્રણાંથી ચન્દ્રમાઃ
 સાનંદ આશ્ચર્ય નિહાળતા હરિ.

અધ્યાય ૪૪ મો - જગની બ્રહ્મચારિણી

કાલિન્દી કેરે તટ કોક કોતરે
 છાયા દળી'તી ઘટ આપહલીની;
 એકાન્તના કાન્ત પ્રશાન્ત પ્રાન્તમા
 રૂહેતી હતી કેા જગબ્રહ્મચારિણીઃ
 ત્યાં ચન્દ્રપ્રેયોપછી શ્રી હરિ ગયા.

ભયાં સંસારમાં એક હતી એકાન્તવાસિની,
 એક ધેનુ, એક બ્રહ્મ, હતાં સગાથી એકનાં.
 ત્રિગુણાત્મક સૃષ્ટિમાં ત્રિગુણી એની સૃષ્ટિ એ.
 ધેનુ ફરુવે, ફ્રધ પીએ એ ફ્રધાહારિણી સદા;

વધે તે દૂધધારાથી વધાવે જમનાજીનેઃ
 સરિતનાં શામળાં નીર એ બાણે ઊજળા કરે.
 ગાઠ એ આમ્રપદ્મીમાં ગૂઢભાવે ગયા હરિ.
 ચન્દ્રિકા શું ચીર પહેરી ધેનુને ચાર નીરતી
 ગાતી હતી ઉરભાવો ગોપિકા ગરવા ગીતે.
 દૂંપજો આમ્રપદ્મીની કોમળા તાલ આપતી;
 એહ તાલે નર્તતી'તી જમનાની જલોમિઓ.

વેગળા રહો મા, વરણાગિયા!

હા રે હરિ! આવો, વિરાજે મહારે પોપણે;
 હા રે હરિ! કાગણુના કાગની રમઝટ મચે, હો છ રે!

વેગળા રહો મા, વરણાગિયા!

હા રે હરિ! આવો, વિરાજે મહારી પાંપણે;
 હાં રે હરિ સ્થિર કરી સ્થાપીશ એ થાપણે, હો છ રે!

વેગળા રહો મા, વરણાગિયા!

હાં રે હરિ! આવો વિરાજે મહારી કીકીમાં;
 હાં રે હરિ! કવિતાની કાન્તિથી અધિકીમાં, હો છ રે!

વેગળા રહો મા, વરણાગિયા!

હાં રે હરિ! આવો, વિરાજે મહારા આત્મમાં;
 હાં રે હરિ! પેળીશ પ્રારબ્ધને પરમાત્મમાં, હો છ રે!

વેગળા રહો મા, વરણાગિયા!

હા રે હરિ! વેગળા રહો મા, વરણાગિયા!

શબ્દવેધી હતી ગોપી, સાધ્વી એ શબ્દવેધની;
 હરિને થે હૈયાબાણ વાગ્યાં એ બાણ ગીતનાં.
 વેણુલાં ગ્રામ્ય ગૌરીના વાગિયા વિશ્વનાથને.
 એ હતી વ્રજબાળાની મ્હોટી ખેનડે મ્હાલતી.
 આયુધ્યની આનન્દીને આનન્દી સહુ બાખતાં,
 વર્ચસ્વી નન્દિની ધેનુ, આનન્દી ધેનુસ્વામિની,
 ત્હાં આનંદાવતાં ત્હારે, હરિ આનન્દરૂપને.
 શાન્ત દાન્ત ને નિર્ધાન્ત હતી એ બ્રહ્માચારિણી;
 આત્મરમ્યા બ્રહ્મપુત્રી નિત્યશઃ બ્રહ્મમાં રમે.
 એ અગમ્યની આસ્થાને રાત્રિપદ શી પારખી;
 હરિએ જગને પ્રીછયું, જગે પ્રીછ્યા નથી હરિ.
 રાત્રિને પાછલે મ્હોરે, ચન્દ્રને નાવડે મ્હડી,
 ચારુનેત્રી સુધાસિન્ધુ ચન્દ્રિકામાંથી નીતરી,
 ભેતી'તી ઢાટિક નેને આબથી તારકાવલિ.
 તેજબન્ધા શિરબન્ધા, તેજના ગજરા શુભી,
 તેજના ચૂંચતી હાર તેજતેજસ્વી ગોપિકા,
 બ્રહ્માંડે બ્રહ્મવર્ચસ્વી રમન્તી બ્રહ્મવર્ચસે.
 જતો'તો જમનાસ્નાને એવે ત્હાં સંઘ ગોપીનો;
 બ્રહ્માચારિણીને ગાતી જતી'તી બ્રહ્મધાટમાં;
 બ્રહ્મના બોલ નાખન્તી, પોકારતી હરિવર.

પરબ્રહ્મને પાઠવે ન્હોતરાં પ્રેમભક્તિનાં.

ત્હાં જમનાતટ વસતી'તી વ્રજની બ્રહ્માચારિણી.

જાતી જિલ્લી હતી લેખડ ભાગ્યની ભમ્મર સમી,
 આભલગઢ કેરા કાંગરાની કોર કેં રુચિર ભે;
 આત્મપક્ષીનો ઘેર ઘેરતો હતો ત્યહીં વાળી ઘટા,
 કને વહતાં કાંઈ નિર્મળ નમણું નીર ભે:
 ત્હાં જમનાતટ વસતી'તી બ્રહ્મની બ્રહ્મચારિણી.

કરમાં કમંડળું, કુશ્કાંનાં જીડતાં કુમળાં શિરે;
 ચન્દનીઉજ્જવળું ઉજ્જવળ એને પરિધાન ભે.
 હૈયું વહન્ત ભાવભાવનાં નેણુલેથી ઝરણાં ઝરે;
 ગાતી હોંડે ગુણાળ મીનમહિમાનાં ગાન ભે:
 ત્હાં જમનાતટ વસતી'તી વ્રજની બ્રહ્મચારિણી.

માઝમ રાતમાં નેહ પૂરી દિલડામાં હીવા કરે,
 હરિચરણાવળે જીડતો ઉતારે ભૂગોળ ભે;
 આતમપાટે પધરાવે પ્રેમભક્ષિતા પ્હરોણુલા,
 આરતી ઉતારતાં વ્રજમાં ધુમાવે પગોળ ભે:
 ત્હાં જમનાઘાટ વસતી'તી વ્રજની બ્રહ્મચારિણી.

બ્રહ્માંડના ઘેર સરીખી ગોરમ્ભતી ધુમ્મટઘટા,
 આંખલને ડાળ એ રહડતી-જિનરતી વિરાટ ભે;
 વેરેલ ચાંકરણાં ને તારલા શાં પડતાં વીણે,
 લોક કહેતા એહ ઘાટને ગેળી બ્રહ્મઘાટ ભે:
 ત્હાં જમનાતટ વસતી'તી વ્રજની બ્રહ્મચારિણી.

હરિઓઢણુ ઓઢતી એ હરિની કાન્ત કોડામણી,
 ચાંદલિયા સમે ચન્દ્રક કરતી ભાલે ને;
 રસજરતો ભરઆતમ પરમાત્મમાં રેલાવતી,
 ઓહમ્-સોહમ્ની વાગતી ત્હાં વિશ્વકરતાલને :
 ત્હાં જમનાતટ વસતી'તી મજની પ્રહારિણી.

ત્હાં જમનાતટ

પ્રહના ગીતના બોલે ગાજતો પ્રહધાટ એ.
 હરિધેસા - મહાચન્દ્ર હવે સુણે હરિવર.
 મુણે જમનાનાં પાણી બહેણે બહેતાં સનાતન.
 એવે અનિલ આવ્યો કે ડોલી ગે ગહરી ઘટા;
 અને ઘટાની છાયામાં ડોલ્યાં ચાંદરણાં પડ્યાં,
 નન્દિની રહડી મસ્તીએ ચાલીઠા ભડકી ભયે.
 ઉછાળ્યાં શીંગ સોહન્તાં ઉછાળ્યાં પાયપુચ્છને;
 ઉછાળ્યો ડોકનો ઝોક અલોપ હરિની દિશે :
 ભણે કે કહેતી હોય, 'આશ્રમે આવિયા હરિ'.
 આનન્દી ને નન્દિનીને હતી આનંદરાત્રિ એ.
 હરિ બેઠા આમ્રકાળે આમ્રજૂમખના મમા;
 આનન્દી એ નન્દિનીને કેટી કીખી કુમાશથી,
 મનાવી એ માનુનીને ચન્દ્રની પાઈ ચન્દની.
 સ્વચક્ષુએ નિહાળી એ રિસામણાં-મનામણાં
 હરિને વદને ફરકી રિમતરેખાવળો ફૂંળી.
 પ્રહો પ્રહાંડમાં બાળ્યું સખીઓનું સન્નેડું;

હતો દૂધમલોનો એ દૂધમગ્ધ નિર્મળો
 ગોંકુળ ગામનો ઘાટ ધામ અદ્ભુતનું હતું
 પ્રદ્યાડોમા રમન્તા ત્હા હરિ અદ્ભુતમા રમે
 પછી ગૈ જમનાતીરે ગૌ પાવા પ્રદ્યારિણી
 ચન્દની ચીતયાં જેવી દૂધની દૂધમૂર્તિ શી,
 નન્દિનીને આનન્દીએ પાયુ જૈ જમનાજળ,
 અને એ નીરની સગે પાઈ પ્રભાતની પ્રભા
 ને આમ્રપદલીને આરે ઊભી આનન્દ માણતી
 ઓઢણામા પડછાયો ત્હા પરપ્રદનો દીઠો
 આભલથીય આછેરો, અનિલથીય પાતળો
 અણુફીઠો દર્શને એ મળળાળા છગી ઊઠી,
 ઝાલવા ગૈ ગભરુ એ આત્મસ્પર્શી અતિથિને,
 ત્હા તો ત્યાથી ગયો ઊઠી અનિલમા અનિલ શો એ,
 પરપ્રદે પાખ કીધી પૃથ્વી ઓળંગીને જવા
 આભર્ષીધી પ્રદ્યમાગે પ્રદ્યતીથ જતા જતા
 આત્મમા આત્મ અંધોળી ઊભી રૂઢે પ્રદ્યારિણી;
 ને ઊભી જમનાધારે આમ્રપદલીની વાડીમા
 નન્દતી નન્દિની ધેનુ, આનન્દી અભિનન્દતી,
 હરિએ આશ્ચર્ય દીધું ચન્દને ચીતયાં સમુ
 પછી એ આમ્રપદલીને પ્રણામી, ગિરદાવીને,
 હરિએ પ્રસ્થાન કીધું મહામન્ત્ર મહાવને
 નમી, લગી, છાય દાળી આમ્રરાજિ ઊભી હતી

પૂછિયું આમ્રરાજિએ, ઘટાબોલે ગૂઢત્વથી :
 ‘આવી એકાન્તિકા સાધ્વી દીઠી કે ? નવદીઠી વા ?’
 હરિ બોલ્યા એક બોલ : ‘બ્રહ્માની બ્રહ્મચારિણી,
 પ્રેમને પ્રીછતી આવી જન્મે છે કેા જુગે જુગે.’

બ્રહ્માંડ બ્રહ્મે કીધ બ્રહ્મવાટિકા,
 એ યોગની યોગિની આ સનાતન.
 બ્રહ્માંડવામી વર બ્રહ્મપાંખડી
 એ બ્રહ્મપુત્રી હતી બ્રહ્મઘાટની :
 વાણીપરા ભાવની વિશ્વવૈધ્વવી.

અધ્યાય ૪૫ મો - હરિકેડામણી

પાઠે ધન વિહંપુકાર નિત્ય જન્ધા,
 આ વિશ્વનૃ એહવું વિહંતીર્થ છે;
 કાલાન્તરનાં જ હરિવિહર્તાત્વકાં વસે.
 ત્વકાં પાછલી રાત વિશે ગયા હરિ

• વૃન્દાવને વિહલ ગોપીવૃન્દમાં.

વ્રજમંડળની લીલા આલોચતા વિલોકતા,
 અદ્ભુતોમાં અદ્ભુત શા વાટે વિચરતા હરિ.
 જગત્ના જુગને જોતા જતા’તા જુગજીવન.
 પૃથ્વી ને આભના આરા ઢળે છે એકમેકમાં,
 એહ ક્ષિતિજકોરથી, કોરની ચે ઝકોર ગ્રો,
 ગોરવી મીતનો શબ્દ આજ્યો ગીર્વાણબાણનો.

હો ! મનમાં કેમ રહિયે ?
 મહારા મનમાં ટહુકે છે મોર,
 કૂંડાં જઈને કહિયે ?

માંભળી રાવ ગોપીની સ્વકર્ણે હરિએ ત્યહાં,
 ને ઉરભાવ એમાંના ઢાળાતા ધરણીતલે;
 ખારા સાગરમાં જાણે ઢાળે સુધા સુધાકર.
 ધીરેધીરે ગલીરો ને ગહરો આત્મગોરવી
 જાએ એ ગીતગોરમ્ભો બ્યોમગોરમ્ભના સમો.
 હરિનીયે હરી પ્રજા મનમાં મનગોપીએ;
 ડાલાવ્યા પ્રહ્લપ્રહ્લાંડે ચન્દ્ર શા ચન્દની-જળે.

હો ! મનમાં કેમ રહિયે ?

મહારા મનમાં ટહુકે મોર,
 કૂંડાં જઈને કહિયે ?

માગે નમણું એ નન્દનો કિશોર,
 હો ! મનમાં કેમ રહિયે ?

પડતા પ્રભાતે પ્રભાત શો પધારે,
 શેરીમાં શોર મથાવે રે;

નેતરાં સન્તાડે, કાંઈ રસિયો રંભડે, ને
 રવૈયે ઘોડીલો ખેલાવે:

હો ! મનમાં કેમ રહિયે ?

પનથટતટ રાજ એડલું રહડાવે,
 આગળો ઘડીક થાય આગે રે;

ઈંદાણી આલે, પડછાયા ચો ચાલે,
ને સહિયર સમો તાળી માગેઃ
હો ! વ્રજમાં કેમ રહિયે ?

આભક્ષીની પેર ઢાળે છાયા છળીલો
વિધુ સમો વેગજો વિયોગી રે;
આભલને આરે જાણે જીભીને જગત નાણે,
જેગન્દરોનો મહાભેગીઃ
હો ! વ્રજમાં કેમ રહિયે ?

મધુપનની વાટમાં, ગુણાલ ગોપીધાટમાં,
ગમતાં ગીત ગવરાવે રે;
ધેનલમાં ધેતુ જાણી પાય જમનાનાં પાણી,
ધેનલ શી વન વિચરાવેઃ
હો ! વ્રજમાં કેમ રહિયે ?

મધુરવ મોરલો વનમાં જોલે એમ
મોરલ જોલડા પાડે રે;
મોરલી વગાડે, વનવગડો જગાડે,
માવો મીઠપની મોહિની લગાડેઃ
હો ! વ્રજમાં કેમ રહિયે ?

મહારા મનમાં ટહુકે મોર,
કુહા જમને કહિયે ?

માગે ન મળ્યું એ નન્દેનો કિશોર—

હતો આરંભનો જોલ અન્તના જોલનો સમો.
દિનના રાત્રિના નહોતા, નહોતા ઋતુ-માસના;

ગોપીઓને કાળમાપ હતા સંવત્સરો તુણા.
 સૂરજ દોર મરડે એ એમને રજની-દિનો;
 અખંડ જીવન ત્હાંનું પૂર્વ-મંભારણું હતું.
 ગર્હ કાલ હતી આજ, ના હતી આજ એમને.
 એમને તો વર્તમાન હતો ભૂતાવળે બર્યો.
 હરિ ને હરિધેલાંને સ્મૃતિ-ભંડાર છે મજ.
 સુભદ્રાને કૃષ્ણ જેમ, સુભદ્રા જેમ કૃષ્ણને,
 હરિધેલી હતી ગોપી, ગોપીધેલા હતા હરિ.
 વિરહું વીરવીરીનું હતું વાત્સલ્ય-યુગ્મ એ.
 પછી મળંગનાઓને આત્મ-નંદાનું પડ્યું મજ.
 હરિકોડામણી હાલી પ્રહારે હરિ શોધવા.
 પૃન્દાવને હતા દેહ, આંખલડી અનન્તમાં.
 હરિએ હરિ-બહીરીને દીધી પાંખોઃ દિગન્તનીઃ
 કોકનાં કિરણે બેસી ગર્હ એ લોકલોકમાં.
 વૈકુંઠનેયે મજગાળે સોહાબધુ મજમંડળે;
 વૈકુંઠથી પૃન્દાવન ગોપીને અધિકું હતું.
 સુણી કોડામણો શબ્દ કરેણાનો કૃપાધન
 વિશ્વ-ભેતી કૃપાધારે નીતયો-વરમી રદ્યા.
 ભીંજ્યાંદેયોં, ભીંજ્યા આત્મા, ભીંજી રૂઢે મજભોમકા.
 વળી વાળ્યો ચન્દ્રધેર, ગોરમ્મો ગરવો રમ્યો.
 રમી રૂઢે રમિકા રમ્ય રાસમાં રમણીમણિ.
 રમે જેમ રમે છે આ પૃથ્વી, તરન્તી તારિકા.

અનન્તઆરે વ્રજકોકિલાઓ કલ્લોલે,
હેરે હરિની ઠોડામણી રે લોલ;
શબ્દ એહ ચહીને ગગનગઢે બોલે,
અનન્ત શોધે સોહામણી રે લોલ.

નથી - નથી વ્રજમંડળના વનમાં,
કે નથી વ્રજવાટમાં રે લોલ;
નથી - નથી વ્રજમંડળને માડવ,
કે નથી જળધાટમાં રે લોલ.

શોધી - શોધી અંબ-કન્યની ઘટાઓ,
ને શોધી વનવેલડી રે લોલ;
ભર્યાભર્યા જગતે હતી હરિસૂની
હરિની હરિધેલડી રે લોલ.

આબ્યો હતો બ્રહ્મપુરનો બ્રહ્મચારી,
બ્રહ્માંડ એણે બોલિયુ રે લોલ;
મધુરી શી મોરલડી મરમાળી,
મરમાળી એની બોલિયુ રે લોલ.

એકલા જળજમના ઠેરે તીરે,
ભીષીને આલનારણે રે લોલ,
હરિવરે વ્રજને વૈકુંઠ અધિકું કીધું;
કે જાઉં એને વારણે રે લોલ.

મહાકાળ ! હરિવર હોય ત્હાં જાળે,
ફૂટેજે 'હરિની ભોગણ થયું રે લોલ;

જોગણ ચર્ધ મહાવિજોગના
પ્રારબ્ધનેયે પી જશુ રે લોલ.'

બૂદ્યા કેમ બૂલકણથીયે ભુલાયો?
અનન્ત લે છે ઓવારણા રે લોલ;
જમનાનાં જળજળદળમા લખ્યાં છે
હો હરિ! તહારાં સંભારણા રે લોલ.

ચાંદલિયા! અમીઝડુ તહારુ ને અમારુ
કે ચિત્ત ચકાવે મહડ્યુ રે લોલ;
ઓ વાદળી! હરિને સંદેશડો ફેરવે
કે 'મજ તહારું બહીલુ પડ્યું રે લોલ.'

પૂર્ણિમાને પોયણે પોયણે વધાવું,
ને વેરું કિરણ કોરતાં રે લોલ;
નેણલમાં નેણલ ઢાળી ન્હવરાવું,
ને એમ પૂરું ઓરતા રે લોલ.

હરિવર! જગત સંકેલી જગતછેડલે
અમે જમ્હારે આવશું રે લોલ,
હરિવર! મજમંડળ હરિધામે
સંકેલી સંગ લાવશું રે લોલ.

મુહી એ આયુધ્ય-શબ્દ, એ હૈયાબોલ સાંભળી,
મજ વૈકુંઠથી બહાવું હરિને લાગ્યુ ત્યાહરે.
કવિતાની - કેલિ જેવી હરિ-કોઠામણી હતી;
વાંચે પ્રારબ્ધનાં પાનાં, પૂછતી'તી વિધાત્રીને.

વિધાત્રી એમને દેતી ગૂઢાર્થી મોન ઉત્તરો.
 શોધે છે ચન્દની ચન્દ્ર શોધે પ્રભા પ્રભાકર,
 શોધતી હરિને એમ વિહ્વી એ વિહ્વતીર્થમાં.
 આત્મકુંજે વસેલાને શોધે બ્રહ્માંડને વને.
 વસન્તે ને વસન્તે જ કલ્લોલે જેમ કોકિલા,
 પૂર્ણિમાએ-પૂર્ણિમાએ કલ્લોલે હરિકોકિલાઃ
 પૂર્ણિમાની પૂર્ણતામાં જોતી પ્રારબ્ધપૂર્ણિમા.
 રાસપૂર્ણિમા સંભારી ત્હાં છાયા રાસ ખેલતી.
 હરિકોકાકામણીથી એ હરિ હારી ગયા ત્હાં;
 હતી એ હરિની હાર યુગાન્તનો હરિજય.
 અબ્રાઓની મૂર્છના શી મૂર્છના એ શમી ગઈ;
 ચગ્યો હતો રાસ ત્હોયે ચકાવે નભચક્ર શો.
 પછી પેખન્દા હરિએ મહાકોતુક નીર્ખિયુ,
 આશ્ચર્યોનુ ય આશ્ચર્ય આશ્ચર્યસ્વામી પેળતાઃ
 જેટલી ધન્યપુત્રીઓ, હરિનાં રૂપ તેટલાં.
 મોનનાં મરકલડાંનો, અસ્પર્શનો જ અંગના,
 પ્રેમનો વીરવીરીનો, હતો એ રાસ અદ્ભુત.
 આત્મા શું રમતો આત્મા, ને અગમ્ય અગમ્ય શું.
 દિવ્ય રૂપે જ સાકાર હતું એ દિવ્ય-મંડળ;
 પડછાયા પડે આછા પ્રભાતની પ્રભા સમા.
 જૂમખે જૂલતી જૂલે, નગણીઓ નમે-લખે;
 વાદળીની કોર જેવાં જોડણાં જીપડે-પડે.

રમન્તી ભદ્રાં અબ્રા શી, થંલે કદંબડાળ શી.
 ને ધૂમી રૂઢૈ ધૂમણે એ હરિકોડામણી પછી.
 વેલડો વૃન્દાવનની, હલેતી હરિવેલડો,
 ધૂનમાં ધૂણવા લાગી બિછળી બિર્મિઓ સમી;
 હરિને જગમાં ભેતી, ને ભેતી હરિમાં જગત,
 વૃન્દાવને મહાવને માઝમરાત ચક્રાલતી,
 એ રીતે પૂરતી કોડ વિહ્વળી એ મન્ત્રંગના.
 ઉધાડી દિલનાં આભ, ંયોમમાં, ંયોમ-પારમાં,
 નાંખતી'તી ઋષિમન્ત્ર હરિને જગવેલીઓ.
 મન્ત્રદ્રષ્ટા સમી ન્હાળે મજ-આહીરણો જગત.
 હરિએ એ સુર્યો મન્ત્ર નવવૃન્દાવની મહત્;
 સોડે સાગરના શબ્દે ગાજતો મેઘરાજ શો.
 હરિ એ જ જગત, જગ એ જ હરિ બધું.

હરિરેવ જગત, જગદેવ હરિ;
 જગદેવ હરિ, હરિરેવ જગત;
 હરિરેવ જગત, જગદેવ હરિ।

જગત-હરિની એકતા ગાળ રૂઢૈ વિશ્વમંડળે.
 ને પછી મજનારી એ, આભલ પાર હેરતી,
 પૃથ્વીની પડી પાળોમાં હરિને શોધવા ગઈ.

સુભાગ્યની વિશ્વવિભૂતિ, સંભરી
 પ્રભાતનો મેહુલ જેમ સંચરે,
 આનન્દતો, બિછળતો, ઉમંગીલો :
 શતાબ્દી સ્હોતી સ્મરણાવળો બરી
 પડ્યે પ્રભાતે હરિ સંઘમાં ગયા.

અધ્યાય ૪૬ મો. સોણુલાં

જેવી પડે તારકની પ્રભા-પ્રભા,
 જેવી ઝરે વાદળી ધારધારથી;
 ત્હાં સંગનેથે સ્મૃતિ છાંયડી સમાં
 એ રાત્રિમાં શોભન સોણુલાં પડ્યાં :
 સંભારણી પૂરી અર્ધી ભૂતિઓ.

એ મહાવજરાત્રિમાં સંઘનાં સાધુ-સાધ્વીને
 આયુષ્યના ઓરતા શાં સોહન્ટાં સોણુલાં પડ્યાં.
 સ્મરણો આયુષ્યનાં શેષ સ્મરણો આયુષ્યસાર છે.
 ગાઢ નિદ્રાપછેડાને ઓઢાડી ઢાળીને વને
 રાત્રિએ વજ્રયાત્રાએ ત્હારે હરિ ગયા હંતા.
 વેર્યા સંભારણાં સોણુ વન્દવા યુગવન્દના.
 દુહાળી દારિકા દીઠી, દારિકાનો યદુધ્વજ;
 સાગર, સાગરઘાટ, સુધર્મો, હરિમન્દિર,
 ને જગમોહનચોક નિદ્રાને નેણુલે દીઠાં.
 અભ્લોધિના તરંગો શાં બિછળ્યાં આત્મ-આત્મમાં.

ઉન્નયન્ત; કુરુક્ષેત્ર શંખોદ્ધારનુ તીર્થ, ને
 માધવપુરની ઓરી, ને વૃદાવન ગોકુલ.
 પડી પરંપરા, જાણે વાદળી-વાદળી પછી
 દીઠો ભદ્રા સુભદ્રાએ ગરવા ગિરનારને;
 સોરાષ્ટ્રની હથેળીમા ભિગેલો યુગછોડ શો.
 ફરતો વનનો ઘેર વચ્ચે શૃંગાળવો ગિરિ
 જહાળા જુગજુગનાં એ જોગન્દરની છાયમા
 દારિકાની રાજપુત્રી હરી'તી પાર્થ જોગીએ.
 હસ્તિનાપુરના હૃદયે મહારાણી કરી પછી,
 પ્રેમલગ્ને પરણીને, વીરપુત્રે વધાવીને.
 ચન્દ્રકાના ચીર જેવાં સોહાગી ચારે ચીર, ને
 સિંહણ શી સુભદ્રાએ, સિંહલો પાર્થ પાળમા;
 શંગકુટો સમાં નેત્રો, આત્માયે ઉન્નયન્ત શો :
 એવું એવું આત્મજોણું નિદ્રાને નેણલે દીઠું.
 હાયકાળજી દીઠું લંહા, અણુ ને ગિરિ શુ દીઠું
 રુદ્રમવર્ણા રુદ્રમિણીએ દીઠી વિદલધાટને.
 નર્મદો નિમળનીશ, શગ મોતીસરો સ્રમી;
 હસ્તિવાસ્યા વિન્ધ્યપાદે હસ્તિને ગુંડ હસ્તિણી.
 દીઠું એ દંડકારણ્ય સીતારામ સુહાગિયુ;
 હરણુ શો હરિણોમા નિહાળ્યો હરિનો રથ :
 જગત-માર્ગે જયવન્તો, ગૌરવી ગરુડધ્વજ.
 અને પ્રભામની પાર, પશ્ચિમ સાગરને તટે,

માધવનુ માધવપુર ચારુ એ દ્વિતીયારીનુઃ
 આયુધ્ય સ્મરણું એક સૌનુ આયુધ્ય ઓપતું.
 અધૂરાં કરતું પૂર્ણ, પૃથ્વીમા પુણ્ય વાવતું,
 સ્નેહનુ સોણલુ સૌને છે મહાસત્ય સત્યથી
 અને નીજ્યું નિદ્રાનેત્રે હરિસખા મહારથે-
 કુરુક્ષેત્રવિજેતાએ કારના ' કુરુક્ષેત્રને
 કીધેા ગાંડીવટંકાર ગાજી ગાંડીવપાણિએ.
 ઘડી વડી મેહુલ શી પડી હાકલ સંઘમા.
 પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ, ને પ્રવૃત્તિને નિવૃત્તિમાં,
 પેખી દેખાડતા દીઠા ગીતા ગાતા હરિવર.
 નીજ્યું પાથેં ક્ષિતિપાળે હસ્તિનનુ હસ્તિનાપુર;
 ને ઠાલે ધર્મરાજના ધર્મમન્યો સુણેલ તે;
 પાંડવો કૌરવો કેરા લેહાલેહ સનાતન.
 મહાસશ્ત્રામ નર્તનતા લાજ્યા લીખ્મ પિતામહઃ
 રણુમા ગાણુશય્યાથી શાન્તિપર્વ સુણાવતા.
 દીઠા દ્રોણુ ગુરુવર્ય મહાપ્રજ્ઞાશ્ર સાધતા,
 ન-પાંડવી કરવા પૃથ્વી અશ્વત્થામા પ્રવર્તતો.
 પછી મહાપ્રવૃત્તિએ નિવૃત્તિમા ઢળી ગઈ
 ઉદ્ધવે પ્રજ્ઞાગ્નીએ ન્હાળી નેહાળ ગોપીઓ,
 પટે, ને આચડે, ઊડે પ્રેમભક્તિની પંખિણી
 ગોપીઓનો પ્રેમયોગ ઝખવે યોગીયોગને.
 ઘોડીલા હરિના જેળી ગૂઢાર્થી હરિનો રથ;

સત્કાર્યા શ્રી હરિ બાણી, હતા મહીં હરિસખા.
 રનેહના રમરણો ભાખી શર્માવ્યા પ્રહ્લભેગીને.
 અને છેલ્લે-છેલ્લવેલ્લે સુણાવ્યા શબ્દ સાગ શા.
 ‘અમારા હરિ વેણુ શા, તહમારા વાયુ શા હરિઃ
 તહમો અન્દની-રીઝન્તા, અમો અન્દ્ર મળ્યે રીઝું.’

(દયારામ)

હરાવે ઉદ્ધવજીને ગોપી ગોકુલ ગામની,
 ઉદ્ધવને એહ રાત્રિએ એહનાં સોણલાં પડયા.
 ને નીપ્યું મજનાજાએ પધાર્યા મજમાં હરિ.
 પૂર્ણિમા ફેરી રાત્રિએ, પૂર્ણ પૂનમઅન્દ્ર શા,
 ઉછાળતા અમીધારા સુધાઝરા સુધાઠર.
 જોઇને જુગબૂના એ ખંડેરા મજસોમનાં
 વિઠ્ઠળી મજની યાયા, વિઠ્ઠળા શ્રી હરિ હતા.
 હતી એ વીજળી જેવી મજની મજપુત્રીઓ;
 મહીના મહીપત જેવા મેહુલા શ્રી હરિ હતા :
 પહેનડ ણાંધવ-ભાવે સંચરે જગઘાટમાં,
 જમના છે જગત જેવી છે જમના સમું જગત;
 અખંડ વારિનાં વહેણુ વિશ્વે જંનેયનાં વહે.
 મંધની મજનાજાએ રાત્રિએ મોણલાં મહીં
 અખંડ પ્રહ્લાડ વહેતી મજની વેણુ સાંભળી;
 સુણ્યો નિઃશબ્દનો શબ્દ સુણી નોળત મોનની,
 અને એવા પડયાં સ્વપ્નાં સંધનાં સાધુ સાધ્વીને;

નિદ્રાને નયણે દીઠાં દીઠેલાં પૂર્વ કાળમાં.
 એકે દારામતી દીઠી દીપતી દેવ વર્ણિત્રી;
 ધિગડ ધર્મના ધામ દેવદીપ્ત યદુકુળો.
 અશ્વ મમા ઝડપા, ને લલાટ શી અગામીઓ;
 પુણ્ય ને લક્ષ્મીની હહેરો, અગ્રેપાત્ર ગૃહેગૃહે.
 વિશાળાં હૈયાં મરીળા ભયે ભડાર ચોરડા;
 ને નિજનો દામ્પત્યખંડ ઝાંખો ઝાંખપ દામણો.
 ખીલ્યો માગર દીઠો અકાટ ને અગાધ, ને
 પૂર્ણિમાની ભરતીના તરંગો તુંગ નાખતો.
 આભ ઠેરી કરચત્રીઓ મિન્દુ-દેહે પડી હતી;
 પથરાતો મહાભાગ પૃથ્વીને બાંધી પાણીથી.
 જગત્ શોભા ધર્મવર્ણી હગ્નિગરી વધાવવા
 રંગરંગી હૈયારનો રતનાકર ઉછાળતો.
 ને દીકું માગરછોળે તરન્તું નિજ નાવડું.
 ત્રીલ સન્તે દીઠાં સ્વપ્ને દેવક્રીમા દુખાળવા;
 અક્ષમાળે શ્રી હરિને મંભારે, વરધો ગણે.
 વસુધાના વસુને શોધે વસુદેવ મહામતી.
 પુણ્યાણુ વૃંદીલો, વૃદ્ધો, પુત્રો, પોત્રો જ પુત્રીઓ :
 દારિકાનો રાજવશ લીલુડો વંશવાડી ગો,
 કાન્તિલો, કલ્યાણકલ્પ, લાડીલો લોકવત્મલ,
 દીઠો દારામતી-કેન્દ્રે પૃથ્વીના ધર્મકેન્દ્ર શો.
 હરિનાં સ્મરણો જીવે હરિનાં હોંશીલા મહુ.

બેટ શંખોદ્ધાર નીખ્યો એકે આનન્દ-ચક્ષુએ;
 કરતો સાગરનો ઘેર, વચમાં પાટ પૃથ્વીનો:
 શનિને કુંડળે જાણે સહોતો મહામણિ જડયો.
 માન્ધાતાના હવામ્હેલ જેવી હવેલીઓ હતી;
 માન્ધાતાનાં પુત્રપુત્રી સમાં સજ્જનસજ્જની:
 ગૌરવી, બ્રહ્મવર્ચસ્વી, ગંભીરા, શુભગર્વિલા;
 વીર એવા જ ધર્મીલા, પુણ્યાળુ શાં રસિકડાં.
 યદુઓના રણવાસો હતા ત'હાં રસધામ શા.
 અને એક યુગવૃદ્ધે યુગ સોહંત શાશ્વતી
 એ સુધર્મા સભા જાગી નિદ્રાને ધર્મનેણલે.
 મુક્તિ મુક્તિપુરી ફેરી, ધર્મરી, ને યુગેશ્વરી.
 રોકે સાગરની વેળ, નિરોધે લોકવાયુને.
 સુધર્માની ધર્મપાળ દ્રારિકાને દીપાવતી.
 પ્રજાવન્તા, પુણ્યવન્તા, કલ્યાણક, હરિસખા;
 સુધર્મા મહીં મોહન્તા ક્ષત્રિયોયે ઋષિ સમા.
 દ્યુતિ બ્રહ્મસભા જેવી, માહાત્મ્યે બ્રહ્મમૂર્તિ શી.
 ને સ્વપ્નામાં દીકું એકે હરિનૃ હરિમન્દિર;
 મોહન્તું ટેકરીશૃંગે જગતના જગદીપ શું:
 વૈભવી વૈકુણ્ઠ જેલું દીપતું દેવદીપ્તિએ.
 બ્યોમનીલો કુંજઘેર, દુર્વાનીલી હતી ધરા;
 ગરુડા સ્તંભ લીલમના હરિની હરિમા સમા:
 જગત્ હરિયાળી જાણે ત્યર્હીથી વહતી હતી.

સૂર્યે કીધું સૂર્યવર્ણુ, મે, ચન્દ્રે ચન્દ્રવર્ણિતું;
 એ જગન્નાથનું ધામ જગત્જયોત સમું હતું.
 અને છેલ્લે એક સન્તે સંસારસાર શો મહદ્,
 દીઠો દ્વારામતી-શીર્ષે યાદવોનો યદુધ્વજ;
 ધર્મની વાદળી જેવો, પુણ્યની પાંખડી સમે,
 દિશાઓને છેડલેથી નિહાળી એ હરિધ્વજ.
 દિશેદિશે દિગન્તોમાં દેવો વિમાન ખેડતા;
 જતા'તા મર્ત્યલોકેથી ગ્રાહણો ગ્રહલોકમાં.
 કેડીસૂના સાગરમાં, માર્ગસૂના મહાનભે,
 પન્થીને દાખતો પંથ વ્યોમવેધી યદુધ્વજ.
 પોઢયા નિદ્રા-પછેડામાં સંઘના સન્ત-સન્તને,
 સ્વ-સ્વના સ્વભાવ-ભાવે એ રાત્રે સોણલાં પડ્યાં.
 હરિએ નીરખી લીધું યોગમાયાની દષ્ટિએ,
 આયુષ્ય-દર્શન મોંઘાં કીધાં એવાં કરાવિયાં;
 યુગાન્તે યુગને એમ યુગપૂર્ણાહુતિ કીધી.

રાત્રિની વાતો કરીને કંઈ કંઈ
 દિનાન્તની દીપ્તિ દીઠી મહાવને.
 મોહાગિયો બે દિન ગાળીને ત્યહાં
 સિધાવિયો મંઘ વિરાટ-વાટમાં;
 પ્રારબ્ધના પન્થક પ્રોઢ ખેડવા.

અધ્યાય ૪૭ મો - કિરાત ને કિરાતિની

જતો જગે, ને વહતો વનેવને,
 દ્વારામતી સંઘ સુહાગિયો થતો;
 મહાવનશ્રીની મહાવિભૂતિઓ
 હૈયે વધાવી મહિમા વહાવતો.
 ભેતું જગત એ, 'જગને જુવે હરિ.

એમ જતાંજતાં આથે હેમફૂટની છાયમાં
 અન્ધાર પાથયાં જેવું આંધુ એક મહાવન.
 અધોર ને ભયપ્રદ, સ્થામ રાત્રિ સમું દિને.
 જગતના હિંસકો કેરું હતું હિંમાનુ તીર્થ એ.
 દન્તો દાદો પંજા ન્હોરે મત્કારતા પરસ્પર
 જીવે ત્હાં જીવતાં જીવો આશરે જીવ-જીવને.
 કળકૂલો હિંસા કેરાં, હિંસાનાં પાન-પદ્મવો;
 વાયરા વાય હિંસાના, હિંમા એ આત્મ એહનો.
 ક્ષણભંગુરતા દાખે આયુધ્યની અનન્તર,
 હિંમાના તીર્થમાં એહ, એહ અન્ધારિયા વને,
 રૂહેતાં અધોરતામાં કિરાત ને કિરાતિની.
 તીર્થનાં તીર્થસ્વામી શાં, સ્વભાવ ક્રૂર કારમા.
 કામઠી એકને સ્કન્ધે. એકને હસ્ત બાલિકા;
 મૂમતાં રાયરાણી ગાં અધોર એ મહાવને.
 યમ ને યમપત્ની બાણે જીતયાં પૃથ્વીને પટે.
 ચંપી પાડે, ભુંડ રાંધે, હાલતાં હરિભૂ હણે;

વધેરે મહામહિષો, કાંજુડા ખાય કાગંડા :
તેથી હતાં કાગશ્યામ, અન્ધાર-શ્યામ ઊજળાં.
હતી કેા મેલી વિધાનાં પતિપત્ની ઉપાસકો;
હતાં મદિરા ને માંસ એમના યજનાં હવિ.

રાક્ષસ - રાક્ષસી જાણે આવ્યાં રાવણ-દેશથી !
એમના થકી એ કૂર, એથી અધિક હિંસક,
દુર્લભ શોધવી જોડી મહી કેરા મહાતલે.
ધૂમતો હરિનો સંઘ એ અઘોર વને ગયો.

માર્ગે માર્ગશણુગાર અસ્થિતન્તુ પડ્યાં હતા;
રુધિર-કુંડો બે પામે ડોહતા જળકુંડ શા.

ક્રીધેા પડાવ જળ-કુંડે, કુંડની પાળ-પાંખમાં;
મોગરોની વેલડોમાં, સુગન્ધોની સુવામમાં.

ત્યાં તો કિરાતને ધામે ગર્ભ ગન્ધ મનુષ્યની.
થયુઃ 'અમારા વનમાં આવ્યું કેા પરદેશિયુ ?

પ્રવેશે કેા અમારા આ રાજ્યમાં પરરાજ્યનું ?'
આંધ્રીની અન્ધિકા જેવી ધાતી આવી કિરાતિની.

નારીને આદરવાને હેતુ-હાસ્ય-વિવેકથી,
સુવર્ણા શોભતા સ્કામાં ગોરવે રુઝિમણી ગયાં :

તેજની વાદળી જાણે મતકારે અન્ધકારને.
'પધારોજી, અમે છીએ તીર્થોંઓ ધર્મતીર્થનાં;

ઘડી-બે ઘડીનાં શ્રેષ્ઠ મહેમાનો વનનાં તહમ.'
બાલિયાં રુઝિમણી રાણી મીઠડા મોરલી-સ્વરે.

'આવી છે કે વને મ્હારે ?' ધર્મની એવી ઢાંગીલી;
 જા જવું હોય તો માગે; ખાઈ જઈશ, ગાવડી !'
 બોલી એવા કૂર બોલ કૂર એહ કિરાતિની.
 પ્રકુલ્લેલાં ગયાં તાં તે વળ્યાં ત્હાં કરમાઈને;
 ગાતુનીનો માનભંગ અદીપ્તિ હરિએ દીઠાં.
 મર્વભદ્રા સુભદ્રાજી બહારે ભાભલની રહડયાં;
 ધાય વીજળની બહારે જેમ કે ઓમવાદળી.
 'આવ્યાં છે લઈને સેના, યદ્ય સેનાપતિ વડાં;
 નાંખીશ ભેંશાં ચારીમાં, આ ચોરો છે જ માહરો.'
 રાક્ષસી અગ્નિના શબ્દો એહ રાક્ષમિણી વહી,
 એવે દિશાદિશામાંથી અજ્ઞાનાં જુંડ આવિયાં;
 આચ્છાદાયું ગાઢ આભ, થયું કાળું નીલું નભ.
 ઢાળાયો પૃથ્વીઅન્ધારે ઓમઅન્ધાર ધીકતો,
 ણારેયે રહડિયા મેઘ, પડિયા મૂશળધારથી;
 વર્ષા રહું વર્ષાભાવે મહી રેલનું માવડું.
 આભ આચ્છાદતી એહ ન્હાળી તોફાનની ઝડી,
 સૌમ્યતામાં ઢળ્યો મંઘ, આનન્દી રૂઝે કિરાતિની.
 ઘોરતામાં ઘોર રીજો, સૌમ્ય શ્રી હરિને રમરે.
 'દેશે કુટિ ?' 'નહીં આપું; વગ્રો વૃક્ષ નીચે વને.'
 'ખાલી છે.' 'ભરવું ધાત્ર.' 'ધામના ગિરિઓ ભયો.'
 કૂર એવા બોલ બોલી કૂરમુખી કિરાતિની.
 આવ્યાં નહુંદ ને ભાણી હાર્યા જેવાં બહીલાં મુખે;

વીર વિશ્વંભર જેનો પતિ જેનો જગતજયી.
 પડી ત્હાં વીજ આલેથી, કુટિ-ઘાસ જળી ગયાં.
 ગયા ઉદ્ધવ ગંભીરા, વઘા ગંભીર ભાવથી;
 'ઝડીમાં આશરો આપો; આશરો સુખવાસરો.'
 'માર્ગે જા, માર્ગભૂલ્યા! જો ન ત્હારે ધામ આપતો;
 અમારું અહીં આ ધામ, જા ત્હારે ધામ, ડાહ્યાલા !'
 અઘોર વનના ઠોપે ઠોપી કિરાતિની કહે.
 છેલ્લેવેલે કુરુજેતા ગયો પાર્થ મહારથી;
 અને ત્હાં રણજેતાએ 'હયા દો' યાચી જે હયા.
 'વર્ષે ધારા શરધારે, સાધુ-સાધ્વી ભીંજાય છે.'
 'હયા તો ડાહ્મિણી છે, ને મયા તો છેજ મોહિની;
 એ પાશે પાય નાં પાડું, ન પ્રીછું હું હયામયા.
 સાધુડા ગહુએ જોયા, જોઈ સાધુડીઓ ગહુ.
 પેહણે પીધું તું પેસાએ ભાઈએ લોહી ભાઈનું,
 એમ આજ અહીં ત્હારું પીશ ચોણિન, જાળકા !
 નીખેં હશે નખો મહારા, તીક્ષ્ણ સૌ શરઅમ્ર શા.
 ચાલ્યો જા પાધરી વાટે, નથી આ વન તાહડુ;
 હજી વગટે વારું છું, મા ત્હને ચોધતી હશે.'
 ઉચ્ચરી રૂઢે અહંતાની કૂર મૂર્તિ કિરાતિની.
 ધવાયો પાર્થ પેળીને પછી બિઠ્યા હરિ સ્વયં :
 ઘોર ધરિત્રીની ધાત્રી—કૂર કિરાતિની કને.
 ઉચ્છવૃત્તિ શ્રાદ્ધણના વેશથી શ્રી હરિ ગયા.

વીણે પૃથ્વીપડયા દાણા, મંત્રહે ન્હાની ઝોળીમાં.
વેરાયુ વીણનારાને ન્હાળે ન્હાળે કિરાતિની.

‘નકાર્યું પૃથ્વીએ એહ માનવી સઘરે ધરે!
પશુએ સંભર્યું ના, તે મનુ શુ સંભરે ભરે!

હો પ્રાણણ! પ્રાણવાદી! પ્રાણ દાણે પડયે નથી;
એવું કે શુ શોધ છ તું પડેલા અત્રને કણે?

કોણે નાંખ્યા? કેમનાખ્યા? ત્હે નાખ્યા હોય તો તું જો
કોપ આશ્ચર્ય આજ્ઞાના વેણે કિરાતિની વહી.

હરિએ પૃથ્વી શોધન્તી ઉપાડી આખડી પડી;
વર્ષતી મૂશળધારે થંભી એ ઝીકતી ઝડી.

દેવનાં દીપ્તિમહિમા હતાં એ જીર્ણ દરિયામાં.
ન જોયેલું જીવે એમ જીવે કિરાતિની નમી;

ન્હોતો વાડવ, ચમકુંડ હતો દેવહુતાશનો.
ને વળી વાડવરૂપે આવ્યો કિરાતિની કને

દાખી પ્રહ્લાંડ શી ઝોળી, દાખી હાથેગી આભ શી;
નાખ્યુ ખેતર દાણામા, દાખ્યુ ખજુ કણેકણે.

પંખી જીડે, ધણો દોડે, હેલ્લન્તાં હરણાં રમે;
કિરાતિની કૂર મૂર્તિએ પ્રહ્લાંડ આજુમાં દીહું.

આશ્ચર્યો એહવા દીઠાં; દીઠાં, આશ્ચર્યમાં પડી
ને પછી આભલ-ઉંચો દોઢો એ રક પ્રાણણ;

ધીરેધીરે રંક બ્રહ્મ જિતો આલસને ભરી.
 આવરી ઘોર વનને એની પડછાંચડી પડી.
 ઉ'ચ્છવૃત્તિ બ્રાહ્મણને પાચે પડી કિરાતિની.
 એહવે કૃહાંક ખોમાથી જીડી આંચો કિરાત ત્યાં;
 સિંહ શો જીછયો એવો સિંહ શો ભોયમા પુડયો:
 પેખી કિરાતિનીને જ્યાં પડી બ્રાહ્મણ પાયમાં.
 થયું કે 'પૃથ્વી બાંગી જૈ, જિગતો સૂર્ય-આથમ્યો.'
 વીજદંટે શ્રી હરિએ દીઠી એ વીજળી પડી,
 નાંખી બીજી વીજદંટિ વીજવેગે નિવાર્યું એ
 આંચો કિરાત કૂર-નેત્રી, પૂછ્યું 'બ્રાહ્મણ! કૃણુ છો?'
 બ્રહ્મભોલ દીધો બ્રાહ્મ; 'હું છું તારો પુત્રોહિત;
 તારાં ને કિરાતિનીનાં હું છું આચાર્ય લગ્નનો.
 તારની બાકી છે, મહારી, લેવા આંચો છું હક્ષિણા.'
 'બાપણાં દેવ છો મહારા, માગી લ્યો મહારી જિંદગી,
 રંક બ્રાહ્મણનું દેવું રખાયે નહિ બ્રહ્મથી.
 ધણુ ફહુવો, ખાણુ ખોળે વન વૈડો, ખળાં ભરો.'
 કૂર કિરાતા કહીને એ હરિને ચરણે નમ્યો.
 અને પછી પ્રાતઃકાળે પૂર્વભાવો વિસર્જીને
 કારમા સ્વભાવ કૂર કિરાત ને કિરાતિની
 સાધુતાનાં થઈ સન્તો સોંઢાયાં હરિસંઘમાં.
 સીને ઉદ્ધરવા અર્થે અવતરે છે હરિવર.

આવી હતી દારુણ દૂરદૂરથી
જૂલી પડી બેલડ કેા લંચકરઃ
સ્વભાવ નિષ્કુર હતો કિરાત, ને
સ્વભાવથી કૂર હતી કિરાતિનીઃ
યયા હરિનાં દીન સાધુ-સાધ્વી એ.

અધ્યાય ૪૮ એ. હિંસાનાં હિંસા

સૂર્યો નભોમંડળ આયમ્યા લોગી,
તયન્ત ને જ્યોતલ ચન્દ્રમા નમ્યા.
દિનો વીત્યા કાળની પાંખ વાંઝતા;
ગૈ રાત્રિ એ ! કાળની પાંચદેખ શી;
એવો મહંકાળ વહો જતો હતો.

એમ જતો હરિસંધ હસ્તિનાપુરથી હિમાદ્રિમાં;
હિમના મંગમતીયે ઘડીકેદારના પથે.

પૃથ્વીના પરિતાપોમાં પૂજવા બ્રહ્મ-શાન્તિને.
આવ્યાં તળેટીની કોરે સાળુ ને કોર રત્ન શાં.

સૂર્યને વાંદળા ઢાકે આવ્છાદી પાંખપાંખડી,
તળેટીનાં વને એમ આવ્છાદો'તો મહાગિરિ.

હાથેળી જેમ આવ્છાદે સૂર્યને કે શું ચન્દ્રને.
ઝગઝગે વહેતાં ઝરણાં, ઝંકારે જળઝાંઝરી;

“સોતો—સોતસ્વિનીઓમાં પાણી નાગદ્દે વહે;
દેખાય, પેખાય, એ જાય, ભેતભેતાં જતાં રહે.

જગ જેવાં જગનાં અંગો, સદા ગમ્ય-અગમ્ય એ.
 એ વનોમાં સંઘ પેઠા તીર્થના માર્ગ શોધતો.
 પડે પડે ને જુસાયે, એવી ત્હાં દેડીઓ પડે;
 પાયે કાંટાપુષ્પ વેરે એવી ત્હાં પગદંડીઓ :
 ચીલાઓ ચાલતા'તા ત્હાં ગોટણપૂર ઘાસમાં.
 રીંછ વાઘ વરુ ચિત્તા, દોટો દે મહીં દીપડા;
 રમતાં મારતા પળ, ઝરે અંગાર ચાલતાં.
 હિંસા હતો નિત્યધર્મ એહ હિંસક પ્રાણીને.
 મહેમાનો એમનાં થૈને સંચર્યા સન્ત સંઘનાં;
 કૃપા ગૈ કૃરતાઘેર, હિંસાઘેર અહિંસકો.
 ગિરિહિમાદ્રિ ન્હાળે એ રહી ગોપ-અગોપ શો;
 ભૂલેલા પ્રાણજી પેરે ચેષ્ટા, એ પ્રાણી કરે.
 ન્હાળતા નાટક સન્ધુ કૃપાદંટે કૃપાધન;
 જગત છે જગને જોણું, મહાનાટક છે જગત.
 નિદ્રોપ નમણો સઘ પડ્યો'તો સોતપાળમાં;
 આબ્યાં સત્કારવાને ત્હાં વનેથી વાઘ-વાઘણ.
 હોમકુંડની જવાળા શી જવાળાઓ ચક્ષુમાં ઝગે;
 જંગલ-જોગીના જેવા થોભિયાઓ ફરકતા.
 મહાવનેથી આબ્યાં એ જાણે કેા જોગી-જોગણ.
 ઘાસમાંહીં, ઘટાછાંચે, સોતનાં નીરતીરમાં.
 મંઘે દીઠા હોમકુંડો ચાર અગ્નિ બભૂકતા,
 લિછળે આંખડીમાંથી જવાળાઓ હવિ માગતી;

હુરિને દાખવ્યાં; દેખ કિરાત ને કિરાતિની,
 ઊઠી કિરાતિની, લીધી ડાંગ, ને લીધી હાકલી.
 મૂળ્યાં; મૂળ જળે છાયા; છાયા મૂળ્યે વળી મૂળ્યા;
 છાયા છે જ મહાશત્રુ પોતાની, પ્રાણીમાત્રને.
 છલંગે ગૈ ઘાસરોપે સ્હામે તીરે કિરાતિની;
 હલ્લે આખ્યાં હતા જેહ, હલ્લાને જોઈ ભાગિયા,
 ભવનાં એ ભાગેડુની વાંસે ધાઈ કિરાતિની;
 વીજની પાછળ વીજ ધાય ॥ જેમ બ્યોમમાં.
 રાનટી વનરોપામાં, ઝાડનાં ઝુંક ઝૂમળે,
 ધાતાં'તાં ધિંગડ પાયે વાઘ-વાઘણ કિરાતિની;
 ઝપાટે ડાંગના ડુંગા, સપાટે વૃક્ષ-ડાળખી;
 હુંકારે હાકલી પાડે, ભગાડે ભયના ભયે:
 કારમે યમરથ જાણે ભાગતો રણક્ષેત્રમાં.
 વિમાનની પાંખ જેવી આભમાં આંખડી ઊડે;
 ઊડે વનપલ્લવોમાં પાલવનો ધનગરો.
 ખીજ સોતની પેલી પા છલંગેથી છલાવીને
 વનની વિજયારાણી પાછી વળી કિરાતિની.
 કુન્તલો ઊડતાં જાણે ઊડતાં શામળા શરો.
 અને ખુણે સોતતીરે હુરિના સંઘની કને,
 માટીના ઢગ શો મ્હોટો પડેલો રાફડો હતો.
 ખીજાં ખર્યા પાન વેર્યા વનદેવે ચહુ દિશે.
 વેણુ શા વીંધમાંથી એ આખ્યાં નાગજ્યોતિયાં;

ન્હાળે કુતૂહલનેત્રે વનનાં પરદેશીને.
 વેણુને વીંધ સન્તાતાં, સન્તાતાં પત્રસેજમાં,
 ઊછળ્યાં અગ્નિઅંગારે ઝાડીમાં અગ્નિ ઝીકવા.
 કેા બૂરાં મોરપીંછાં શાં, કેા ગૂંચાચેલ ગૂંચળાં;
 કેા કાળી લટ શાં કાળાં, સૌ હીલાંછમ ઝેર શાં
 કાળા કાલિન્દી ધરાની વેળા કેા કાળી નાગની.
 કિરાતે મુખડાં ચાંચ્યાં વાંસના સાણસા વડે.
 છૂંદાતાં ણાળને પેખી, પેખીને છુન્દનારને,
 અગ્નિની ફેરતાં ઝાળેા કાળુડાં નાગ-નાગણી
 ડંખીલાં ડંખવા આબ્યાં હરિનાં સાધુ-સન્તને.
 અસાધુતા-સાધુતાનાં વેર છે એ સનાતન.
 ના, નથી પુણ્ય કેા પાપ, કે નથી પાપ પુણ્ય કેા.
 ઉછાળ્યાં કામઠીઅથે વહન્તાં સ્રોતનીરમાં;
 ઝરાનાં ઝરતાં નીરે બ્હેણુ સંગે વહી ગયાં.
 નાગકુળા સ્ફુરન્તી એ સ્રોતધારા ઝરી જતી.
 પશુઓએ જોમ પ્રીછયું મતિવન્તે પ્રીછી મતિ;
 વનો માંહી હાક વાગી : 'કેા વનસ્વામી આવિયો :
 પશુઓનો, પ્રાણીઓનો, ત્યાગી વૈરાગી જોગીનો;
 વૃક્ષોનો, વેલી-વેલાનો, સ્રોતનો, સ્રોતસેરનો.'
 ઘટાઓએ નમ્યું હીધું, વૃક્ષરાજે વધાવિયો;
 'આવિયો વાવજૂંધ્યો કેા.' એ વાતો ગૈહિમાદ્રિમાં.
 ભમતો અગ્નિચારીમાં, રમતો અધર્મચોકમાં,

દમતો દીન નિર્દોષી, ગમતો જે ન કોઈને,
 અમીકરો ગણાયો ત્યાં અગ્નિમુખો કિરાત એ.
 હિમાદ્રિના અવધૂતોએ એહ વીરકથા સુણી;
 ‘સન્તોનો રક્ષણહારો હજો અમ્મર.’ એ વધા.
 પ્રકુલ્લી વેલડ જેવી આવી એવે કિરાતિની;
 મ્હોરેલા આંખલા જેવા મળી જૈને કિરાતને.
 હિમાદ્રિની તળેટીમાં વીરત્વ પાય પાડતાં.
 હરિ ને સંઘ કલ્લોલે કિરાત ને કિરાતિની.
 કૂરતા પલટ’ઈ ગૈ’તી પ્રોઠ પુણ્યપ્રકોપમાં.
 કિરીટે પલ્લવ-પુષ્પો પુષ્પ પલ્લવ કુંડળે;
 ઉઘાડી આંખડી પેજે તેજ-તેજ અહુ-દિશે.
 કૂદીને સોતની સેરો આઠ્યાં એ હરિસંઘમાં.
 આનન્દતાં ધર્મોનન્દે, આત્મ-પુષ્પે પ્રકુલ્લતાં,
 સન્તોને વન્દના કીધી હરિને પાય વન્દતાં.
 હરિ હસ્થા, પાર્થ પ્રણમ્યો, રુદ્રમિલ્લી દીધ કૂલડાં;
 ભદ્રાએ વામણાં લીધાં, સન્તો ‘ખૂબ કીધી.’ વધાં.
 ‘શુકા-શુકા ઢોલ બોલ્યા, અનલે પડો વગાડિયો;
 હિમાદ્રિની સીમમાં કો ન પીઠે હરિસંઘને.’
 પાર્થ હ્રદે : ‘શંખ પૂર્યો ગાજન્તો જાય ગિરિગિરિ;
 ન પીઠે હિંમક પ્રાણી હરિના અંધને હવે.’
 અમત્કારે નમસ્કાર કરે દુર્જન-સજ્જનો;
 ન જીએ અન્તરાયે કો સર્વે થાય મુખાવહ.

અધ્યાઓ છત્ર ધારે, ને ઝરણાં ચરણે વહે;
 ગિરિ ન્હાળે ગૃહ ભાવે, ઝૂકી ઝૂલે મહાવનો.
 પૂછ્યો, ત્હાં હરિને એકે, પ્રશ્ન કો જ્ઞાનનો પરમ્:
 'હરિના મંથમાં રૂડેને કિરાત ને કિરાતિની
 કરે છે જેહ આ કર્મો, એહ શુ ધર્મકર્મ છે?
 ધર્મ-અધર્મનો એહ, એહ કર્મ-અકર્મનો,
 જ્ઞાનના મર્મનો મર્મ ઉઠેલો ઠાયડો, હરિ!
 સન્તોની કીધ સંરક્ષા, નથી કીધું જ પાપ કૈ,'
 આત્મામાં ગળતો-ઝળતો ઠાપે વધો કિરાત એ.
 'અમ બેઠા ત્હમને મારે વાઘ કે કોઈ શાઘણ;
 અમારે મરવા વારો.' ગઈ જીઠી કિરાતિની.
 વીર વીરાગના ગાજ્યાં ધર્મીના ધર્મગાજથી
 'કુરુક્ષેત્ર છત્યો પાર્થ ઘણી અક્ષોહિણી હણી;
 ઉદ્ધવે પૂછ્યો પ્રશ્ન: 'ધર્મ કીધો અધર્મ વા?
 ક્ષત્રિયનો નિત્યધર્મ? શા અર્થે ક્ષત્રિયો જગે?'
 પ્રશ્ન પરંપરાની ત્હાં હરિને ઝડીઓ પડી;
 આ દિશે હરિ ન્હાળે તો એ દિશે દુગુણું તમમ્,
 કારમા આયુધ્ય-પ્રશ્નો-આવે સીને સદાય તે;
 પુણ્યાળ પ્રજાને પાથે જાંધી છે એની કૃંચીઓ.
 આલોકીને વિલોકીને ધીર વેણ હરિ કહે:
 'મુણે! સન્તો! મુણે! માધુ! સાધુને સૌ મુગમ્ય છે,
 આ જાવના બેઠાબેઠો એને બેઠો નથી રજે

નારી બાળક મન્તોની સરક્ષા સાધુધર્મ છે;
 નિર્દોષનું આક્રમણ અધર્મીનો અધર્મ એ;
 ધર્મ છે હિંસાની હિંસા અહિંસા સ્થાપવા જગે,
 અહિંસા છે પરમોધર્મ, રક્ષાધર્મ ન ન્યૂન છે;
 વિશાળી વૈષ્ણવતાના ઠે વારે એહ વૈષ્ણવો.

અકર્મ એ કર્મ ન હોય કોઈનું,
 અધર્મ એ ધર્મ નથી થતો કદી;
 ન કોઈ હિંસા હિતવાહિની કદી,
 હિંસાની હિંસા વીરધર્મ ધર્મીનો;
 ત્રિકાળના મન્ત્ર દીધા હરિવરે.

અધ્યાય ૪૯મો - હિમાલય-દર્શન

વિશાળ પૃથ્વી-પરિક્રમણે જતો
 રહ્યો હરિસથ વઠો હિમાલયે;
 મૂકી તળેટીતટનાં ઝરા-ધગ
 આનન્દ-પાયે ગિરિધાટને રહ્યો,
 રહ્યો-રહ્યો તેમ વિશાળ પેખતો.

પ્રભુદો કેરી પ્રજાને જગત જ્યોતી જગાડીને
 સિધાવ્યો હરિનો મંથ બદ્રીકેદાર-માર્ગમાં.
 આનન્દતો રહ્યો ઘાટે, મૂક્યાં તળેટીના વનો.
 વિખેરી વૃક્ષરાજેમાં સૂર્યની કિરણાવળો;

રમાત્મા ગરીબો વેરી ઔપધિઓ રથળે સ્થળે,
 સૂર્ય ને ચન્દ્રનું ગેળી પૃથ્વીધામ હિમાલય
 વમન્તે મહોરથી મહોરે વર્ષાકાળે વનશ્રીથી;
 ઝનંભરા ઋતુઓનું હિમાદ્રિ ઋતુમન્દિર.
 ગહનતાનો પ્રાસાદ, મેઘ મમો જળે ભર્યો;
 પરબ્રહ્મ મમો ગૂઢ હિમાદ્રિ હેમકૂટ છે,
 વીણીવીણી પૃથ્વીમાંથી હરિમા મંધરે-ભરે,
 મહાઉધાન શો એવો મહાગિરિ મહીતલે.
 હરિમાનું હિમાદ્રિ છે પ્રોત્ત પૃથ્વી-પ્રદર્શન
 સ્વર્ગથી રમવા આવી, નન્દનના રૂપાન્તરે,
 દેવોએ પૃથ્વીને પાટે સ્વર્ગ શુ પાથર્યું જીનું.
 'પાર્થ! પેખ પદ્મે ત્હારા કારમા કુરુક્ષેત્રને;
 વિન્નરે યમુનાપાર. યમના યમક્ષેત્ર શુ '
 અન્ધારશામળી ઘોર ધારે એક ઊભી ઊભી
 સર્વભદ્રા સુભદ્રાએ દાખવ્યું ઘોર દર્શન.
 'પદ્મે શ્રી હરિએ પોતે ગંભીરી ગાંધને ગીતા
 ત્હને મંજીવના મન્ત્ર પ્રેર્યો પ્રવૃત્તિ-ધર્મમાં.
 પદ્મે હતી બાણશય્યા વીર વીરત્વ ગ્રામતી;
 ત્હાંથી બાણ્યુ-મુખે ત્હને-ગાન્તિપર્વ પિતામહે,
 ને પદ્મે હરિએ કૌંઘું મિથ્યા બ્રહ્માન્ત્ર દ્રોણનું;
 પદ્મે કિરીટ સ્વહસ્તે ધરાવ્યો ધર્મરાજને.
 આજે યે આંખડી રહામે ઊભું છે મૂર્તિમન્ત સો.'

હિમાદ્રિના શૃંગ જેવો શૃંગે એક જિણી નભે
 પાથં જોયુ આત્મ-આંખે, કીધું નમન જોઇને;
 ખોલ્યો એક મહાખોલ : 'ભદ્રા ! એ હરિનો જય.'
 એવે એહ વનમાર્ગ મ્હેકમ્હેક થઈ રહ્યો;
 હુતી મહાસુગન્ધો એ હરિની ? કે હિમાદ્રિની ?
 કરતૂરી વેરતું ચાલ્યું કરતૂરી-મૃગનું ધણ.
 'હરિ ! આવડાં મૃગલાં ભરે પૃથ્વી સુગન્ધથી;
 માનવી આવડો મોટો મહીનો મહિમા ન કાં ?'
 હરિને મહારાણીએ પૂછ્યો પ્રશ્ન સનાતન.
 'માનવી માનવલોકે હલો ! નથી હિમાલય;
 સુગન્ધી બ્રહ્મપુષ્પો છે હિમાદ્રિના મહર્ષિઓ.
 બ્રહ્મપુર સુધી ફેરે ફેરો બ્રહ્મ સુગન્ધની.'
 હરિ એ ઉત્તર ખોલે રુદ્ધિભણી રાણી રીઝવ્યાં.
 માર્ગેમાર્ગે વૃક્ષરાજે હરિને અમરો કરે;
 ધટાઓ ગોરમ્ભતી'તી ગાઢ છે મૂંચળાં વળે;
 પૃથ્વીના જોગંદરની પાટી જાણે જટાધટા.
 બાળ્યો માર્ગે જળધોધ ગિરિની ઉરસેર શો;
 મર્જતો મર્જને ઘોર, ધરા જાણે પુકારતી.
 ઢાળ્યો ધણવ ત્હાં મંથે જાપોરા એક ગાળવા;
 સંધ વનમાં વેરાયો, જળધોધે હરિ ગયા.
 આબથી ઊતર્યા જેવા ઢળ્યા જો જળને તટે;
 પૃથ્વીનો ગિરિ દેયાનો જાણે પોતર માંજળે.

વધો ને વન આનન્દે પુષ્પ ને પુષ્પની કળી
 દીઠા કે બાળબાળાને ત્હા જળખેલ ખેલતા
 જળમા વનબાળા એ નાખતી પુષ્પ પાખડી,
 નાખતોતો વનબાળ જળમા વૃક્ષવળખી
 કાળખોમા જતા તાણી જળના ધોધપૂર એ
 હમે અને હવ નીર્ખી જાળુડા મુઘ્ધ બાવથી,
 હરિ હેર ને આનન્દે ન્હાળી એ બાલબાલિકા
 ઊઠ્યા, એક શિક્ષા આણી સોહન્ટી સપ્તધાતુની,
 પાણીના પૂરમા જૈને સ્થાપી એ ધોધ બહેણમા
 મિથ્યા એ ધોધના બહેણ, ને મિથ્યા પૂરતોમ એ,
 લેશે ન એ ગિવા ડાવી, હતી હિમાદ્રિની શિવા
 દીકુ એ બાળમાળાએ ધોધ દાયો, શિવા છતી,
 'તણાયે છે તરણાઓ કાગના જળધોધમા,
 સર્વરથો સ્થિર ઊભે છે પ્રથ્વીના સ્થિતમુગ્ધ શા
 ના ફૂળે, ના તણાયે વા, ગિરિ માગર છોળમા '
 મર્ત્વ-અમર્ત્વની વાતો બાળી એમ હરિવરે,
 ને વનમાળ-બાળાએ ઝીંચુ ઝિવાય એતુ
 પ્રછયો પછી હરિએ માર્ગ યોગેશની મદૂલીનો
 બાળ કહે, 'દાખલુ ચાલો,' ગાલિકા કહે 'કને જ છે,'
 બોલે મિઠ્ઠા બોલ જાણે મોલે પાચો મૃદગના
 ઉઘાડી પડ્યા વનના ત્રણે વનાન્તરે ગયા,
 યયા વનમા બાળબાળા કુરિના માર્ગદર્શકો

ગુફા યોગેશનુ ધામ, ને વનો વનખાલનાં.
 પ્હણે એ મજબાખાઓ નિહાળે ધ્રુવની દિશે;
 દેખાતું દેખતી નહોતી, ન-દેખાતું જ શોધતી.
 દહાડે ગણતી તારા હરિની એહ તારલી;
 અણુમાં દૂંદતી પ્રક્ષ, અધુવે ધ્રુવ દૂંદતી
 મહોટાઓયે તરવતા છે ગાળકા બાળખેલના.
 વનમાંથી વળ્યો મધ હરિ વળ્યા, મદૂલીથી;
 ગૂલતા વૃક્ષજુડોમા મવેળા સૂર્ય આથમ્યો.
 પ્રક્ષર ઉદ્ભવજીએ સાંજે માયકથા કરી.
 તારાછાંયે રાત્રિ ગાળી મુણીને રાજ ધોધના;
 પડાવ ઊપડ્યો પ્રાતે, ગિરિમાં ધૂમવા ગયો.
 આંચુ ત્હાં મહાવૃક્ષાનું વન કેા દેવદારનુ;
 આખના ધંખના જેવા વૃક્ષરાજે નજે જતા.
 પંખવા, જેવડાં પાન હરિને પંખવો કરે.
 મહોરેલા હરિના મહોરે, વિશ્વના વૃક્ષરાજ શા,
 ગિરિની ધારને અગ્રે ઊભા'તા પાર્ય-ઉદ્ભવ.
 'લલાટ સમ દાળેલો, બારતના લલાટ શો,
 પાર્ય! જે મપ્નરેખાજો દેશ આ મપ્નમિન્ધુનો.
 ઠોરી હિમાદ્રિ-યોગીન્દ્રે ઠારેલી પૃથ્વીઠોરમાં,
 ભવ્ય છે ભાગ્યરેખાજો આર્યાવર્તની એડ મો.
 મન્ત્રદ્રષ્ટા મહર્ષિએ કૃત્યાયાં વેદમન્ત્ર ત્હાં;
 ઝીંતે છે કાળનો બાર કાળભૈરવના સમો.

અને એની પેલી પાર, ભારતના પ્રહરન્દ્ર શો,
 સોડે સરસ્વતી દેશ; ઊગલું શુ નહિમાદ્રિનુ !
 એક દી એક ખીભોમાં શારદાપીઠ ખીલશે;
 પ્રહરના પ્રહારારીઓ આવશે નવખંડના.
 ત્હારે યશે પ્રહવાડી ભંબ્ય શારદદેશ એ;
 નેશે જીવશે તે; મ્હોશે મ્હોટેરા જોઈજોઈને.
 અને ખેલુ ન્હાળ શૃંગ ધ્રુવના તારલા નીચે;
 મોનલા શિખરે એક હિમનુ શિવલિંગ છે.
 સરિતા અભિપેકે ત્હાં સ્વયંભૂ હિમશિવને.
 દિશાદિશાનાસ્વામી ત્હાં અમરોના અમરેશ છે.
 અક્ષ વિમાનમાં બેમી ગ્રીધ્ર સંચરતા જાધે;
 મસ્તકવામી પરપ્રહ, કેન્દ્રસ્થ અંગઅગના.
 ને પેલી ઘાટમાંગીજે ન્હાળવા સમ ન્હાળ ત્હાં;
 ગયો'તો તું, નિહાળ્યુ છે મોનલ માનમરોવર
 સોહે ત્હાં મોનલ પક્ષો નિર્મળા રૂપલા જળે;
 રનાન કાજે અપ્સરાઓ નિત્ય ને નિત્ય આવતી '
 'ને ત્હેની પાસ કૈલાસ, હાસ શો ભાગમાન છે;
 સ્વયંભૂ શિવનુ ધામ, શ્રાન્તનો વિશ્રાન્ત એ '
 પાર્યને ગિરિવેત્તાને વિશ્વદ્રષ્ટા વધા હરિ.
 'દાખ્યુ વિવિધ સાધુને દાખવો દારિકા હવે.'
 બોલિયાં મીઠડા બોલે રુક્મિણી રુકમરગીલાં.

‘દારિકા પશ્ચિમ-ઘાટે, આપણે પૂર્વ-છોગલે;
 વચમાં પાણી પૃથ્વી પ્રારબ્ધી પુણ્યવર્ણિલી.’
 દારામતી દિશે દષ્ટિ કરી શ્રી હરિએ કહ્યું.
 ‘જોલે ગૌરી-શિખરેથી ગોરાદો દૈવી દારિકા.
 દૂરદૂર દિશાન્તોમાં પૃથ્વી સાગરસંગમે,
 રહોયલુ ને દોહાલુ છે દારિકા કેરુ દર્શન.
 સાધુઓમાં સાધુસ્વામી નરોમાંયે નરોત્તમ,
 પ્રહસને પ્રીછશે તેહ પ્રીછશે દિવ્ય દારિકા.’

માતા યશોદા લીધ જ્યાં ઉછંગમાં,
 પ્રહ્લાદ દાખ્યુ મુળને ઉઘાડીને;
 એવી ઉઘાડી ગહરી મુખાવળ
 હિમાદ્રિ દાખે ગૂઢ રૂપ પ્રહ્લાદ;
 મહર્ષિઓના ઋષિધામના સભા.

અધ્યાયુ ૫૮મો. ગંગાને ઘાટેઘાટે

યાત્રિક યે જીવનયજ્ઞ આદરે,
 ઋષિવરો શો ઋક્મન્ત્ર ઉચ્ચરે;
 ગાંધર્વ શો સામકગાન ગાય, ને
 આરણ્યકો ઊજવતો અરણ્યમાં;
 જો સંધને શોધતી સંહિતા ગીતા.

ગયો એમ હરિમંથ પૃથ્વીને પુણ્યદેશ, ને
 ઋષિવરોની ભૂમિમાં ઋષિના યજ્ઞ આદ્યો.

ગંગોત્રીનાં પાણી પીને ગંગાનાં મૂળ શોધવા,
જતો હતો જિર્વગામી ગંગાના ઘાટઘાટમાં.
કોક ઋત્વિજ ઉચ્ચારે ઋચાઓ ઋગ્વેદની;
કોક ગાય યજુમન્ત્રો સામનાં ગાય ગાન કો.
માસે માસે, ઋમાસે, વા પૂર્ણિમા પૂર્ણ ચન્દ્રમાં,
મધ્યાહ્ને, મધરાતે વા, ગિરીન્દ્રે, વા શુક્લ મહર્ગે,
યાત્રિકોના થતા યજ્ઞો; આચાર્ય શ્રી હરિ હતા.
બ્રહ્મગામી બ્રહ્મયજ્ઞ પૂર્ણબ્રહ્મ કરાવતા.
ઘાટને અજવાળતા, ઓષધિ પરિશુદ્ધતા;
વાવતા'તા વનો વૃક્ષો, સુગન્ધે ભરતા શુક્લ.
થતો ગિરિ મહિમાળો મહાનુભાવ યાત્રિકે.
જગને ગિરદાવવા, મહાવિશ્વ વધાવવા,
આનન્દાવવા દેવોને, પૂજવાને ગિરિવર,
મન્ત્રશુદ્ધિ અર્થે નિત્યે નવા મન્ત્રો હરિ રથે.
ગૌરવે ગંભીરતાએ ગિરિના ઘાટ રંગતો
બ્રહ્માનંદી હરિસંઘ જૃતો'તો બ્રહ્મમાર્ગમાં.
સંચરતો આતુર્ભાસ કરવાને હિમાલયે.
'તીર્થોદકો પાવનાં છે, સંઘ્રહો તીર્થતીર્થનાં;
દારિકાને સ્થાપવી છે, તીર્થશ્રેષ્ઠ યુગેયુગે.
મહામુક્તિપુરીઓની મુક્તિપુરી થશે જગે;
થશે ધર્મનગરીઓમાં વારાણસી તણી મળી.
પૃથ્વીના સ્તંભ છે તીર્થો, સ્તંભ માનવવંશના;

ધર્મના સ્તંભ, તીર્થો છે, તીર્થો છે સ્તંભ પ્રહના '
 હરિનો એહ ઉદ્દમોધ તીર્થેતીર્થે સ્મરી-સ્મરી
 સંભરે હરિનો સઘ આદેશે તીર્થેતીર્થના
 પૃથ્વીને પાવનકર્તા પ્રહામૂર્તિ હરિવર,
 પ્રહા-સજીવની છાટે દેવોમાં દૈવતો પૂરે.
 'અન્તર્ધાન યતા પૂર્વે કરુ તીર્થો સજીવન '
 એહ છેડેલો મહાભાવ હતો મહાનુભાવનો,
 યજો કરે, તીર્થો પૂજે, પૂજાવે દેવદેવને;
 દેવવામી પરપ્રહ જગત્તમા પ્રગટાવતા
 માર્ગ આગ્યુ મહાવૃક્ષ ન્હાનેરા વન જેવડુ;
 ગાખાઓ બ્યોમમા જાય, પત્રપટલવ પૃથ્વીમા
 થતો'તો આલપૃથ્વીનો ત્યહા સંતત-સંગમ
 વન શા વૃક્ષનજની ઘેરગંભીર છાયમા,
 મંથના ત્હાં ઢળ્યા ઢાળા મધ્યાહ્ને મધ્યસૂર્યમા
 ને આરોગ્યા ફળો વીણી પીધુ અખૂડીનુ જળ,
 આફઢ્યા પટલવપાનો, ઉતાર્યો ગિરિયાકને
 પ્રહાવેતા ઉદ્ધવે ત્હાં સાજે માયકથા કીધી.
 કથા-અન્તે હાક પાડી : 'જિગતે કાલ લાનુચો
 પ્રભા પડ્યે પ્રાતઃકાળે જીવનયજ્ઞ થયો અર્હી'
 સન્ધ્યાની સન્ધિકામા ગો માધુમાધ્વી વને ગયાં;
 વીણી-વીણી વનમાથી લાવિયા યજ્ઞ-ઈન્ધનો.
 પ્રહાગાળા આજ્ય લાવી કનેના નેહમા જઈ.

રાત્રિ કીર્તનમાં વીતી, પ્રાતઃકાળ પડ્યો પછી,
 પ્રભાનાં કિરણો વર્ષ્યા હિમાદ્રિકિરણો સમાં;
 અને ટોળે મળ્યો સંઘ છાયમાં વૃક્ષરાજની.
 કાળ કેરા પ્રાતઃકાળે, સૃજનવેળ સૃષ્ટિના,
 હરિએ પ્રગટાવેલો જીવનચક્ષુ એ હતો :
 વિશ્વકારણ, વિશ્વન્યાપી, પરિચિત ચરાચરે.
 ઉદ્ભવે ઇન્ધનો પૂર્યા, ને પાયે નામ્યુ આજ્યને;
 પ્રહ્લગાળા પ્રહ્લગીતો, શ્રી હરિ ઋક્ષયા ભણે.
 ગયો વને મહાઘોષ મહાવનં જગાડતો,
 જડ સૌ ચૈતન્ય પામ્યુ પામ્યુ ચૈતન્ય ચૈતના.
 રાણીઅર્ધઅક્ષગાળા, ખેનીખેલી, 'ભયો' 'ભયો'.
 તે તિથિએ પર્વ પામ્યુ વિશ્વે ચૈતન્યદાનનુ.
 સૂર્ય જીજ્યે સંઘ આત્યો પ્રણમી વૃક્ષરાજને
 વાયુ શો વહતો સંઘ ગયો ઊંઘ ગિરિવને.
 વડવાઈની શેઠા શી શેઠા બહે વૃક્ષ-દ્વધની,
 જીઠે માખણકણ જેવા હવામાં દ્વધના કણો.
 સંઘ ત્હાં ધાર-અગ્રેથી ન્હાળે હિમાદ્રિ ને જગત્
 'સોમચક્ષુ થયે શુદ્ધ સોમસોહંત રાત્રિએ,
 સોમવલ્લી વીણી લાવો.' પાડી હાકલ ઉદ્ભવે.
 આભમાં સાંભળી સોમે, સાંભળી ગિરિભેગીએ;
 સોમની સોમવલ્લીના ઠોળ્યા છોડ સ્થળે-સ્થળે.
 પ્રહ્લ પ્રહ્લણો હજ્યા હજ્યા જંગલભેગીઓ;

વનપતિ વને હર્ષી, હૃષ્યા સંઘ અને હરિ
 હર્ષી રહી સખીલાવે ગિરિની જડીબુટ્ટીઓ
 અને પછી ચારે પોંછે ચન્દ્ર ચીતરતો જગત
 કનેની ખીણમાં જેને સંઘના સાધુસાધ્વીઓ
 આહુત્યા ઊર્ધ્વલાવેથી ભારા ત્હા સોમવલ્લીના
 અને એ મધ્યરાત્રિનો ચન્દ્ર ગિરિશિરે હતો,
 ધાર અથ્રે ધરાશૃંગે રાત્રિ ઉભળતો હતો,
 આદ્યો હરિએ શુદ્ધ સોમના સોમચરને.
 સોમવલ્લી ઘોળીઘોળી મોમનો રમ સારંગ્યો;
 ધૂટીધૂટી ધૂટ પાયા ગિરિની જડીબુટ્ટીના.
 'સોમવલ્લી પ્રહ્લવલ્લી, સન્તો! સોમ નથી સુરા,
 સ્વર્ગમાં અમૃત પ્રાશે, પ્રાશે સોમ મહીતલે'
 નિધોયો સોમનિધોર હરિએ ધારને શિરે
 ઉચ્ચયો યજુના મન્ત્રો ચન્દ્રમા ચમકી ઊઠ્યો
 પ્રહ્લમય ધર્મ રાત્રિ, હરિમય ધયુ જગત
 પ્રહ્લની પ્રહ્લવલ્લીનું તીર્થ થૈ અથ્ર ધાર એ
 રાત્રિ ગાળી પ્રહ્લાનન્દે ગળાવીને હિમાલયો,
 ગંગાસ્નાન કરી સંઘ પ્રભાતે પન્થમા પડ્યો
 પછી એકદા ગિરિમાહુતી અમાસ માસની,
 હતો ક્ષિતિજની પાર અન્ધ અન્ધાર રાત્રિનો.
 ત્હાદે ઘેરા શુક્રાદાદે સઘે ઉતારી ઝોળીઓ
 નાખીશુ ગિરિની ચિન્તા ગિરિની એ શુક્ર મહીં!

ને પછી પ્રહરે જીજે, સૂર્ય સુવર્ણનો હતો,
 સુવર્ણો વર્ષતો વિશ્વે સુવર્ણો કિરણાવળે;
 એ વેળા મધ્યમધ્યાહ્ને, આલની છાંયડી સમો,
 આંચે એક મહાઓળો હિમાદ્રિને ડુગાડતો.
 ધરાના આચ્છાદન શો એ આચ્છાદી રહ્યો ધરા;
 દાનવી દુનિયા શું પાંખડી-પાંખડી પડી !
 શામળાં ગિરિ ને વ્યોમ, ધરિત્રી શામળી ઢળી.
 એ હતો અહલ્યોગ સૂર્યનો સૂર્યમંડળે.
 હરિ કહે: 'પધારો સૌ ગુફાની ચૂદતા મહી;
 સૂર્યમંડળ સોહન્તો માંડીશું સૂર્યચર ત્હાં.'
 ને મધ્યાહ્ને મધ્યકાળે પૃથ્વી પોલી'તી છાંયમાં,
 ત્હારે માંડ્યું સામગાન ગંભીર ગિરિગાજતું;
 પોકાર્યો શું પાંચજન્યે મહાપોકાર વિશ્વનો !
 એવો એક ઓમકાર ઉચ્ચાર્યો ભેદી નાદ શો;
 ગાળ રહી ગિરિહૈયે ધૂન ત્હાં 'બ્રહ્મ' 'બ્રહ્મ'ની.
 આદર્યો માનસી ચર ચરેશે ચરભોમમાં.
 માનસી ઇન્ધનો પૂર્યા પાયે, બ્રહ્મચર ઉદ્ભવે.
 આજેયે એ હિમાદ્રિની બ્રહ્મગુફા પ્રસિદ્ધ છે;
 પામે છે ગુહ્યનું ગુહ્ય યાત્રી ત્હાં જોઈ જાય તે.
 ભેરી નાદ ભરે બ્રહ્મ સન્ધ્યાં ગોપ્ય-અગોપ્યમાં.
 છૂટ્યો એ અહલ્યોગ સૂર્યનો સંઘસન્તનો;
 રનાનસન્ધ્યા પરવારી ઉદ્ભવે ત્હાં કથા કરી.

પૃથ્વીમા તેજઞ્ચન્ધાર આવે છે-કેમ બાય છે.
 સ્હાંજે ગયાં ગુફામાં સૌ ગૂઢ એ રાત્રિ ગાળવા.
 હરિએ પ્રહ્લપ્રભાજ્યોત નાંખી અન્ધાર ગાઢમા.
 ગિરિશૃંગે ગર્ધ જ્યોત ભેદી એ ભેદની ભૂમિ.
 મધ્યરાત્રે વનમાંથી યોગીન્દ્રો ચાર આવિયા;
 ચારે વેદ ભોગીવેશે આબ્યા શું હરિદર્શને.
 પ્રાજ્ઞવળ પ્રહ્લપ્રભા પેળી ગુફાના અન્ધકારમા;
 આશ્ચર્યવાસી આશ્ચર્યે ભોગીઓ હરિને નમ્યા.
 હૈયામાં હરિએ લીધા યોગીન્દ્રો ગિરિ ગૌરવી.
 યોગીન્દ્રોમાંય યોગીન્દ્ર, યોગેશ્વર યોગભોમમાં,
 યોગના પ્રભવસ્થાન, હિમાદ્રિમાં હતા હરિ.
 કેં દિને એ ગુફાદારે રહ્યા; સતસંગ સારબોયે;
 ગિરિ ઘોળ્યો, આભ દૂંઢ્યાં, દૂંઢ્યું પ્રહ્લાંડ પ્રહ્લનું;
 ગુફામાં પ્રહ્લને ખોળ્યા, ખોળ્યું હિમાદ્રિમાં જગત.
 નમીને નમણા નેહે પછી વિદાય વીનવી;
 યોગીન્દ્રોએ યોગદષ્ટે હરિને ગિરિમાં દીઠા :
 પ્રેમના સાગર જેવા, પૂર્ણપ્રહ્લ, પરાતપર.
 આબ્યો પછી એક ઘાટ ગંભીરો બ્યોમઘાટ શો;
 મોક્ષદાયિની ગંગા ત્પ્હાં ગિરિથી જીતરે જગે.
 એ ઘાટે જૈ હરિસંધે ગુફાબ્યો જૈ પડાવને;
 ભોગીઓની જમાતોમાં પ્રહ્લના પ્રહ્લચારીમાં.
 અને હર તણા ભાવે હિમાદ્રિયત્ર આદર્યો.

સ્થાપિયા પંચરાત્રિના પંચકુડા નદોતટે.
હરિનો હિમાદ્રિયત્ર આજેયે એ સ્મરે સહુ.
ત્હાં પ્રભાતે ગંગઘાટે તારાસ્નાને હરિ જતા;
મવીનવી નિત્યનિત્યે ઋચાઓ રચી લાવતા;
ને હોમતા સાયંકાળે એ ઋચામન્ત્રથી હવિ.
એનો થયો હરિવેદ વેદોમાં વેદસત્તમ;
મજનો દારિકાનો એ વેદ છે પ્રેમભક્તિનો.
હેલન્ટી હેલિના જેવી ત્હાં વર્ષાની પડી ઝડી;
ઈન્દ્રાધાર ધારાઓએ ઠાર્યાં એ યજ્ઞકુંડને.
હિમાદ્રિપૂર ગંગામાં ઢોળાયાં મેઘપૂરમાં.
આજેયે એ હરિદ્વાર હિમાદ્રિદ્વાર છે હૃદય.
ત્હાંથી આવે સંઘ આવ્યો, ગંગનાં પૂરને સ્ફુલ્લયો.
પછી આવ્યો પુલ્લ જોડ જોલાપુલ્લ સમો જૂલે;
ઢોરડાં, ગંગળાહુ શાં, તરંગો સમ ડોલતા.
નીચે હીંચકડા ખાય મદૂલી કેા વિમાન શી;
મહુડી એમાં હરિસંઘ તયો ગંગતરંગને.
હાયણીના ભૂથ જેવી ગંગા ઘેલી વહે જતી.
'ગંગાના આવડા આરા ઉતર્યાનું વિમાન આ.
તો અનન્ત ને આઘા આરાઓ પૃથ્વી-આલના;
અન્તરિક્ષજો-પાર કયુ વિમાન ઉતારશે ?'
પ્રજાળા પૂછિયુ પાથે મુગ્ધાના મુગ્ધ બાવથી.
બ્રહ્મવેલી બ્રહ્મપૂર્ણ બ્રહ્મળાળા છત્રી બિઠી;

‘ભયો પ્રહ્લાડના નીરે નાવડું એક શ્રી હરિ’
 એમ આનન્દતો ગાતો ગુણ પ્રત્યક્ષ પેખતો
 ગયો હિમાદ્રિને હૈયે હરિનો સઘ હેલતો.

ગિરીન્દ્રનીરે સરિતા સરે ભરે,
 સહસ્ર સોતો ઝરતા સહસ્રધા;
 હિમાદ્રિ હૈ ગગ વહે વહે જતી
 અખૂટ, આનન્દક, ને ભયોભયો
 હિમાદ્રિ છે અક્ષયપાત્ર પૃથ્વીનુ

અધ્યાય ૫૧ મો - અલખનન્દા

આનન્દતો જોગીની કો જમાત શો,
 સસારી ગો લોગવતો વિભૂતિને,
 વસત શો પ્રાણ થઈ પ્રપુલ્લતો,
 વર્ષા સમો આત્મન વર્ષતો જગે,
 એ સઘ એવો અવધૂતિયો હતો

માપ લેતો અમાપનુ, તાગ લેતો અતાગનો,
 અમૂર્તને મૂર્તિ હતો, હરિસંઘ જતો હતો,
 જાડા જાડા હિમાદ્રિમા, ગદ્ગદદાર-માર્ગમાં.
 તીર્થની તીર્થપૂજાની વરધો ગણતો હતો,
 વાછતો બ્યોમના પુષ્પો, અતલે તલ શોધતો.
 અવધૂતોના દેશમા એ અવધૂતિયો હતો.

ગુણે વીણે ગુણાળા, ને આત્માની ઝોળીઓ ભરે;
 મરવ રગ્ગસ તમમ્ ભાવ હરિ દાખે પૃથક્-પૃથક્.
 રહડે ને ઊતરે ઘાટ ગિરિમાં ગંગઘાટમાં;
 વનોમાં પુરવાસીને થતા નવા અનુભવો.
 ઠોક ઘાટે ઠોકરાતા ઘાટેથી ખીણમાં પડે,
 વેણીઓ ઝાલી ઝાલીને, રહડે ને ધાય માર્ગમાં
 આભની પાયરી જેવી આવે ઠરકારેક ફેડીઓ;
 અઠાવો અઠતા થાકે, થાકી હાફે હસી પડે.
 ભય કે મરિતે નહાવા, ધાય કે મૃગ ઝાલવા;
 વાય કે વનમાં વેણુ, ગાય કે વનગીતને.
 વિધાત્રીના ઘોષ જેવો જગે ઘોષ ગભવતો.
 દેવદત્ત મહાગંજે પાર્થ પૂરે મહાધ્વનિ.
 જરાથી સંઘ હુલ્લામે સન્તોષી જોગીના સમે;
 અતિથિ એ ન ધર્પાયે તૃષ્ણાળા ભવલોગી શો.
 ઢગ દાખે, અદ્ય અર્પે, હિમાદ્રિ રમત્યુ રમે.
 'આનન્દો આત્મ-આનન્દે બ્રહ્મનાં નંદ નંદિની.'
 વૃક્ષડાળે યત્રયત્રે ગિરિ ઉદ્દ્યોધ એ લખે.
 એમ જતાંજતાં આબ્યુ પુરાણુ વન એક ત્હડા;
 અલખનન્દાને ઘાટે, ગંગનાં જળતીરમાં.
 ઉગ્ર અવધૂતના જેવું, જોગીના જોગ પારનુ,
 સંન્યાસના સંન્યામ શું, દીકું અફલુત દર્શનઃ
 પરમહંસ પૃથ્વીનો, પ્રાણ પ્રારબ્ધના સમે.

અદ્ય ને અતિ આછેરા પહેંયાતા પત્ર-પદ્મવો,
 વદકલનું ઉત્તરીય હતું વદકલધાગીને
 પ્રણમ્યો હરિને ગ્રેમે વદકલી એ હિમાદ્રિનોઃ
 'આવશે આ હિમાદ્રિમા પધારશે મનાવવા,
 આલની આલલી જેવા જીવુ ॥ એ મનોરથે '
 શીર્ષ પ્રણમીને જોત્યો વદકલી ઉરજોલકા
 'અરે! આ તો પરમહંસ, અદંડી દડીઆશ્રમે;
 પીડ્યા'તા દડીજોએ, ને અતિથિ અપમાનિયા
 અસત્કાર્યો અસન્માન્યા સત્કારસન્માનયોગ્યને;
 દીધુ'તુ રૂમિણીજીએ પીતામ્બર પહેરવા.
 આવોજી, આમન્ત્રણ છે, નથી આ સંઘ દડીનો
 વિસારો વરવી વાત દ્વારિકાની હિમાદ્રિમા;
 પધારો, પરમહંસ! આપ તો અવધૂત છો '
 પ્રીછિયા પટ્ટરાણીએ પ્રણમ્યા પૂજ્ય ભાવથી,
 વડના વૃક્ષને જાણી નમી કાચન વેલડી
 'વૃક્ષના કોટરે વાસ પૂર્યો પછી હિમાદ્રિમા;
 પહોં પેલુ ઘટાઘેર વૃક્ષ છે મહારી દ્વારિકાઃ
 પત્રપદ્મ વ કુડળો, વદકલ છે પીતામ્બર
 હિમાદ્રિએ પધાર્યા છો, પધારો મુજ કોટરે,
 ગિરિના આગન્તુક છો, અતિથિ થાવ માહરા,
 ચાખો મનની મહેમાની ગિરિની આછી-પાતળી '
 અલખનન્દાના પૂર સમા ભરપૂર જોલથી

ક્રીધો પછી મંઘે વાસ વિશાળા વૃક્ષચેરમા,
 થયાં અતિથિ આનન્દે હિમાદ્રિના અતિથિનાં
 ગયો એ કોટરવાસી વૃક્ષમા નિજ કોટરે;
 વાગનો પડદો ખોલ્યો ઉઘાળે 'પદ્મપુષ્પને
 ભર્યું ભર્યું હતું વૃક્ષ ભરેલા વનભાગ્ય શુ.
 આપ્યા કોટર ભંડાર, ઠાલવ્યા સંઘને પદે,
 વૃક્ષની વિટપો આપી દૂધની તુંગડી ભરી
 દડવત કરી મમર્યું તુંળીપાત્ર હરિપદે
 'આરોગો ને આરોગાવો, પીઓ ને પાવ, શ્રી હરિ!
 અમૃતો વનનાં પ્રાણો, અધરા ભાવ પૂરજો
 અંગે ઉતારશે થાક, ધરિત્રી મમ ધારશે '
 વત્કલ પાથરી પાથે વત્કલી એમ વીનવે.
 પાર્થ વૃક્ષ ગહડયો; પાડ્યા પત્રો પત્રાવળો સમા,
 હથેળીની અંજલિઓ હતા એ દ્રોણ સન્તના
 પ્રહ્લાપંચ કરી ભાવે ક્રીધો ભોજન ઉત્તમ
 પછી માડી અવધૂતે સ્વવાતાં અવધૂતિદ્વી
 'એક વેળા પ્રહ્લાવર્તે અકૃષ્ણ થઈ પ્રહ્લાની,
 વર્ણને આવગી લીધી, પડી સાત દુકાળીઓ
 મહોગ્ધા આંખલા જેવી કુટુમ્બવાડી માહરી.
 વેરાણી ને વિખેરાણી, તૂટેલી પુષ્પમાળ શી.
 પ્રકુલ્લેલા વીસ પુષ્પો, ભર્યાભાર્યા પરિભળે,
 વીસે દિશાઓમાં જંને દિશાઓમા ફૂળી ગયાં

એકાકી એક પખાળા વાયુ શો એક હુ રહ્યો.
 પૃથ્વી ઠેરાં તીર્થ કીધાં દાઝેલો આત્મ ઠારવા.
 દાઝેલાને ડામ દીધા, દારિકા યૈ દુહાગિણી.
 એકાકી એકલપન્થી પછી વિચરતો જગે
 એમ આબ્યો હિમાદ્રિમાં હૈયામાં હિમ નાખવા.
 જમું છુ ફળ ને ફૂલ, પહેરુ છું પત્રવદ્ધલો;
 વાસ-વિટપોને પડદે વસુ છુ વૃક્ષ કોટરે.
 અગોપ્યોમાં ગોપ્ય એક, ન ભેલું, કે જુવે જગત્ઃ
 એકલવાસી, આત્માનન્દી, પરબ્રહ્મ પરાયણ.
 વૃક્ષો દે છે ફળ-ફૂલો, અપેં છે વદ્ધલો વનો;
 ઉદાર વનનુ વિશ્વ માનુષી વિશ્વથી વડું,
 ઘેન શી અર્ધ મૂછોમાં બોલતો-બોલતો ઢલ્યો.
 અનિલથીય આછેરા ઉપરણાની આળથી
 હરિએ પખવો નાખ્યો મૂર્છિત વદ્ધલધારીને.
 ભદ્રાએ મુખમાં ઝાયાં બે ટીપાં વૃક્ષદ્ધના;
 પાદેં ઝીણી સેર સારી નેત્રે નિર્મળ નીરની.
 એમ કીધી વદ્ધલીની દેહશિક્ષા સજીવન;
 આત્માનન્દી આત્માનન્દે આનન્દો મૂર્છના વખ્યે.
 'વહે છે ગાતી આનન્દે આ અલખનન્દિની નદી;
 આનન્દાવે પરબ્રહ્મ, આનન્દે માનવી ન કાં?
 આત્મા એ જ જગત્ સાચું, આત્માનન્દ જ મોક્ષ છે;
 ભર્યું છે અખૂટ ભારું આત્મ-અક્ષયપાત્રમાં.'

પ્રીતીને ભેદના ભેદ 'સત્ય' 'સત્ય' વધા હરિ.
 'રમે' છે સત્યને-માર્ગે, ગહાસત્યોનું સત્ય એ;
 એ માર્ગે છે તીર્થદેવ પરબ્રહ્મ' પરાતપર,
 આનન્દાવે પરબ્રહ્મ, હિમાદ્રિ હિમધામને.
 એકલ વદકલધારીને આ અલખનન્દિની નદી.
 વસી કોટરને મહેલે વસજો બ્રહ્મ-આશ્રમે.
 પૃથ્વીમંડળ પૃથ્વીને સૂર્યને સૂર્યમંડળ;
 સૌસોને ઘેરી ઊભું છે સૌસોનું ન્હાનકડું જગત્
 આનન્દજો, આત્માનન્દી! આત્માનન્દે વસી સદા.
 અલખનંદા બાજે મન્ત્ર 'લક્ષ્યમાંથી અલક્ષ્યમાં.'
 બ્રહ્મનું તીર્થ અન્તિમ માર્ગ છે બ્રહ્મનો ત્યહીં.
 ઊછળ્યો વદકલી એહ, વૃક્ષને શિખરે ગયો;
 વૃક્ષને શૃંગ ઊભીને ઓહંકાર પુકારિયો.
 પૂર્વે એવો બ્રહ્મનાદ સુણ્યો કોએ, સુણ્યો ન વા.
 વૃક્ષના કોટરવાસી, પદ્મવ-વદકલધારીને,
 હિમાદ્રિનાય હૈયામાં અલખનન્દિનીતીરે,
 આનન્દતા સ્વયં એમ, ને આનન્દાવતા હરિ:

નિગૂઢની તીર હતી શુકાશુકા,
 પ્રભા સમું પાણી-પ્રભા ઉછાળતું;
 ત્હાં લક્ષ્યને ભેદી જતા અલક્ષ્યમાં
 અલક્ષ્યની નન્દિનીતીર અવધૂતો;
 અલક્ષ્ય ને લક્ષ્યની એ ભૂમિ હતી.

અધ્યાય ૫૨ મો . સંગમતીર્થે

સંસારનો, ભેગ જવલંત જ્યોતનો,
 સોહાગિયો મંગમ ત્યહાં થતો હતો;
 મન્દાકિની નન્દિનીનીરના સમો.
 તપોવનોનાં તપથી પ્રકાશતી
 તપસ્વિની એહ હતી તપોભૂમિ.

એવો ભેગી-જતિ જેવો, મંઘ એ સાધુ-સાધ્વીને,
 ભાવતે ભવ ધૂમન્તો, વળ્યો જાદ્રીશમન્દિરે.
 ગયો-ગયો ગિરિ વૌધી, ગિરિના ઉરમા ગયો.
 ગિરિની ગંભીરતામાં પાચનાં પદ્મ થાકતાં;
 ભવ્યતા ઝીલી ને ઝીલે નેત્રાદયો સુહાગિયાં.
 મંઘનાં સાધુ-સાધ્વીને વારે પવેં તિથિતિથિ,
 જાણુન્દા મૂળતરવોના ફૂલેતા ઉદ્ભવજી યતિઃ
 ‘મૂળનાં મૂળતરવોને હિમાદ્રિ માંહીં શોધજો.’
 આભલીની છાંય ઝીલે, પાછળ પાય આલવા;
 હિમના ગાંગુડા વીણી શર્કરા સમ પીરમે;
 વાંસનું ઝુંક વીણીને, વૌધીને વાંસળી કરી,
 મૂરી મહીં મહાપ્રાણુ, વાંસળી વાય ખ્રહ્મની;
 વૃક્ષનાં ગણુતાં પત્રો, તરંગો નદીના ગણુ;
 અન્નાને ફૂલે સંદેશા, શહે વહેતા સમીરણો;
 પન્થ ભૂલે, પાય થાકે, જોગંગે આંખ પવંતો;
 આભની પારનું શોધે સૂર્ય ને શશીને પૂછી;

પરબ્રહ્મ શું કરે વાતો ગેળનાં ગહનો વિશે :
 એવી આનન્દ-વાર્તાઓ આદરે સંઘ માર્ગમાં.
 ગેળીઓનો હતો સંઘ, જતો'તો ગિરિગેળમાં;
 નેત્રો નીતરતાં નેહ, આત્મા આનન્દતો સદા.
 એમ કરતાં-કરતાં, વનોના ભેદ શોધતા,
 આવ્યા એક ઘેરા ઘાટે ગંભીરી ઘાટીમાં ધર્મ.
 ગેળી અલ્પજનન્દાને માયા મન્દાકિની મળે,
 એ હતું સંગમતીર્થ ગિરિના તીર્થવાસીનું;
 ત્હાં ભૂમિના શરપંજે પડ્યો પડાવ સંઘનો.
 ગાલકો-ગાલિકાઓ ત્હાં આંખુડો-જંખુડો રમે.
 ગાલિકા છતતી ત્હારે વનેશ વરી લે વર;
 ગાલક છતતો ત્હારે વનશ્રી વરી લે વધ.
 જેલે સ્વયંવરના જેલ તપસ્વીના તપોવને.
 પાર્થ રુદ્રમિલ્લી-ભદ્રાને દાખ્યો પુરુષાર્થજેલ એ;
 'સોમોનાં ભાગ્ય સોસૌયે પુણ્યનાં પાણીમાં ધુએ.'
 હરિએ માંસજ્યો મન્ત્ર સુધાર્યો એક શબ્દથી:
 'આમ પુરુષાર્થના જેલો જેલો પ્રારબ્ધ-પાણીમાં.'
 તે રાત્રે ચન્દ્ર ઢંકાયો, મેઘના થર ગાજિયા;
 હિમ-વર્ષા શિખરોમાં વર્ષા વર્ષા-ઝડી સમી.
 ભીડે ત્હાં પર્વતો રૂની, ચન્દની પર્વતો ઝડે;
 કે પર્વતો રાજહંસોનાં? એવી હિમઝડી પડે.
 ને કૃદ્ધારેક ગિરિઓમાં કરાના કાંકરા ખરે.

ઈન્દ્ર-ધનુષ્ય ઠેરાણાં આભઆંગણુ-તોરણે.
 સંધને સાળદી દીધી પર્ણકુટિ વઠી કરી;
 પોદયા પર્ણકુટિ જહાર શ્રી હરિ જઇ હિમમાં.
 અન્દ્રે ઢાળ્યો અન્દ્રિકાનો ઉપરણો હરિમુખે.
 તારિકા મુખ ભાળે તો મોહાન્ધ યાય તારિકા;
 યથા ઠેા ફૂધલી રાતે યાય અન્ધારિયુ જગત.
 એવું જ્યોત્સ્ના-ઉત્તરીય માયા બ્રહ્મમુખે ધરે.
 પ્રભાતે શિખરમાળા એ રજતપર્ણિલી યઈ;
 સૂર્યનાં કિરણોમાંયે અન્દનીશિખરે ઝગે
 ને પ્રભાતે શીળા-શીળા વાયા વાયુ પ્રભાતના;
 હરિએ પરીખા હોરી, પૂરી ઉખા સરિત્તટે.
 નન્દા મન્દાકિની-તીરે, ગદ્ગદેદાર સંગમે
 હિમાદ્રિની હિમશત્રિ હરિસંઘે અનુભવી
 કરાના ઠંકરે વાઝ્યા, વાઝ્યા ડંકા તરંગના;
 વાગી ફરફર ફેરાની, વાગિયા વેગ વીજના.
 વાઝ્યાં પરમેશ્વરી-ગાણુ ગિરિમાં હરિસંધને
 ફરનાં પૂરની પાળે, કાળનાં બહેણને તટે,
 એમ ત્હાં તીર્થે અખાણું ઝાંખુંઝાંખું ઝગતું શું.
 હરિનો હરિમન્તોનો પડાવ ઊપડ્યો પછી;
 માયે મધ્યાર્દ્રિનો સૂર્ય ઉખા ને તેજ નાખતો.
 દિશે-દિશે સંઘે દીઠી તપસ્વિની તપોભૂમિ.
 યોગીઓનું તીર્થધામ, બ્રહ્મનો બ્રહ્માશ્રમ,

ને તપોવન પૃથ્વીનુ, હતો એહ હિમાલય,
 નરનારાયણ પૂર્વે ત્યહાં તપ તપ્યા હતા.
 ઘાટેઘાટે ભેગન્દરે આરેઆરે તપસ્વીઓ,
 ખાખીઓ લક્ષ્મણન્ધા, અવધૂતો અધોરીઓઃ
 આજ ગુફા ગી ગંભીરી સૌએ કીધી'તી ભૂમિ એ
 ભેગી સોહન્ત ત્હાં સોતો, યોગીમોહન્ત આશ્રમે;
 ગુફા-ગોરમ્મતા શૃંગે, ઘાટેઘાટે ગિરિવન્દે
 કાળના આદિથી જાણે જિભા'તા અવની ભરી.
 મહાકાલી એક શૃંગેથી હોમની ધૂમ ઓમમા,
 બીજું શૃંગ યજ્ઞજવાળા નાખે પ્રકાશતું જગત્
 ત્રીજે શૃંગે ધૂન ગાજે 'અલેક' 'શ્રી અલેક'ની
 શૃંગશૃંગે જુડજુડે ઘટામા મઠ ભેગીના,
 ઘણા મંસાર-ફલાન્તોના, વા સંસાર તરેલના
 વૃક્ષો વનો ઘટાજુડે શણગારો ગિરિના હતા,
 યજ્ઞભસ્મ યજ્ઞજવાળા શણગારો ભૂમિના હતા.
 યોગી જાણે ગિરિશૃંગ, ભેગી જાણે ગિરિશિલા;
 મહાભાવો માનવદેહે જાણે વિચરતા જગે.
 જગત્શાન્તિ જગત્જ્યોતિ જગત્કલ્યાણ જગત્પ્રભા.
 એ તપોભૂમિમા સંઘ જગત્સાધુત્વ શો જતો.
 ત્હાં ઉદ્ભવ બ્રહ્મજ્ઞાનીએ પૂછ્યું સાચકથા પછી.
 'ત્હારે શું રૂપ માયાનુ ભૂમડળે? હરિવર!
 પૂર્ણપણથી પ્રિછાવો માયાના એ સ્વરૂપને.

મહાત્મા જાનીઓ એને કહે છે દુર્લભ દુર્ગમ;
 પૃથ્વીનું ગુહ્યમાં ગુહ્ય, બુલાવાનો મહાભ્રમ.’
 સાંભળીને પ્રશ્ન એહ હસ્યા હરિ, હરિ વદ્યા:
 ‘ઉદ્ભવ! પ્રશ્ન નથી ત્હારો, પ્રશ્ન છે આ હિમાદ્રિનો;
 કેાધયે પ્રહ્લજાનીને માયા શી રીત મૂઝવે?
 મોહ્યલુ છે સહુ જ્ઞાન, જ્ઞાન કેા હોહ્યલુ નથી;
 જાનોમાયે પ્રહ્લજ્ઞાન ઉદ્ભવ, સુલલોત્તમ.
 શું મહોદું? શું પરમ સત્ય? વસ્તુ કે પડછાયડો?
 જ્ઞેહારે જુઓ જગે મહોદું વસ્તુથી પ્રતિગિમ્બને,
 ત્હારે વિશ્વમાં માયાવી માયા એને પ્રમાણુજ્ઞે:
 રહવારે રહાંજરે જેમ પડછાયા મનુષ્યના.’
 ત્હાં તો આલવ ઓળંગી ગિરિસિતિજપારથી,
 મંબુલ મંબુલ ઘંટાનો આરતી શબ્દ આવિયો
 ગુફાગુફામાં ગાજન્તો, ભરતો એ તપોભૂમિ;
 મીઠડો, ગહરો, ગેળી, ગિરિગાંભીર્ય ભેરતો.
 ઓતનાં નીતરે નીર, મન્ધ્યામાં એમ નીતરે:
 શિખરે શિખરે એના મંબુ-મંબુ ધ્વનિ પડે
 યોગમસ્ત અવધૂત શો ધીરોધીરો ધૂણે ધ્વજ,
 કનેની ખીણુની પાળે મન્દિરદીવડા દીઠા.
 સંઘ એ ધપતો ધાયો મન્દિરે દર્શને જવા;
 પાર્ય કહે: ‘હજી આડી છે બે ધારની ધાટીઓ;
 તકમારી-ળદ્રીશ વચ્ચે હજી તો ગિરિઓ પડ્યા.

સોળે તિથિની જ્યોતો શી બુજો પોણ આરતી;
 દીવડે-દીવડે દેવ આમન્ત્રે અંગુલિ વડે.
 ગિરિસ્વામી ગદ્રીશના એ છે આરતી-દીવડા;
 પ્રગટાવ્યા'તા તપસ્વીએ કીધું'તું તપ ત્યાહરે.
 એક-એક જ્યોતિ પૂરે એક-એક તિથિ-પ્રભા;
 આપણે પ્રગટાવીશું સહસ્રજ્યોત આરતી.'
 'ધીરો ધા ધીરાં ધીરો થા; છેલ્લુ તીર્થ હિમાદ્રિ છે '
 ઉધાડા આભને આરે, સન્ધ્યાનાં સાન્ધ્ય તેજમાં,
 જિભી એક ગિરિધારે, ભાવે હસ્તાંજલિ કરી,
 હરિસંધનાં સન્તોએ આરતી-નમણ્યુ લીધી:
 અંજલિ અંજલિ જેમ પ્રાણણો સૂર્યની ઝીંઝે.
 ગૂઢ કેા ત્હાં પ્રહતેજ નેણથી ઝરતા હરિ.
 'પ્રહ્મ શા ગદ્રીશ છે આ, ઝંખાયે ન ઝલાય એ;
 તપસ્વીના તપસ્વીએ કહ્યું છેલ્લે હરિવરે.
 સન્તો વળ્યા ગિરિઘાટે ઘાટીઓ ચહડવા પછી.
 ઘોધવા ઘૂધવે, ગાજે હુંદુલિ શા દિશે-દિશે;
 તારલા-તારલા નાખે કિરણો, આરતી કરે;
 હિમાળી શૃંગટોએ-પ્રતિબિમ્બો સ્ફુરાવતાં.
 તપોભોમે પરપ્રહ્મ તપે તપસ્વી-મંડળે.
 વહન્તો બીજી ગંગા શો, સોહન્તો સુરવૃન્દ શો,
 હેલન્તો હરિનો સંઘ ગયો ગદ્રીશ-મન્દિરે.

આકાશના તારક એમ વીણતા,
 ને પૂર્ણિમાના પૂર એમ ઝીલતા,
 પશ્ચો પરાગો ભરી પોયણા ઉરે,
 ગેળી સ્વયભૂ હિમલિંગ પૂજવા,
 હિમાદ્રિના અન્તરમા ગયા હરિ

હરિસંહિતા

મંડળ ૧૨ સું - ઠારિકાનો મહાધ્વજ

અધ્યાય ૧ લો • ગંગાવતરણ
 શ્રુતમ્મરે ઝુંડની ઝાડી ધારીને,
 ઊભો હિમાદ્રિ યુગયોગીરાજ શો;
 ને સ્વર્ગગંગાની અખંડ ધારથી
 ત્હાં આભથી ઊતરતી અનન્તતા.

ભવ્યભાવ, મહાકાય, પૃથ્વીની પીઠણીવતો,
 હતો આભલ છત્રધારી, પ્રહ્લાદ્રિ શો હિમાદ્રિ એ.
 ગૂઢ ગૌરવ પૃથ્વીના, આભના પણ સ્તંભ શા,
 કાળકાન્ત હતા કૃષ્ણ, હિમાદ્રિમાં હિમાદ્રિ ત્હાં
 યુગયુગાન્તરોથી ત્હાં હિમાદ્રિ તપતો તપ;
 આશ્રમે એ તપસ્વીને તપસ્વી શ્રી હરિ હતા.
 સત્કારતો ભયે હૈયે હરિને ગિરિતાપસ.
 પન્થે પાથરતો પુષ્પો વનો વેડી વધાવતો;
 ને મહાનદના સ્રોતો વહીને અભિષેકતો.
 વૃક્ષો તાપ નિવારે, ને પંખવો નાંખતી ઘટાઃ
 મેઘછત્ર ધરે છાયા, ગિરિ ગૌરવ માણતો.
 પ્રહરો જળમાં ગાળે, પ્રહરો યજ્ઞઅગ્નિએ;
 ળદ્રીકેદારમાં કૃષ્ણ તપસ્વી તપતા તપ.
 ત્હાં મહાતપ કીધાંતાં પૂર્વે નારાયણે નરે;
 એથીયે ઉઘ ને તીવ્ર કૃષ્ણે-પાર્યે કીધાં તપો.
 વૃક્ષો ઠે ગિરિઓ ઘાટો જેવા તપે અતીન્દ્રિય,

મસ્તકે એમ ઝીલે, ને પોદતા હિમમાં હરિ.
 ન્હાળે અનિલ આભેથી, ન્હાળે સ્વર્ગેથી દેવતા;
 રાત્રિએ-રાત્રિએ અન્દ્ર, ન્હાળે સૂર્ય દિને-દિને
 ગગાના પાવના ઘાટે એકદા સ્હાંજને સમે
 મળ્યો'તો તાપસસઘઃ ગિરિઓમાં ગિરિવરે!
 વ્યોમના પડછાયા શી સન્ધ્યા સોહામણી હતી
 વન્દીને વન્દનીયોને વિશ્વમાં વહતી હતી
 જોગન્દરી જોગીઓમા, તપસ્વીમા તપસ્વિની,
 આવી ત્હા વનપુત્રી શી વર્ચસ્વી મળ્યોગિની,
 અને ઊછળતી બોલી સરિતા કેગી છોળ શીઃ
 'આજ તો જોઈ આવી હુ શ્રી હરિ! હિમની ગુફા;
 જોયુ મહેં પૃથ્વી-ઉદરે, જોયુ હૈયુ હિમાદ્રિનુઃ
 તપે તપ તપસ્વી કેા હિમાદ્રિથીય ઉશ્ર ત્હા.'
 'ધન્ય ત્હને, મહાભાગ! હિમાદ્રિની તપસ્વિની!
 પૃથ્વીનુ અદ્ભુત ન્હાળ્યું, કાળનું ન્હાળ્યુ કૌતુક.
 કહે કેંક કથા સોને હિમાદ્રિ-ગૌરવોની એ'
 વદી એ યોગિનીઃ 'આજે મધ્યાહ્ને મધ્યસૂયમાં
 ગઈ હતી ગિરિઘાટે હિમાદ્રિ દૂઢવા, હરિ!
 કરે કમંડળુ, માથે મોચલો મૃગચર્મનો;
 પાથે પાંદડીઓ, હાથે હતો દડ તપસ્વીનો.
 નહડી હુ ગિરિના ઘાટે એકલી મૃગલી સમી.
 વનો મૂક્યાં, ઝરા મૂક્યા, મૂકી મો પગદડીઓ,

હિમનાં વણુજેડેલાં જેતરોમાં બુકાવિયું.
 નહોતી ત્હાં કે દિશાદોરી, નહોતા ત્હાં માર્ગસ્તંભ કેા;
 એક અક્ષાટ મિન્ધુ એ પડેલો હિમનો હતો.
 અહો! ત્હાં અફભુત છે કેં! પૃથ્વીમાંજે નથી ખીજે;
 હોય હિમાદ્રિ ખીજ, તો હોય અફભુત એહબું.
 હરિ! એ હંઠવા જે હું, હિમમાંના હિમાદ્રિને.
 અફભુતોનાં ખૂલ્યાં ત્હાં તો મારે દ્વાર દિગન્તમાં.
 માથે મંડપ ફહેરા શો, મધ્યે યોગીન્દ્ર સ્તંભ શા;
 ઝીલે જટાજટા માંહી પડતાં પૂર પાણીનાં:
 દીહું દર્શન એ દેવી, પુણ્ય શું પૃથ્વીપાવન.
 દીઠી હિમશુક્રા એહ ઘેરી બ્રહ્મશુક્ર સમી,
 હતાં એ બ્યોમનાં વારિ? કે કૃપાસ્રોત બ્રહ્મનાં?’
 ‘ભાળા! તું બડભાગી છો, અન્યનાં અધૂરાં હશે;
 દીઠા હિમાદ્રિના નાથ, તાપસોના તપોધન.
 અને બ્રહ્મકૃપા ભાળી અખંડ વર્ષતી જગે.
 ભાખો ઉદ્ધવ! સંક્ષેપે ગંગાવતારની કથા;
 ભાખો કપિલનો શાપ, ભગીરથ - પરાક્રમ.’
 બોલ્યા ઉદ્ધવ આજ્ઞાથી : ‘ખીઓ સાધુ! કથાસુધા;
 ખીતાં કેાણુ ધરાયુ છે પિતૃઓનાં કથામૃતો?
 ઉતારે જેહ સ્વર્ગેથી બ્રહ્મકૃપા શી ગંગને,
 તેહ તારે જ ઉદ્ધારે ગુણાળા પિતૃગોત્રને.
 પૂર્વે એક હતા રાજ્ય પ્રતાપી ને પરાક્રમી;

દિશાઓ નમતી એને પાળ્યા દિક્ષાળ શી સહુ.
 હતા સાગરના સ્વામી રૂહેતા સાગરને તટે;
 એ સગરના નામે કહેવાયો સિન્ધુ-સાગર.
 સહસ્ર રક્ષિમનાં જેવાં સહસ્રો ઠિરણેા જોડે,
 સહસ્રો તનુજો હેના સહસ્રાવધિ ગાજતા;
 છલતી સાગરોર્મિ શા સાગરોર્મિ બણી છલે,
 ભરી-ભારેલી નોકાઓ દિશાઓ ખેડતી હતી;
 લૈ જતી પૃથ્વીમાં લક્ષ્મી, પૃથ્વીની લક્ષ્મી લાવતી.
 કોક વેળા ભૂલ્યે-ભાળ્યે પુત્રોએ રાજગર્વથી,
 કીધું કંક તપોભંગ તપેશ્વર તપસ્વીનુ.
 યોગભંગે ઋષિ ક્રોધ્યા; એ ક્રોધે કારમું કીધું;
 સાઠે સહસ્ર રાજનના પુત્રોના પ્રાણને હયાં:
 ભરેલાં કુળનાં ધામ ખાલી ખંડેર થૈ પડ્યાં.
 મહીમાં એમ મંડાલું શંભુના કાળકૂટ શું,
 'અયોગી ને યોગીઓનુ વેર વંશપરપરા.
 પછી એહ કુળે પાકયો પુણ્યશ્લોક ભગીરથ;
 પુત્રોમાં પુત્ર, વાત્સલ્યે વીર, તાપસ તાપસે;
 'હિમાદ્રિને ઉખાડું ને મહાસાગરને પૂરું:'-
 પૃથ્વી શા દૃઢ સંકલ્પે માંડ્યું રાજે મહાતપ.
 મહાસાગર સોસાયો, તરંગાવળ એસરી;
 પૃથ્વી ડાલી, ગિરિ ડાલ્યા, ડાલ્યા દિક્ષાળ ઇન્દ્રના,
 નિર્માણને ઉથાપન્તો જેવલો જોધ જોધને.

ધાયા મહેન્દ્ર; તો જોયો પુણ્યસ્ત્રોત ભગીરથ.
 મહાઅગ્નિ સમું ઉગ્ર નીર્ખાને તપ નિર્ગળ્યા;
 વધાં દેવેન્દ્ર વાત્સલ્યે: 'પુત્રાં જા, હું પ્રસન્ન છું;
 પાઠર્ણુ છું પુણ્યસ્રોત સ્વર્ગેથી સ્વર્ગંગને:
 અમી પાશે ઉદ્ધરશે મમશે પિતૃમંડળ,
 મૃતસંજીવની ગંગા ગંગ છે લોકપાવની;
 વહશે વિશ્વમાં નિત્યે બ્રહ્મની નેત્રસેર શી.'
 પ્રસન્ન મનથી રાજન ગયા રાજગુરુ કને;
 બૃહસ્પતિ સમા બોલ્યા, દિશાઓ વાંચીને ગુરુ:
 'ધન્ય, રાજન! ગોત્રભક્ત! સ્વર્ગેથી ગંગ લાવિયા.
 ગોત્ર-સંજીવન અર્થે મંજીવની વહાવતા,
 જેવદક્ષાઓ જગે સાથે ગોત્રોદ્ધાર તપોધનો.
 સ્વર્ગેથી પડશે ધોધ દેવોની દેવ-ગંગનો,
 વિચાર્યું એક, રાજર્ષિ! પૃથ્વીમાં કૈાણુ ઝીલશે?
 મહાસંઘાતના ઘાતે પૃથ્વી જશે રમાતલે
 હિમાદ્રિને હિમકૂટે પધારે, પુણ્યરાજવી!
 મહાતપ ત્યહાં માંડે, કૈલાસેશ્વર રીઝવે;
 સ્વર્ગેથી પડતી ગંગા સ્વયંભૂ એક ઝીલશે '
 દ્રીધી ગિરિશિરે પિંડી, જલાધારી ભરે નભ;
 રાયે માંડી તપશ્ચર્યા સ્વયંભૂની હિમાદ્રિમાં.
 ને રાગરેશ્વર સ્થાપ્યા પૃથ્વી-સાગર-સંગમે;
 તહાં ગંગામાગર-તીર્થે કૈલાસી છાંયડી પડી.

એ જ હિમશુક્ર એહ સ્વર્ગગા જ્યાં જગે પડે,
 એ સ્વયંભૂ વડલા શા, જટાને જૂથ ઝીલતા;
 ઝીલી પતનનાં જોમ કુંળી વહે બ્રહ્મધારને.
 ‘ધન્ય છે યોગેશ્વરનાં યોગિની! કીધ દર્શન.’
 ગોત્રસંજીવની એમ પુત્ર-પ્રાક્રમની મહા,
 ઉદ્ભવે ભાખી સંશ્લેષે ગગાવતારની કથા :
 ‘માનવવશને એમ માનવી તારજો!’ કહી.
 ‘એ શુક્રાંગગોદકનું પિતા! આ છે કમંડળું
 સ્વચ્છ પ્રાતઃપ્રભા શાં, ને તેજ શાં પારદર્શક.
 વહી દેવવારિપૂર હસે છે ત્યાં હિમાદ્રિ તો :
 સ્થિરાવીને પૃથિવીને આલે તોરણ બાંધતો.
 કને વહે જમનામૈયા, કાલિન્દી કાળપાવની.
 મહાગૌરવશાળી કો?—ગંગા કે જમના જગે?
 મહારા એ જમની, જાયુ! ભાગો ભુલભુલામણી.’
 જાળાએ એ નિત્યપ્રશ્ન પૂછિયો કૃષ્ણચન્દ્રને.
 હરિને કૈાવડો નહોતો કહી માનવપ્રશ્ન એ;
 ગંગાઘાટે ઋષ્યાશ્રમો, જમનાઘાટમાં યજ્ઞ.
 ‘આરુ પ્રશ્ન પૂછ્યો; પુત્રી! પ્રશ્ન છે એ સનાતન,
 ગંગા ને જમના જેવો, જૂનો ને જગપાવન.
 ગંગા છે તપ ને જ્ઞાન કરે ત્રિલોકીનો જય;
 જમના ભક્તિ ને યોગ, બ્રહ્મલોકની પ્રેરણા.
 જ્યાં છે એ જ્ઞાનગંગા, જમના ભક્તિમૂર્તિ એ,

પામે સંગમ પૃથ્વીમાં, ત્હારે ભાગીરથી વહે;
 પછી ભાગીરથી એહ છાંટે સંજીવની જગે.
 પુત્રી! ત્હે વિશ્વની દીઠી કવિતા જગ્યાવની.
 મહાદર્શન ત્હે આજે જાળ! ગંગોત્રીનાં કીધાં;
 કાલે, જમનોત્રી જૈને પામજે દિવ્ય દર્શન.
 ગંગોત્રી-જમનોત્રીનાં સન્મૂળો છે કને કને;
 પુત્રી! પારખવો સન્ધો અદ્વિ-આત્મ હિમાદ્રિનો.

પ્રસન્ન આત્માની પ્રચંડ પ્રેરણા
 પામે જ સંજીવન શબ્દસંગમે,
 અને ઊગે વિશ્વ પીયૂષપર્વણી;
 મહાકવિતા પ્રગટે જ ત્યાહરે.

અધ્યાય ૨જો - કસ્તૂરી મૃગોમાં

ડાલન્તો દિલ-દેહનાં ઢળી જતાં ઝુંડો જડીબુટ્ટીનાં,
 ટાંળન્તો જ વિભૂતિઓ દશદિશે લક્ષ્મીની લહેરો સમી;
 ઘેરન્તો ગગનાંગણે વિધિલખ્યા કેા સૃષ્ટિ સૌભાગ્ય શો,
 ફેરન્તો હિમવાન પ્રહ્લવન શો દેવાંશી કેા ફેરમે.

આવી એકાદશી એક હરિની ભાવપર્વણી;
 પ્રભાતે ને પ્રભાસંગે હરિ ગયા મહાવને.
 નિત્યનિત્યે સંઘ કાળે શ્રી હરિ ફળ લાવેતા.
 શૃંગો તો શિખરો જેવાં, દેવદારુ ધરે ધ્વજ;

વૃક્ષો લીલમના સ્તભો, વન એ હરિમન્દિર
 આગે-આગે યોગજોગા પૂઠે પૂઠે હરિ પળે;
 પડેલા વીણતા પાકા, આખો વૃક્ષોથી વેડતાઃ
 વીણતી હરિની ઘેર, બાણે પ્રારબ્ધના ફળો
 વનો ઝરે હિમાદ્રિના પાયમા મજળાળના,
 સાધ્વીના ગેરુના જોળા ભટે મજકુમારીઓ
 ધટાએ ઘેરગર્ભારે જૂલતા પત્રજૂમળા;
 દિને ત્હા દીસતી સન્ધ્યા, હર્તું રમ્ય મહાવન
 વચ્ચે વચ્ચે આવતા'તા હરિના વરહાસ શા,
 તળાવો પદ્મસોહન્તા, ચોકો પુષ્પોથી પાથર્થા
 છલે આનન્દની છાણે માનવો ને મરોવરો
 વીણે મોસો નિજ જાવે, મોમો નિજગમ્યા વીણે,
 વીણે વૃક્ષોથી પળે તે જાણે કર્મફળો વીણે
 અને ઉરમુગન્ધોથી વનોના-વનવાસીના,
 કુળે શુકાઓ ઘનગ્રાએ મ્હેક મ્હેક થતી હતી
 અગમ્ય જિહ્વુ કૈંક વાયુના પત્રચારમા,
 પ્રક્ષ જાણે જિતધો'તા ન્હાળવા પ્રલની સ્ત્રીસા
 વાયુતરંગના રજે ડાલે કેા પદ્મપાખડી,
 એવી યોગિનીએ કીધી હરિને કરપત્તવી
 ગયા આગે વનચોકે ભક્ત આધીન ભૂધરા,
 નર્ઈ એ વનમા જોયુ અદ્ભુત ત્હા હિમાદ્રિનું
 ઘન ઘનછાયાઓમા, ચોકમા તેજનીરમા,

રમન્તાં હરિએ દીઠાં કસ્તૂરી-મૃગનાં ધણો.
 પૃથ્વીગેદો પરાગોની પૃથ્વીમાં ધૂમતી હતી.
 વાયુગન્ધો તેજગન્ધો વનગન્ધો મૃગોની એ-
 ત્યહાં મહાસુગન્ધોના કુવારા ફેરતા હતા.
 કે પૂર્વાશ્રમની જીર્મિ હરિને ઊછળી ઉરે.
 એક યે ણહુ વેરાણા ત્યાહરે પ્રહ્લાશંખ જે
 વાગ્યો'તો, એ ભર્યાભાવે પાંચજન્ય પૂયો હરિ
 'આવો' 'આવો' કહે ઘોષ કહે અવ્યક્ત વ્યક્તને.
 અનિલો ફરકયા, ફરકયા તરગો વન-તેજના;
 મૃગોનાં, મૃગળાળોનાં ચક્ષુઓ ચમકી ઊઠયાં,
 શુદ્ધાહુકારના જેવો ધીર ગંભીર સૂર એ,
 વિધિની કૂંઠના જેવો, ગિરિઓમાં વહી રહ્યો.
 આવી ત્હાં યોગળાળાઓ યોગની દીવડી સમી;
 કસ્તૂરીમગલાં ભાળી કસ્તૂરી શી સ્પુરી વને.
 લોચને ફિરણો ફેર્યા, મુખપુષ્પે સ્મિતો સ્ફુર્યા;
 આત્મા ફેર્યો, અંગ ફેર્યા; ળાળાઓ ફેરમો ળાની.
 મુગન્ધો મમી ળાળાઓ વને યે વનમહિલકા.
 પેખીને માનવીસંઘ વૃક્ષ વૃક્ષે ચ્હડયા મૃગો.
 ફળો શાં મૃગ એહન્તાં લટકન્તાં હીંચન્ત ત્હાં,
 ભેતાં ગિરિવનો; આજે મૃગોએ અદીકું દીકું;
 ન્હાળતાં કોતુકનેત્રે મૃગો વૃક્ષેથી માનવી.
 માનવી જગની શોભા, માનવી જગકીર્તિત;

વિજને જનતાને તો કૌતુક એ મૃગો ગણે.
 ફૂલો નાંખ્યા, ફૂલો નાંખ્યા, નહોતર્યા ઝોઘખસીએ,
 માનવી પડજે ના'ંબ્યાં મૃગો એ વૃક્ષવાસીઓ.
 ખોળે શુ મૃથિવી કેરા માનવી છે ભયંકર ?
 મહાડેલાં ગગનડાળે માનવી ભડક્યા મૃગો
 ઘટાઓથી ઘટાઓએ, ટાળેથી ડાળ, ધૂમતાં
 ડોકની આંખમા દીઠી દષ્ટિની આકરી કળી;
 કૃષ્ણચન્દ્રે આણુ દીધી : 'હિંસા નહોતે તપસ્વીને.'
 મહાસતા મૃગલાં, જેમ મહાલે આભલ-તારલા.
 એવે ગિરિદેવી જેવી આવી ત્હાં વ્રજયોગિની;
 જૂલતું મૃગલુ કઠે બાલીને શીર્ષસંપુટ.
 ધાયે સાહેવીનો સાથ હર્ષહેલે વધાવવા;
 ધાયા સુન્દરીના વૃન્દ હૈયે મૃગ રમાડવા.
 કુવારો ફૂટતા જેવી ઉચ્ચરી વ્રજખાળ એ :
 'લાવી મહાવનેથી આ ખિલોણુ ખેલવા હરિ !
 ત્હાં કેા ગિરિશુક્રમાથી આવે છે ગિરિયોગિની;
 મૃગોની ઘેર ઘેરે છે એને નહાવા જતા સરે;
 વધાવે છે કસ્તૂરીથી માનીને વનદેવતા :
 યોગની સાધના સાધી મહેંચે એ યોગિની સમી;
 તાત ! જડવત્ બેઠી, હુ થડ જેવી તરુથડે.
 છુટી કેશાવળે બેઠી બાણે કેા ગિરિયોગિની;
 બની આરસની મૂર્તિ તપાડે તપસ્વિની.

તપોજવાળ પ્રકાશી રૂઢે દેવોનાં દેવદારુમાં.
 ન્હાળી આશ્ચર્યની આંખે મૃગોએ યોગપૂતળી;
 ઠેા મૃગે મુજને પ્રીછી સાહેલી ગિરિપુત્રીની.
 પુષ્પ શાં પગલાં લેતું, સાવધાન ધીરેધીરે,
 ઊતર્યું રમવા એક મૃગલુ મમતાભર્યું :
 પૃથ્વીખોળે ખરી જાણે આંખાની મ્હોર મંજરી.
 પુષ્પ વીણી ધર્યું ખાવા, પપાળ્યુ મૂઠું હસ્તથી;
 મગે મ્હનેયે રીઝીને છાંટયાં કસ્તૂરી-છાંટણાં.
 એહ આ મૃગલું, તાત! એના પુણ્યપરાગથી
 આ મહાવન મ્હેકે છે મ્હેકે છે આત્મ માહરો.’
 મળ્યુ ત્હાં યોગિનીવૃન્દ જોવાને વનકૌતુક;
 પંખાળે કરને ઠોક પખાળે ઠોક પાયને.
 હરિએ હૃદયે લીધું ગિરિનુ મૃગલું, અને
 કૂંક મારી એક-એક એના અછેક લોચને :
 ‘અખંડ કસ્તૂરી દેજે જનોને ગિરિને વને’
 પછી પેલો વનચોક કૂલોથી ફળથી જાયો;
 વીરઠે જાળકી જેવું ફળો એ મૃગલું ચરે.
 ને પાયે સાવધતાને આવતાં મૃગલાં પછી;
 અછેક વૃન્દને ઝોળી એક-એક ધરે હરિ.
 ઘડીમાં તો વનવૃક્ષો, ઘટાઓ દેવદારુની,
 ઢાળાણી હરિને પાયે વર્ષતી વાદળી સમી.
 પછી તો વન વેડાણાં, જામ્યાં ત્હાં મૃગનાં ધણે;

વ્રજનાં વત્સવત્સા શાં હરિને ઘેરીને ઊભાં;
 પુષ્પોમાં પદ્મના જેવા મૃગોમાં મૃગ શ્રી હરિ.
 હરિએ હજવી કૂંકે, ધીરી - પદ્મપરાગ શી,
 પાંચજન્ય પછી પૂરો મીઠા ને મૃદુ ઘોષથી;
 વહે છે પુષ્પકુંજોમાં અનિલો અલિપાંખમા,
 ત્યાહરે પરિમળો ભોલે એવા મંજુલ ઘોલથી.
 ઊતરે જગમાં જરહારે અદ્યો દૃષ્ટિને ભરી,
 તરહાહરે પાયઝંકાર એવા થાય અદ્યના.
 ણાળાઓએ ફળોફૂલો ઠાલવ્યાં ઢગ વાળીને;
 ને ધણો મૃગલાંઓનાં ઢગેઢગે વળ્યાં ધૂમી.
 સુગન્ધો વનલક્ષ્મીના, મૃગોના, ફળફૂલના,
 યોગિનીના, ને હરિના, મહેકતા'તા ગિરિ ભરી.
 આત્માનંદ દરિ માણે એહ વનપરાગ શો.
 સુગન્ધો વનલક્ષ્મીના, મૃગોના, ફળફૂલના.
 યોગિનીના, ને હરિના, મહેકતા'તા ગિરિ ભરી.
 એહ વનપરાગ શો, હરિ માણે આત્માનંદ?
 મધ્યે ગાળે મેઘ જેમ, ને અબો ફરતાં ધૂમે;
 એવો મૃગલાંનો ઘેર, મધ્યમાં હરિ મેહુલા.
 ફૂલોની ને ફળોની તરહાં કીધી કોઠે ઉછામણી;
 હુલસાવ્યાં વનમૃગો, વિલસાવ્યાં મહાવનો :
 પ્રહ્લાનન્દ તરહાં રેલાવ્યો, પરાગોથી અગમ્યના.
 રમાડ્યાં ગિરિવત્સોને, રમાડી વ્રજળાળને;

વહાવી દેવના ગન્ધાં, રીઝવી સો તપગ્વિની
અગમ્ય જ્ઞાનના જેવા, વહતા'તા પરાગ ત્હા

પછી ઉછાળવા કાળે, એકે ઝોળી રહી નહીં,
હરિએ ચક્રથી ત્હાડે, લળાવ્યાં મૃગને વનો.

‘એકાદશી તપોળાળા ! આજે આનન્દ પર્વણી;
વનાન્દે પ્રદક્ષાનન્દે વીતી આનન્દમાં વને.

આનન્દે આત્મને તપ્યો વનગન્ધા વહાવીને;
જિજ્ઞેષા એ નિરાહારી હવે સો ’ શ્રી હરિ વધા.

વપાંની સ્વાત્મકન્તૂરી જગત્પ્રાધુ ! વધાવજો.
કળીથી ક્રોધળા પાયે આવિયો માથ આશ્રમે,

મીઠકા મંજુવ બોલે બોલતો પાથજન્ય એ
લાડકી પુત્રી શું લાડી, મધુરી મધુરા સ્વરે,

યોગમૂર્તિ યોગિનીએ માર્ગમાં હરિને પૂછ્યું :
‘આટલા આજ સો વર્ષે હરિ ! શું મજ સાંભર્યું ?’

હિમાદ્રિની ખીણ જેવો જાડો શ્વાસ ભરી પછી
ગાણીયંથી હિમાદ્રિના વનઘોષે વધા હરિ,

યોગિનીના યોગ ઠેર, ને પરમ પ્રેમભક્તિનુ :
‘સાંભરશે મજનાં બહાલાં બહાલ વૈકુંઠમાંય તે.’
ને પડ્યો હિમાદ્રિએ પાડ્યો ‘વૈકુંઠમાંય તે.’

હિમાદ્રિના હિમ, વનોની વિભૂતિઓમાં,
 યોગેશ્વરોની અવધૂતિણી ધારી કન્થા,
 કહ્યો ન કે સુભગ માનવ-કટપનાઓ,
 આનન્દમૂર્તિ હરિ, નિર્ભગ નિત્ય રમ્ય
 આનન્દ નિરવધિ, માણી, મણાવતા'તા

અધ્યાય ૩ જો - મહાતાપસ

ળદ્રીકેદાર તીર્થે નરમવર વસે, નિત્ય નારાયણે ત્હાં,
 કૈલાસે કાન્ત સોહે વિવિધ વિભૂતિએ યોગી યોગેશ્વરોના;
 પહાડે શૃંગે શુક્રાએ સર-વન-સરિતે તાપસો તાપસીઓ :
 અન્તર્યામી ગિરિતો ત્રિયુગનુ તપ છે; યોગમૂર્તિ હિમાદ્રિ.

રહવારે પ્રહરે ધીજે મળી'તી સંઘમેદની,
 હૈયા હિમાદ્રિ કેરાનાં કુળો શુ ઢગલે વળ્યાં!
 હરિનાં મોરખીણાં શો ઢળ્યો'તો હરિસંઘ ત્હાં;
 મોરની કલગી જેવા હરિ મધ્યે વિરાજતા.
 યતા ત્હાં વેદના ઘોષ, બ્રહ્મનાં વૃન્દકીર્તનો;
 હિમાદ્રિ ગાજતો ઘેરુ શબ્દથી કૃષ્ણસંઘના.
 હરિના આનન્દ કેરી સંઘ ઝરમરો ઝરે.
 ભાતે પહેલે પહેરે કૃષ્ણ ને પાર્યં જે સખા.
 ૧૫ તપતા ઊભા'તા કંઠજૂવન્ત વારિમાં.
 પ્રક્રિતિને-વૃત્તિને સેવી તપ સૌ તપતાં ત્હાં.

સુભદ્રા ને રુદ્રમિણીએ ધાર્યા'તાં યોગિની-રૂપો.
 પછી અગમ-નિગમના ભેદો ઠેરી કયા થઇ.
 ઉપનિષત વંચાતાં'તાં; શ્રી હરિ વાંચતા હતા;
 ગિરિએ ગિરિએ બેસી યોગીન્દ્રો સુષુતા શ્રુતિ.
 મહાત્માઓ ઊતર્યા'તા આભ-અગમ્ય દેશથી.
 મન્ત્રોચ્ચાર સમાપ્ત્યે, ને જાગી પ્રશ્નોત્તરી પછી.
 પુછાયા યુગ-પ્રશ્નો, ને અપાયા યુગ-ઉત્તરો.
 પછી આગન્તુક ઊઠ્યો તેજસ્વી ચદ્રવંશનો;
 આયુધે ને પરિધાને દીસતો'તો નવીન એ.
 હતા સાગરના જોળા અંગે ને જોની આંખમાં.
 'હર છે દ્વારિકા, સ્વામી! આંચો છું અર્ધપૃથ્વીએ;
 દેવકીએ વસુદેવે ને પુરજન-પાઠ્યો.'
 પ્રીછ્યો'તો સહુએ, પ્રીછ્યો હરિએ, ને વહી ઊઠ્યા:
 'અહો દારુક! તું આંચો! બલે આંચો; ભૂલો પડ્યો?
 કીધી છે મ્હોટી યાત્રા તહં, મ્હોટું ક્ષણ થશે તહને.
 આંચો પશ્ચિમ-પાળેથી પૂર્વશૃંગે વીંધી મહી'
 કૃતાંજલિ ઊભો વૃષ્ણી, વઘો વિનયવાણુ એ;
 સુણી એના આત્મ શબ્દો ખડાડોયે દ્રવતા હતા.
 "વાતેવાતે હરિ! વીત્યું વર્ષોનું પળવાડિયું;
 હજારો સૂર્ય ને ચન્દ્ર ઊગ્યા તપ્યાય-આથમ્યા.
 દેવકીજી ભૂલે માળા, ને ગણે ગત વર્ષને;
 દીવડે દેવપૂજને શોધે છે પટ્ટરાણીઓ.

પૂછે છે જોખરે કંઠે વિહીં સાગરગોમતી,
 પૂછે છે નરને નારી, 'હરિ ક્યારે પધારશે ?'
 દારિકામાં આજ ગાજે અર્ખંડ ધૂન એ, હરિ !
 આત્મસૂના દેહ જેવી, ચન્દ્રસૂની જ રાત્રિ શી,
 બ્રહ્મસૂના બ્રહ્માંડ શી, હરિ ! છે તમ દારિકા."
 પાણી અલખનન્દાના આનન્દે છલતા હતાં;
 કાણુ દારુક જોલે એ અનન્દા થઈ નન્દિની.
 હતાં હિમ હિમાદ્રિનાં, ને હિમ વનછાંચનાં;
 ગિરિના ગિરિદુર્ગોમાં પડ્યાં હિમ વિપાદનાં.
 પહાડોમાં પહાડના જેવા શ્રી હરિ ચોલતા હતા;
 હતા એ તપની મૂર્તિ, જોતા'તા ગિરિશૃંગને;
 મુદ્રા વજ્રની, ને હૈયું દ્રવતું કોટિ ધારથી.
 'પૃથ્વીન્હાની, આજ મ્હોટાં; આજને પ્રશ્ન એ પૂછો.
 માતા, પિતા, પુરજનો, પ્રગલ્લા પટ્ટરાણીઓ,
 એ અગ્રોધિ, ગોમતીએ : વતે છે ક્ષેમમાં સહુ ?'
 અનણ્યા થઈ સર્વજ્ઞે ત્હાં વાર્તાલાપ માડિયો.
 'વીર મહારા યોધરાજે, પુત્રો, પૌત્રો, સુહૃદ્, મખા,
 ધૂમે છે ને રગ-છન્દે આનન્દે જગછેડલે ?
 સુધમાં ધર્મની પાળ ગર્જન્તે સિન્ધુ પાળવે ?
 વન્દે છે વડીલોને, ને પૂજે છે પૂજનીયને ?
 યાત્રાવાર્તા અમારી સૌ ફેડેશે ઉદ્ધવજી ત્હને.
 હજી જોયો જળુદીપ, ને આછો અધૂરોય એ.

સાત સાયર નવખંડો હજી દારુક! ન્હાળવા.
 પછી દારિકાવાસીને કહેજે આ કોલ માહરો :
 અખંડવાસે વાસીશ હવે હું દારિકાપુરી.
 ચાંપજે પાય માતાના, પિતાના, પુણ્ય વાછજે;
 બહાલાં પુરજનો મહારા - કહેજે પાયવન્દના.
 કહેજે, સિન્ધુ'સુકાતો મા, કહેજે, ગોમતી'ગર્જજે
 વાયુ શા બ્યોમસંચારી દારુક! આજ તો અમે.
 હસ્યા રુકિણી: 'દારુક! હિમાદ્રિજે, પછી જજે;
 શૃંગેશૃંગે દેવ બેઠા, કુજેકુજે ઋષિમુનિ;
 બેઠા છે હરિ તો જાણે સ્વર્ગમા સુર-સાથમા.'
 સભા વેરાણી ને પાછી ઘેરાણી અતિથિ કને;
 મળ્યે એ દારિકાવાસી જાણે કે દારિકા મળી.
 હાલી જીઠ્યા હતાં આજે હૈયામાંનાં મહાજળો;
 હરિ ગયા હિમાદ્રિમાં ગિરિનાં ગૂઢ જોજવા.
 ચાલ્યા, ચાલ્યા, માર્ગભૂલ્યા; ગિરિના ઉરમાં ગયા;
 રહ્યા'તા વિશ્વચક્રાવે ગિરિને ચક્ર ધૂમતાં.
 રહ્યાં જોડ્યા, વન જોડ્યાં એ ચિન્તન મુદર્શને;
 ઘટાળો ને જળોલોમાં શોધતા ધર્મશાસ્ત્ર કો.
 દૂરથી ત્હાં ગુફા દીઠી ગિરિની કાળી દીકરી શી,
 વેલીએ દ્વાર ભીડ્યા'તાં, કૂલડે ઉજરો પૂર્વા.
 જિભાં જૈને ગુફાદ્વારે ભિક્ષાભાવિક ચૈ હરિ,
 પૃથ્વીની દષ્ટિ પ્રેરીને જોયુ અન્ધારના ઉરે.

દીઠી તેજસ્વી મૂર્તિ ત્યાં-આણુમાં હીરલા સમી.
 ‘આવો’ એકાક્ષરી મંત્ર ઉચ્ચાર્યો એ તપેશ્વરે.
 જગદિતસ્વી હરિતેજે અધારાં બિજળાં થયાં.
 શ્રી હરિ પ્રભુમી બેઠાઃ પુણ્યવારિ પીધું પછી;
 દીધું તે પુણ્યનું પુણ્ય મસ્તકે હરિએ ધર્યું
 “જાણું છું આવી છે આજ, આપને નવ હોય એ,
 વિશ્વમાં વિચરો છો, તો વેઠો વિશ્વ-ઉપાધિઓ.
 સૌ જાણ્યો પ્રશ્ન પૂછું છું ‘આત્મા કે દેહ માનવી?’”
 હસ્યા શ્રી હરિ તો હાસ્ય ગેળનું, ને વધા પછીઃ
 ‘મા મનોવેદના મહારી એ પ્રશ્ને ઉપહાસશો;
 દેહ તો માટીની માટી, આત્મા પ્રજ્ઞાંશ પ્રજ્ઞ તો.’
 વહી પછી ગંભીર વાણી, જાણું હિમાદ્રિ બોલિયોઃ
 ‘જાણો છો; કહેવું શું મહારે? જ્ઞાનના પણ જ્ઞાન છો;
 મેધા છો મહામેધાની, ધર્મના પણ ધર્મ છો.
 પ્રાણ પોખ્યા, આત્મ તપ્યા, ઉતાર્યા પ્રજ્ઞ આગણે,
 વહાળ્યા પુણ્યના સ્રોતો, લય્યા અમૃતસાગરો.
 પ્રારબ્ધી પૃથ્વીને કીધી, ઉદ્ધાર્યો યુગયોગને,
 ધર્મદિગ્વિજય કીધો; પધારો દારિકા હવે.’
 સુણી આશ્ચર્ય એ કૃષ્ણ આશ્ચર્યબોલ બોલિયા;
 ‘શા આ તપેશના શબ્દો! શો આ મન્ત્રહિમાદ્રિનો
 આપ હિમાદ્રિના આત્મા, તાપસોના તપોધન;
 મહને શુ શુજ પ્રતિજ્ઞાથી ચળાવે અચળાચળ!’

જાણે ગંગા વહે એવા શ્રુતિ-શબ્દો પડ્યા પછી;
 'શ્રી હરિ! પ્રથમ પૂછ્યો મહે, આપે ઉત્તર ઉચ્ચયો;
 મન્ત્રે મન્ત્ર સમાયો એ, અણુમાંહી વિરાટ શો.
 હજારો નદીનાં નીર પૂરે સાતેય સાગરો;
 અને આલે રમન્તો આ મેઘ એ નદીઓ પૂરે;
 ભર્યો આપે મહામેઘ, સાતે સિન્ધુ ભર્યા ન શું?
 અંગોને ઇન્દ્રિયો ગ્રેરે, ગ્રેરે ઇન્દ્રિયને મન;
 મનનોયે મનોદેવ અન્તર્યામીની પ્રેરણા:
 આપે એ પ્રેરણા પૂરી, નથી પૂર્યા શું અંગને?
 દેહમાં મસ્તક પદ્મ, એ પદ્મે બ્રહ્મરન્ધ્ર છે;
 પ્રાણ યોગેશ્વરોનાયે રહે છે બ્રહ્મરન્ધ્રમા:
 બ્રહ્મરન્ધ્ર ભર્યું આપે, ને હજી પ્રાણ ના ભર્યા?
 હરિ! એ આપનો ધર્મ - પૂરવી પ્રાણ-પ્રેરણા.
 મૃગોમાં તાપસો કાલે રમતા'તા-રમાડતા;
 સુગન્ધો સંગ્રહી લેતા; કહો એ કસ્તૂરી-મૃગે
 કસ્તૂરી પુટમાં છે? કે કસ્તૂરી અંગઅંગમાં?
 મેઘને ભરવો એહ છે મહાધર્મ ઇન્દ્રનો;
 આત્મને ભરવો એહ આપનો ધર્મ શ્રી હરિ!
 છે આર્યોવર્ત તો આત્મા વિશાળા પૃથ્વીદેહનો.
 નવખંડે જંબુદ્વીપ, જંબુદ્વીપે હિમાલય;
 જંગે જીજ્ઞે હિમાદ્રિ હો, તો જીજ્ઞે ધર્મ આપને.
 ભર્યો છે કાળને આપે; ભર્યો ત્રિકાળને ભર્યો.

પુણ્ય ને જ્ઞાન ને ધર્મ - છે આર્યાવર્ત પૃથ્વીનાં;
 એહ છે પૃથ્વીનું કેન્દ્ર, હૈયુ, હૈયેય હીર શો;
 હૈયામાં હીર સ્થાપે એ અગોને નથી પોષતા ?
 વસે છે મન્દિરે દેવ હિમાદ્રિ પૃથ્વી-મન્દિર.
 પાણી કૃષ્કાં પાય છે વૃક્ષો ? પાંદડે-પાંદડે ? મૂળે ?
 મૂળને પાણીડા પાયાં, માળી છે બ્રહ્મવાડીના.
 તો તો, દિગ્વિજયી દેવ ! પધારો દારિકા હવે.
 ધર્મના મેઘ વર્ષાવ્યા, વહેશે પુણ્યના નદો;
 ફેરશે માનવવશ, ને લજ્જાળો ઠળિ યશે.
 વિશ્વ-વિજયને હંકે પધારો દારિકા, હરિ !'
 હૈયાબોલ હરિએ એ ઝીલ્યા, ગંગોત્રી-બોલ શા;
 આલોમ્યા, વેણુ વાગોળ્યાં; ધૂંટ્યાં, ધૂંટીધૂટી પીધાં;
 જાણે નિતારી નિતારી હિમાદ્રિસારને પીધો.
 વધા કૃષ્ણ પ્રણામીને પહાડ શા નિશ્ચયે પુછી :
 'બોટ્યાં આયોગના શાએ, બોટ્યાં આગિરિનાં તપો
 તપેન્દ્ર ! વસજો વાસ ચિરજીવ હિમાલયે.
 શિક્ષા જગમૂંઝાયાને આપજો આત્મ-સાન્ત્વની.
 હિમાદ્રિના શૃંગ જેવા આપ જગ-અલિપ્ત છો.
 દેવાધિદેવ હિમાદ્રિના ! નારાયણ ! નમો નમઃ !'
 ધર્મના સ્તંભને વંદી એ યુગ યુગ-મૂર્તિને,
 પધાર્યા આશ્રમે પાછા હરિ ધર્મધુન્ધર.

પડતો પાચે હિમાદ્રિ મેઘ ત્હાં છત્ર ધારતો;
પદ્મ શી પ્રકુલ્લી પૃથ્વી પ્રકાશ્યાં પ્રોજ્જવળાં વનો.

અગમનિગમનાં નિતારી સત્ત્વે
ગગનગુફા ગહરી નિચોવી તત્ત્વે,
વર ગિરિવર મન્થી મન્થી લીધું
નવનીત એ વિધિમન્ત્રનું હરિએ.

અધ્યાય ૪થો • હિમાવન્તનું ગર્વહરણુ; અનન્તદર્શન

ઉછાળી કેશાવળ શાં મહાવનો
દન્તો-નખો શા ઝરતો મહાઝરા,
ને શૃંગ-યુગ્મો ચમકન્ત નેણુ શાં;
હતો હિમાદ્રિ વર વિશ્વસિંહલોઃ
ભયોભયો, ભીષણ, ભવ્ય, અદ્ભુત.

સન્ધ્યાકાળે આર્તિવેળા ગભ્યો'તો ગિરિ તે દિને
ઘંટાથી સંખથી, ત્હારે ઉદ્ભવે ક્રીધ ઘોષણાઃ
'માધ - ખીજ કરી સંઘ ગિરિથી દ્વારિકા જશે.'
વિરમય-શ્રદ્ધાને નેત્રે સંઘે એ ઘોષ ઝીલિયો.
આનન્દે કીર્તને વીતી રાત્રિ એ કૃષ્ણ-સંઘની;
કૈલાસે એ મહાઘોષે ધૂર્જટિને જગાડિયા.
પછી પ્રભાતની પૂર્વે પ્રભાની પાંખડી પડી,
સજ્જ થૈ હારુકે ત્હારે કૃષ્ણચંદ્ર કને ગયો.

શ્રી હરિ તો હતા ત્હારે કંઠસોહનત વારિમાં;
 નિજ શીષે પાર્થ પાણી ત્હાં અભિચેકતો હતો.
 ‘હરિ! હું જાઉં છું; જૈને આનન્દાવું છું દ્વારિકા;
 વસન્તે કૂલડાં કૂડ્યે હરિ ઘેર પધારશે.’
 અને પવનની પાંખે ઠારક દ્રવતો દિલે,
 જાણે ગરુડની પાંખે બેઠો એમ ઊડ્યો પછી;
 જાળંગી ગિરિનાં શૃંગો ગયો સાગરની સીમે.
 ને એને પૂર્વશૃંગેથી પાળે પશ્ચિમની જતો.
 કાપનેત્રે રહ્યો નીર્ખી હિમાદ્રિ માનભંગ શો.
 પછી આવી માઘળીજ, ચંદ્રની પાંખડી પડી;
 પૂજ્યા નારાયણ દેવ, પૂજ્યા નર નરોત્તમ.
 પૂજ્યાં વનો પૂજ્યાં ગંગા; પૂજ્યાં તાપસ-તાપમ્ની;
 પૂજ્યાં હિમાદ્રિનાં પૂજ્યોઃ સંઘ પંથે પડ્યો પછી.
 ત્હાં ઊભો હતો આઠો હિમાવન્ત મહાગિરિ,
 પૃથ્વી ને બ્યોમ વચ્ચેનું ભરીને અન્તરિક્ષને;
 જાણે આભલની ઠારે જાંધી અવનીની સીમા.
 પૂછ્યું પાર્થે: ‘ગિરિરાજ! દુર્ગ શા યાત્રી-સંઘને?
 ઠાટ શા પુણ્યપંથીને? આડ શી ધર્મવીરને?’
 ધુણાવી વનની માળ બોલ્યો ગિરિ ગુફામુખે:
 ‘ગિરિનાયે ગિરિદેવ કૃષ્ણ દેવાધિદેવ છે;
 હરિને દુર્ગ ના હોય, ગિરિ છે દુર્ગ અન્યને.’
 સૌમ્યદઢે સૌમ્યશબ્દે બોલ્યો માઠવ પાર્થ ત્હાં:

‘ગર્વ હિમાવન્ત! શો આ યાત્રીને અવરોધને!’
 ‘ગયો દારુક ગર્વિલો, ના નમ્યો ગિરિઆત્મને;
 હર્ષવેલો હતો વૃષ્ણી, હર્ષે ભૂદયો હિમાદ્રિને.
 ઝાળંગે એ માત્રી બચ.’ કહ્યું કોધે હિમાલયે.
 ઊલો ગિરિ મહાકાય ગર્વે આભલમાં રહડી;
 વ્યોમ ગાજન્ત એ ધોપ સાંભળ્યો રામસેતુએ.
 મુણી એહ ગિરિશબ્દો યાત્રીને અપમાનતા
 સંકટપ હરિએ કીધો હિમાદ્રિ ઉથલાવવા.
 ગોરમ્મી ભમ્મરો ભવ્ય, ગોરમ્મતી ક્ષિતિજ શી;
 પડયાં કરચલિયાં બાલે, મેઘરેખાવળો સમાં;
 નિહાળી એ આભ જોતો મહાકાય નગેન્દ્ર ત્હાં
 સદેહે આવીને ઊલો મૂર્તિમન્ત હિમાલય:
 કૃષ્ણચન્દ્રની સન્મુખે ગિરિ ઊલો કૃતાંજલિ.
 પૃથ્વીની ઉન્નતતા એ, આભનુ ગિરિગૌરવ,
 ભક્તના ભક્તિના ભાવે શ્રી હરિને ગિરિ વધો.
 ‘ઉઘાધી મુજને, નાથ! સિન્ધુ પૂરો, હું કયાં પછી?’
 હરિ જોડ્યા હસી ઘેરુ: ‘ઘટે હિમાદ્રિ! આ ત્હને?
 પ્રહ્લાનાં જાળકો જેવાં યાત્રીને અવરોધનાં?
 હિર્વગામી આભરપર્શી જેવાં ત્હારે મહાવનો,
 પ્રહ્લાગામી પ્રહ્લાચંશી એવા મહારેય યાત્રીઓ.
 તીર્થો હૈયાકણો મહારાં, તીર્થ મુજ આત્મના અણ;
 ને કણ ચણનારાં એ તીર્થના મુજ તીર્થજો.’

વળી વિચાર્યું હરિએ : 'રેખા જેવો અનન્તની,
 અન્નેડ, એકલથલો, અદ્રિરાજ નગેન્દ્ર આ :
 ન પ્રીછે કે પરમાણુ એક છે એ અનન્તનું'.
 પછી મેઘવેરે કંઠે એ મહાકાયને કહ્યું :
 'પ્રહ્લાની પાંખડી જેવી આંખડીમાં ગિરીન્દ્ર જો;
 જોશે પ્રહ્લાંડ ત્હાં, જોશે પ્રહ્લ પ્રહ્લાંડસાથીને :
 અને અનન્તે દહેરન્તા પ્રહ્લાન પ્રહ્લાંડથી પરા.
 ધુમાવી ચક્ષુને વિશ્વે ધુમાવીને અસીમમાં,
 ધુમાવી મહાપ્રહ્લાંડે જો પછી મુજ કીકીમાં;
 અને અનન્તના ઘાટે ન્હાળ ત્હાં તાહરી છળિ.
 મહા મ્હોટો હિમાદ્રિ તું અણુ છે એક વિશ્વનું.
 ક્ષણુ થંભ્યો; જરા ઝંખ્યો; કમ્પિયો કોક કમ્પથી;
 ને નિહાળ્યું હિમાવન્તે હરિના કીકીગોળમાં;
 દીઠો અનન્ત ત્હાં ભિલો એક દિરણુખાણુ થો.
 અનન્તે પાંખડી ગ્રાઈ કીધું અનન્તદર્શન.
 નિહાળ્યો મહદાકાશ સમાતો એહ ચક્ષુમાં;
 કીકીકુંભ નિહાળ્યો એ પ્રહ્લાંડ-અંડ જેવડો.
 બ્યોમના પડદા ફાટે, ફાટે દુર્ગો અગમ્યના,
 વિશ્વ ગહનતા ખોલે, એવું દીકું પરમ્પરમ્.
 ન્હાળ્યાં દેવો દેવગંગા, ન્હાળ્યાં આભ અનન્ત ત્હાં;
 વિરાટ અણુમાં ભિગે એવું ચયું હિમાદ્રિને.
 હતા ત્હાં સૂર્યના સૂર્યો, શ્વેતો, નક્ષત્ર, તારલા;

પ્રહ્લાંડો આંખમાં જીડે ને લહેરે પ્રહ્લસાગર.
 દીન મુખે દેવવાણે પ્રાર્થ્યો ને પ્રણમ્યો ગિરિ;
 ઉચ્ચર્યા હરિના મન્ત્રો ઉચ્ચર્યા સ્તોત્ર પ્રહ્લાંડનાઃ
 મહાધોષ પડ્યા એના પડ્યા લોકલોકમાં.

‘અહો પરપ્રહ્લ ! પ્રહ્લાંડમૂર્તિ !
 સહસ્રશીર્ષાળ નેત્રાળ કાટિધા !
 આણુઆણુએ પગલી પાયની છે;
 નમું, પ્રણામું, વન્દું વળી હું.
 પ્રહ્લાંડ અદ્વૈત જ અંગઅંગમાં,
 ધૂમે-રમે પૃથ્વીઓ રામરામમાં;
 અમ્બોધિ નીલું નભ પાંપણો મંદી;
 કિરીટમાં ઊગલું સ્વર્ગગંગનું.
 બરી દિશામંડળ લોકલોકને
 દશાંગુલો પર છલકી જિલા છે;
 ઉલ્લંઘી આભોની અસીમ સીમા
 ગાળે છે, પ્રહ્લન ! મહાકાશપાર.
 પાયે વીંટાયો વડો ભૂતકાળ,
 કરે ઝરે છે સ્વયં વર્તમાન;
 ભવિષ્ય છે ભવ્ય જ ભમ્ભરોમાંઃ
 ત્રણેય કાળો નત મસ્તકે નમે.
 અનન્તના આંગણમાં રમો છે,
 નિઃસીમની સીમ વટી ધૂમો છે;

અનન્ત ને સાન્ત, અસીમ-સૌયે
 છે એ રમણ-વાટિકા આપની જઃ
 સોતો સજનના, પૂરો પ્રલયનાં,
 ઋતુ-ઋતુએ વિભુ ! સૌ વહાવો;
 અહો, તારા, સૂર્યમાળા, ધૂમકેતુ,
 વિધાત્રી કેરી પ્રેરણા એક આપ.

પૂર્વે હતી એક અખંડ તમિસ્રા,
 અન્ધારનાં આલ, ને આલના થરો;
 કીધી તમિસ્રા તહમે તેજતેજઃ
 છો જ્ઞાન સૌ જ્ઞાનવિજ્ઞાનના ચે.

અનેક સૂર્યો જ, અનેક ચન્દ્રો,
 અસંખ્ય પૃથ્વી, અગણિત તારણા;
 અનન્તની ઘટમાળા ધૂમેઃ તહાં
 છો આપ વિશ્વ એક ને અદ્વિતીય.

અગ્નિ તયે છે આપના અગ્નિથી જ,
 ઉષા જિગે છે આપના પ્રહ્લવર્ણથી;
 છો સૂર્યના સૂર્ય; છો તેજ તેજનાઃ
 જીવન જીવોનું દેવત્વ દેવનું.

નિહારિકાના ગોટ ધૂમન્ત પૂર્વે,
 કીધાં એનાં કારમાં તેજગિઓઃ
 એ સૂર્ય, એ ચન્દ્ર, એ લોક, આલએ,
 ગંદો સદુને આપ ઉછાળનારા.

આકાશને મોતી હિન્ડોળ ગાંધી,
મધ્યે દિશાકાળની સાંધી સાંકળો,
અખંડ ડાલે ઉદ્યાસ્તને, હરિ!
સજન પ્રલયનો ઝૂલો ઝુલાવો.

શુક્રામુખો કાડી પાતાળ ઘેરા શાં
દાણા પેરે કાળ જીવો ચરે છે;
એ કાળનેયે અંશુલિએ રમાડો :
છો જ મહંકાળ જ કાળના ત્હમે.

ગૂંથી-ગૂંથી પાંખડી સૂર્યમાળની,
ત્રિકાળને દોર ગ્રહો પરાવીને,
અનન્ત પ્રહ્લાંડનાં ફૂલડાં ગૂંથી,
હરિ! ધરો છો વૈજયન્તી માળ એ.

ફૂંડાંકે હશે અન્ત અનન્ત-અન્તે,
આદિ હશે ફૂંડાંક અનાદિ આદિમા;
અનન્તના બેઉ ભરી જ આરા.
વિશે! ઊભા છો હિન્ડોળ ડોલતા.

પ્રહ્લાંડની પ્રહ્લાકવિતા ત્હમે છો,
પ્રહ્લાંડના છો પરમ શાસ્ત્ર આપ,
હર્તુ, થશે મે યાય છે-એ ત્હમે છો;
વિશ્વના શાશ્વત કલ્યાણ-મન્ત્ર છો.

ઋષિ-મુનિની શોધી વળી જ મેધા,
સર્વે વિરામ્યા 'નેતિ' 'નેતિ' વહીને;

ન આદિ કે અન્ત, ન મધ્ય પામ્યા :
તહમે સ્વયં છો વિશ્વવિરાટભૂતિ ?

દિશાઓમાં શમ્યો શબ્દ હિમાદ્રિસ્તોત્રનો મહત્ત;
શીળ-ખોલ હરિએ બે હિમાદ્રિને કહ્યા પછી :
‘ગગાને અવરોધી તું, જમનાનો ક્રીધો જય;
બદ્રીકેહાર બન્ધુને પૂચો છે ગિરિગહ્વરે.
ખરું; વિસ્તારી પૃથ્વી છે, પ્રોઠ એ પગથાર છે;
આબને આંગણે પૃથ્વી વાએ વળોધ્યુ પાંદડું :
હિમાદ્રિ ! એ પૃથ્વીમાં તું ચંદ્રની જીજ્ઞાસળી.
અને નિઃસીમમાં બેઠી સીમાઓ સાંકળી વડી,
સાગરે સરિતા જેવો ઢળે આબ અનન્તમાં :
એહ અનન્તને ઢેહે રોમરોમાવળે તું છો.
યાત્રીઓ મુજ પાંખો છે, યાત્રીઓ બ્રહ્મહંસલા;
બ્રહ્મગામી યાત્રીઓ તો તીર્થાં છે બ્રહ્મતીર્થના.
મહાકાય ગિરિ છો તું, પૃથ્વીનો રેવતાચળ;
પૃથ્વીને મન્થનહારો : તોયે બ્રહ્માંડનો અણુ.’
ઉઘાડ્યા હરિએ આબ, દાખી જોડી અનન્તતા;
હેરે હેરાય ને વિશ્વે અદ્ય શો હિમવાન એ.
દીઠા અનન્તના આરા, નિ.સીમની સીમા દીઠી;
ને કટપના પરું, દીકું, દીકું અનન્ત પારનું.
નમિયાં શિખરો પ્રોઠાં, નમિયાં એ મહાવનો;
નમિયા નીરના ધોધ, નમિયાં તેજછોગલાં.

અણુથીયે અણુ થૈ એ મહત્તા હિમવાનની;
જગનો એ મહાસ્તંભ દંડવત પાયમાં પડ્યો.
વધો આર્જવનાં વેણુ શ્રી હરિ શું મહાગિરિઃ
‘આપુ છું માર્ગ કોરીને હરિ! હુ ગંગાંહેણને;
અને યુગેયુગે ત્હાં થૈ યાત્રીઓ આવશે જશે.
સંકોરું છું ગંગાઘાટ, ભવગગા તીરે-તીરે.’

અને હજારો પછી વર્ષ વીતિયાં;
ગંગા ઢળે, હિમ ગળે, તથાપિ એ
ઉદાર ભાવે, ઉર ઠાલવી, હવે
આતિથ્ય અર્પે ગિરિ તીર્થતીર્થીને.

અધ્યાય ૫ મો . જળક્રીડા

ઝીંઝીઝીઝી વાહળી આવતી-જતી,
ને સ્પર્શી-સ્પર્શી વડું બ્યોમમંડળ;
કહ્યાણુ વીણી, ગિરિથી વળ્યાં સહુઃ
મંથે ક્રીધી ત્હાં અનભેની ઘોપણા.

ગિરિએ પટ સંકોર્યો, હરિ એ દ્વારથી ગયા,
માટે એ હરિદ્વાર; ગંગા ત્હાં વાહળે વહેઃ
અઢળક ઢળે જાણે સ્વર્ગનાં પુણ્ય પૃથ્વીમા,
આદોહી ગિરિને સ્કન્ધે, મહાઅદ્રિની ભમ્મરે,
ત્હાં થઈ તીર્થીઓ તીર્થે જાય વારિ તટે તટેઃ
પાંડવો પણ એ પન્થે અન્તે હિમાદ્રિએ અઢયા.

મૂકી ગંગાજીના ઘાટ, મૂકી ઋષ્યાશ્રમે વનો,
 વિલાતા મજના ભાવે દ્વરથી કરી દર્શન,
 'સંહાર' 'સંહાર' ગર્જનતા કુરુક્ષેત્રે ગયા હરિ.
 ધૃતરાષ્ટ્ર ને ગાન્ધારી કુન્તાજી ને વિદુરજી,
 મહાયુદ્ધ પછી રૂહેતાં ત્હાં પ્રહારવ્યતીર્થમાં.
 નિર્જળ્યાં પગલે પાથે જતો હરિની છાયમાં.
 રાત્રિ વિદુર શું ગાળી; ને ધૂમ્યા સત્રિઓ વને;
 સુણી વળી રણહાક નિત્યની કુરુક્ષેત્રની.
 ગીતાજી ત્યહીં ગાયાં'તાં, લિલા ત્હાં જઈને હરિ;
 પિતામહની પરીખાની ઠેડે કીધી પ્રદક્ષિણા.
 રીઝવ્યા સંગ્રામદેવ અર્પાને વરદાનને,
 'શાન્ત થા, સ્વસ્થ થા કેંક.' બાળિયું ચઢુનન્દને;
 'અન્દ્ર શ્રેશે સૂર્ય ત્હારે સૌ ત્હારે તીર્થ આવશે.'
 શામ્યા એ સંગ્રામદેવ, રામી એ યુદ્ધ-ધોપણા;
 ગાજે વધે પછી ક્હારે નિત્યની રણહાક એ.
 હજી ક્હે છે: 'કુરુક્ષેત્ર છેલ્લું જ ધર્મક્ષેત્ર છે.'
 નેત્ર શું નેત્ર ચાંપીને, હૈયે હૈયું ભીડી ભીડી,
 'વૈકુંઠે વીસર્યો મા' વદી વિદુરજી દ્રવ્યા.
 ધૃતરાષ્ટ્ર ગાન્ધારીને ભાવે પાચે પડી પૂન્યાં;
 'જગે લોભવવાં ભાગ્ય.' કહી માર્ગે પડ્યા હરિ.
 પ્રહાવતેથી પ્રહાનુ એ સિધાવ્યા દ્વારિકા શણી.
 લોચને જગની લક્ષ્મી, અંગે કલ્યાણ વિશ્વનાં,

ઉરે આનન્દના ઝોઘ; વિશ્વમૂર્તિ હતા હરિ.
 પુષ્પ-પગલે પૃથ્વીના ચોજનો માપતા જતા;
 પુણ્યને વેરી-વેરીને કરતા પૃથ્વી પાવન.
 દીઠી ત્હાં ગિરિઓ મધ્યે પુષ્પે પુષ્કરણી ભરી.
 મધ્યમાં ગિરિનો દંડ, ઘેરાવે ગિરિમંડળ;
 ત્હાં ગિરિશિખરે વાસો કીધો પુષ્કરણી-તટેઃ
 સરપાળે મોરલો બેઠો ઢાળી કલાપની કલા.
 વિશ્વની નીરખી લીલા ઉરે-આનન્દતા હરિ.
 કૃષ્ણે વાંચ્યા ગિરિમન્ત્રો, વાંચી એહ સરોમિઓ;
 નીરમાંની વીજ વાંચી, વાંચ્યા અક્ષર વીજના.
 ત્હાં હતા વીજલિપિમાં માનવતાનાં ગળાળૂળ.
 ચન્દ્ર ઊગ્યો પૃથ્વીમાનો પૃથ્વીચન્દ્ર નિહાળતો;
 પૃથ્વીમાની ચંદ્રનીમાં સઘની ત્હાં સભા મળીઃ
 ચોમેર હંસનાં પિચ્છો, ને વચ્ચે હરિહંસલા.
 ઊઠ્યો એક યાત્રી, બોલ્યોઃ 'એ જ આ ભૂમિ, આ સર;
 મેનકાએ તપોભંગ જ્ઞાં વિશ્વામિત્રનો કીધો.
 વિશ્વસૌન્દર્ય શું વિશ્વે છે તપોભંગ કારણે ?
 નિવારો હરિ! નિઃશેષે કુશંકા એહ માહરી.'
 સૌન્દર્યસંસ્કારિતાનો પૂછ્યો માનવપ્રશ્ન એ.
 હરિએ ચન્દ્રમાં જોયું, ને નેત્રે પીધી ચન્દ્રિકા;
 ને રસ સૌન્દર્યનાં ત્હાં ઉચ્ચાચીં નિલસૂત્રનેઃ
 નિત્ય સ્હોતાં ચન્દ્રવર્ણા, ને ગંગા સમ પાવનાં.

'રસ છે પુણ્યવર્ણો ને પુણ્યવર્ણી રસિકતા;
 નથી અપુણ્યતા પુણ્ય, અપુણ્ય છે બીજાત્સતા.
 પ્રદ્યાન-દ સમે શુદ્ધ રસાન્દ જ છે પરમ.
 રસ તો છે હૈયાલાવ - સુધા એ આત્મકુળની;
 વિલાસો ને વિહારો છે પલ્લવપુષ્પ કુળનાં.
 દેવો રસસુધા માણે માનવી પુષ્પપલ્લવો;
 માણે છે અસુરો મેલી કંઈમે પડી પાંખડી.
 મેનકાએ લીધું-કીધું લોગંધુ એ શકુન્તલા;
 હારીયે એ, છતીયે એ; તાપસી-ઈશ્વરીય એ.
 રૂપને તપપુત્રોએ ધીરું તપે તપોવને;
 તાપસીનો રાજપુત્ર ચક્રવર્તી થયો પછી.
 માનવી મનના મન્ત્રો લખે છે વ્યોમ-વાયુમાં;
 વિધિના લેખના મન્ત્રો લખાયે પૂંહાડ-અક્ષરે.
 વિલાસી વાસના ભાર્યા, રસિકાઃ કામવર્જિતાઃ; (પ્રાચીન)
 જ્યાં સુધી છે વિશ્વામિત્રો, ત્યાં સુધી મેનકા જગે.'
 ભૂત શો, ભૂત ભાજ્યા શો, ભમતો-ભમતો ભૂમાં,
 આંચો ત્હાં પ્હાડ શો પાર્થ, આંખો પૂનમચન્દ્રશી.
 'નેત્રોમાં પાર્થ! પૂર્યા શું ચન્દ્રમા!' પૂછતા હરિ.
 પાર્થે કથા પૂર્ણિમાની પ્રણમીને કહી પછી:
 'ગયો'તો ધૂમવા રહાંજે ગિરિ-ગિરિસરોવરે;
 પુષ્પે ત્હાં પુષ્કરણીમાં રમન્તી દીઠી અપ્સરા.
 પુષ્પો મારે-ઉછાળે સૌ નેત્રે લાલે મુખે ઉરે.

સરમાં હરિ! આવી છે મેનકા જળકીડને;
 આવી માહેલીઓ સંગે અહીં પુષ્કરણીજળે
 ધરિત્રીએ ગિરિનો આ વાળ્યો અંખોડલો, હરિ!
 અને અંખોડલે એહ બેઠા છે ચારુ ચન્દ્રમા.
 ચન્દ્રીનીની વેલો જેવી તરંગાવળ નીરની;
 પુષ્પો એ ચન્દ્રનીપુષ્પો, આરાઓ ચન્દ્રની-લીંખ્યા.
 લેને સાહેલીનો સાથ મેનકા જિતરી જગે;
 પૂર્ણિમામાં પૂર્ણિમાઓ આવી શુ સરનીરમાં
 ચન્દ્રની વેલીઓ માંહીં જિગી શુ ચન્દ્રવેલીઓ!
 તરની જળમા જાણે પુષ્પોમાં પુષ્પપૂતળી
 નારીને નારીના મોહ હરિ! યતા હથે કદી?
 એક બાળા તટે જિભી મોહી'તી એહ રૂપમા
 આજે અદ્ભુત હીકું એ હરિ! સૌન્દર્યનુ સર;
 એહ પુષ્કરણીપુષ્પે રાજંધિયે લૂલા પડ્યા.
 જળનુ કે મોહિનીનુ છે એ ચન્દ્રસરોવર?
 માનવીની માનવતા રૂપની મોહિની રમરી
 પાર્યંતા બોલથી એહ કૃષ્ણચન્દ્ર હસી પડ્યા;
 ઉત્તલવળો આલનો ચન્દ્ર થયો એ કૃષ્ણહાસ્યથી.
 'પાર્યં! તહં નીરખ્યુ આજે માયાનુ મોહિની રૂપ.
 સુન્દરીની સુન્દરતા, કહે પાર્યં! ક્યાં વસે?
 નરની આંખડીમાં? કે નારીની અંગવેલડે?
 સુધા ને વિષ છે, પાર્યં! જગતે રૂપની કલા;

મેનકાની મદિરાથી ભિગરે શુક જોગી કેઃ
મેનકાની મદિરામાં છે મહામૃત્યુ આત્મનાં.

નાના રંગે વિશ્વ રંગ્યું; રંગેલી વિશ્વરંગથી
ઢાળે છે ઉરના નાના રંગોને રૂપસુંદરી.

ચન્દ્રની ચંદની જેવું રૂપ છે પ્રલ્હની કલા;
પુણ્યથી મનમાઝાથી સાગરોર્મિ શુ માણુકું.

માઝાએ સાગર સોઢે, સોઢે સૌન્દર્ય સંયમે.
રસીલા રસ-સૌન્દર્યે, ઝરતા પુણ્યની પ્રભા,

હરિના એ પુણ્યબોલે ચન્દનિયા થઈ ચન્દની.
ત્હાં તો મન્દારથી મિઠો ને મૃદુ પારિજાતથી,

ચન્દ્રચન્દની શો કાન્ત, નીરથી શબ્દ નિર્ઝયો.
વૃન્દસંગીત વીણા શું ગાજતું શત તારથી;

અને એકલતારી શા એકનાયે થતા સ્વરોઃ
કલ્લોલે કોકિલાઓ, ને કોકિલા બોલતીય કે;

ને રંગે જગના રંગો આલમાં શબ્દર્પીછીએ.
ચ્છડ્યું હતું ચન્દ્રિકાને ચકાવે ચન્દ્રમંડળ;
રાસને રસ-ચકાવે ધૂમે-ગાય રસેશ્વરી.

વૃન્દઃ જળનાં જવલન્ત અમે ફૂલડાં;

હસિયે ન્યારાં-ન્યારાં હાસ્યઃ (૨)

જળનાં જવલન્ત અમે ફૂલડાં.

એક : જળમાં ઝૂલત હું તો પોયણી :
ચન્દ્રિકાની પાંખડીથી ઢામણી રે !

મહારા ચન્દ્રથી પ્રકુલ; (૨)

મધુરા પરિભ્રોથી મીઠડી

હું તો પોયણીનું ફૂલ :

વૃન્દ : જળનાં જવલન્ત અમે ફૂલડાં.

એક : જળમાં ઝૂલત હું તો સુન્દરી :

સૌન્દર્યવનની હું તો પોપટી રે !

મહારા પુષ્પના પ્રકાશ; (૨)

કુળવધૂની ઠાન્ત ઠલાકાન્ત શા

મહારા ઉરના ઉલ્લાસ :

વૃન્દ : જળનાં જવલન્ત અમે ફૂલડાં.

એક : જળમાં ઝૂલત હું તો અપ્સરા.

મનનાં મોહાં સમાં મદે ભયાં રે !

છલે મહારા તરંગ; (૨)

જેટલા આ જગતરંગે રંગ છે,

મહારે એટલા રંગરંગ :

વૃન્દ : જળનાં જવલન્ત અમે ફૂલડાં.

એક : જળમાં ઝૂલત હું ભોગેશ્વરી.

સંસારિયો મહેં ઘોણી પીધો રે !

ભાગ્યે ભોગીઆની જ્યોત; (૨)

અંગ-અંગ લસમ છે અનંગની,

હૈયે પ્રજાના પ્રલોત :

વૃન્દ : જળનાં જવલન્ત અમે ફૂલડાં.

એક : જળમાં ઝૂલન્ત હુ આનન્દની.
 જળથી મૃદુલ, અનિલપાતળી રે।
 મુજ આનન્દના પરાગ; (૨)
 કવિતાના કોડ રી કોડામણી,
 સોહુ બ્રહ્મને સોહાગ :

વૃન્દ : જળનાં જલન્ત અમે ફૂલડાં.

વૃન્દ : જળમાં ઝીલન્ત અમે ફૂલડાં.
 આવે-આવે ને જિડી જતાં રે।
 લલિત વાહણીનાં લાસ્ય, (૨)
 સંસાર-જળની અમે જિર્મિઓ,
 હસિયે ન્યારાં-ન્યારાં હાસ્ય :
 જગના જલન્ત અમે ફૂલડાં.

ઝૂલન્તી એ પુષ્કરણીની જ્યેતમાં
 સાહેલી હેલી જળકોડને કરે;
 નાનાવિધિ ત્હાં ઉરરંગ રંગથી
 દેવામુરી દાખવતી રસિકતા.

અધ્યાય ૬ છો - કાળનાં મન્યન
 'જો! ચન્દ્રિકામાં ચમકે સરોવર,
 જો! નીર છે પુષ્પપરાગ-જિજ્ઞાં;
 ભાગ્યે ભરી પુષ્કરણી પરાગથી?
 કે ચન્દ્ર ચન્દ્રાસર ચન્દની ભરે!'

ગાજતી મધ્યરાત્રી, ને મસ્તકે ચન્દ્રનો મણિ;
 પૂમતા'તા પર્વતોમાં કૃષ્ણ ને પાર્થ પર્વનો:
 આથમતી ચન્દનીમાં ચન્દ્રો બે ચન્દ્રવંશના.
 પૃથ્વીના મસ્તક જેવો ઊભો'તો ગરવો ગિરિ;
 ગિરિનાયે ગિરીન્દ્રો બે ત્હાં ગિરિમસ્તકે હતા.
 શીળા મીઠા વાઈ વાયુ થાકને હરતા હતા.
 ગૂઢ કૈં-દાખવતી'તી નગતી માધપૂષ્પિમા.
 નિહાળી નીતર્યા તેજ પાર્થ પદ્મવતો હતો;
 બાળી બ્રહ્માંડની લીલા ઉરે ઉદ્ભાસતા હરિ.
 ઉદ્ભવે સદીના સોતો ને સહસ્રાબ્દીના નિધિ;
 ખોજતા'તા આત્મમદ્યે કાળનાંયે મહાવનો.
 'ભવિષ્યો ભવ્ય ભાષે છે પાર્થ! આ ગિરિના ગઢો;
 અને તું પાય પાડે છે, મંત્રો ત્હાં વિધિના લખ્યા;
 ભવ્ય જગત્-જયવન્તા, કાળની. કીકીઓ સંભા.
 અહીં હિન્દુત્વનો અસ્ત, અહીં ઉત્થાન એહનું.'
 પૃથ્વી કમ્પી, પાર્થ કમ્પ્યો: 'હરિ! આ ઘોર ઘોષ શો?
 મહાત્મા! એવું મા બોલો; હિન્દુત્વ છે સનાતન.
 ધર્મનું ધિંગડ, બ્રહ્મનું, ભાવી માનવતાનૂતું,
 હિન્દુત્વ ॥ પૃથ્વીશૃંગે મનુવંશે મહાધ્વજ.'
 ત્રિકાળ ઘોળી પીધેલા કૃષ્ણચન્દ્રે કહ્યું પછી:
 'નથી એ માહરા બોલો, સુણ, બોલે શિલા-શિલા;
 મુણ, આ પાયમાં ત્હારા ભાષે પથ્થર-પથ્થરો:

ભણે છે મૂક મન્ત્રો એ પૃથ્વી સજનકાળથી.
 જો! આ મહાગિરિ ઊભો-ગજેન્દ્ર ગજમંડળે.
 બે પાર્શ્વો તારાગઢનાં; એનો ઉત્તર પાર્શ્વ જો;
 લખ્યા છે વિધિએ લેખ ધ્રુવ જેવા ધ્રુવાક્ષરે.
 ગૂઢ જો ત્હાં મહાદુર્ગ, સાત તો દુર્ગદ્વાર છે;
 દન્તૂશળો ઉછાળી શું પૃથ્વીના મેગળો પડ્યા.
 આર્યાવર્ત આ આર્યોનું પૃથ્વીમન્થન મન્થશે;
 મન્થશે તારાગઢ આ આર્યાવર્તનું મન્થન.
 હિન્દુત્વની ભસ્મ અંગે આ તારાગઢ ચોળશે.
 એ મહંકાળનો મન્ત્ર એ છે નિર્માણ-ધોષણા.
 ભારત પૃથ્વીનું ભાગ્ય, હિન્દુત્વ પ્રણયપૃથ્વીનું;
 કાળ કાલિન્દીને ઘાટે પડશે એ મહાધ્વજો.
 કમ્પશે અથળા આ, ને કમ્પશે ધૂમકેતુઓ.
 પૂર્ણિમાની જ્યોત જેવો જો! પૂર્ણજ્યોત ચન્દ્રમા;
 નમે ॥ યુગરાત્રિમાં જમે અન્ધારના તટે:
 હિન્દુત્વની જ્યોત એમ રોળાશે કુરુક્ષેત્રમાં.
 પાર્થ વીરત્વની જ્યોત મૃદુતા થૈ મુખે ઝયો:
 ચન્દની-કોમળી રાત્રિ, આભ-કોમળ ચન્દ્રિકા;
 ઝરો અંગાર કાં આવા હરિ! આ જગમાર્દવે?
 ભારત ભાગ્યવિધાતા પૃથ્વીના દેશદેશનો,
 માનવવંશનો ત્રાતા; ન એને હોય યોલ આ.
 ગંગા ને સિન્ધુ બે બાહુ, શારદાખંડ મસ્તકે;

નિધિ રત્નો ધરે પાથે, હિમાદ્રિ ભાલમાં ઊભો.
 કાળ પૂછી ધરે પાથ, પૂછીને ચમ ઊતરે;
 દેવો દિશા દીપાવે, ને પ્રહ્લાન અવતરે અહીં.
 એહ દિનમણિ કાળે આ રાત્રિભોલ શા? હરિ!’
 વાયા અગમ્યના વાયુ ને બોલો હરિના થયા :
 ‘પાથ’! ત્હારા પુણ્યશબ્દો સત્ય છે સૂર્યના સમા.
 અમૃતો ભારત-ભાગ્યે, નિત્યે વિધાત્રીની કૃપા;
 ત્હોય અન્ધાર ઘેરાયે, ને થયે કાળ-મન્થનો.’
 પછી પથ્થરને પેખી કાળા એ કાળમીઠના
 વ્યાખી હતી કુરુક્ષેત્રે વધો એ પાથ’ ખિન્નતા :
 ‘વીધે છે જાણુ શા બોલ; એવો કોએ વીધ્યો નથી.
 આયુષે કે અરિએ કો; કૃપા કીજે, કૃપાનિધિ!
 પૂર્વનાં કે પૂર્વજનાં, પુત્રનાં કે કુપૌત્રનાં,
 એહ પતન શાં પાથે? હરિ! શાં ઘોર કારણે?’
 ને ભાવીના ભયે કંઠે બોલિયા કૃષ્ણચન્દ્ર ત્હાં :
 ‘રહને એ પૂછ મા, પાથ’! જો, આ પુષ્કરણી ભણે;
 પાડે છે વીરને બહીલો નારીની રૂપબોહિની.
 રણોમાં આથડે જ્ઞહારે પ્હાડીઓ પ્હાડપ્હાડના,
 વજ્ર શું વજ્ર વીંઝાતાં, મૃદુતા-સુકુમારતા
 ગુણોયે અવગુણો છે; દીકું ત્હું કુરુક્ષેત્રમાં.
 મેનકાની મહિરા પી કાલે રાજર્ષિ હારિયા;
 મેનકાની મહિરા પી કાલે રાજર્ષિ હારશે.

મદિરા મેનકાઓની પીને ધૂમન્ત વેલુડો
 વીર-વીરત્વ રંગીલો વળંગી તૃણ શો થશે.
 પામ મા શોચ તું, પાર્થ! એને તો વાર છે બહુ;
 ચારેક સહસ્રાણ્દીઓ જિગશે-આથમી જશે.
 પાર્થ! આત્માસને તહારા સ્થાપુ હું શુકદેવને;
 આવશે રૂપેશ્વરીઓ, હારીને-કોપીને જશે;
 જીતશે મેનકા-રંભા ભીષ્મ એ પ્રહ્લ્યાચર્યનો.
 કારમી વીતશે વેળા, રાત્રિનો દિન જિગશે;
 ચીમળ્યાં કોળશે પાછાં, જિગશે આથમ્યાય તે.
 કંઈ કંઈ કુરુક્ષેત્રે એલશે ભાવી ભારત;
 કંઈ કંઈ કુરુક્ષેત્રે પડી થશે સજીવન.
 હિન્દુત્વ ફેરું ઉત્થાન પૃથ્વી પોકારી પ્રાર્થશે;
 ધર્મ-વીરત્વ વન્દીને પ્રુણને પાય લાગશે.
 આવશે ને જશે, પાર્થ! તેજ ને છાંય કાળનાં;
 એક જ્યોત તપશે સૂર્ય ભારતનો યુગાન્તરે.
 ખૂટશે સિન્ધુ કે મેઘ, ભારતભાગ્ય અખૂટ છે;
 ઋતુઓ ભય ને આવે, છે ત્હાં વસન્ત વૈભવી.
 યથાકાળ યથાકામ ચાર વર્ષા મહેન્દ્ર દે,
 ત્રિદિશોળાયલો યાય લક્ષ્મી-મંભૂત ભારત.
 સાતેક શતાણ્દીઓનાં વ્હાણાં વાઈ જશે, પછી
 એ શુકદેવનો વંશી પ્રહ્લાર્પિ એક જાગશે:
 કો નૈષ્ઠિક પ્રહ્લચારી, ભીષ્મવ્રતી મહર્ષિ કો.

રંભાની રૂપપુત્રીને - જીતશે મેનકાનીને;
 વાગશે જયનો ડંકો યુગાન્તોના વનો વીંધી.
 પ્રભા પાથરશે વિશ્વે ભાનુ એ પ્રહ્લયર્યનો.
 વેદનાં પ્રહ્લનાં છાંટી મહાઅમૃત ભારતે
 લાવશે-ખહલાવશે આર્યત્વની વસન્તને.
 આર્યોવતં યશે પાછો વિશ્વે વિશ્વકિરીટ શેઠ.
 આયમેલા સૂર્યનેયે એ મંજીવની છાંટશે;
 ને અસ્તાચળને જોડે સ્થાપશે ઉદયાચળે.
 પાર્થ! જો દક્ષિણપાશ્વે આ તારા મઢ ને ગિરિ;
 ઉડું જોજે તળેટીમાં, હશે પ્રહર્ષિભસ્મ ત્હાં.
 અને શાને અવતાર ધર્યો મ્હું પુણ્ય ભારતે?
 ભર્યું અમૃત હૈયામાં? અંગોને જોડે પોપશે.
 ભારત પૃથ્વીનું હૈયું, ને આત્મા મનુવંશનો;
 અદ્વૈતઆયુધી જગને જીવશે ને જિવાડશે.
 કું કું બીજમ અને દ્રોણ મોઘાં આયુધ્ય અર્પશે;
 કું કું પાથો સુભદ્રાઓ પુણ્ય-જ્યોતે પ્રકાશશે.
 પૃથ્વી છે જ્ઞાનં મુખી વિશ્વ, પૃથ્વીમાં મનુવંશ છે;
 ત્હાં મુખી ભારત ત્રાતા પૃથ્વીનો-મનુવંશનો:
 પુણ્ય-ધર્મ-કવિતાના રહોતો શૃંગોશ્રી સોતથી.
 જશે જન્માન્તરો કુંક, યશે ઠંક યુગાન્તરો;
 રહેશે ઇતિહાસાત્મા એ અમુવે મુવ ભારત.
 ભારતે પ્રહ્લનો વાસો, ને વિભૂતિ વસન્તની.

સૂક્તો એહ વિધાત્રીનાં ભણે પથ્થર-પથ્થરે;
ભવ્ય એ ભાવિના મંત્રો બોલે છે આ શિલા-શિલા.'

જિહ્વી વર્તમાનને ઘાટે, ભાળી આઘાં ભવિષ્યને,
ભવ્ય ભારતના ભાષી, અઓધ્યોય કાલના,
આયમતી પૂર્ણિમાનાં હૈયાં ત્હાં વાંચના સખા.

બે કાળપૃષ્ઠો વિધિતાડપત્રનાં
વિલોકતા વિસ્તરતા વિભાસતા
વાંચી યુગોને ચિહ્નિરે ગયા પછી,
પિતામહે 'બ્રહ્મ' કહ્યું ક્ષિતિજથી.

અધ્યાય ૭ મો. આરાવલ્લીનો ભૂમિયો

ગોરંબેલો ગીરવો મેઘ જેવો
ને વાઘોના વામ શા નિર્ઝરો ત્હાં;
મૃગો ખીળો ઘાટીઓથી સુહાતો.
આરાવલ્લી, દુર્ગના કાંમરા ચો.

'દ્રવ્યોગિનીઓ પાર્યં! ચાલી શું ચન્દ્રઝીલ્લો?
ભા! પેલાં ચિખરેમાંથી એકલતારી નિર્ગળે;
ને ગાયે ગોગિની ઠાકઃ મુલે એ દ્વરદ્વરનું.
વિલાતી વિહ્વળી બ્રહ્મા ચોગી શી વિદ્યોગિની;
વિશ્વગાજન્ત શબ્દોથી કરે છે મુજ દીર્ઘન.'
તારાગદ્દ મૂંઝી મંધ વળ્યો'તો દારિકા-દિગે;

- ચન્દ્રિકામાં આરાવટની સખાઓ રહડતા હતા.
 કૃષ્ણદાખ્યાં શૂંગ પાથેં જોયાં, નીખ્યાં, નિહાળિયાં;
 ચન્દ્ર ત્હાં ચમકન્તો'તો, ચન્દ્રિકા ઝરતી હતી.
 'નથી કે હરિ! નીખાંતું, દૂ કી છે દષ્ટિ માહરી.
 પૃથ્વીપાળે ઝાંખ છે કે, ઝાંખી એ ગીતઝાંખી છે ?
 એ તો છે કે મહાશૂંગ—આગવડલીનું છોગલું;
 ત્હાંનાં તો વૃક્ષ ને વેલો જાણે ભાલા અને શરો.
 ચન્દની ગિરિને ઘેરી પડી છે પ્રભામાંય શી.'
 વીજ શી અંશુલિ દાખી કૃષ્ણચન્દ્ર વદા ત્યહાં.
 'જો પેલી નદીની રેખા, અને ત્હેનીય પાર જો;
 પડ્યો છે પાથયોં ખડાક વીરના વજ્રટોપ શો.
 ટોપમા કણગી જેવાં—નથી શુ દીસતાં ત્હને ?
 ચન્દ્રજ્યોત કીર્તિસ્તંભ ? કનેનું હરિમન્દિર ?
 ચન્દનીમાં ચન્દની શી જો ! આરસપ્રભા ઝગે.
 એ હરિમન્દિરમાંથી સુણું છુ હરિકીર્તન;
 ગાય છે ઘેલુડે શબ્દે જોગલુ રાજરાણી કે.
 જોગલુ છે ? વિજોગલુ છે પૃથ્વીની પુણ્યગન્ધ છે ?
 પવંતો રહડતા, મન્ત્રો વાચતા, ઘાટી ધૂમતા,
 વિહરતા સખાઓ ત્હા લયેં દેયે, લયેં મુખે;
 દહાંગી, દીપ્તિમન્તા ને પહાડનાં શિખરો સમા.
 ખીલુમાંથી, વાયુમાંથી શિલાના શબ્દ શી ત્યહાં.
 'કોણુછો ?' શબ્દ એ ગાજ્યા, પૂછ્યું જાણેશુ પૃથ્વીએ !

વીસરી તાપસધર્મ હુકારે ક્ષાત્ર બાવથી,
 ત્યહા કેા નરબિભો આડો, આરાવડલીની મૂર્તિ શો;
 ગિરિગૌરવ નેત્રોમાં, હાથમા તીરકામહુ
 'આ છે અરવડલી; કેા છો? થોભજો, મુજ આણુ છે,
 જેતર જેડનારાના પ્હાડોમા ન્હોય નેહડા.
 બોલે બોલ ગિરિ એમ ઉચ્ચર્યો ગિરિપુત્ર એ;
 ચન્દ્રજ્યોત ઝરે માથે ભાગ્યને બિજળાં કરે.
 પાર્થ હસ્તિનાપુર હસ્તિ, કૃષ્ણ માગરસ્વામીયે,
 સાભળી શબ્દ એ થંભ્યા; બિભા આભ શિરે ધરી.
 'હુંએ પૃથ્વીના વીર.' પાર્થ પ્રત્યંચ શો વધો.
 'કામહું કે નથી તીર; વીર છો પ્હાડના કિયા?
 ને જલું છે કિયે પ્હાડે? અંહી તો વીર પ્હાડ છે.
 આંખહી તારવશે મા, અંગ ઉછાળશે નહિ.
 કામહું ને તીર પ્હારાં એ છે અજ્ઞાહી કાજનાં.
 તમ રાજો તીરસનો થાઉં છુ હું ધરાપૂત.'
 સૌજન્યના ગિરિપુત્રે બાણ્યાપ ભૂને ધર્યા;
 ગિરિધર્યો બિભો એહ માનવતાની મૂર્તિ શો:
 બે મહામેઘની રક્ષામે બાળે એકલ પ્હાડ કેા.
 'અમે વાટે વટેમાર્ગુ, ભૂમિયા ભૂમિના તહમે;
 અમે ત્હારા છીએ, વીર! મહેમાનો એક પ્હોરના.'
 કૃષ્ણની શીતળતાએ ઢોળી શીતળતા ત્યહાં;
 ને મહેમાન શબ્દે છતી માનવતા મપૂતને.

‘આખનીયે આંખ છો, ને હૈયાનુ મુજ હૈયું છો;
 મહેમાનો આંગણે મ્હારેએ કયાથી રાત કે દિન ?’
 ભૂમિના પુત્રની ભારે ઉચ્ચરી રૂહે ઉદારતા.
 ‘હેત્યા ! હે મેઘલા ! આણુ દ્વધ-માખણુ-રોટલા;
 મહેમાનો આજ મોઘેરા આખ્યા ત્હારી મઠૂલીએ.’
 હરિ હેરે પૃથ્વીપુત્ર — પૃથ્વીનુ એ પરાક્રમ.
 પનોતો પાર્યલજગણો; જમ્યા’તા ત્હોય સૌ જમ્યા;
 દ્વધ પીધાં, હેત પીધાં, પીધી ચન્દ્રની ચન્દ્રિકા.
 પવનો નાંખતા પંખો, પવંતો ચેખતા હંતા.
 દ્વધ ને રોટલે એહ મધની મીઠપો હતી.
 પછી ધૂમ્યા કાળ-ખડાડો મહેમાનો-યજમાન એ
 ‘આ અમારો અરવલ્લી; ખરડાની કરોડ છે,
 ઊભી છે પૃથિવી એથી, ઊભે છે જેમ માનવી.
 અછેકો ખડાડ આ, બાપુ ! ગાંઠ છે કાળમોઢની.’
 ‘રાજાણ ! કેટલા વર્ષો વીત્યાં આ ખડાડમાં વરયે ?’
 કૃષ્ણચન્દ્રે પૂછયું બાવે. બોલ્યો મૂઠ શું ભૂમિયો :
 ‘પૃથો ધરતીમાતાને; ધરતી ત્હારના અમે’
 ‘કેટલુ આયણુ ધોયુ ખડાડને આપતાં પગે ?’
 ‘એ તો આડવું કહેશે આ; વરહાં આડ જેટલા.’
 પછી વનીની વાગ્ધારા ઝરાના બહેણુ શી વહી :
 ‘મ્હારે મ્હોટા હતા દાદા, દીપડાનાય રાજવી;
 મેહુલા શા વરસે, ને મેહુલા સમ ગાજતા.

વીમરી તાપસધર્મ હુકારે ક્ષાત્ર ભાવથી,
 ત્હા કો નર ઊભો આડો, આરાવલ્લીની મૂર્તિ શો;
 ગિરિગૌરવ નેત્રોમાં, હાથમાં તીરકામહુ
 'આ છે અરવલ્લી; કે છે ? થોભજો, મુજ આણુ છે;
 જેતર જેડનારાના પ્હાડોમા ન્હોય નેહડા '
 બોલે બોલ ગિરિ એમ ઉચ્ચર્યો ગિરિપુત્ર એ;
 ચન્દ્રજ્યોત ઝરે માથે ભાગ્યને ઊજળાં કરે.
 પાર્થ હસ્તિનપુર હસ્તિ, કૃષ્ણ સાગરસ્વામીયે,
 સાભળી શબ્દ એ થંભ્યા; ઊભા આભ શિરે ધરી.
 'હૈએ પૃથ્વીના વીર.' પાર્થ પ્રત્યંચ શો વધો.
 'કામહુ કે નથી તીર; વીર છે પ્હાડના ક્રિયા ?
 ને જલુ છે ક્રિયે પ્હાડે ? અહી તો વીર પ્હાડ છે.
 આંખડી તારવશે મા, અંગ ઉછાળશે નહિ.
 કામહુ ને તીર પ્હારાં એ છે અન્નાડી કાજનાં.
 તમ રાજો તીરસુનો થાઉં છુ હુ ધરાપૂત.'
 સૌજન્યના ગિરિપુત્રે ગાણુચાપ ભૂને ધર્યા;
 ગિરિધર્યો ઊભો એહ માનવતાની મૂર્તિ શો :
 બે મહામેઘની રહામે બાણે એકલ પ્હાડ કો.
 'અમે વાટે વટેમાર્ગુ, ભૂમિયા ભૂમિના તહમે,
 અમે તહારા છીએ, વીર ! મહેમાનો એક પ્હોરના '
 કૃષ્ણની શીતળતાએ ઢાળી શીતળતા ત્યહા;
 ને મહેમાન શબ્દે જીતી માનવતા સપૂતને.

દહોત્તે, ને દોહીને પીત્તે, ગાય શી પ્હાડ પૃથ્વીને.
 ચન્દ્રમા આથમે છે આ, અને અન્ધારું ઊતરે;
 રજા ઘો તો હવે રાણા! અમારે નેસઠે જશું.
 રાખો છો હેત ને લાવ, રાખતો એહવાં સદા.
 કૃષ્ણચન્દ્રે કૃપાભાવે વીનવ્યુ ભૂમિપુત્રને.
 'ઘડીના-એ ઘડીનાયે મહેમાનો કૃષ્ણાંધી આંગણે ?
 મળ્યે વીસરશે મા.' એ કહી નેત્રો વીનાં થયાં.
 'લખ્યા લેખ હશે આ ચે - જોગસંજોગ આપણા;
 જગતે મળવાના, ને મળીને મારગે જવાં,
 કહો તો કું કહું, વીરા ! જગતવાટે જતાં-જતાં.'
 'હોવે હૈયારખા છો, ને જગરખા શુ ખેલશે;
 હસશે ટોડશે બેસે જોમ વેણુ વધાવશું'
 પેંગડે પગ ને કૃષ્ણે બ્રહ્મોપદેશ ભાખિયો :
 'જીવો ! જગદોરમે દેરે પેલો મહોરેલ આંગણે;
 કાલે જો બૃંથશે સાખો પ્હાડોમાં નેહ-નેહને.
 અમ શા વટેમાર્ગેને ઘટાની છાંય ઢાળતો;
 મીઠી ને મધુરી સાખો આપતો નેહ નેહીને.
 મહીમાં મહોરતો, દેતો; આંગણ શા જગે થતો.'
 ઝીલ્યા એખોલ પ્હાડોએ, પ્હાડના પ્હાડી ઝીલ્યા;
 ઝીલ્યા કેના ઝીલ્યાત્કાંતો મેહુલા મારગે પડ્યા.
 હાથીડા શા કૃષ્ણ-પાર્ય ઘાટીએ સ્હડતા હતા;
 પાછળ પડયાઓ જૂલ શા જૂલતા જતા :

વણુવાબ્યે વડલો દાદા, વણુગાળેલ વીરડો;
 વડવાઈ સમા હાથ, પાણીના જેવું બહાલ એ
 તું લાગ છ દાદા જેવો, ડાહ્યો, મોણી, ભયોભયોઃ
 હેલતા કુંગરામાંનું જાણે ચિંતલર મૂલતું.
 મહાકર્મી મહાધર્મી દાદા એ માહરા હતા,
 વાપ શું ખેલતા દારો મરાણા મદલમુદ્ધમા.
 પેલા પોઠે ખહાડ માથે દાદાજી દેખતા બધું.
 જન્મ-સંસારજી મહારે દાદા એક મૂકી ગયા;
 વાબુ આ ઝાડ; એ ઝાડ સંસારે જન્મ માહરો;
 જેટલાં ઝાડને વરહાં, એટલાં વરહાં મ્હને.
 પંચટેકરીનો નેહ ખહાડોમાં નામી નેહ છે;
 પંચટેકરીનું પંચ ખહાડોનું સરપંચ છેઃ
 ઘટા ઢાળી ઊભો જાણે વનનો વડલો વડો.
 પેલો ખહણે પડ્યો ખહણ, એહ છે અમ જાણુ;
 પાછળના ગુરુ આલે અમારો વાસ જાણુકોઃ
 પંચધરે પાળ જાંધેલો, મુખીનો ગરવો મઠ.
 પેલા ત્હાં પાણીને આરે રૂહેતા'તાં વાધવાધણ;
 પંચટેકરીનો રાણો રહે ત્હાં આજમાં હવે.
 દાદા ઝાઝી મયા કીધી, યયો મ્હેમાન માહરો.
 કહી રાણે પાથ આંખ્યા હુલ્લાસી કૃષ્ણચન્દ્રતા.
 'સુખી રૂહો; ભોગવો પૃથ્વી; ભોગવો ખહાડ ને વનો;
 ખહાડોમાં ખહાડ છે, વીરા! વનોમાં વનરાજ છે.

ધન્ય હો ! ભૃગિના રાણા ! ધન્ય આ તમ ડુંગરા.
 વીરત્વ વીર-શ્રેષ્ઠોત્તુ, બલાર્ધ ભડવીરની,
 મનભરી મહેમાનીનાં પૂર છે તમ પહાડમાં.
 ઘાટીનું આ ગુફાદ્રાર, ત્યાં છાયા પાંચજન્ય છે;
 ગાજશે યુગવાયુમાં, જોગન્દરો જગાડશે.
 અર્પું હું મહાવીરોને પાર્થ ! વીરત્વ વીજળી;
 જ્યોત્યારે પુણ્ય તેજે પૃથ્વી ભરી પ્રકાશશે.
 યુગયુગનાં વારસો ભૂમિ આ, ભૂમિપુત્ર એ;
 ક્ષત્રિયત્વનું સૌજન્ય આ પહાડોમાં વસે અહીં.
 પાર્થ ! આ છે જગત્તીર્થ સૌ જગત્ક્ષત્રિયત્વનું.'

પ્રસન્ન થૈને ભૂમિ-ભૂમિયા પરે
 ગિરિગુફા ને ગિરિઘાટીને હીધો;
 હવે કરે એ પૂત પાંચજન્યનો.
 યુગે-યુગે યોગી શી વીરધોપણા.

અધ્યાય ૮ મો • હદ-ખેહદ

દિશદિશ દગ ન્હાળવા મધે છે
 વળી હદ-ખેહદની પડી સીમાઓ—
 ક્ષિતિજતટે ક્ષણ સન્ધિકા રમે તે;
 જગ નથી જુગઝંખણોની ઝંખી :
 જગ હરિનું જગના સદા હરિ છે.

ચન્દ્રની મૈત્રી જાણે આલ્યા છે જગચન્દ્રમા !
 પાછળ નીતર્યા નેણે ન્હાળતો ભૂમિભૂમિયો.
 ‘જાય છે જગજોડા શો, ગાણુ શો આલવીંધતો;
 ડાહ્યો, ડાહ્યો, જગતડાહ્યો.’ કહી રાણો ઢળી પડ્યા.
 આલના આગણુ ઢાળો અખાઓ ચ્હડતા હતા;
 ભૂમિના-ભૂમિના રાણા ભૂમિને ધાવતા હતા.
 ‘પાર્થ ! મહેમાની માણી ભૂમિની ભૂમિપુત્રની;
 જાશુ લૈને ઋણુભાર ? કે કંપ્રયેક વાળશુ ?
 મ્હોટ મ્હોટા માન્ધાતાના ભાર લાગ્યા નથી મ્હને;
 માથે થૈને ભિમા ખ્હાડ આજના દૂધ-રોટલા.’
 ‘હતા હૈયાઝરા એહ ખ્હાડીના દૂધ-રોટલો.
 અંગમાં આદર ંહોણો, નેણમાં નેહના ંરા.
 હરિ ! એ દિલના ભાર, દેહ યા એહ દાખશે ?
 ના ખૂટે યુગ-અન્તેયે એ અર્પો વરદાન કે.’
 નેત્હાં વિચાર્યું-નિર્ધાર્યું : ‘પાર્થ ! એ દેવખોલ છે;
 દેવુ તો અખૂટ દેવું; આખ્યુ ખૂટે, ન આખ્યુ એ.
 યુગોના મન્ત્ર અર્પુ છુ ભૂમિના ભૂમિપુત્રને.
 જો આ મ્હારો પાચજન્ય, જો પેલી ઘાટીની ગુફા;
 જો પાંચજન્યનો પુત્ર, જડચો’તો ભૂમિપુત્ર શો.
 પુત્ર ત્હાં પધરાવુ છુ - ગુફાના દારટોડલે;
 યુગના વાયરા વાયે કરશે યુગઘોષણ.
 ભૂમિ ને ભૂમિના પુત્રો જાગશે, જાગી જીતશે.

ધન્ય હો ! ભૂમિના રાણા ! ધન્ય આ તમ હુંગરા,
 વીરત્વ વીર-શ્રેષ્ઠોત્તુ, બલાર્ધ બહવીરની,
 મનભરી મહેમાનીનાં પૂર છે તમ ખડાડમાં.
 ઘાટીનુ આ ગુફાદ્રાર, ત્હાં છાયા પાંચજન્ય છે;
 ગાજશે યુગવાયુમા, જોગન્દરો જગાડશે.
 અર્પુ છુ મહાવીરોને પાર્થ ! વીરત્વ વીજળી;
 જ્યોત્સ્યારે પુણ્ય તેજે પૃથ્વી ભરી પ્રકાશશે
 યુગયુગનાં વારસો ભૂમિ આ, ભૂમિપુત્ર એ;
 ક્ષત્રિયત્વનુ સૌજન્ય આ ખડાડોમાં વસે અહીં.
 પાર્થ ! આ છે જગત્તીર્થ સો જગત્ક્ષત્રિયત્વનુ.'

પ્રમત્ત ઘેને ભૂમિ ભૂમિયા પરે
 ગિરિશુક્લ ને ગિરિઘાટીને દીધો;
 હવે ઠરે એ પૂત પાંચજન્યનો.
 યુગે યુગે યોગી શી વીરધોપણા.

અધ્યાય ૮ મો . હદ-ખેહદ

દિશદિશ દગ ન્ડકાળવા મથે છે
 વળી હદ-ખેહદની પડી સીમાઓ—
 ક્ષિતિજતટે દાણું સન્ધિકા રમે તે;
 જગ નથી જુગાંખપોની આંખી :
 જગ હરિનુ જગના સદા હરિ છે.

(ઢાળ : કાગળિયાં લખતા રે ચન્દન ચોકમાં રે લોલ)

એમ બિડન્તાં પાંખલને પલકાર નો!

સૂરજના રથડાએ આભલ ખેડિયા રે લોલ;

બે-ત્રણ વારકા જિગ્યા ને આથમિયા નો!

નયનનમનથી હુર્ખે હરિને વધાવિયા રે લોલ.

બે-ત્રણ ખીણુ ને બે-ત્રણ ધારમાં રમતાં નો!

સંઘે વળોટયા આરાવળના ઓટલા રે લોલ;

જિતયાં-જિતયાં શિખરો ઘાટી પહાડો નો!

હીઠા પછી તો રણપગથારના સાગરો રે લોલ.

આઘેતર એક લીલુડું ને લહેકન્તું નો!

રૂપલાતેજલ પટમાં લીલમ પડ્યું ઝગે રે લોલ.

જઈ જળતીરે સંઘે ક્રીધ વિશ્રામ નો!

પાણીની પાળે જગહરણું જઈ ઢળ્યાં રે લોલ.

બેઠાં, પીધાં જળ ચેતન સંકેર્યાં નો!

થાક ઉતારતી વેળુની ફૂલપથારીઓ રે લોલ;

સોનાપારખ રૂપલરમતલ ગરુઆ નો!

સંઘવી આલ્યા આર સંસારસીમ શોધવા રે લોલ.

આલ્યા-આલ્યા ચતુરો સૂરજ સાથે નો!

પડછાયા પાછળ હસતા ને ડાલતા રે લોલ.

અસીમ અઢળક અખંડ વેળુજળના નો!

સાગરિયા પથરાતા પટથી પૃથ્વી ભરી રે લોલ;

વાદળી પાછળ વાદળી રમતી આવે ને!
તરંગ પાછળ તરંગ એવા વેળુના રે લોલ!

ધરતી તપતી, ઉપર તપતો આલ ને!
મધુર અનિલનાં મધુરાં વહતાં લહેરણાં રે લોલ.

હસ્તસ્થળીમાં ભિગે ઠંઠ રોમાવળ ને!
તો ભિગે એ પટમાં તૃષ્ણ તરુ વેલડ રે લોલ;

હસ્તસ્થળીમાં જેટજેટલી રેખાવળ ને!
રેખાવળ એથીયે કોટિધા હતી ત્યહાં રે લોલ.

ધરતીની દગ શા દળતા વેળુદગલા ને!
હસ્તસ્થળી એ હતી વિજન વગડો વડો રે લોલ.

ધારની પાછળ ધાર ભલે કે ધિંગી ને!
ડુંગરિયા ચડતા ને ઢાળે ઢળી જતા રે લોલ;

વનના પાંદડે-પાંદડે કોરેલ રેખા ને!
રેખા-રેખામાં વિધિ વાવે વનભાગ્યને રે લોલ;

રણુપગથારેય પડતી'તી પાંખડીઓ ને!
પાંખડે-પાંખડે રણુના ભાગ્યની કટોરીઓ રે લોલ.

જળસાગરને જળનાવડીઓ જેડે ને!
પગલીઓ પાડતી ને કેડીઓ કોરતી રે લોલ;

પડેપડે, ભૂંમાયે પગલી જળમાં ને!
વેળુમાં ભૂંસાતી'તી કેડીઓ ક્ષણું પછી રે લોલ.

ક્ષણભંગુર આ જગનો જલિમ ખેલ ને!
પડછાયા એના તે અમ્મર કોણે દીઠા રે લોલ?

વાદળીને જળ પાવલ કોણે પાડ્યા ને?
 આલવા ગયાં એ કોણે આભલ અલિયા રે લોલ?

સંઘવી શાણા આભલની સીમ શોધે ને!
 પાવલમાં પડિયેલ પારસમણિ દૂંઢતા રે લોલ.

જગત-વળૂંધે જગની સીમને પ્રીછવા ને!
 જાણુતલ જગની હક-બેહકમાં ઢળી જતી રે લોલ.

જયવન્તા જગ્ન હુતે એક ધૂળકોટ ને!
 પાછળ ભિગતા પાંચ ધૂળકોટના કાંગરા રે લોલ;

પાંચપાંખે પછી યાદી તરતાં-તરતાં ને!
 દેગપાંખે પરખ્યા ધૂળકોટના દુર્ગને રે લોલ.

રમતા રથડે રણુરેતે ઝુકાવ્યુ ને!
 હાથીડા પગ વાળી-ધરતીખોળે ઢળ્યા રે લોલ.

નીરખે ધૂળકોટ, નીરખે નમતા નલને ને!
 અનિમિષ આખડલી જગસીમને શોધતી રે લોલ;

અખચરકલડી યાદીને પાછી વળે રે લોલ;
 નાંગરે જઈ જેમ કાઠડે સફરી જહાજ ને!

એક ધૂળકોટને કાંગરે સંઘવી નાગચાં રે લોલ.
 રણુની સીમ અસીમ ભવસીમ શી ભાસતી રે લોલ.

ધુમ્મસતટ બેઠો જ્યમ કો મનુખાલ ને!
 વાદળદળ દેખે ને જગ નવ દેખતો રે લોલ;

એમ જગસીમ શોધતા ધરખમ સંઘવીઓ ને!
 ધૂળના કોટ નીરખે, ને જગ નીરખે નહિ રે લોલ.

ચક્ષુ ચગાવે, દગનાં છોડે જાણુ ને!
ધૂળના ઢગમાં જગનાં સોનાં જડે નહિ રે લોલ;
જગમતિયાને હરિનાં જગ નવ સાંપડ્યાં રે લોલ.

ચાકવ આંચો કે, નભદેશગી ઊતરિયો ને!
રણુના એ અંખપના પટમાં અંખો પડ્યો રે લોલ.

દીઠડા મીઠડા હરિ જગમંગના સંઘવી ને!
દીઠડા ઢળતા ધૂળ-વાહળને કાંગરે રે લોલ;
પન્થનગરના સંઘવી પોઢી શા પડ્યા હતા રે લોલ.

હરિયાવાસી ધૂળહરિયાપાળ ઊતર્યો ને!
'આલ ધૂમી આવ્યા!' સંઘની સુજનતા પૂછતી રે લોલ.

'આલલ નહિ, સન્ત! આલલ ગઢની સીમ ને!
અગાધનો તાપ તાગનાર તારો નથી જગે રે લોલ;

આલલગઢ હું ગયો'તો તારકલોલે ને!
દેવર્ષિના વિમાનમાં, તારક ઝાલવા રે લોલ.

ઝડપીને ઝાલી એક-તારલાની પાંખ ને!
તારલો કે પાંખ અમ વિમાન મહીં માયાં નહીં રે લોલ;
નેણે સમાય એ કરમાં સમાય કેમે નહીં રે લોલ?'

આંચો-આંચો ત્હાં પાર્ય-પૃથાનો પુત્ર ને!
પૃથવીના પારસમણિ પાર્યે દીઠા હતા રે લોલ.

'જય શ્રી હરિ' કહી સંઘવીએ સત્કાયાં ને!
અંખવાયા જનનાયક નરવરને દીઠે રે લોલ.

નમિયાં અંગઅંગ, નમિયાં નમણું નયણું ને!
પૃથ્વી-પારસ જોઈ ઝંખવાણા પુર-હીરલા રે લોલ.

પાથે પૂછિયું: 'ભૂલા પડ્યા ભવરણુમાં ને!
સંઘવી! શું શોધો છો ધૂળકોટકાંગરે રે લોલ?'

સંઘવી બોલિયા: 'કૃષ્ણ-સખા છો કરમી ને!
દીઠી હોય તો જગતે જગસીમ દાખવો રે લોલ.'
'તારણ-પાંખ નવમાયે વિમાનમાં' યાદવ વદ્યો રે લોલ

હસિયો રસિયો ગિરિવર શો જગજોદ્ધો ને!
હસિયો - રણવેણુની તરગાવળે હસ્યો રે લોલ.

'જગ શોધો છો સંઘવી! વિગ્ન આ વગડે ને!
જગસીમને શોધો છો સંઘવી! વેણુસીમે રે લોલ!
પન્થના પન્થી તાપસ છો, જગપન્થના રે લોલ.

સાગરસીમને જહાંજ, વનસીમને સિંહ ને!
જગસીમને જોગન્દર કોક જોતા હશે રે લોલ.
પુરજનની દગ પુરગદમાં પૂરછ રહે રે લોલ.

ગરુડે નથી લીધ આભલગદના તાગ ને!
આંખડીએ સીમા અસીમની દીઠી નથી રે લોલ.

ધુમ્મસ તરશો, મેઘની વાદળી વીંધશો ને!
આભલનાં મહાજળને તરતો તારો કિયો રે લોલ?
કુરુક્ષેત્ર જીતશો, જગ જીતવાં નથી સોદ્ધલાં ને!
ગાંડીવનાં ગાણોથીય મહાખડોટી મઢી રે લોલ.

ઊડજે-ઊડજે, પ્રેરણાની પાંખે ઊડજે જો !
ગરુડ શા ઊડશે ત્હોય અનન્ત આલ છે રે લોલ.'
હરિસખા વેરતા'તા હરિ સમ વચનમણિ રે લોલ.

'આજલ છે આંખડલીથી અતિ અધિકેા જો !
પ્રકૃતિથી પરમાત્મન પરમ પ્રચંડ છે રે લોલ;
'દેહમાં નવ માય સન્ત ! આતમના ઊડવાં જો !
ચેતન કેમ સમાશે ગાટીને માળખે રે લોલ ?

તારલિયાનુ કિરણ કોક મંકેલશે જો !
નહિ માયે-ન મમાયેએ હાથમાં-વિમાનમાં રે લોલ;
તારલિયાનું કિરણ અનન્તનો દોર છે રે લોલ.

પુરના સંઘવીને પુરના કાટનાં સોણલાં જો !
જગના સંઘવીને જગ આલલ મ્હોટાં દીમે રે લોલ

કિયા જીવે નીરખી જીવનની સીમા જો ?
કાણેકાણે દીઠા સિતિજના છેડલા રે લોલ ?

ભવસાગર શો ધૂળમાગર આ ગરવો જો !
જગની સીમ જડશે ભવની સીમને જડયે રે લોલ.

આંખડીની સીમ છે પોપચું ને પાંપણીઓ જો !
સાગરસીમ છે મર્યાદવેલની રેખાવલિ રે લોલ;

અગાધ આલ છે મહાપ્રહ્લાંડની સીમા જો !
આત્મની સીમ છે અપરંપાર પ્રહ્લાવલિ રે લોલ.

આત્મનુ જ્યમ પરમાત્મનુમાં ઢાળાયે જો !
આંખડલી ઢાળાયે ઊડતી આલમા રે લોલ;

તારણ જ્યમ ઢાળાયે અનન્ત ઉર.

હદ ઢાળાયે બેહદને મહાગહ્વરે રે દે.

પન્થનગરના સંઘવી પન્થમાં પન્થમાં પળિયા જ
સોનારૂપાના પારણ જગ પાછા વળ્યા રે લોલ;

હદ-બેહદમાં જગ શોધતાં પંખેરુઓ રે લોલ.

હસિયા હરિ: 'ધરતી પુત! ધરતલ રહેજો જો!

આભલના સ્વામીને આભ ભળાવજો રે લોલ;
માનવનો મહીપટ, ને સુરનાં સ્વર્ગ છે રે લોલ'

જગતની સીમ શોધવા ગયા'તા

જનજગના જુગસંઘવી રણોમાં;

હસી હસી હરિ હાસ્ય હેમ કીધા

ધૂળિનિધિના ધનવન્ત નાગરિકો:

નીરખી ન સીમ, અમીમ જોઈ આવ્યા.

અધ્યાય ૬ મો - વાઘેશ્વરી

વૈરાગ્ય વૈરાગિણના વિકાસતો,

વિભૂતિઓ વારિદ શી ઉછાળતો;

વદમીક શો જૂળર, કાળભસ્મિલો

આણુ ઊલો છે અવધૂત-ધામ શો:

કે કારમા માનવતાની ઊર્મિ કો?

માયે પરાશરારણ્યો, વસિષ્ઠ ગુરુ ઊગલે;

પિતા-પુત્રની છાયાળો સોહે છે અર્જુનચલ:

જાણે જોગીન્દ્ર જાગન્તો જોગકુવાર ફારતો.
 ઘેરાં ગાઢ વનો છાંડાં, સોહામણાં મરોવરો;
 ગુફાઓ ગરવી ગહરી શિખરો આભ કોરતાં:
 પડી કૈલામછાયા કે પૃથ્વીનું ચૂદ મોગ્વ.
 સ્ત્રોતો સોનસ્વિનીનાં, ને ઝરના નિર્ઝરો મહદ્;
 જોગન્દરો અને વાઘો સંગાથે વસતા ત્યહાં.
 મેઘના ઢગલા જેવો હતો એ 'અર્જુનગિરિ.
 'પાર્થ! અર્જુનને ગૂંગે મહાશિવરાત્રિ નાણુશું;
 જોગીના જોગેશ્વરને પૂજશું ભાવભક્તિથી.'
 જતા'તા કૃષ્ણ ને 'પાર્થ, વનોમા વનરાજ શા,
 વસિષ્ઠની કુટિરે ને અર્જુનચળ છોગલે.
 ત્યંહાથી ગુરુ જતા'તા જિગતા આયમતા રવિ.
 કાળની ઠેડીઓમાં એ હજારો કુટિરો હતી;
 પુરાણા એ પથ્થરોમાં કરોડો પગલાં હતોં:
 શામળા એ કાળમીઠિ પડી'તી કાળ-અંધિઓ.
 કહે પાર્થ: 'હરિ! આ તો પારળાં કપરાં પ્રીછે;
 ભાવના પૂર માણીને થ'ભાવે છે ધડીક તો.
 મોઘા છે માનવદેશે બ્રહ્મર્ષિ ભાળવા, હરિ!'
 થાકભારથી થોભ્યો'તો હિમાદ્રિનો ય યાત્રી એ.
 શૂંગ ઉતુંગ આણુનું સ્વર્ગને ન્હાળતું હતું.
 સખાઓ શૂંગ જતા'તા ન્હાળવા સ્વર્ગને ફરી.
 દેવાંગનાઓ કુંજોમા, દેવો ત'હાં રમતા વને.

શુકાભાં વસતા વાઘો, ચોકભાં હરણાં ધૂમે;
 હતો અલોકિક એવો વારુ વસિષ્ઠ-આશ્રમ.
 હતા મહન્ત ગંભીરા, જાણે ણીજા વસિષ્ઠજી;
 શુણ્વન્તા, ગિરિજૂના : સખાઓ પ્રણમી જિભા :
 ગિરિના શુ શુકાદારે આઠ્યા યોગીન્દ્ર બિહુકો !
 'આવો, વૈરાગ્યધારી છો; તીર્થી છો પૃથ્વીતીર્થના;
 યોગવાસિષ્ઠવેતા છો, મુમુક્ષુ પ્રહ્લમાર્ગના.'
 યોગીએ યોગીઓ દીઠા, દીઠા એવા જ આદર્શો.
 'એક પત્ની, એક જાણુ, એક વેણુ રઘુપતિ;
 ગુરુ! આઠ્યા છિયે એના ગુરુને વન્દવા અમે.
 સુવ્રયુ છે હજીયે એની ગાળે છે જગદોપણા.'
 પૂજિયા પૂજ્યને પાર્યે વહી વિનય-વેણુને.
 'ખરુ; પ્રહ્લપિં જોલે છે વારે કે પરવે-ઠઠી;
 કે અલોકિક કો આઠ્યે દર્શને ગુરુદેવના.'
 વધા અગમ્યની વાણુ મૌનુભાવ મહન્તજી.
 જિઠયા સાધુવરો સૌ, ને શુકાલીતરમાં ગયા;
 વીજ શો ઝળકારો ત્હાં શુકાના અન્તરે થયો.
 કૃષ્ણે પાર્યે દીઠી દૃષ્ટે તેજસ્વી તેજમૂર્તિને;
 અયોધ્યાનાં હતાં વર્યસુ, સરયૂનાં સરો હતાં.
 નમ્યા ને પ્રણમ્યા; જિભા નામીને શીર્ષપદને.
 ગુરુએ યોગની દૃષ્ટે પ્રીછિયા કૃષ્ણ-પાર્યને;
 મહાજયોત તેજમૂર્તિ તેજજોલે વહી પછી :

‘પધારો; પૃથ્વીમાં પુરયો વીણ્યાં-વેદ્યા વનેજને
 અને દિગ્વિજય કીધો ધર્મીઓ! ધર્મનો જગે.
 મહારે ત્હાં દારિકા આવી, ને આબ્યું હસ્તિનાપુર.
 ન્હાળો નૌતમ નેત્રે આ ભેગી-ભેગણનો ગિરિ.
 પ્રતાપી જનકીનાથ હતા ગૃહસ્થી રાધવ;
 પતિસૂની પત્નીસૂના ન્હાળો ભેગણ-ભેગીઓ :
 ધારી નવનવાં રૂપો આવે આ અર્બુદાચળે.’
 ત્હાં તો ધયો ગિરિડંકો; ભેરી નફેરી જાલરો,
 ડાક ને ડમરુ વાગ્યાં, શીંગીઓ રણશીંગીઓ.
 ભેગેન્દ્રોની ઘેર આવી ત્હાં મહાશિવરાત્રિની;
 દર્શને યોગેશ્વરને આવ્યા યોગેશ્વરો સહુ :
 શંભુગણ શા ભેગી ને ભેગણી જેવી ભેગણો,
 ગુફાની તેજભૂતિનાં તેજ ભાગ્યે વધાવીને,
 યોગગુફાના સ્તંભો શા ગુફાદારે જિભા સખા.
 દીઠા વૈરાગ્યના આંખા, દીઠી વૈરાગ્યવેલીઓ;
 મહોરેલાં વૈરાગ્યમહોરે, ફૂલેલાં ભેગફૂલડે.
 અર્બુદાગિરિનાં એહ ભેગનાં શિખરો હતાં.
 હતી મોડવીને હસ્તે સહસ્રજ્યોત આરતી;
 હતાં મંગળવાદો કે ભેગી-ભેગણને કરે:
 ખૂલે ખૂલત ડાળો શું ભેગનું વન ડાલતું.
 ભેગસંઘે જ્યોત્સનાર ત્હાં ભેગેશ્વરનો કીધો;
 ‘કૃષ્ણ! તું યોગેશ્વર છે, ભેગીઓનોય ભેગી છે;

જોગી સંસાર ચોકે તું કૈલાસી ખાખ ચોકમાં :
 જાને મહાકન્થાધારી, કન્થાના શિષ્ય તો અમે.
 તું વડી જગની જ્યોત : જગતજેતા જગતપ્રભા.
 આળ્યો છે ન્હાળવા આપ અમારી જોગકન્દરા;
 નિહાળો લેખના જૂતો, માણો મહેમાની લેખની.
 મહાશિવરાત્રિ આજે, કરીશું તહારી આરતી.
 વાગ્યાં ત્હાં મંગળવાદ્યો, ગજ્યાં ગાંભીર્યકીર્તનો;
 જાણે ગિરિ સ્વયં જોલ્યો, જગત્કોપ થયો મહા :
 ઉતારી જ્યોતિર્ધરોએ સહસ્રજ્યોત આરતી.
 જીભીને આભલથંભા કૃષ્ણચન્દ્રની સન્મુખે
 નાર્યાં, રાચ્યાં, ગીતો ગાયાં, ગજળોએ અખુંદાચળ.
 મહારુદ્રના રુદ્રોએ કીધો કૈલાસ આણુનો.
 હરિ આનન્દની મૂર્તિ, આનન્દાવી જમાતને :
 'જોગી ! જાળવજો જોગ; જોગેન્દ્રો જગ જીતશે'
 'જોગેશો ! જોગેશ્વરીઓ !' શમ્યે ઘોષ શુર પૂછે :
 'કૃષ્ણે ગિરિ મુહાબ્યાનુ જોલ્યુ કે જોગજૂથને !'
 'પાણીડાં ભરવા આબ્યાં તળાવે સંઘતાપસો;
 એમણે કહ્યું કે 'આ તો જોગેશો ! કૃષ્ણસંઘ છે :
 ને જોગેશ્વર જોગીના ગયા બ્રહ્મર્પિદર્શને.'
 પછી જૈ મરમાં ન્હાયા જોગીઓ કૃષ્ણ પાર્થ એ;
 પદવેલડમાં પડો, સખાઓ એમ શોભતા.'
 લીધી ત્હાં જોગીની ભરમ, સંન્યામની વિભૂતિઓ.

વન્દી, વન્દી, પુનઃ વન્દી; યોગેશ્વર યોગીને નમ્યો;
 ને વળ્યા વનની વાટે વાઘ શા વાઘકેડીમાં.
 ત્યાં તો દીકું ગિરિદેશે મહાકૌતુક કારમું.
 ગાતું, આનન્દતું, વારું, વિભેગઅશ્ચ સારતું,
 ભેગભોગ મહાવૃન્દ જતું'તું ગીરવા વને.
 લીલુડાં વન વાઢીને કીધી'તી વનપાલખી;
 પોઢેલી પાલખીમાંહી હતી વાઘણ ભેગણ.
 શિવને પવંકેલાએ શિવની ભેગણી જતી.
 ન્હાળીને ભેગણજૂથ રેતું-આનન્દતું હતું.
 ગાજતી'તી આલમાં એ ભેગણની જયાવસિ.
 મીઠડી કોકિલા કેરા કંઠે જગ જગાડતી
 ગાતી ભેગણનાં ગીતો જતી'તી જગભેગણો.
 આલલગદથી આવી દિવ્ય દૈવાંગના સમી.
 અને મજબાજાઓએ સૂરોમાં સૂર પૂરિયા.

(દાનઃ બા કુવરબાને છેટ નગર વળાવ્યા સાસરે)

હો ગીરવાની ભેગણ! ગઢને ઘેર્યો'તો ત્હે, ભેગન્દરી!

પેલુ રે! અરણું પીલૂડે અરમરે;

તીરતીરે ત્યહી કૂલડે કૂલ્યુ ધાસ :

હો ગીરવાની ભેગણ! ગઢને ઘેર્યો'તો ત્હે, ભેગન્દરી!

છાંટત એ અખંડધારા છાટણાં;

અવધૂતણ! ત્યાં વૈભવીવાસ :

હો ગીરવાની ભેગણ! ગઢને ઘેર્યો'તો ત્હે, ભેગન્દરી!

માથે બીલીછોડ ધરે ધનગરો
 મહાભોગીમહીસ્વયંભૂશિવનુ ગાણુઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!
 મદૂલી માંડે શિલાઓ નીરમાં
 કાળના કટકા શા સોહત પ્રાણુઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!

આવતા અવધૂતો ત્હારે દર્શને;
 ગંજવતા ઘુજ હુકાર શુ હુકારઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!
 રકન્ધે આશા, કરે કમંડળુ;
 ભરીભરી અભિપેક્ષે ધીરી ધારઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!

પડખે કેા તપ તથે તથેશ્વરી;
 જગનાઝીલતી તાપસી તાપઉત્તાપઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!
 નીરખીએ સલૂણી વનસાહેલડી
 ભોગણુ! તુમે જપતી અજપા જપઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!

અર્ધુદા માતાની કુંવરી કારમી;
 ગીરવાનો ગઢ ધિગડ ત્હારું ધામઃ
 હો ગીરવાની ભોગણુ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હે, ભોગન્દરી!

સજ્જુ સમાધ, પૂજી પૂજવજુ;
ગીરવાને વન જોગણ ! દેશુ વિશ્રામ :

હો ગીરવાની જોગણ ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હં, જોગન્દરી !

માણ્યા, મનભર વીરી ! મણાવિયા,
વેરી વિધાતાજો દીધેલ જોગમંજોગ :

હો ગીરવાની જોગણ ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હં, જોગન્દરી !

ખ્હાડીઓ વીસરશે નહિ ખ્હાડના
વનવાસણ ! સંન્યાસણ ! ત્હારો જોગ :

હો ગીરવાની જોગણ ! ગઢને ઘેરો'તો ત્હં, જોગન્દરી !

જાતી'તી જગજ્યોત જોગણ ત્યહાં રકન્ધે ત્રિશૂળો ધરી,
'સાથે' વાઘણ ખ્હાડ જોગણ હતી ?' પાથે પ્રણામી પૂજયું;
કહેજો જોગણ 'હો અતિથિગિરિના, આયુધ્ય ગાજ્યુ અમે;
ના દીઠી કદી વાઘછાંચ ઝીલતી વાઘેણ જોગન્દરી.
કહેશે વાઘણદેની જોગણકથા વિન્ધે ત્રિશૂળધવજો '

અધ્યાય ૧૦ મો • કલિસ્મૃતિ

'વનવનની વનાટવી વટાવી,
ગિરિગિરિની ગિરિધાટીઓ તરીને,
રમણીય વનચોક વીધીવીધી,
ઋષિવરત્હાજઈઆશ્રમેવસ્યા'તા '

‘ઉદ્ધવ! આજ મહેં એક યુગસંભારણું દીકું
 ગિરિમાં વનને આરે મહર્ષિ લખતા સ્મૃતિ.
 કાળે અમાસઅન્ધારે બોળીને દેવલેખિની,
 અપિણ કોક બેઠા’તા આલ ને કાળ મન્થતા.
 તહેયે ઠેક ડુંગરામાં આશ્વર્ય તો દીકું હશે;
 ભરેલા છે ભારતના આશ્વર્ય ડુંગરા-ઝરા.
 આ તો અન્ધારમાં ઢેડી તેજની પાડતા હતા;
 લાગીને કજ્જળકાળું પૃથ્વીમાં ઝરતા પ્રભા’
 ગિરિઘેરો વનથોકે, શિલા એ ચૈલપુત્ર શા,
 ઉદ્ધવ વાટ જોતા’તા હરિની વનયાત્રીની.
 ડુંગરમાળમાંથી એ ઊતર્યાં ઝરણા સમા;
 હરિ વનમાંથી આવ્યા; મળ્યા, વાતે વળ્યા સખા.
 ‘હજીયે હરિ! આશ્વર્યો દાખે છે પૃથ્વી આપને!
 તો અમારે ભંધો હોય આશ્વર્યોધી અણુઅણુ.’
 પછી હરિ વધા, જાણે પ્રભાના બોલ મીઠડા :
 ‘ઊગે છે-આયમે છે આ, સર્વાશ્વર્યમયં નમઃ!
 ને અપે વિશ્વને તેજ, મહાઆશ્વર્ય સૂર્ય’ એ.
 ગોરખો જગને ઘાટી, પ્રહાંડચક્રમાં રહડી,
 જમે છે બ્યોમનિશાંતે, આશ્વર્યો તેજગોળ છે.
 વીતી અનન્તતા મન્યે, બીણ અનન્તતા જશે,
 ઊગશે-આયમશે એ તહોયે અનન્તતાભરી.
 આ તો અન્ધારમાં તેજ, પૂર્ણિમા આ અમામમાં;

નિર્મળી છાંટતા'તા એ નિર્મળો કરવા કલિ.
 એક'પા કુંગર ડોલે, બીજી પા ઝરણી ઝરે;
 મધ્યમાં ઋધ્યાશ્રમની કુટિરો ધૂમ્રબૂખરી.
 મહાલતી વનલક્ષ્મી શી ધેનુઓ ધરપાધને;
 રમતી ધેનુવત્સાઓ લાડકી પુત્રીઓ સગી.
 નિર્મળા ઝરણામાં ત્હાં જળે કલહંસ બોલતા;
 હોમ થાયે, સામ ગાયે પ્રદક્ષના પ્રદક્ષ્યારીઓ.
 ઉદ્ભવ! આશ્રમે એ, ને ઝરણે જ્ઞાનસ્રોત શે,
 દીઠાં મ્હોં વનનાં વાસી ઋષિ ને ઋષિર્ગાંલકો.
 વૃક્ષવૃક્ષની છાયામાં અન્યાધ્યયન ગાજતું.
 શાસ્ત્ર વાંચે, મન્ત્ર ગોળે, કવિતા ગાય તન્ત્રીમાં:
 સૌયે યે શારદસન્તાનો હતાં શારદતન્ત્રી શાં.
 હતો ઋધ્યાશ્રમ એહ ફૂલફે ભરી કુંજ શો;
 કને ઝરણું ઝંકારી ંહેતું'તું પ્રદક્ષનીરતું.
 વડલાની ઘટા એક ઘેરી ગોરમ્ભતી હતી;
 ધૂમતા'તા મહીં ઘેરા પડછાયા અમાસના
 દીઠો દિવ્ય દષ્ટિએ એમણે આવતો કલિ;
 આલોચી અવધારીને લખતા'તા કલિસ્મૃતિ.
 અંગુલિમા હસ્તચાપે લેખિનીશર ધારીને,
 આલેખ યુગહૈયાને છોડે અક્ષરનાં ફળાં.
 ગણુતા નિર્મલતા વડલે, રેખાવળ વિલોકતા;
 પછી જને-જગે જોતા લીના ચોકાર્દ્ર લોચને.

પ્રણમ્યો, પાયમાં બેઠો; ગિરદાવ્યા ઋષિવરઃ
 'વિશ્વકલ્યાણવાંછુ છે, પ્રગટો છે વ્યોમદીવંડો;
 થશે આ પ્રણયનું સ્થાન કાલે તો ધામ તીર્થનું.'
 પાંપણે મહીંથી દષ્ટિ વહે, ત્હાં એમ વૃક્ષમાં
 ફિરણે સમ શતધારે ઝરતું ઝરણું વહે.
 'હીસો છો તીર્થના તીર્થી, આવો; આતિથ્ય અર્પું શું!
 રમતારામ પૃથ્વીના, વાયુ શા આવતા-જતા.
 આ તો છે કાનનકુંજ, આશ્રમ તો રહ્યો બિલો.'
 ઝરતા ઝરણાની ધારે મહર્ષિ ત્હાં વધા વને.
 કનેનો કુંડ બોલતો, એવું બોલ્યા હરિવરઃ
 'ધેનુ શો ધરપાયો છું ખાઈ-પીને ફળો જળો;
 આલેખો છો દેવશબ્દે એ શબ્દામૃતની તૃપા.
 પાવ, તો અમ તપોશે; પાવ, તો યૈશ પાવન.'
 ને ઋષિ બોલિયા બોલ, બાણે વટછાંચડી વદીઃ
 'નથી આ પૂર્ણિમા, યાત્રી! આજે તો આ અમાસ છે;
 નિસ્તેજ ને નિરુસાહી, કલિની છાંચડી સમી.
 મહાઋષિ થયા પૂર્વે, વસાવ્યું આ અરણ્યને;
 એ આ પરાશરાણ્ય, પુરાણું જગન્નાલીનું.
 ભેગનાં શાશ્વશાઓથી ધર્મનું જગ જીતવા
 ભેગીઓ જગતે જાય અર્જુન ને આ અરણ્યના.
 એકદા સાગરમત્સ્ય નિધિનીરે હરી ગયો
 મહર્ષિએ હૃબોધેલી કલિની કોકિલા-સ્મૃતિ.

હવે સંભારીસંભારી લખું છું એમણે લખ્યું;
 છાયાસ્મૃતિ જ છે આ, ને હું છું છાયાપરાશર.
 હજી તો આદર કીધો પ્રભાતે આજ આ પ્રભે;
 અધૂરા અક્ષરની આ અધૂરી છે કલિસ્મૃતિ.
 કલિના પુત્ર શા, યાત્રી! તહમે તો દીસતા નથી;
 ધર્મવાંછુ! કર્યો. શું કલિના ધર્મ જાણીને?'
 'હા, હું દ્વાપરનો પુત્ર, પુત્ર છું હું ત્રિકાળનો;
 પુત્ર હું આરે યુગનો : મહર્ષિ! કલિધર્મ કહો,
 વાવશું ધર્મ પૃથ્વીમાં, મહર્ષિઘોષ પાકશું'
 'એહ કલિસ્મૃતિ, યાત્રી! લખી નથી, લખાય છે;
 સાંભળો એ, વટેમાર્ગું વિશાળી કાળવાટના!
 કલિઘેયો કલિવાસો જાખ્યા પછી જીવિવરે.
 'પધારો, કાળના ચોદા! સંજ્ઞો આત્મશસ્ત્રને;
 દોઢલા સતયુગ ત્રેતા, સોઢલો કલિ જીતવો.
 કલિ અજ્ઞાન-અન્ધારે, કલિહુકાર હુંપદે;
 મોહમાં, મોહિનીમાં, ને કલિકામણુ જાહમાં.
 કલિ પરસ્ત્રીને રૂપે, ભયો પરધને કલિ;
 એકાન્તે, જામણે, જ્ઞાન્તે, કલિ છે કાળકૂટમાં.
 કલિ અધૈયે લીરુત્વે, નિદ્રા-આલસ્યમાં કલિ;
 કલિ કામે ક્રોધે દ્વેષે, અનાચારે, અનીતિમાં.
 કલિ અન્ધા અધિકારે, કલિ રાજ્યપ્રપંચમાં;
 ગૂઢ છે કલિનો વાસો લોભમાં, અપમાનમાં.

કલિ આસુરી સૌન્દર્યે, કલિ છે ગણિકાકલા;
 કલિ આવાંકી સાહિત્યે, કલિ કુટિલ કાવ્યમાં.
 જન્મશે કલિજેતાઓ હરિ જન્માવશે તદા.
 અનપયા અણુપ્રીછયાનો ઉદ્ભવ! આનન્દ છે મહદ્;
 માણતો'તો વનમા એ આનન્દ ગોપવેશને.
 મ્હને મ્હારો નિત્યધર્મ મુનિ બાણાવતા હતા.
 પધાર્યા ત્હાં ઋષિપત્ની પુષ્પપાંખડયાવલે;
 સંજરી હતી મુદ્રામાં સુગન્ધો પત્નીધર્મની.
 દીઠો, ને થભિયા દેખી; ને ઝંઘા બોલકૂલડાં :
 'આ તો જોગેશ્વરે કાલે પૂજ્યાએ ગાજ આવિયા.'
 પછી મહર્ષિ શું પૂછ્યું. 'પ્રીછ્યા આ પાયવન્દના ?
 ચન્દ્ર જેવા ચન્દ્રવંશી દ્વારિકાધીશ એ સ્વયં :
 વિશ્વવેત્તા, કાળજેતા, ચક્રના ચક્રનન્દન.
 કાલે મધ્યાહ્નકાલે દાદાને આશ્રમે હતા;
 'કાલે જોગેન્દરે કીધી આરતી અર્બુદાચળે'
 પ્રીછ્યો; પ્રીછી ઋષિ જીઠ્યા લેટયા અંક બરીભરી;
 પ્રણમ્યા પ્રાણની પેરે, હર્ષાશ્રુ નયણે ઝંઘા :
 એહ એકાન્તના વાસી, વિધિ શા બ્યોમગહવરે,
 કલિધોતા મહર્ષિને મ્હંચે ગિરદાવિયા વળી.
 અંગે આનન્દ ના માતો, સમાયે કેમ વાણીમાં ?
 'લોકકટલાણવાણુ 'છો, હિતસ્વી મનુવંશના;
 આવર્તા કલિના ઓળા પ્રીછો છો ને જૂસોય છો.

કલિ કેરા હલાહલની અપોં છો આપ ઝોપધિ;
 બે છે અખંડધારે આ વાગ્ધારામાં સરસ્વતી.
 પુણ્ય વાળો, પન્થ દાખો, અન્ધારામાં ઉબસ ઘો;
 ધર્મ, વાક્રવામીઓ! એહ ત્હમારો છે ત્રિકાળનો.’
 વન્દી ઋષિ-ઋષિપત્ની મૂક્યો એ ઝરણાતટ;
 કહો, ઉદ્ધવ! શા શબ્દો ડુંગરોમાં સુણ્યા-ઝીલ્યા?’
 અને ઉદ્ધવજી બોલ્યા ગિરિના ઉરના સ્વરે:
 ‘હરિ! નક્કર કે પોલા હશે સૌ ડુંગરા જગે?
 વન વીણવા આપ ચાલ્યા હું મ્હડયો એક ડુંગરે:
 માર્ગભ્રેલ્યા મૃગલા શો, ગોથાં ખાતા ગરુડ શો.
 ત્હાં તો ડુંગરને હેયે બોલે અખંડ હીંચકો;
 ગાતી’તી કે ગિરિનાળા ગિરિમાં ગિરિગફવરે.
 સુન્દરી ઠોક ગાતી’તી ચૂદ ગીતો ત્રિકાળનાં;
 હીંચકો તાલ દેતો’તો ભવ્ય એ ગીતમન્ત્રને:
 ભણે અગમ્યની ધાત્રી જગદ્ગ્ના શું બોલતી!
 હું તો સાંભળતો બેઠો; બેઠો-સમાધિમાં પડ્યો;
 બૂલે અખંડ બૂલે એ હીંચકો જગહીંચકો.’
 ‘ઉદ્ધવ! આદ્યશક્તિ એ આવ્યાં કૈલાસથી અહીં.’
 ભાખી ઉદ્ધવને ભવ્ય ઉચ્ચર્યા હરિ આશિષો:
 ‘લખાશે કવિતા કાન્ત ઝોધા! આરસમાં અર્હી;
 ઝોળંગી અર્ધી પૃથ્વીને ન્હાળવા આવશે નરો.
 સિદ્ધાચળે; દેવતે, ને આભ શા અર્જુદાયળે,

એ દેવોના ધામમાહીં સ્થપાશે દેવમન્દિરો
 કલિની ઓપધિ જેવી કલિસ્મૃતિ લખે ઋષિ;
 ઓપધિ શતધા એવી ગિરિહૈયે પ્રકુલશે '
 વાતેવાતે વાટ વીતી, વળોટયા વન-કુગરા,
 સિધાબ્યા એ સરતીરે સંઘના આશ્રમે સખા.
 આઘે આઘે વનપાળે હરિને આવતા દીઠા,
 ત્હા તો પાર્યે વીરહસ્તે કૂચડકો વગાડિયો
 'હરિ! આ ભૂમિમા આવા વાગે છે વીરહુહિ
 'પાર્યે! આ પ્રાકૃતી પૃથ્વી, વાઘલુદેની ભૂમિ આ,
 હિન્દવો સૂરજ સ્હોશે સ્હોશે દીવાન દેવનો.'

ગિરિવનોને વીંધી કૃષ્ણસઘ એ
 સરે-ઝરે નિજ પડાવ નાખતો,
 અને પછી ક્ષાદગુની બીજમા દીઠા
 શ્રીમાળના શારદલક્ષ્મીના ધ્વજો

અધ્યાય ૧૧ મો. મહાલક્ષ્મીના મંદિરમાં

કુળે ભયાં વૈભવી શૃંગમડળે
 ઉદાર હૃદયસ્થલીઓ હતી પડી;
 હૈયા ઉઘાડી જગહૈયુ ન્હાળતા
 ત્હા બિર્વદ્રષ્ટા બિડતા ધ્વજો નવો

દાળ : કાગળિયા લખતા (એક) રે ! ચન્દનચોક્કમા રે લોલ
 અગમ્યપુરની પરમેશ્વરી કેા પાંખે ને !
 શ્રીમાળના ધ્વજ આભલગદમાં ઊડતા રે લોલ;
 ઉસમરવરના ઊડતા રાજલહસેા ને !
 આતમ ઉઘાડી આતમદેવ શુ વાતો કરે રે લોલ.
 આવી-આવી ત્હાં ગીરવાની વણુઝાર ને !
 વણુઝારાએ વાવડ દીધ 'આવે હરિ' રે લોલ.
 'આવે-આવે, દારામતીનો દેવ ને !
 હસ્તિનપુરનો ગાંડીવધર બાણાવળી રે લોલ,
 આવે-આવે મહાલક્ષ્મીની રઠેયરેા ને !
 દારામતી-હસ્તિનપુરની મહારાણીઓ રે લોલ;
 મજયોગિનીઓ, તપસી તીરથવાસી ને !
 આલતું વન આવે છે પુરમાં પાયે ચહી રે લોલ.'
 થાળો રણકચો ઝાંઝોને ઝમકારે ને !
 'હરિ આવે છે' હરખે પુરમાં વાગ્યો પડો રે લોલ;
 બાવન ચોટાં, પુરના બાવન ચોક ને !
 શેરી-શેરી, હવેલીઓ, દેવમન્દિરો રે લોલ;
 જ્ઞાનમઠોના ગુરુઓ ને બ્રહ્મચારીઓ ને !
 અર્જુનપોળનો વડલા ચોક ભરી ઊભા રે લોલ.
 વેદવિદોએ કુંકુમચન્દન અર્ચ્યા ને !
 મહાલક્ષ્મીનાં ઉપર ઉપરણાં ઓઢાડિયા રે લોલ;

ધનપતે ધરિયા મણિમાણેકનાં થાળા જો !
પુરસુન્દરીએ મોતીડે હરિને વધાવિયા રે લોલ;

ધનપાઠીના ઘોષ, મંગળવાદ્ય વાગ્યાં જો !
પ્રહ્લાચારીએ ઉચ્ચરિયા હરિનાજયોજયો રે લોલ.

ટેકરીશિખરે સુગરો શી મહેલાતો જો !
નીચે સરવર સાગર લેતાં લહેરિયાં રે લોલ;

ગોખજડખા દિશદિશનાં લોચનિયાં જો !
કવિતાના મેદુલિયા ઝીલતી અગાસીએ રે લોલ;

શૃંગને શિખરે મહાલક્ષ્મીના મહેલો જો !
સાતમી લોમે હરિવરને ઉતારા દીધા રે લોલ.

નીરખે દિશદિશ, નીરખે ડાલતો આગર જો !
પ્રહ્લાંડો નીરખે, ને નીરખે અનન્તમાં રે લોલ;

સાગરના સ્વામી સાગરિયે સોહે જો !
આભલના સ્વામીને આભલ આદરે રે લોલ;

ફરતી ઢંગતી મહાલક્ષ્મીની લક્ષ્મી જો !
એ લક્ષ્મીની પાળ જલધિ જગસોહામણો રે લોલ.

‘ભદ્રેસુભદ્રે ! જો જો દરિયો ડાલે જો !’
દરિયો દેખી બાળક શા હરિ આનન્દિયા રે લોલ;
વરસલિયાં વીત્યાં’તાં હરિને દરિયો દીઠે રે લોલ.

‘હૈયામન્ત્રો દારિકાના લઈ ડાલે જો !
હૈયે હુલાવતો દારિકા હૈયે લઈ જશે રે લોલ.’

રુક્મિણી ઊભલાં દારિકાદિશને જોતાં જો !
હરિયો દાખવી આથમી ખીજની પાંખડી રે લોલ.

રજની ઊતરી; પ્રગટ્યું નવલું પ્રભાત જો !
પૂનમ-અધિકાં પ્રાગટ્યુર પ્રકાશતાં રે લોલ;

સૂરજ ઊભલો ગીરવાને ગોલો જો !
મહાલક્ષ્મીના મ્હેલના સૂર્યનાં દર્શને રે લોલ

સ્નાન-મન્ધ્યા પરવારી મ્હડતે ખ્હોરે જો !
સંધ સિધાવ્યો વન્ઢવા મન્દિર-મન્દિરે રે લોલ.

કિરણકિરણમાં પાયની પાંખડી પાડે જો !
ઢોટિક પાંખડી પદ્મ શા હરિવર સંચરે રે લોલ;

પરિમળ સરીજો પાછળ રિચરે સંધ જો !
મહાલક્ષ્મીના મારગે પ્રગટી હરિપ્રભા રે લોલ;

બ્રહ્મ શુ બ્રહ્મ કરે બ્રહ્માંડભરની વાતો જો !
દહેરે-ફહેરે દેવ શુ હરિવર વાતો કરે રે લોલ

સૂરજ-દેવજો પૂજિયા સૂરજદેવ 'જો !
અન્દ્રમીલીશ્વર પૂજિયા અન્દ્રને મન્દિરે રે લોલ;

વેદભગવાનને મસ્તક પદ્મે વધાવ્યા જો !
મહાલક્ષ્મીની ઉતારી હરિજો આરતી રે લોલ;
'પ્રસન્ન રહેજો જગજનતાને' વીનવ્યું રે લોલ.

હરિનયનો લક્ષ્મીનયને ઢોળાણું જો !
સાગરમાં મોહાઈ રહી આભની અનન્તતા રેલોલ !

છલકે જેવી માનસસરની છોળો નો!
 બિછળે જેવા તરંગ નિધિરગો ભરી રે લોલ,
 બિભરાતા'તા અણુછીપ એવા બાવો નો!
 ઝીલતીઝીલતી ધરતી પણ ઓમરી જતી રે લોલ;
 જગજગના ને જુગજુગના ક'યાણુ નો!
 અવનીમાં અંજલિઓ નહોતી એ ઝીલવા રે લોલ.
 પછી પધાર્યા પુરજનને મન્દિરિયે નો!
 કુંકુમપટમાં કુંકમપાય હરિ પાડતા રે લોલ;
 સાગરતટના માગરઉર માગરિયા નો!
 ઉરમરીખડાઓરડા, ને ઓરડે માગર દળ્યા રે લોલ.
 ભાવકૂલડે કૂલી મહાલક્ષ્મીની કુંવરીઓ નો!
 રુક્મિણીભદ્રાના લળીલળી લે ઓવારણું રે લોલ
 જમનાજળની લહરી સમ લહનતી નો!
 ગંગોદકના શુભ્રગૌરવને ઢાળતી રે લોલ;
 પ્રેમભક્તિની પ્રભા જગે પાથરતી નો!
 પ્રારબ્ધની પુત્રીઓ સમ અવહેલતી રે લોલ;
 મજ્જયોગિનીઓ ચોઠમાં પગલી પાડે નો!
 પગલી-પગલીએ ચોઠમાં લીગે પુણ્યવેલીઓ રે લોલ.
 દેવતા દૈવત! યુગયુગના યુગરાજ નો!
 પૃથ્વીના પરમેશ્વર! પૂરજો ઠાડને રે લોલ;
 દિશાદશ છત્રીને દિગ્વિજયે આવો છો છ નો!
 ધર્મધુરન્ધર ધરણીતલ છો ધર્મના રે લોલ;

અમ ઘેર હરિવર! આબ્યા છે તો રહેજે જો!
હોંશીલા શ્રેણીની હોંશેા ઉચ્ચરી રે લોલ.

‘અમે તો તમ બહોરતિયા, કામકાજ કહેજે જો!
શરણાગતને હરિ વિનયવાણી વધા રે લોલ;

‘ઓરડાભરિયા એહવા દિલબર રહેજે જો!
સાયરનીર ખૂટયે નવ દિલ ખુટવાડશે રે લોલ;

કેટલીક જાય છે? કેટલીક આવે નોકા જો?
કેટલીક આપણે જગ શુ આતમદેશની રે લોલ?’

‘દારિકાને દાર હરિ! ખેડા છે દારપાળ જો!
જગતને છેડલે ભીષીને જગને ન્હાળતા રે લોલ;

ભાખી નિહાળી કાળનો કાયડો પૂછ્યા જો!
સાગરો તો અમ સાગરિયાને સરોવરો રે લોલ.

તરણી ભવતરણી યેરે જાય ને આવે જો!
પાળો એ સરવરની પૃથ્વીની પાળો બધી રે લોલ.

વિશ્વને વર્તુળ યદ્ધકોરે ત્રિજ્યાઓ જો!
એટલા સાગરપન્થ સાગરિયા ખેડતા રે લોલ;

ધરતીને ઘેરતો રત્નભર્યો રત્નાકર જો!
રત્નાકરને તરગરગ રત્ન વીણિયે રે લોલ;

માનવકુળને મહેમાની દધયે-લધયે જો!
જગને જીતીને આવે આપુના જોગેશ્વરો રે લોલ.

હરિ! જીડા છે ચહીને ગરુડપાંખે જો!
અમ જીડીએ સાગરિયે નાવડીપાંખે ચહી રે લોલ;

વિન્ધના પન્થ જેમ તમ વાડીના પન્થ જો!
દિશદિશના જળપન્થ અમારે ઘરશેરીઓ રે લોલ;

હસ્તિનાપુરને સાગરમાં ઠાલવિયે જો!
સાગરને ઠાલવિયે હસ્તિનાપુરમાં રે લોલ'

'શ્રીભાળની સાગરલક્ષ્મીના ધ્વજ છો જાં!
,સાગર છો, સાગરિયા યર્ધ જગ શોભજો રે લોલ.

અમ યાત્રિક ને તાપસ; તમ બાવ બીક્યો જો!
મહેલેથી જળકુટિરે વસથું હવે અમે રે લોલ.

તમ સમ અમ પછુ જલધિજળના તારા જો!
સાગર તરતા-તરતા જઈશું દારિકા રે લોલ'

મધ્યાહ્ને ઢળ્યાં દિનનાં ચન્દની-ચન્દન જો!
ચોધડિયાં વાઝ્યાં એ જગની જ્યોતનાં રે લોલ!

હરિ ઊઠ્યા, જાણે ઊઠ્યાં જગનાં પુણ્ય જો!
હરિ ચાલ્યા, જાણે તેજતેજનું ઝરણું વહે રે લોલ.

ઓરડે, ચોકમાં બારણે, હૃદય-પગથીએ જો!
કલખોલે કલ્લોલી ઊઠી પુરસ્કૃદરી રે લોલ.

ઠાળ: માણ્ઝારાજનો

ઊત્તો-ઊત્તો અતલ આ આશ અનન્ત

સૃષ્ટિની સીમા ખાંધીને, માણ્ઝારાજ!

ઊત્તો-ઊત્તો જળજળનો જલધિ અગાધ

પૃથ્વીની પાળો પાળવી, માણ્ઝારાજ!

ખેડે-ખેડે આભવના જલધિ અનન્ત
સૂરજ શશિચર તારલા, માણુરાજ !

ખેડે-ખેડે જલધિના જળને અગાધ
જગળાણુ શા અમ નાવડા, માણુરાજ !

ઝરે-ઝરે ઝરમરિયા મેઘ અનન્ત,
અનન્તધારે ધરણી ધુઓ, માણુરાજ !

ગાળે-ગાળે રતનાકર રતનાળ અગાધ
અગાધ ઝોના રત્નો ઝરે, માણુરાજ !

છળે-છિછળે આવન્તી ભરતી અનન્ત
જલધિના ધોરી કાંઠા ભરે, માણુરાજ !

છથી-છિછળી નયણાની ભરતી અગાધ,
સાગરિયા ! ઉરસાગર ભરે, માણુરાજ !

અટ્ટાણીઓ હૃદય હવેલીઓ મૂંઝી
વૈરાગ્ય ઢેરી કુટિરે હરિ ગયા,
વેણુપટે, સાગરનીરના તટે.
ને શપિયો ત્હા યદુનો યશધ્વજ

અધ્યાય ૧૨ મો - ઘડાતી મહામાનવતા

ત્હા એક પાસે નિધિછોળ આવતી,
ખીજે જિલો અર્જુન વૈભવે લયો,
વચ્ચે મહાલક્ષ્મીનુ ગૃગમન્દિર
અગાધનાયે તલથાગ લેતું'તુ

સહવારે પછી સોહન્તા હર્મ્યધ્વજોની હર્મ્યની
 નીરડોલન્ત છાયાઓ નિધિના નીરમા પડી.
 શિખરે ટેકરીઓને શ્રીમાળ વસતું હતું;
 હતા શિખરોને હર્મ્ય ધિંગા ધ્વજો શ્રીમાળનાઃ
 લક્ષ્મીના જ્ઞાનલક્ષ્મીના, મહામાનવતા તણા
 તરન્તાં તેજમા આઘ્યા પુરજનો પુરસુન્દરી,
 કુટિરો તીર્થવાસિની ભરી ભાવે ફળે ફૂલે
 કીધ ત્હાં સાગરસ્નાન, જળે જેલ્યા રમ્યાંહર્યા,
 સુન્દરી સુન્દરી સંગે, નરો સંગે નરાધિપો.
 પછી સૌ પુરમાં શૃંગે સિધાઘ્યાં દેવદર્શને.
 ગાતાં-વાતાં કીર્તનોને, ધર્મછાળ છલાવતાં,
 ઝીલતાં-વાળતાં જાતાં વન્દનો પુરલોકનાં,
 શ્રીમાળનગરી ગાળ હરિના ધૂનધોપથી.
 ચન્દ્રકુટે ચન્દ્રભોલિ, લક્ષ્મીકુટે જ લક્ષ્મીજી;
 વન્દા ઘ્રક્ષા ઘ્રક્ષકુટે, વિધ્યુને વિધ્યુકુડમા
 વન્દે છે વાયુ વાયુને, પ્રણમે મેધ મેધને,
 વન્દે છે ચન્દ્ર ને સૂર્ય, તેમ ત્હા વન્દતા હરિ
 દેવો-દેવાંગનાઓને, વિધાત્રી વિશ્વવિધાત્રીને,
 લોકભાગ્ય વિધાતાને વીનવી વન્દતા જતા.
 આકર્ષી યાત્રિકો લેતા દેવનાં દૈવી દૈવતો;
 હરિ અખૂટ સંભરતા દૈવતો દેવદેવીના.
 સુભદ્રા સોણલા જેવી, રૂઝિણી રસવાદળી,

આનન્દાવતાં યાત્રીને માર્ગે આનન્દગીતથી
હરિ આત્માનુમન્ધાને આત્મામા આત્મ પ્રેવતા,

પૂરીને પાયમાં પાય પાર્થ છાયા સમો જતો
પછી હરિસભા ભમી ઉઘાડા પુરચોકમા.

હાથેથી આભ ભોતું'તું નીચે ધીરવતી ધરા;
પંખવો નાંખતો વાયુ, સૂર્ય તેજે વધાવતો

‘સૂર્યચન્દ્ર નિત્ય આવે, વર્ષે વર્ષે જ મેહુલો,
ચિન્તામણિ ચિન્તવો છો. પધાર્યા છે હરિસ્વયં’

ઉદ્યોધ્યા પુરંધ્રીએ પ્રભુદ પુરલોકને
મહાલક્ષ્મી સન્તાનોએ પૂજ્યા વેદવિદ્યે હરિ;

પુષ્પે ને પુષ્પમાળાએ વધાવ્યો કૃષ્ણસઘને
મન્યોગિનીએ ગાયુ ગીત ત્રેલોક્ય-નાથનું

લાડતી લાડકી પુત્રી પિતાની ગોદમા મહડે,
એમ દડોકી કૃષ્ણાળા કૃષ્ણચન્દ્રની સન્મુખે.

રતનાળો વિશ્વગાજન્તો સગીચે છે જ સાગર,
તહોય વિહીં મહાલક્ષ્મી ગાભ્યા શ્રીમાળચોકશુ!

શુ એ પોકાર પૃથ્વીનો? કે એ માનવવશનો?
હરિસન્મુખ ઊભા છે આજ ને આત્મને ભરી,
જળે જળખ્યાસુ મીન પોકારે તહોય શ્રી હરિ.

(ઢાળ મેરો કમન છુરાય ગયો રે! કદમવાડી કુમરો)

‘મહારી ઘેનલ વિછોડી ગયો રે!

સખીરી! પેલો શામળો

મહારી ઘેનલ વિછોડી ગયો રે!-’

વિખેરાણો પુરચોક, વેરાણા પેખતા યર્ધ;
ગયા કટ્યાણુને માર્ગે લોકો કંયાણુ પેખતા.
તેજસ્વી સૂર્યના જેવા, ભરેલા મેઘમેઘ શા,
પધાયાં હરિછાયામા શુર કો જ્ઞાનપીઠના.
વન્દનો ઝીલી-અર્પીને જંસીખોલે વદા હરિ:
‘પુરેપુરે, ખડાડેખડાડે, પેખ્યો મહું વર્તમાનને,
ભવ્ય ભવિષ્યનાં ભાવિ ઘડાતા ઢાખવો, શુર!’
‘આપ સર્વજ્ઞ છો, અલ્પ મહારી તો જ્ઞાનપીઠ છે;
તહોયે જ્ઞાનપીઠોમા છે મહાશ્રીમાળ કાલનુ.’
રતનાકરે રતન ઝોમ પેખવા ઢાળહીરલા
શ્રીમાળની જ્ઞાનપીઠે ભાવી જોવા ગયા હરિ.
નિત્યલીલાં પત્રપત્રે, ઉદાર આમ્રકુંજમાં,
ભવલંકાર શી ઝોહ જ્ઞાનપીઠ શ્રીમાળની,
ઘેરી’તી પાટી શા પાને વિશાળા કદળીવને.
કૂલમાળા ગૂથે કોક, બાધતાં કોક તોરણો;
લીલુડી આમ્રની ડાળે ધવળે ત્હા કોક રોપતા.
વેધશાળે જ્યોતિષી, ને ચોધશાળે મહાવીરો,
વીણાઓ તન્ત્રીઓ વાય ગાયકો ભવ્ય સંગીતો.

હૈયાલાવ ભરેલા સૌ શાળા ને ગુરુ સેવતા,
 ચન્દ્રમંડળમાં ચન્દ્ર એવા ત્હાં ગુરુ રાજતા;
 સૂર્યમંડળમાં સૂર્ય એવા ત્હાં શોભતા હરિ.
 પહેલી મીટમાં ત્હાજ્યો તારકસંઘ બાળનો;
 ઝાંખો-ઝાંખોય તેજસ્વી, આભે આવેલ મ્હોર શો
 પ્રહાર્યારીઓએ કીધી હરિની જયઘોષણા.
 'લાવ છે, ત્હાં કૃષ્ણ છે, ને કૃષ્ણ છે ત્હાજ્યોજ્યો.'
 દેવ ડેરી દિવ્ય દંટે ણીજી મીટ ભરી હરિ;
 દીઠા એ તારલાઓમાં સૂયોને દ્વન્દ્વરના.
 પુરુષ-સૂક્ત, ઉપાસ્તોત્ર, કુન્તા સન્દેશ કારમો,
 પાર્થ-ઉદ્ધોધ આયુધ્યનો કાળ શા કુરુક્ષેત્રનો;
 જાનકી-રામ સંવાદ વનવાસે વને જતાં;
 ઉદ્ધગાયા સામમન્ત્રો શા પ્રહાર્યારીઓ.
 આનન્દ્યા સહુ આનન્દે કૃષ્ણનેત્રો ભીંજ્યાં સુણી.
 'શ્રીમાળના પુણ્યપુત્રો ! ત્હમે તો લવકુશ છો;
 ત્રેતાધી દ્વાપરે આવી વાલ્મીકિ સન્મુખે ઊભા.
 પ્રહાર્યા પ્રહાર્યારીઓ ! દ્વાદશુની આજ પચમી;
 અને પ્રકુલ્લશે કાલે પંચમી થઈ પૂર્ણિમા.
 જ્ઞાનપીઠ મનુવંશ આવતી કાલનો ઊગે.'
 ઊઠ્યા હરિ; થયો એક ઝળકારો વીજનો વડો;
 વૃક્ષો થયા તેજ-સ્તંભો, જ્ઞાનપીઠ પ્રભાપીઠ.
 પ્રહાર્યારીઓને હૈયે રશ્મિઓ તેજનાં પડ્યાં.

જતાં-જતાં શાળાદારે ગંભીરું શું હસ્યા હરિઃ
 'ભદ્રે! રુદ્રમિણી! વધૂઓ લાવો આ લવકુશની.
 મોરલાઓ કલા ખોલે, વરવી કેમ ઢેલડો?'
 સુભદ્રા વીજળી જેવી ખોલી ત્હાં બોલ વીજ શાઃ
 'ભરી છે કુંજકુંજોમાં ગુણાળી રૂપવેલડો;
 કાન્તાઓ કવિ-મન્ત્રીની, સુધા શી કવિતા કલા'
 સુણી ખડેનડનો ગાજ ગૂઢ હાસ્યે હસ્યા હરિ.
 ગુરુને ચાંપિયા હૈયે, ગૂંથી ખડાંચ શું ખડાંચડી;
 ને એ બૃહસ્પતિનેયે ધિરદાન્યા બોલકૂલડેઃ
 'ગુરુ છે હરિનો અંશ સર્વે છે નર બાળનો;
 હરિ જગતે જન્માવે, જિતાવે, જગને ગુરુ.
 આ યુગે બે ગુરુઘ્રેઠો - દ્રોણ, માંદીપનિ મુનિ;
 હું છું સાંદીપનિછાયા, પાર્થ દ્રોણ-પરાક્રમ.
 ત્રીજા ત્હમે થશે એવું ભાગે છે જ્ઞાનપીઠ આ.
 છૂપ્યા છે વ્યોમમાં તારા, સૂર્યો એ દ્વર-દ્વરના;
 આજનાં ઝરણો ઝીણાં થશે કાલે મહાનદો.
 શ્રીમાળની જ્ઞાનપીઠે પેખું છું બાળનાં મુખે
 મહાઘ્રેષ્ઠી મહામન્ત્રી મહાયોધ મહાકવિઃ
 કલિ શું જૂઝનારાઓ, સાગરે સીમ શોધતા.
 આમાં છે ભરતો ઠાક, ગણશે સિંહદન્તને.
 બ્રાહ્મણો બ્રહ્મવર્યસ્વી, ક્ષત્રિયો ક્ષાત્રકોડીલા,
 વૈશ્યો લક્ષ્મીપ્રભાળા છે, શૂદ્રો સેવાપરાયણ.

સન્તાનો મહાલક્ષ્મીનાં મહાભાવ મહાપ્રભ;
 મુખડે છે મહાલક્ષ્મી, વસ્ત્રા છે ઉરમાં હરિ.
 જ્ઞાનલક્ષ્મી ધર્મકર્મ, ભર્યા છે કવિતા-કલા;
 વિશાળી આંખડી, જાડાં હૈયાં, એવી ઉદારતા;
 પ્રાણાન્તેયે દાન દેશે પુત્રપુત્રી શ્રીમાળનાં.
 ગૌરવે વિશ્વગાજન્તા શુરુ! ગોત્રવિશાળ છે.
 ને હજારો વર્ષ વીત્યે, આઘે કેા ઘાટ-કાળને,
 ભૂલન્તા ભૂલશે ત્હારે ગાશે કીર્તન માહરાં.
 ત્રિવેણીના તીર્થ જેવા ક્વીચરેા શ્રીમાળના.
 પેષું છુ જિડતા. આલે આભનેયે સુહાવતા.
 મહાશ્રીમાળના વિશ્વે માનવતાના મહાધ્વજો.
 સિન્ધુ શ્રીમાળનો છે, ને શ્રીમાળપુત્રી સિન્ધુની.'

કાળ્યે કલાએ મીઠડી મનોહરા,
 સૌભાગ્ય શી માનવતા સુહાગિણી,
 અખંડ કેા અમૃતવેલના સમી,
 કાલે મહાલક્ષ્મીની વશવેલડો.

અધ્યાય ૧૩ મેા - સાગરપ્રસ્થાન

શ્વેતાળરી તેજલ પુરૂષારિણી
 સોહામણી, સાગરપખિણી, શુભા
 વિમાન શી, નાવડીઓ જૂલન્તી ત્હાં
 દિગન્તદક્, સાગરતારિણી વડી.

પ્રભાતે બ્રહ્મમુહૂર્તે ઉદ્ભવે શબ પૂરિયો;
 જગાડયા સંઘયાત્રીને ને જગાડ્યું શ્રીમાળને.
 હરિની જપમાળાના ચન્દનમણ્ડુકા સમી
 ઊભી'તી એકસો આઠ નાવડીઓ નિમન્ત્રતી,
 સાગરનીરને ગૂલે ગૂલન્તી જળહાથિણી
 આજે એહ હતો યોગ, આજે ક્ષાણુન સખતમી,
 દારિકાનુ હતું આજે પ્રસ્થાન હરિસંઘનું.
 હીધી'તી દારુકે જૈને દારિકાને વધામણી,
 'ક્ષાણુને ફૂલડા ફૂટયે હરિ ઘેર પધારશે,'
 એ સન્દેશે સજીવન થૈ દારિકા ફૂલાન્તકાન્તિ;ને
 આવ્યો ત્હા હરિનો સંગી સારંગ પુત્ર સિન્ધુનો,
 છોડિયા પંચ અગ્ન્યાઓ પયેન્દ્રિયો પ્રબોધતા.
 ચન્દ્રિકા શા વેણુપટે ચન્દ્રશા હરિશિખરે,
 રકન્ધે હટલેખુ ધારીને, ગયો સારંગ ધીવર
 દૂરથી દીઠડો, ઊઠયા કૃષ્ણચન્દ્ર કૃપાનિધિ,
 ભેટયા, ભીડયો બાહુવેલે ધીવરને હરિવર.
 'કૃષ્ણ હતા? કિયે સિન્ધુ? આટલા વરસો, હરિ!
 ધિંગો ખડક શો, ત્હોયે દ્રવ્યો સાગરપુત્ર એ.
 ને કૃપાના મેહુલા શા હરિ આશ્વાસનો વધા.
 'સારંગ! વીતિયા વર્ષો મહારા ત્હારાચ આયુના;
 આવડા વિરહો કેા દી કેાયે શું દીઠા હશે?
 યોડશ પદ્મે વર્ષે વર્ષે ઊગી અક્ષેક પાળડી.

જલધિની છોજેછોજે સંગાથે તરતા ટું-હું;
 સારંગ ! આયુષ્યશેષ સંગાથે તરશું હવે :
 જગે ને જગની પાર, ભવે અને લવાન્તરે.
 નૌકાઓને કરે સજ્જ, જવું છે દ્વારિકાપુરી.’
 રાજમહિષીને વન્ધો, સુભદ્રાને પગે પડ્યો;
 ‘જેન ! છવે જડેલાં છો; સાગરે નહવરાવતો.’
 સુભદ્રાએ કૃષ્ણ દીધાં : ‘જાતો, થાક નિવારતો.’
 ગયો ધીવર; ને આવી ધીવરીણી શ્રીમાળની;
 ‘જા ! અમારા બાળુડાને બોલડા બોલતાં જાતો.
 તહમે યોજનગન્ધા છો, માતા યોજનગન્ધની;
 સાગર-ઘોડીલા જેવાં સન્તાનો ખેડશે નિધિ;
 રતનાકરે ધૂમીધૂમી રતનાળી વીણશે દિશા.’
 વર્ષિયાં રુદ્રમિણી રાણી, સુભદ્રા જેનડી હસ્યાં.
 સૂર્યના તેજમાં બેસે તો એ હવે શબ્દ આવિયો;
 સૂર્યમંડળમાં જાણે ગાજ્યાં ગૌરવ શ્રીમાળનાં.

(દાજ : વીસા બેસા આવતો)

હરિ કૃષ્ણારે આવશે ?
 આજે આનન્દઘડી મ્હારે આંગણે;
 આખ્યા જગતઅતિથિ જગદેવ :
 વળી કૃષ્ણારે આવશે ?
 મ્હારે મંગળપણ આવી - ને ગર્ધ;
 જિગ્યો આયમિયો તતજેવ :
 હરિ ! કૃષ્ણારે આવશે ?

ગાજ્યાં શ્રીમાળનાં શૃંગો, જાણુ પુરહવેલીઓ;
 વીરવધામણા દેતી પધારી પુરસુન્દરી;
 શૃંગેથી જિતરી જાણે આવી પ્રભાતપુત્રીઓ.
 આવિયા પુરશેઠીઓ, આબ્યા ધર્મધુરન્ધરા;
 જ્ઞાનપીઠો, જાળ જાળા, પુરજનો પધારિયાં :
 પુરની શેરીશેરીથી જનોના ઝરણા ઝડ્યા.
 મહન્ત મહાલક્ષ્મીના આબ્યા કુકુમ અર્પવા.

ઐઘઝડીએ વરસ્યા, ને વહી ગયા,
 મહેં તો અંજલિ ભરી લીધી એક;

વળી કુહારે આવશે ?

મહારે આવી વસન્ત ઘરઆંગણે;

વીણુ-વીણુ, ત્હા કરમાણી છેઃ

હરિ કુહારે આવશે ?

કુજેકુજે ઝરે એમ શિગિરો નિર્ઝર્યા પછી
 મજયોગિનીઓ આવી પ્રભાની વાદળી સમી,
 ખે ગાહુ હરિના જેવા આબ્યા અકૂર ઉદ્ભવ
 લક્ષ્મીજીની મહાજયોતે, મહાલક્ષ્મીની સ્કૈયરો,
 દ્વારિકા હસ્તિનાપુરની પધારી મહારાણીઓ.
 પછી આબ્યા પાર્યં કૃષ્ણ, ચન્દ્ર ને સૂર્યજયોત શા.

વીરા ! નિત્યનિત્ય નીરજે છે વાટડી,

પુરપુર વિરહી વીરીઓનાં નેણુ.

વળી કુહારે આવશે ?

વીરા ! આજે મળ્યાં કે મળશું વળી;
ત્હારી વીરીનાં સંભારજે વેણુ :
હરિ ! કૃદ્ધારે આવશે ?

નેણેથી કિરણો વર્ષે, મુખેથી હાસ્ય શ્રી હરિ;
હૈયેથી હેતના ભાવ, આત્મામાં આત્મ પાથરે.

પુરને, પુરજનોને આપી અખૂટ આશિષો;
આભલપારથી જાણે વર્ષ્યા સ્વર્ગીય કૂલડાં

શૃંગો વળીવળી ન્હાળ્યાં, હમ્મેયો, સાગપીઠો, સરો;
ને લળી-લળીને વન્ધા મહાલક્ષ્મીજીના ક્વજે.

જ્યોત્યાર ક્વજે કીધો, સુપ્ત્યો એ એક શ્રી હરિ :
'દિગ્વિજયે દિશાઓને છતીને હરિ ! જાવ છો.'

છતી ભરતીની છોજો સત્કાર્યા હરિ સાગરે;
છલક્યો ને છતી ઊઠ્યો ઘણે વર્ષે હરિ દીઠયે.
વાદ્યો વિદાયનાં વાગ્યાં, શૃંગો બોલ્યાં શું સામટાં !

નમિયે નમણો, જેમ ડાહરની કળી;
નમિયે નમણો, જેમ નાગરવેલ :
વળી કૃદ્ધારે આવશે ?

નમિયે નમિયે જેમ શુકજીને સારિકા;
નમિયે નમિયે જેમ મોરલને ઢેલ :
હરિ ! કૃદ્ધારે આવશે ?

હાથાં, મળ્યા, ભેટયાં, ભીંજ્યા, ભાવ શું ભાવ ઢાળ્યા;
લોચન લોચનો પ્રેયાં, જીવ શુ જીવને જડયા .

સુન્દરી સુન્દરી શું, ને નરાધિપે નરોત્તમો.
પછી નાવડીએ મોઢયા, જતા કે જીવ શા, હરિ

અમે જૂલિયે અમારા બે જીવને,
તો તો પડેનડ જૂલે વીરભાવ :
વળી કૃષ્ણારે આવશે ?

ત્હમે અવધો આપી છે, મા વિસારતા,
હેતે હેરબે, મનમીઠડાના માવ !
હરિ ! કૃષ્ણારે આવશે ?

પ્રસારી પાંખના જેવા સારંગે શઢ છોડ્યા;
પણિણીઓ તરે તહેવી તરણીઓ તરી જળે.
નીરમા યાત્રીસઘે ને તીરે પુરજને મળી
કીધો ત્હારે જયઘોષ માનવવશઘોષ શો :

‘ભાવ છે, ત્હા કૃષ્ણ છે, ને કૃષ્ણ છે ત્હા જયોજયો.’
સરોએ સાગરે શૃંગે ઝીલી એ જયઘોષણા;

ઉછાળી અર્જુનદેશે, અર્જુન આભમા પછી
દિશાઓના દિગ્વિજયી કૃષ્ણે ધર્મધુરન્ધર.

યુગયસ પૂર્ણાહુતિનો દીધો ડંકો શ્રીમાળમાં.
ને ગાતી પુરસુન્દરીઓ આત્મસૂની જતાંજતા;
ભાવનિર્ઝરતી, ભીની, વિરહી, મજબાજ શી.

અમે ભૂલિયે અમારા ને જીવને
તો તો જ્ઞેનડ ભૂલે વીરભાવઃ
વળી કૂંડારે આવશે ?

તહમે અવધો આપી છે, મા વિસારતા;
હેને હેરજો, મનમીઠડા માવ !
હરિ ! કૂંડારે આવશે ?

મહારા મનનાં સિંહાસન માંડું,
હરિ ! કૂંડારે આવશે ?

સંભારણું શાશ્વત, આશિષો ઊડી,
અધ્યાત્મ-આનન્દ શ્રીમાળમાં ભરી;
મહાકવિએ ગાયો છે જે મહાકાવ્યમા પછી.
સંકેલી હેલી જગકેલિની હરિ
દ્વારામતીના જળદુર્ગમા ગયા.

અધ્યાય ૧૪ મો - ભાવીની અક્ષરાવળો

મહાતીથો, દુર્ગો, સરવર-મરિતા રણુદળ્યાં,
ઉદાપાતાં રાજ્યો, રણુમુલટનાં, ત્યાગવીરનાં;
સ્થપાતા મોહાગેઈ, ચદુકુળ બિંબું જે જળતટે :
લખાતા ત્હાં ન્હાળ્યા વિરલ ઇતિહાસો જગપટે.

શતધા કાળની જીભે કાળના બોલ બોલતા
ભાવી ઇતિહાસનાં નીરે ગુકાવ્યાં નાવડાં પછી.

શાન્ત સ્થિર હતો સિન્ધુ પાથર્યા સરના સમે.
 મન્દ-મન્દ વાતો વાયુ, હરિના મુખવેણુ શો;
 હરિમુદ્રાની કાન્તિ શો મન્દ-મન્દ તપે રવિ
 મન્દમન્દ જતી પૃથ્વી રુક્મિણી રસરૂપ શી;
 સુભદ્રાના હાસ્ય જેવા મન્દમન્દ જતા જળો.
 શઢોમા પ્રેરણા જાગી, સુકાનો માહી સંયમ,
 પ્રગટી દોરમા દષ્ટિ. પ્રવર્તી જાગૃતિ ગમે
 દળ્યા બલેય કાંઠાનું, અને કાઠાની પારનું,
 દૃશ્ય-અદૃશ્યને દેવ જાળતા-અજાળતા જતા.
 એકઠા સારસો આવ્યા રુક્મિણી શું સંતોડલે,
 એકઠા સમજો ઊડ્યો, કહેવા કે અર્જુન ગયો.
 મણિમેહન્ટ જોતાં'તા એકઠા નાગ નાગિણી;
 એકઠા વાઘણ-વાઘ જોતાં'તા હરિદર્શને.
 નીખંતી પૃથ્વીની પાળો વિજેતા હરિમંધને.
 'હસ્તિનાપુરનો, પાર્થ' આ પન્થક શ્રીમાળનો
 ખેડ્યો ॥ કહીયે પૂર્વે કે જેટ મહેલવારકો!
 પાથની બિર્ધરેખા શો વૈભવી રાજમાર્ગ આ.'
 'ગ્યોમાં આવતો જતો, ઘોડીલા વાયુવેગીલા;
 વહે છે આ નાવડી તો ડોલન્ટી હાથિણીગતે.
 અધ્વારુ આ જળમાર્ગ આપે આજે જ દાખવ્યો '
 હાથિણીયે વહે કેા દી વાદળી વેગથી વડા;
 નારીયે નરને કેા દી જીતે છે જગજંગમા.

ઉત્તરે-દક્ષિણેથી, જો ! પશ્ચિમેથી જળો ઢળી
 દોડે છે પાણીનો માર્ગ પૂર્વનો શ્રી શ્રીમાળનો
 ઉત્તરે સાગર જેવું નારાયણ સરોવર,
 આવીને ત્યાં હિમાલયથી ઢાળાયે નદ સિન્ધુનો
 દક્ષિણે રણ રાળાયે સરિતાઓ કુવારિકા,
 પશ્ચિમેથી ગહડે પૂરે ભરતી ઓટના વડા
 મગી જળ ત્રિશૂળો એ ઢળે શ્રીમાળને પદે,
 અને શ્રીમાળ ઢાળાયે હસ્તિનાપુર ઉરમા'
 'હા, સિન્ધુદાર શ્રીમાળ હસ્તિનાપુરનું, હરિ'
 એમ સહાજ પડી, છાયા ઢળી, મધ્યાહન આશર્યે।

મન્મથકો/ ભદ્રેશ્વર ને પછી પાથ' સખાને દાળાંબુ ફરફરતું
 મન્મથકો/ મન્મથાના પડછાયામા પેખાતું કંક શાશ્વત
 મન્મથકો/ 'જો આ બે તટની પાર, વેગુમા ખડકો મમા,
 મન્મથકો/ પડેલા ગાશ્વતવર્ણા ઓળાઓ તીર્થ'રાજના'
 બનાસ ત્યાં નદીમુખ આંબુ કો, પૃથ્વીના મુખના સમુ,
 નતવામે નાવડીઓ યાત્રીની નાગરી ત્યાં
 વૃન્દસંગીત મન્મથાના ગાતી'તી મજથોગિની
 અન્દનીના ચોકમધ્યે કાગયોગ વિદોકતા
 ટહેલતા'તા કૃષ્ણ પાથ' પૃથ્વીના ભાગ્ય વાચતા
 'હરિ આ જગના આરે લખ્યા છે સુગઅક્ષરો ?'
 'બ્રહ્મવેળ લખેલા છે આભમા તેજઅક્ષરે,
 બ્રહ્માક્ષરે બ્રહ્મવેળ લખ્યા છે પૃથિવીપર'

ચિતોડ, પાર્થ ! એ સરિતા આ, જે આરાવલ્લી લીલાવતી;
આણુ ભૂમિયાને જળે તર્પે, મહાદુર્ગો હુલાવતી.

(ભારત સદીઓ તરી આવન્તું સાંભળ્યું હરિકીર્તન,
હરિકીર્તન) પછી પ્રભાત-પગલે સંકેદ્યા લંગરો, અને

પ્રસારી શઢની પાંખો જળને ઓઘ ઊડવા.

જટા શા મહાભેગીની ગૂંચળાઓ જલોર્મિનાં

ધૂમના'તાં ધૂમડીઓ, અનન્તની સરો મમાં.

પંથ જોતાં ખેડોર વીત્યો-માર્ગના સર્ગ ન્હાળતાં;

વીર પાર્થ વદ્યો ત્હારે જાગી, આશ્ચર્યથી છલી :

'કાળકૌતુક શી બાસે ન્હાની તો આ નદી, હરિ !'

સરસ્વતી 'વ્રજયોગિનીના જેવી આ નદી છે કુમારિકા;

હૈયામાં બસતી આવ્યે મેઘથી ધૂમડી ધૂમે.

સુભદ્રા આજ છે એવી થશે એહ સરસ્વતી.

ને પેલાં જરણાતીરે પેખ્યા'તા લખતા સ્મૃતિ

ઋષિને, ઝરણું એ આ બહે છે આજ નદી થઈ.

વટશર આને તીરે રાજેશ્વરો તપસ્વી તપશે તપ;

સિદ્ધપુર આને તીરે જ્ઞાનપીઠ, ધીમન્તી રાજધાનીયે;

પાટણ આને તીરે પાર્થ ! ત્હારું હસ્તિનાપુર આવશે.'

પેલ એ પછી સરિતા આત્રી રૂપાની રૂપરેલ શી;

ળીજો પડાવ ત્હાં ઢાળ્યો હરિજો નિજ મંધનો.

'ઝૂમિણીજી ! નિહાળો આ તમ શી રૂપસુંદરી.

પચાસર અર્ધી થશે રાજ્યકાન્તિ; દેગકાન્તિ જશે; પછી

વનરાજ સંન્યસ્ત સજ્યો રાજપુત્ર એ પરચક ફેડશે.
રુદ્ધિભીષીભી રૂપગંગા ન્હાળો આ, નિત્યનિર્ઝરે;
ભરી દયો પાણીડાં, ભરે! આ જગમૂલડાં જળો.
વળતે પ્રહરે બીજે ઉપાડ્યાં લંગરો, અને

ભાટવો નાંમર્યા જઈને એક વેળુના તરમાં વડા.
ભાગ્યની ઝરણી ખૂટચે નિર્ભાગીના નિવાસ શુ
દુર્ભાગ્યે ઝરણું ત્હાંનું નીરસૂનુ થયુ હતું.
લીધાં'તાં તે પીધાં નીર; ખાધાં; પીધાં, ખૂટી પડ્યાં;
ભર્યા-ભર્યાય ભડારો ઝરે તો જાય નિર્ઝરી.
સાંભરી ત્હાં બાણગંગા હરિને કુરુશ્ચેત્રની.
'પાર્થ! લે બાણ ને આપ, બાણગંગા વહાવ તું;
પીશે આ સંધ; ને પીશે યાત્રીઓ આવતા જતા '

વધા શ્રી હરિ સદ્ભાવે લોકમગ્નહ ભાવથી,
'આપ શુ?' 'બાણ શુ?' એમ મૂંઝાયો પાર્યંતાપસ.
હરિએ પ્રેરણા પ્રાઈ કરીને નેત્રપદ્મથી.
દુવાઓ બે પછી લીધી, સજ્યા શર-ધનુષ્યને;

ભણ્યો મન્ત્ર, ફેડી પૃથ્વી, વહી પાતાળગગત્હાં.
હજીયે બાણગંગા એ છે પિયાવો જ યાત્રીનો.
ઉપાડ્યો ઠાકલો, જૈને ભૂશિરે એક નાગર્યો,
યોગિનીએ કૃષ્ણસંધ ગળાવ્યો નિત્યકીર્તને.

'અને બે દુવની છાંયે, પ્હણે બે પેણ વાદળું;

ત્રિવ્રવાડા થશે એ દુર્ગમ દુર્ગ - વીરો વિપત્તિવેળનો.'

કરુણાળુ કૃષ્ણે સાખ્યુ વાચીને કાળની વહી.
 ભોયુ પાથે મેઘાદબ્દે, દુર્ગપાયા દીઠયે વધો :
 ‘પેખું છુ ભૂશિરે આ તો મહાદુર્ગની છાયડી.’
 ધુમાવી ચક્ષુ ભેતા’તા હરિ ચોમેરની મહી.
 ‘ખરુ, પાર્યં! પ્હાડ જેવો ઉત્તંગ દુર્ગકોટ એ
 આલને અડતો ભેશે સાગરોપાર સાગરે.

સિદ્ધરાજ ભવ્ય આ પૃથ્વીનું ભાગ્ય, ધન્ય છે આ ધરાપતિ;
 દેશનું ગૌરવ એહ ધરા ભરી ગળવશે :
 હેમચન્દ્રા મહાસંન્યાસીયે આશે કીર્તનો એહ ભૂપનાં.’
 ચાર્ય વાયુ વાયો, ગીત ગાયાં, નોકાઓ ઊપડી પછી;
 પૃથ્વીની પાળની પૂઠે દ્વારિકામન્દિરે હતાં.
 ચક્ષુઓ ચમક્યાં; શોધે દિશાઓના દિગન્તને;
 વાયુને ફૂલે, વેગીલો થા, ધાઓ, કહે તરંગને.
 ખારાપાડા, આવિયા અગરપાટો, આપે આશિષ રુદ્રમિણી :
 કુડા ‘ખારુંયે તાહરુ પૃથ્વી માનીને મીઠું માણશે.’
 અને એની પાર એયુ, નિહાળી નિજ મૂર્તિ ત્હાં;
 પાટડી, શક્તિને શક્તિપુત્રોને રાજપાટો જમાવતા.
 જાલાઓ મન્ત્રિયોની સેરો પેરે ઝરી ઝીલીઝીલી અણ્યે,”
 ખારે અમ્ભોધિ સૌરાષ્ટ્ર દીઠા મીઠપ ઢાળતો.
 વધ્યાં ત્હાં વાયુનાં બહેણુ, વેગ એ શદના વધ્યા;
 ગામ આબ્યે ધોરી, એમ ધાયાં તરંગનાં જળો.
 ચન્દ્રની ચન્દ્રનીમાં ત્હાં નિહાળી ખીણ ચન્દ્રની;

•કાલ્યુ વગેરે નાની આડેક નદીઓ

ચન્દનીના ચન્દનિયે ચન્દની આદરે ઢળી.
 ‘રાજમહિષી ! પેળી દયો પાથયાં બેય તીર આ;
 મુભદ્રા ! આંખડી ઠાર નીરળી આ મહાતટો :
 ચિરંજીવ અહીં રાજ્યો મંડાશે યદુવંશનાં.’
 પહેનડે આંખડી માંડી, ને જોયુ લોચનો ભરી;
 મોઠડી-અમૃતમીઠી ભૂમિનાં લોધ મીઠડાં.
 પૃથ્વીપેટાળ પ્રોચેલી, પૃથ્વીપાટે નમી-રમી,
 રુક્મિણીની પ્રાણપ્રેરી ચક્ષો કેમે વળી નહીં.
 ‘આપણી આ યદુભૂમિ આવતી કાલની, હરિ !
 અહીં સ્થોળે યદુવંશ ચન્દ્ર સમો ચિરંજીવ.
 ઢાળો મધરાતનો ઢાળો હરિ ! આ ભૂમિને તટે.’
 સારંગે શંખ પૂર્યો, ને નોકાઓ નાંગરી ઊભી.
 સૌમ્ય શીતળ વાયુમાં ચન્દ્રચન્દન ઝીલતાં,
 લક્ષ્મીમૂર્તિ રુક્મિણીએ પાડ્યા ત્હાં પાચકુંકુમો.
 ઉતારી આભથી લોમે પહેને ચન્દની ચીતરી;
 શ્રી હરિ, ઉરને ખોલી, આશિષોનાં અમી ઝયાં.
 પછી સંઘનાવડીઓ થઈ સો જળપંખિણી;
 સારંગ ધીવરે જાણે કૂંકની કૂંકી પ્રેરણા.
 નાંગર્યાં નહિ રાત્રિએ, ચન્દ્રિકામાં ચીતા પૂર્યાં.
 શઢા પાંખો થયા, બેઠા નોકાદંડે રહડી ચખો;
 દિશાની સીમ ન્હાળે, ને શોધે હૈયાની દારિકા.
 હતું ત્હાં હરિતું હૈયું નૈવવાસી નિધિનીરે.

લીમકદાનો 'પાર્ય, અકૂર ને લીમ જતા'તા હસ્તિનાપુરે;
 બે ત્હારે એક રથચક્ર પૃથ્વીએ ભાંગિયું અહીં.

લીમકમાં લીમસેન વીંઝી નિજ મહાગદા;
 પૃથ્વીને ભાગીને લીમે સજયો આ દીપનો દડો.

જોઈ લે-જોઈ લે, ભદ્રે! જેઠ તહારાનું પ્રાકમ;
 અને જો આભને આરે પિતૃતીર્થ ચંદુપુરી.'

'લીધણ લીમકમાંનું લોકિક એ પરાકમ;
 ધર્મદિગ્વિજય વીરા! આ અલોકિક તાહરો.'

ચન્દનીના ભાવખોલે ભદ્રા કે ખોલી ચન્દની!
 પહેનડનાં હાસ્યતેજે ચન્દ્ર શા મલકયા હરિ.

એમ આનન્દતા, જોતા, સ્હોતા અને મુહાવતા,
 વિલોકતા-આલોચતા ભાવીની અક્ષરાવળો,

ધરામાં સ્થાપીને ધર્મ, પૃથ્વીમાં પુણ્ય વાપીને,
 યુગોની યુગમૂર્તિ શા, છાયાવિરાટના સમા,
 જતા'તા દારિકાધીશ દિગન્તે દારિકાપુરે.

રહામે પશ્ચિમપાળે જલધિજળ મહીં ચન્દ્રમા આયમ્યો, ને
 દેવાંશી કે પ્રભાની પગલી પ્રગટતું પૂર્વહંચે પ્રભાત;*
 એવા વિધાત્રીનિમ્યાં અવનીઅધિક એ બ્રહ્મમુદૂર્તયોગે
 આઘે-આઘે દીઠા ત્હાં દિતિસીમશિખરે દારિકાના રીવાઓ.

*દશમની પાછલી રાત્રિ, કૃષ્ણની એકાદશીનું પ્રભાત

અધ્યાય ૧૫ મો • દ્વારિકાપુનરાગમન

દેવાંગના-દેવગણે મળી-મળી
 કીધો હતો ઉત્સવ કે વસન્તનો;
 ત્હારે હતાં ઉત્સવલોલ લોચનોઃ-
 દ્વારામતીના દીપ એહવા હતા.

(દાળઃ આળ્યા આળ્યા સાદણીના અસ્વાર,
 કે કામળિયા સાળ્યા રાજના રે લોલ)

સાગરપાળે પાશ્વિમ સાગ્યે પડતા'તા
 પડછન્દા પાછલી રાતના રે લોલ;

આભલ-જળમાં ઉદયાચળને આરે
 ગાજન્તાં પૂર પ્રભાતનાં રે લોલ.

આળ્યા-આળ્યા દીપકદેવ ઢેરી પાંખે
 સન્દેશા પુર-સોહાગના રે લોલ;

ઝીલ્યાં-ઝીલ્યાં નમણી લજમણી આંખે
 સંધે કિરણો સોભાચનાં રે લોલ.

પેખી-પેખી વીજળીની જ્યોત શી અગન્તી
 રંગમહેલાતો કંઈ બેટની રે લોલ;

દેખી-દેખી તરશીંગડાની ભૂશિરો,
 ભવની ભૂશિરના નેટની રે લોલ.

ભાળી-ભાળી જગતને છેડલે બિભેલી
 ભવોદધિની તારિકા રે લોલ;

ન્હાળી ન્હાળી સાગરની સીમમાં સોહન્તી
 દિગન્તે દીપતી દારિકો રે લોલ.
 સંઘનાવડીઓએ દસદસ છોડ્યા અગ્ન્યએ
 દશે દિશા અજવાળતા રે લોલ;
 સારંગે નભમાં ઘોષક શબ્દનાણે નાખ્યા
 'હરિવર આવે છે' ભાળતાં રે લોલ.
 આભલગઢને ઝરૂંજે-ઝરૂંજે વીજ ઝળકી,
 ચઢુનગરીમાં વાગ્યો પડો રે લોલ;
 ક્ષણમાં તો હરિવરના મન્દિર ધ્વજ ને મુગટો
 પ્રગટ્યો ગગનાંગણુ હીવડો રે લોલ.
 ધડી છલકે ત્હાં તો સનાતન સાગરતટમાં
 ઢાળાણી પુરી દ્વારામતી રે લોલ;
 છલકી-છલકી નરનારીની રૂપછોળો,
 છલકી શું ભવની ભાગીરથી રે લોલ!
 વિધિની દીધી વરઘોમાં મહોત્સવ એક આ
 દ્વારામતીને આંગણે રે લોલ;
 ઊછળી આજે ચઢુપુરની મહાભરતી
 શ્રી હરિને વધામણે રે લોલ.
 ઠળિયે ઢૂંપળે ફૂલડાંનાં મહાવન વેડ્યાં,
 ભંડારો જોડ્યા ભાવના રે લોલ;
 પુરજનિયે ઉરપરિમળને પમરાવ્યા
 મીઠડલાં લેવા માવનાં રે લોલ.

દેવર્ષિ છેડે તંબૂર બ્રહ્મરમ અરતો,
અણકાવે વીણા શારદા રે લોલ;

હો! બ્રહ્મવિદોનું ત્રિપિમંડળ મામ બોલે,
પુરસ્કૃન્દરીઓ પ્રિયંવદા રે લોલ.

જાદવપુરથી જાદવકુળગુરુ આબ્યા,
જલાવી યજ્ઞજ્યોતને રે લોલ;

દેવદીપ્તિમા બ્રહ્મમુગટ ગૂથી લાબ્યાં
ધરાવા ચંદ્રનન્દને રે લોલ.

આવી-આવી સોહાગ-સહોતી પટ્ટરાણીઓ
લોપવતી નભચન્દ્રને રે લોલ;

લાવી-લાવી દેવદીપ્તિ પરિધાને
મહાલાવા કૃષ્ણચન્દ્રને રે લોલ.

હેલાં લેતી આવે હાથણીઓની હેલારો,
ઠાલન્તી ને ઠાલાવતી રે લોલ;

શઢમેઘાડંબરઘેલી રંગરેલી અલબેલી
નાવડીઓ એવી આવતી રે લોલ.

ઘેરંગબીરું ગાજન્તા જલધિના આરા
યોગિનીઓનાં ગીતથી રે લોલ;

એમ નવપુરમાં કૂટતા'તા રસના કુવારા
રસિકવરની રીતથી રે લોલ.

સરવરિયે ધિંગી પાળો બાંધે એવી
પુરજનની ઊભી'તી ઘેરી ઝાડીઓ રે લોલ;

કસૂંળલુ છેા કમળ પડે જોવો

હરિએ ધરતીએ પાવ પાડિયો રે લોલ.

ધૂમી-રમી જગત્યાં જગત્નાં જળમાં

મનુકુળની વિપદવિદારિકા રે લોલ;

પન્દર-પન્દર વર્ષની વસન્તચન્દની વીત્યે

શ્રી હરિએ દીઠી દારિકા રે લોલ.

મલયાચળના અગર ચન્દનની ઘડેલી

રુઢિભિણીએ માંડી આંખડી રે લોલ;

અણ્ણતવનના અણ્ણકમ જોગીએ દીધેલી

ખડેનડે જાંધી રાખડી રે લોલ.

મુપણાં જળભીનો મહામુગટ ધરાવી

માવડીએ લીધાં મીઠડાં રે લોલ;

હૈયુ વહતી દગધી વળી-વળીને

હેરીહેરી દેવકીએ હરિને રે લોલ.

પંચેન્દ્રિય પરિશુદ્ધિ ત્હાં પંચામિત્રયાં

એ આયુધી ચદુપુરોહિતે રે લોલ;

ધરાવ્યાં દેવવન્દો, તાપસવેશ ઉતાર્યાં,

ત્હાં રાજવણીએ રાજલ રીતે રે લોલ.

વીણી-વીણી વન, જળ ભરી તીર્થંતીર્થે,

પુષ્પોદક પુરમાં લાવિયા રે લોલ;

ધર્મધુરન્ધર ધરતીનો દિગ્વિજય કરીને

હરિ આજે ઘેર આવિયા રે લોલ.

રમિયા, રસમધુરા, રમન્તા, રસરૂપ
 હરિની ખીને માધુરી રે લોલ;
 સાગરધોષ ડૂળવતા ઠેા મહાગ્રહધોષે
 ગાજી ભીડી ચંદુપુરી રે લોલ
 બે પડખે-પડખે રુકિમણીભદ્રાના ચન્દો,
 મધ્યે ભાનુ હરિ સુહરે રે લોલ;
 હરિશ્ચની ધરે હસ્તિનગણે ભેતયાં'તા,
 સાગરના શું મોજાં વહે રે લોલ।
 ગરુડેશ્વરને શિખરે મહાસુદર્શન ધૂમતું,
 રક્ષો ધરા અધર્મથી રે લોલ,
 ગાડીવધારી ટોપકવચ્ચને સજીને
 હરિનો થયો'તો સારથિ રે લોલ.
 હસ્તિસોંઠચો હરિવરનો મહારથ એ
 ચંદુપુરીની પોળે ગયો રે લોલ;
 ત્વહારે જળજલધિને ચંભાવતોયે
 મહાદુર્ગ એ હરિને નમ્યો રે લોલ.
 નમતા-નમતા બ્રહ્મતા એ ગોખ-ઝરખા,
 ને નમતી'તી અગામીઓ રે લોલ,
 જડપતિને ચારુચરણે જીવન ઢાળતાં'તાં
 જાદવપુરવાસીઓ રે લોલ.
 ચોટે-ચોટે ચોકે ચોકે ચીતયાં'તા
 મહાજનના મોંઘા મેહુલા રે લોલ;

ઝાંખય ઝાંખવી કાન્તિ પ્રગટતાં'તાં વહનો
 વિરહ દુઃખદોષતાં રે લોલ.
 રમતું ઝૂમતું હરિમન્દિરિયે જિતરિયુ
 સામૈયુ ચન્દ્રચોકમાં રે લોલ;
 ને હરિવર ત્હાં જિતરિયા ચન્દનિયા ચન્દ્રચોકે ?
 કે હુંયે લોકલોકના રે લોલ ?
 ને પછી એ મહાપુરની મનુમેદની વેરાણી
 મેહુલિયાની ધારે વડી રે લોલ;
 ધરધરના ચોકેચોકે, અગાસીએ, ઓરડલે,
 હરિવરની લાવજડીએ પડી રે લોલ.
 મધ્યાહ્ને માનુનીમંડળે વીંજણલે
 ફૂલફૂલડે હરિને દીઠડા રે લોલ;
 મન્ધ્યાએ જપજપતાં જપમાળમાં જણાયા
 મણકે-મણકે હરિ મીઠડા રે લોલ.
 ઠઈ ઠંઈને ઊજળે દિવસેયે સોણલાં પડિયાં
 કે હરિવર આવ્યા બારણે રે લોલ;
 ઉર બૂલતેરી અધૂકડી આંગણીએ ઊઠી ધાયે
 પુરવનિતા હરિ જોવારણે રે લોલ.
 રજની આવી; લાવી અલોકિક પેલી
 વસન્તચન્દ્રની ચન્દ્રિકા રે લોલ;
 ઉરે-ઉરમાં ચીતરી અખંડ છળિએ છળીલી
 હરિની મનોહર મુદ્રિકા રે લોલ.

ઝીલે-ઝીલે ચન્દની-જળમાં ઝીલન્તી
 કુંવરીઓ હરિના રામડા રે લોલ;
 પૂરે પહોળાં ઉરભરતીનાં દાર ઝોલે
 કીર્તનનિયા કીર્તનધ્યામડા રે લોલ.

હરિવરના ગીતઝરણે આલસળડ ભરિયો,
 કંઈ આભલપરને ભેદીને રે લોલ;
 હરિ નગરજનોનાં હૈયાંમૂલાં એ હરિગીતો
 ઢાળાણાં પ્રહ્લવેદિએ રે લોલ.

જળજળશી ઝીણકીઝીણકી ઝણકે કે એકલતારી,
 ઢાલક ધિગડવી બોલતી રે લોલ,
 મીઠડા બોલા મંજુરિયાની ઝૂક જામે,
 કરતાલો કંઈ કલ્લોલતી રે લોલ.

હો! શેરીશેરી મંગળવાદ્યા વાગે,
 મૃદંગ ઝાંઝો ઝરતાં ઝડી રે લોલ;
 હો! થોકેથોકે હરિકીર્તન-ધૂન ગાજે,
 ને ચન્દની હીરલે જડી રે લોલ.

શ્રી હરિએ જૂલતા સાગરઝરૂએ હરિમન્દિરિયે
 સોહાગિયા સૂર સાંભળ્યા રે લોલ;
 મણિમણિની જ્યોત્તમન્તા હરિવરએ હરિમન્દિરથી
 જગતની જ્યોતે નીકળ્યા રે લોલ.

ને મનોહારી માનંગતિએ ડાલન્તા,
 મધુરી મન્દમન્દિની રે લોલ;

ચન્દ્રમાની ચાલે ચાલન્તા ચન્દ્રવંશી
 સોહવતા'તા ચન્દની રે લોલ.
 હરિવર નીરજે-નીરજે, ને ઉરનેણલમાં હરજે,
 હરખીને વળી હેરતા રે લોલ,
 ભદ્રભદ્રા જહેનડને રુક્મિણી મહારાણી
 મુખડેથી મોતન વેરતાં રે લોલ
 પધાયાં હરિપુરમા, ઉરમા, ને નયનમાં;
 નિત્યની તહોયે અધૂરયે રે લોલ;
 આનન્દ-ઓઘે છળતા-ઊછળતા હરિરસિયા
 વર્ષોના વિરહી ભવો જયે રે લોલ
 બોલી એક વાસલડી અમતને બોલે
 વસન્તને બોલાવતી રે લોલ;
 જમનાજળ શા પાડંતી હતી પોકારો
 હરિવર હેયે હુલાવતી રે લોલ.
 ને પછી તો મહાપખવાજ પ્રેમટકારવ કરતી
 પારથે લીધી હાથમાં રે લોલ;
 ને કુળવાંગલડી જેવી ભદ્રાએ અધરે ધરીને
 વાસલડી પૂરી સાથમાં રે લોલ.
 રસરસિયો શબ્દ સુણીને પ્રેમભક્તિનો યુગયુગનો
 યોગિનીઓ પ્રેમનૃત્યે રૂહડી રે લોલ;
 રુક્મિણી હરજે સોનલવેલ શાં પ્રકુલે,
 ગરતી'તી હરિની આંખડી રે લોલ.

પુલન્દ મધુરો કોયલ-ગોરલા સરીખડો,
મદજરતો ને મોતીજરો રે લોલ,
ચાંદલિયાની ચમેલી શી ચન્દની-ઊજળો,
કીર્તનનો ખોલ નિર્ગળ્યો રે લોલ.

આ વમન્ત ખીલે શતપાંખડી, હરિ! આવોને;
આ ધરતીએ ધરિયા સોહાગ,
હવે તો હરિ! આવોને.

આ વિન્ધ વટે ઊ વધામણી, હરિ! આવોને;
આવી વાંચો અમારાં સૌભાગ્ય,
હવે તો હરિ! આવોને

આ ચન્દરવો કરે ચન્દની, હરિ! આવોને;
ચેર્યા તારલિયાનાં ફૂલ,
હવે તો હરિ! આવોને.

પ્રભુ! પાથરણાં દૈશ પ્રેમનાં, હરિ! આવોને;
હિલ વારી કરીશ સદુ ફૂલ,
હવે તો હરિ! આવોને

આ જળમાં ઊઘડે પોયણા, હરિ! આવોને;
એવા ઊઘડે હૈયાના ભાવ,
હવે તો હરિ! આવોને.

આ માથે મયંકનો મણિ તપે, હરિ! આવોને,
એવા આવો જીવનમણિ ભાવ!
હવે તો હરિ! આવોને

આ ચન્દની બરી છે તલાવડી, હરિ! આવોને,
ફૂલડિયે ણાધી પાજ,

હવે તો હરિ! આવોને

આ આસોપાલવને છાયડે, હરિ! આવોને,
મન મહેરામણ મહારાજ!

હવે તો હરિ! આવોને.

મહારે સૂની આયુધ્યની શેરીઓ, હરિ! આવોને,
મહારે સૂની સૌ છવનની વાટ,

હવે તો હરિ! આવોને

મહારા દાળજ કેરી કુંજમા, હરિ! આવોને;
મહાશ આતમ-સરોવર-ઘાટ,

હવે તો હરિ! આવોને.

બક્ષિત પ્રીછી પુરજનોની શ્રી હરિ
યુગયુગોનુ વરદાન ઉચ્ચાર્યા,
'દ્વારામતીના નભ-પૃથ્વી-સાગરે
અગ્રક મહારે અહીં વાસ આજશી.
હું જૈશ જન્મદારે નજ આહીંથી જશે '

અધ્યાય ૧૬ મો - મોતીનાં વાવેતર

છોડે દીઠા અજ અખૂટ ડોલતા,
પૂરે દીઠા જન્મદારથી જૂલતા ફળો,
દીઠા મહામેહુલ નીર વર્ષતા :
ભણ્યુ જગે શ્રી હરિ દીનજન્મુ છે

અને પછી જાડું જાડું ચિત્તમાં ચિન્તવે હરિ
 'નિત્ય સંભારણું કેંક દારિકાને દઉં હવે;
 દેહને દેહધારીને તેજ તેજસ્વિતા કરે.
 ઉતારી ચન્દ્રમા અર્પું પૃથ્વીના ચન્દ્રવંશને?
 કે ઉતારી સૂર્યદેવ સુધર્માને ક્ષત્રે ધરું?'
 આદ્યે અમ્બોધિમાં જેવા તરંગો જીછળે-રમે,
 એવા મહાતરંગો ત્હાં હરિહૃદયેય હેલતા.
 વિશાળી દષ્ટિને અર્થે ચન્દ્રશાળે ચડયા હરિ;
 ચન્દ્રસૂની ચન્દ્રશાળા, આલસ ચન્દ્રિકા-સૂત્રું:
 ખોટ પૂરે કૃષ્ણચન્દ્ર ચન્દ્રની ચન્દ્રિકાનીયે.
 'પ્રહ્લાની પ્રહ્લાંડની આ હીલા સફેલવી નથી;
 તો પછી પૃથ્વીને પન્થે બાતું અખૂટ અર્પણું'
 જોયુ મહાવને, હીઠા તમન્ના ઢગલા વડા;
 હીઠી રેખા સુપણીની તારા શી પ્રહ્લાકન્દરા:
 ઠરી ના આંખડી કૃષ્ણાંચે ઠયાનુ ઠામ શોધતી.
 નિહાળ્યું દારિકા-કુર્ગે, સુધર્મા એક સાંભરી;
 સાંભર્યાં, ભાવનાં પૂર લોકનાં, ગંગપૂર શાં.
 રમતાં-રમતાં જેમ માળી કેા ફૂલડાં વીણે,
 એક-એ તારલા વીણ્યા, ને નાખ્યા જલધિજલે.
 રેખાઓ તેજની કોરી પોઢયા જૈ જલધિતલે.
 થયુ ત્હાં હરિને: 'આવાં કેંક તેજે નિધિ ભરું;
 સંધરે એ, સાચવે એ, એ, અર્થે અવધિ જીર્ણ,

અખૂટ નિરતો નાણું થશે એહ યુગેયુગે
 દેહનું દેહધારીનું, પૃથ્વીનું પૃથ્વીવાસીનું.
 સાંભર્યો રામસેતુ, ને મનાર-મુખ સાંભર્યું;
 અને કન્યાકુમારીની સાંભરી ભૂશિરાવલિઃ
 મહાસાગરનાં મોતી અસીમાળાં મહાજળો.
 નિર્ધાર્યું દારિકા ખાળે વાવવા ઢગ મોતીના.
 ને પછી દારિકા હુગે દ્વાદશી પર્વણી ઊગી;
 પૂર્વમાં તેજ ઢાળાયાં શ્રી હરિની વધાઈનાં :
 પ્રમોદિત થઈ પૂર્વ, થયું પુર પ્રમોદિત.
 વન્ધાં ને પ્રણમ્યાં જૈને દેવકી - વસુદેવને;
 વડીલોને, વિશુધોને, રામને; રેવતીજીને.
 પછી બેઠા હરિ જૈને સુધર્માના સુધર્મમાં.
 પન્દર વર્ષના વિહોં વેઠી એ વિહ્વળી હતી.
 હૈયાતરંગે ડાલતી, ધર્મોર્મિએ હિંડોલતી,
 હતી દર્શનધેત્રી એ હર્ષનાં અશ્રુ સારતી.
 'નેત્રોનાં નેત્ર છે મ્હારાં, હૈયાનું મુજ હૈયું છે;
 આવો આત્મે વસો મ્હારા, હું વશું તમ આત્મમાં.
 દારિકાનો વિસામો હું, વિસામો મુજ દારિકા.'
 કાળના ંહેણમાં ંહેતા દીઠા સંગાથી-સાથીઓ;
 પૂર્વસંભારણાં આવી ઊભાં આંખલડી ભરી.
 ઘેરો હતો હરિકંઠ, હૈયું ભર્યું-ભર્યું હતું.
 'તીર્થ વાળ્યાં, તીર્થ વીણ્યાં, ને કીધાં તીર્થપૂજનો;

સાધુ સન્તો તપસ્વીનાં દીધાં-દીધાં સુદર્શન.
 દીઠાં અગમ્ય ને ગમ્ય, ગોચર ને અગોચર;
 વિધાત્રીલજિયાં દીઠાં પુણ્ય, પ્રારબ્ધ પૃથ્વીનાં.
 યાય તે માનવકુળનું કીધું કલિનિવારણ.
 નદીઘાટે, ગિરિઘાટે, અને સાગર-ઘાટમાં,
 પ્રહ્લાંડે પ્રહ્લાની આડા ઉપાડ્યા પડદા પડ્યા.
 જગતુ જગને દીધું, પૃથ્વીનુ દીધ પૃથ્વીને,
 દારિકાને કૈંક દેવું નિત્ય સંભારણું હવે:
 પૃથ્વીમાં પૃથ્વી-અધિકું, ને જગત અધિકુ જગે.
 આત્મની આરજૂ હોયે દારિકાવાસી! એ કહો.
 આનન્દા ભદ્રવ જોડા, હૃદયાસી સુણીને સભા.
 વધા ઉદ્ધવ યોગેશ, 'હરિ! આપો હરિકૃપા.'
 દારુક સારથી ભાજે, 'અર્પણે નિત્ય દર્શન.'
 પુરજનો વતી વેણુ પુરશ્રેષ્ઠી વધા પરમ્:
 'વરયા છો દારિકામાં, તો દારિકા પ્રતિપાળજે'
 વહી વીરી, 'હરિ! દેજો ખૂટયું ખૂંટે ન એવું કૈં.'
 હૈયામાં હરિજો જોયુ, ને જોયુ દારિકાદિશે;
 ને પછી ઉચ્ચર્યા મન્ત્રો ભયે હૈયે, ભયે મુખે.
 'કહે છે કાળ ને આભ અનન્ત છે, અખૂટ છે;
 ચેખિયા છે ચેખન્દાજો છેડા જન્મેયના છતાં.
 દારિકાધીશનો ધર્મ દારિકા પરિપાળવી;
 પુરજને શીખવ્યો આજે મ્હને એ ધર્મ માહરો.

દારિકા માહરી છે, ને દારિકાનો છું હું સદા.
 ખૂટે નહીં, ન કો લૂટે, નિધિના ઉરમા વસે;
 ખોજે સાગર તે પામે; એના, તે શત્રુ સિન્ધુના;
 દારિકાવાસીને દેવું એવું કે પૃથ્વી વિરલુ.
 શ્રીરામચન્દ્રે વાવેલું આણ્યુ છે રામસેતુથી;
 આંસુકાં એ સીતાજીનાં દારિકાતીર ફાલશે.
 નહીં રૂહે કો નિર્ધનિયુ લક્ષ્મી કે આજ-લક્ષ્મીનું.
 દાકરી પર્વણી આજે મોઘા વસન્ત માસની;
 સાગરે, અન્દ્રકામાં, ને પડતી આજ રાત્રિએ,
 અન્દ્રખિન્દુ સમાં-મોતી વાવશે પટ્ટસણીઓ.
 ખીડેલાં પાપએ રત્નો જાંડા હૈયાજળે રહે,
 એમ રૂહેશે છીપલીડયાં મોતીડાં નિધિનીરમાં.
 સારંગ! સજ્જો રાત્રે નાવડીઓ નિધિતીર.
 એ રાત્રે ચમક્યો ચાર અન્દ્રમા અન્દ્રવંશનો;
 એ રાત્રે સાગરે હૈમે સંઘર્ષો અન્દ્રવંશને;
 સાગરપાળ મોતીનાં લ્હારે વાવેતરે થયાં.
 'શોભત્રી! આવને દાખ પંથ સાગરપાળનો.
 સારંગે સાગરઘોષે પોકારી નિજ પુત્રીને.
 હવી સાગરની શોભા શોભા સારંગની સુતા;
 મન્દ્ર શી તરતી, માડે મન્દ્ર શું જુદ સાગરે.
 નાવડી પમની પાની, શદ તો એની આઢણી;
 ઝૂંપડી સાગરકાઠો, વર્તતા વાયુ આણ્યુમાં.

સાગર-સામળી સ્હોતી, સાહેલી સાગરોમિની,
આવી શોભા સુકાની, ને હરિને વન્દી વન્દના.
'શોભા! સાગરશોભા છે; છે તું સાગર-હંસલી;
દાળવો પાળનો પંથ, વાવે ત્યાં પટ્ટરાણીઓ.'
રાજરાજેશ્વરીઓને નોકામાં લીધ નેહથી;
શોભાએ નાવડી છોડી નર્તતી નિધિનાં નીરે,
અચળ ગાયની પૂઠે સિધાવે ધેનુનાં ધણે,
શોભાની નાવડી પૂઠે એમ નાવડીઓ જતી.
કાઠેકાઠે પુરલોકો પાડતા પાવ વેળુમાં;
પુરોહિત ભર્યા મન્ત્રો, કૃષ્ણચન્દ્ર સુભાશિષો.
જોળલે જોળલે દેતી કૃષ્ણજાળા સીતા સમી;
વાવ્યાં પટ્ટરાણીઓએ મોતીડાં ત્યહીં સાગરે.
હરિના હર્ષની પેરે હર્ષથી નિધિએ છલી,
દારિકાની દેવલક્ષ્મી ઝીલી લીધી હરે હાડે.
અને ઉપાડયું ભદ્રાએ ગીત જગત્-વિપાદનું;
જાણે આક્રન્ધ આલાપે સીતાજી રામસેતુએ.

(દાન : આડા ને અવળા હુગરા, સામળાછા)

નીરખી નીરખી માનવવંશને નેણલ અરિયાં;
નીરખી ધરતી જળની આળ રે!

ઝરતાં આંસુડે સાગર ભરિયા.

એ આળે દગમણિ હોલવ્યા, નેણલ અરિયાં;
ધૂમતો ધુમ્મટે મહાકાળ રે!

ઝરતાં આંસુડે સાગર ભરિયા.

અવની આલે બ્રહ્મચક્ષરે, નેણુલ ઝરિયા;
આલેખ્યા હરિએ સુભાગ્ય રે !

ઝરતા આંસુડે સાગર ભરિયા
ધોમધોઈ સુભગ એહ અક્ષરો નેણુલ ઝરિયા
મનુકુળે લખિયા દુર્ભાગ્ય રે !

ઝરતાં આંસુડે સાગર ભરિયા
દેવમનોહરા તેજ આ નેણુલ ઝરિયા;
કીધ જગતેજના અન્ધાર રે !

ઝરતા આંસુડે સાગર ભરિયા
છવો, માણો, આનન્દજો, નેણુલ ઝરિયા;
કીધે એ આનન્દો સંહાર રે !

ઝરતાં આંસુડે સાગર ભરિયા.
હરિએ હુલાખ્યાં બહાલથી, નેણુલ ઝરિયા;
બાધી પારણિયે દિલદોર રે !

ઝરતાં આંસુડે સાગર ભરિયા.
વાવે આજ આતમમોતીડાં નેણુલ ઝરિયાં;
છીછળે અગ્લોધિ ઝાકમઝોર રે !

ઝરતાં આંસુડે સાગર ભરિયા.

‘ભદ્રે ! મહામોહિતકપવને દિને
શોભે ત્હને વીરી ! વિપાદગીત આ ?’
‘હા, વીર ! હા; માનવવશધ્વંસનાં
આ આંસુડા છે તુજ, મોતીડાં નથી.’

અધ્યાય ૧૭ મો . જગમન્ત્રો

ઉદ્યાનમાં સાગરતીર છે ઘટા,
નિત્યે સુધમાં મળતી હતી ત્હાં;
આજે હરિને ભરતી રહડી ઉરે,
અને ગતલી જગમન્ત્ર-ધોપણા.

(દાણ : આજ મહારે ચોરડે રે! આખ્યા અવિનાશી અલગેલ.)
'જગની જોગણો રે! જગના જોગીજનની જમાતા!
જગતજૂના જોગનાં રે! કે કરજો જતનો માઝમરાત.
અખંડ અનંત છે રે! જગતમાં જોગી જોગણુના સંધ;
આ આભલ ભરી બિરોરે! કે મેઘલ કરશે ઠાણુ ઉલ્લંઘ!
ધૂમતી ગોરમતી રે! જગતની જાહૂનવી અપરંપાર;
કે ફૂલડે પરિમળો રે! એહવા જગમાં જગદાધાર.
કે ઠાળના ચોકમાં રે! રમે છે પ્રહાંટો પ્રહારાસ;
આનન્દધડી આવશે રે! બિછળશે અવધૂત! ઉરઉદ્દાસ.
ઝંખવે ઠા ચન્દની રે! હોલવે ઠાણુ પૂનમનો ચન્દ!
કે મનને માંડવે રે! હરે ઠાણુ આતમનો આનન્દ!
આ આભલ જેવડાં રે! રમવા-ધૂમવા વન છે વિશાળ;
આ રસના સાગરે રે! વિધિએ જાંધી પુણ્યની પાળ.
જિતાય છે ગિરિગઢો રે! અજેય એક આતમગઢના દુર્ગ;
ચન્દ્રને પૃથ્વી ઝીલે રે! ઢળતા મહાભાનુના ભર્ગ.
દિન સમાં નિર્મેળાં રે! પૃથ્વીનાં પીએ નિર્મેળાં નીર;
નિર્મેળી ચન્દની રે! નિર્મેળાં રાખજો અવધૂત! ઉર.

અમાસ કે જીતરે રે! ઘેરી ધૂમે અન્ધાર અલગ,
 શેષના સન્તાન શા રે! ફેણ માડી ધૂધવે કાળભુગંગ;
 લથડે ને આળડે રે! ન ચેજે પાવલ પૃથ્વીના પંથ,
 અડોલ પણ ડોલી જતા રે! ને મંડાય મનમા મન્થામન્થ;
 પાય પરજે નહીં રે! ભામે ભીપણ વિજન વનવાટ,
 આંખ ઝોળજે નહીં રે! દુર્ગમ દીસે જગતના ઘાટ;
 ભૂલા પડે ભોભિયા રે! અજળ આ જગમંડળનો ખેલ;
 અવધૂત! ખેલજે રે! અટંકા અણુનમ રહી અલખેલ.
 જોળને જાળવ્યુ રે! ઘડપણે જન લોગવશે ઝોહ;
 જાળવન્ત આત્મા રે! એમના જાળવન્ત જગમા હેહ.
 સશસ્ત્ર અશસ્ત્ર હો રે! રણમાં શૂરવીર સન્મુખ જાય;
 સિંહને શસ્ત્ર શાં રે! સિંહણ એકલડી વન ધાય.
 વિષ છે બોલિયુ રે! વિષ છે નરનારીના એકાન્ત;
 ભયંકર ભામે જુદા રે! ભયંકર જીંડાં નીર પ્રશાન્ત.
 વસમાં વેર છે રે! વમમો પરચક કેરો પ્રભાવ;
 વમમાં વાગે કૂત્રો રે! વસમા વાંસલડીના ધાવ.
 એકાન્તિક ગિરિશુકા રે! વિજનતા ભણતી ન્હાં ભણકાર;
 અતલ શાં આશ છે રે! ત્હાં પણ વીજળના અમકાર.
 કૂલ ત્હાં ભૂંગ છે રે! મધ ત્હાં મધમાખીના ડંખ;
 રમતલ રીઝે સદા રે! પૂરે રણરસિયા રણસંખ
 સોનું ત્હાં શત્રુ છે રે! લોંચરે લોચરે હોય લોરિંગ;
 રૂપ ત્હાં રાગ છે રે! રસિકો ભૂલે નહિ નોઈ રંગ.

મહામતિ ! માણવી રે ! નિરવધિ નશમંડળની ઝકાર;
 તરે બે બાહુએ રે ! મહાજળ મહાસાગરનાં ઘેર.
 શીલ સોહામણે રે ! સજ્જન સંસારનો પટળન્ધ,
 ચન્દની ચન્દની રે ! સત્તારી સંસારની સુગન્ધ.
 બ્રહ્મચર્યજ્યોત શા રે ! પિતામહ પ્રાકમના પડકાર;
 ધીર ને ધર્મસિ રે ! ધનંજય જગનો જયંજયકાર;
 ગુરુ સાંદીપનિ રે ! યુગના ગુણગૌરવ બડભાગ;
 ગૃહસ્થ મુંઝાસી છે રે ! સુદામો સયમનો સોહાગ.
 મરવરે પદ્મ શા રે ! કામના ફળમાં જેહ નિષ્કામ,
 સાગરે નાવ શા રે ! શૃંગાર અવનીના અભિરામ;
 સંસારી તરી જશે રે ! સંસારી સંસાર-અભિમ;
 જગતને છોડશે રે ! જગતવાસી મનજિત હરિમક્ત.
 અતળ જળ આણુવાં રે ! અતળ જળ માનવતાના બાવ;
 અનિલ થંભાવવા રે ! એ જગના ભોગન્દરના હડાવ
 હો ! વીર છો વીરત્વના રે ! અખૂટ જળ ચૈતન્ય ચૈતન્ય;
 હો ! શૂર છો શૂરત્વના રે ! સજ્જન ધન સન્તાનના સોજન્ય.
 જાવ, દિશદિશે જલે રે ! દિશાના દિગ્વિજયી છો, દેવ;
 જાવ, જગને છોડો રે ! જગતના જયવન્ત ભોગ સ્વયમેવ.
 અનલોની આંખડી રે ! ઝળકે વૈરાગ્ય કવચ ઝળકાર;
 પુણ્યની આંખડી રે ! ચટકતા ચાલો જગ મોઝાર;
 આયુધ પ્રેમખાંખડી રે ! કે હાકલ હરિના જયઉચ્ચાર.

નેહની નાવડી રે! આજલ છે અવધૂતના મહેલ;
 આ ભવના સાગરે રે! જાત્રા જોગીજોગણને સહેલ
 પ્રેરણાની વીજળી રે! પ્રકાશજો જગજગને ચોગાન,
 અવધૂત! અનલેપડો રે! વગાડજો યુગયુગને દધાન.
 અવધૂતો આશાભર્યા રે! ઝીલે પીએ આળડી યુગદ્વિખેધ,
 દશે દિશ સાબળે રે! જગતમા લઈ જાય હરિસદ્બોધ
 નયન મીટડી ભરી રે! મોતીડાં ઝરતા તારકવૃન્દ,
 હૈયુ હરખે વીણી રે! હીરલા વરસે નભથી ચન્દ
 શ્રી હરિને હેરવે રે! ઊકલતા ધૂયધૂંચળ્યાં જગતન્ત્ર,
 શ્રી હરિની બોલિયુ રે! મહામાનવતાના એ મન્ત્ર.
 હરિવર શિખરે વસે રે! ધનગરા રોષે ઘાટેઘાટ;
 હો! કોરતા કેડીઓ રે! ફૂલડાં પાથરે વાટેવાટ.
 કે જળજળજીવ રો રે! દુર્ગમ દુસ્તર આ સંસાર;
 છતે બુલબુલામણી રે! એ અમૃત દીવડાને ઝલકાર.
 અદૂર હાઠિયા રે! જાણે જગના જ્યોતિસ્થંભ!
 કૃતાજલિ ઊભિયા રે! એ જોગન્દર અવધૂત વણદંભ.
 'હરિવર હોંશીલા રે! જળધિને જળ બાધો છો પાજ;
 અનિલ આભમાં રે! પૂરો છો પગદડી, મહારાજ!
 હરિ! સંખફુંકથી રે! ઉઘાટો પૃથ્વીનાં પેટાળ;
 પછાડી પદ્મને રે! રાલાવો દિશદિશના દિગ્પાળ.
 પૂછું છું એટલુ રે! કે અચળા ચળકે અચળ નિતાંત!
 આવતાં-ઝીડી જતા રે! કાં મૂંઝવે પલટાતાં પ્રમદ્વાન્ત?

આ જગમાં તેજ છે રે! એ જનનયને છે? કે જગદેશ?
 આ જગ અન્ધાર છે રે! એ જગનું જીવન? કે જગવેશ?
 હરિએ વેણુ ઝીલિયાં રે! શ્રવણે-નયણે પીધાં ધૂંટ;
 જ્યે પછી દિશેદિશે રે! પદ્મનાં પડયાં હતાં સંપુટ.
 નયનમાં ચિન્તામણિ રે! હૈયે અખંડ હીરડાની આશ.
 જગત ચન્દની લીંપ્યું રે! ઉપર હતાં ચન્દનિયાં આકાશ.
 'જગતના જોગીડા રે! તુમે તો પૂછી જગતની જાત;
 ઉદ્ભવજી બાખશે રે! ને પ્રજાજાળા કહેશે એ વાત.
 જગત પ્રહસેજ છે રે! છગીલું જગ છે છાયાવિરાટ;
 કે વિશ્વપતિ ખેલતા રે! વિશ્વની ચતુરંગી ચોપાટ.
 પ્રાણજ્ઞ જ્ઞાને હીપે રે! ક્ષત્રિય પ્રાકૃતથી પ્રિછાય,
 વૈશ્ય તો વહે વટો રે! શૂદ્રનો જનસેવા મહિમાય.
 સન્તાન શીલે મુકે રે! સાધુ સંયમથી સ્તુભજાય;
 ઋષિવર પ્રહ્લે બધાં રે! તાપસ તપપન્થક પરખાય.
 ક્ષણેકમાંવેર'ઈ જશે રે! સમારંભવીર! આસત્ય કે અસત્ય?
 પલકમાંભીડી જશે રે! આ શબ્દમન્ત્રમ્હારા સનાતન સત્ય.
 તું ને હું અસત્ય, તો રે! સમેટો સત્સંગની આ વાત;
 શ્રવણ ને આંખડી રે! સનાતન ઉચ્ચરે છે માક્ષાત;
 કેા દિન કેા ભૂલાં પડે રે! એ ભૂલ શું સ્થાપશેા કરી સિદ્ધાન્ત?
 ગોરખા અમત્યના રે! જુગેજુગના નબે પીર ને ગંભીર;
 ક્ષિતિજને ઘેરતાં રે! અહર્નિશ હોય નહીં ઝાંઝવાંનાં નીર.
 મહાસત્યોએ પ્રયો રે! ક્ષણિક કે સનાતન છે શબ્દપ્રહ્લ?
 પ્રહ્લાંડને જૂલે મહડી રે! પ્રહ્લલીલા ખેલે છે પરિપ્રહ્લ.

મદાની અચળા ચળા રે ! સૂરજ, શશિચર, તારલા પ્રચંડ;
 ને ધ્રુવ એક ધ્રુવજી રે ! ધૂમે છે કાળચક્રે પ્રહ્લાંડ.
 ક્ષણિક છે સ્ફુલ્લિંગ છે રે ! કિરણ છે, કાળને વશ છે સાન્ત;
 કિરણ પ્રહ્લયજનાં રે ! સ્ફુલ્લિંગ વિશ્વહોમાશિના કાન્ત
 જગત નથી જૂઠું રે ! નથી આ આંખડલીના ઓપ;
 દેશમતો કુવારીઓ રે ! મનુજ છે મહીતલમાં પ્રહ્લરોપ.

પ્રહ્લામ્નિ પ્રહ્લો સજને જગાવિયો
 ને આદ્યો શાશ્વત પ્રહ્લયજ આ;
 આરભની એ ક્ષણથી મહાશિખા
 પ્રહ્લાંડ છે જ્યોત જ પ્રહ્લયજની.
 ને સત્ય ॥ પ્રહ્લઅણુ શુ આ જગત.

અધ્યાય ૧૮ મો - તીર્થપૂજન

જને વને વેરતી જે વસન્તિકા
 અને પુનઃજેતન પાતી પૃથ્વીને;
 સંજીવની એ અગ્નિકુંભમાં ભરી
 આવી વળી પાછી વસન્તપૂર્ણિમા.

વસન્તે ને વસન્તે જ પામે છે પૃથ્વી ચેતના;
 વસન્તે ને વસન્તે એ દ્વારિકા દીપ્તિ ધારતી:
 સુધાપાવલ પાડન્તા હરિ ઘેર પધારિયા.
 અન્દનીની ભાસ્નવી શી મૌહિતસ્વી હરિ મમી,

પ્રહાન્યોત હતી એહ પૂર્ણત્વે પૂર્ણ પૂર્ણિમા.
 સુપણાની કુંજ પેલી પુષ્પભારે ઝૂકી જતી;
 પાંગર્યા વેલી ને વૃક્ષો, પાંગરી પ્રહાકન્દરા.
 આંખલે મ્હોર પ્રાશીને, વસન્તને મદે ચડી,
 કદ્દોલી, કોકિલા નાંખે હૈયાહુલ્લાસ આભમાં.
 નવસૌન્દર્ય ને શોભા, કળિયો રૂપરૂપની,
 પૃથ્વીની કવિતાકેલિ પૃથ્વીને વદને પડી.
 નારીઓ ફૂલડે ફૂલી, નરો ફૂલ્યા પરાક્રમે.
 તે તિથિએ દારિકાએ તીર્થોદ્ધે વધાવિયાં;
 તે દિને દારિકે કીધું તીર્થોનું તીર્થપૂજન.
 રહવારે ચડતો મ્હોરે હરિના ચન્દ્રચોકમાં
 જગતના જહુકુળની જાગી માનવમેદની.
 નેણમાં કરમા જાલે હરે સૌ ચક્રુળાળને
 હતા આંખલાના મ્હોર, મ્હોર શા મહુ મ્હોરતા.
 દારિકાપુરીની આજે હતી પ્રારબ્ધ-પર્વણી;
 એ પર્વે જાદવવંશી, વાવતા-લણતા હતાઃ
 જાણે યુગની વાડીના પાકેલાં વીણી વાવતા.
 કુળગુરુએ આણ્યા'તા અગ્નિએ અગ્નિહોત્રના;
 પિતૃને તર્પિતા'તા, ને તપતા જાવિ ગોત્રજ્ઞે.
 એકપા સારગ સ્હોતું, જીજે ગાંડીવ પાર્યતું;
 મસ્તકે ધૂમતું પેણ મહાન્યોત સુદર્શન.
 જોગ વૈરાગ્ય ને લેખ જરમો મંસારઅગ્નિની,

રત્નો રત્નાકર કેરાં ઘૂંટી કીધી'તી ગાર ત્હાં.
 કુંકુમ-કેસર-ધોળ્યાં ચન્દનો મલયાદ્રિનાં;
 આમ્રપત્રો, આસોપાન, ફૂલડાં, કુંપળો, કળી;
 હરિની સન્મુખે જાણે પાથરી'તી વસન્તને.
 સુલદ્ર-રુક્મિણી સંગે, કુંભો લે તીર્થતીર્થના,
 દેવાંગના ઝળવતી પધારી પટ્ટરાણીઓ.
 ચન્દનીના ધામ શા એ ચન્દ્રના ચારે થોકમાં
 મહાજળ મહાપાળ કીધું હર્તું સરોવર.
 પાળના પગથારોએ જામ્યાં'તાં ચદુમંડળો;
 જૂમખાં જૂલતાં જાણે ફૂલડાંનાં મહાવનો.
 હરિએ કુળ કાન્તાને સન્માન્યા સૌમ્ય ભાવથી.
 'પધારો. દારિકાવાસી! પધારો, પુત્રપિતૃઓ!
 આપણે આંગણે આજે તીર્થોનું તીર્થપૂજન.
 તીર્થોમાં દારિકા સ્થાપી, તીર્થો સ્થાપું છું દારિકે;
 તીર્થોની આ મહારાણી—તીર્થોનું તીર્થ દારિકા.
 આયુષ્યે અમૃતમેંધાં જળો આ તીર્થતીર્થનાં;
 બરું છું-સંબરું છું એ નીરને દારિકા-ઉરે.
 થોધ-મંડળમાં પાર્થ, પુરોમાં હસ્તિનાપુર,
 સૂર્યમંડળમાં સૂર્ય, તીર્થોનાં તીર્થ દારિકા.'
 પછી શ્રી હરિએ કીધું તીર્થોનું તીર્થપૂજન;
 હોયે ઠાની પૂજા અગ્રે વિપ્રોમાં પ્રશ્ન એ પડ્યો.
 ગંગા કે જમના પહેલ્લી? બ્રહ્માવર્ત? મરસ્વતી?

પંચવટી ? તક્ષશિલા ? ગંગાસાગર સાગરે ?
 હરિનાં નેત્રમાં નેત્રો ઢાળી પૂછ્યું પુરોહિતે.
 વિલોક્યું ને અવલોક્યું, ક્ષણમાં નિરધારિયું
 માનવીવંશનું કેન્દ્ર—તીર્થોનું તીર્થરાજ ત્યાં.
 ‘પધારો, ઓ મજાનાજા !’ સિન્ધુઘોષે વદ્યા હરિ.
 ‘હું ત્હારે પૂજ્ય છું એમ તું ય છો પૂજ્ય માહરે;
 પિતા છે પુત્રીને પૂજ્ય, પિતાને પુત્રી પૂજ્ય છે.
 રમરણે માત્ર ઉદારે, દર્શને પ્રાણ પાંગરે;
 તીર્થોનું છે પરમ તીર્થ બ્રહ્મની બ્રહ્મચારિણી.’
 સત્કારી સર્વભાવોથી, સન્માની નેણ-મોતીડે,
 તીર્થોઢકે અભિષેકી બાતસલ્યથી વધાવીને.
 ‘વિશ્વના મજામાં, બોલો ! તું વડી વેણ માહરી;
 પ્રેમર્ષિ ! હરિની નેકી પોકારે તું યુગે-યુગે.
 આથમે ને યુગો ભિગે, પૃથ્વી શોષાય-પાંગરે;
 પૃથ્વીમાએ પૃથ્વીમાએ ગાળે ત્હારે મુખે હરિ.
 પૂજાને આ પ્રેમર્ષિને પૂજ્યોમાં અગ્રપૂજને.’
 પછી સિંહાસને કેન્દ્રે પધરાવ્યો હિમાદ્રિને;
 મહાગૌરવ પૃથ્વીનું, તાપસોનો તપેશ્વર :
 પૂજ્યા ત્યાં બદ્રિકેદારે નરનાગયણ પ્રભુ.
 અગોધ્યા સરયૂ પૂજ્યાં દામ્પત્યતીર્થ પૃથ્વીનાં;
 ઉતાર્યો ત્રેતાયુગને દ્વાપરે ને કલિતટે.
 એક પત્ની એક બાણ એક બોલની રાણી એ,

જગતના સુન્દરીસંઘે સતી સીતા કિરીટિણી.
 ગંગોદકે અલિપેકી, જ્ઞાનકુંભો ભરીભરી,
 નિત્યનિત્યે નમે-પૂજે મહાત્માઓ મહર્ષિઓ;
 ગંગાઘાટે કાશીક્ષેત્રે કાશીવિશ્વશ્વરે વર્યા
 કૃષ્ણચન્દ્રે મછી પૂજ્યા વિશ્વના વિશ્વનાથને.
 હરિએ શંખ પૂર્યો, ને કીધી સાગર ઘોમણા,
 હજી આજેય એ ઘોમ ગાજે છે જગમન્ત્ર શો.
 સાગરે સરિતા મંઘ પધારે પૂરમ્હાલતો,
 પધાર્યા પુણ્યમહેકન્તાં તીર્થો સૌ તીર્થરાજમાં.
 દારામતી ડાહી ઊઠી ડાહ્યો પરિધ મૃશ્વીનો.
 દેવીદેવ પૂજે માંડી ફહેરીએ ફહેરીએ દીવા,
 એવા હૈયા અર્ધ્ય અર્ધ્યા હરિએ તીર્થતીર્થને.
 ઊભે હિમાદ્રિનાં ગુંગો, મેઘના મુગટો ઊભે,
 મન્દાકિનીતરંગો શી, ઊભી'તી તીર્થમાળ ત્યાં.
 સાગરે પાવક ધોયા, અર્ધા કીધી મહાવને;
 ને ઉતારી સૂર્યચન્દ્રે આરતી તીર્થતીર્થની.
 દેવ ઠો, દેવને પૂજે, ને પૂજે બ્રહ્મ બ્રહ્મને,
 તીર્થોને હરિએ પૂજ્યા એ વિધે બ્રહ્મભાવથી.
 વનો અર્ધ્યા, વર્ષા અર્પી, અર્પી વારુ વમન્તાને;
 અર્ધ્યા સ્વર્ગોદકો, અર્ધ્યા પુણ્યોદકોય પૃથ્વીનાં.
 અને છેલ્લે - પછી છેલ્લે હરિએ દારિકા પૃથ;
 હૈયાની કાતળી જેવી, આત્માની આત્મપાંખડી.

પહેલો સાગરને પૂજ્યો; કહ્યું : 'થજે સનાતન;
 ને મુક્તિપુરીનાં નિત્યે પાદપ્રક્ષાલને જજે.'
 આલ! આચ્છાદજો એને, મેઘલ! સિંચજો મહી;
 ને ગહલાવજો પુરની જયશ્રીને જુગેજુગે.'
 છુટાં તીર્થોદકો છાંટ્યાં તીર્થોના તીર્થરાજને;
 ને રથાખ્યો નિજ આત્માને હરિએ હરિમંદિરે.
 પછી અન્તરને ઢાળી હરિ આશિષ ઉચ્ચયાં;
 સિન્ધુતીરે સિન્ધુશબ્દે પૃથ્વીના પ્રાણને ભરી.
 'આલ આચ્છાદશે પૃથ્વી, આલનેયે અનન્તતા;
 તપશે દ્વારિકાતીર્થ દેવોના દેવતીર્થ શું.
 સુણજો, માનવવંશ! સુણજો શ્રોત્રધારી સૌ;
 જગતને છેડલે ઊભી કરું હું જગદોપણ.
 આબનેયે ઉતારીને, પાતાળો જોખીજોખીને,
 પૃથ્વીનાં પુણ્ય ને પાપ તોળે છે બ્રહ્મની તુલા;
 આપણે આંગણે વીરો! છે એ બ્રહ્મતુલા મહદ્.
 પદક્ષાં પૃથ્વીતુલાનાં છે વારિધિ ને હિમાલય;
 ભારત દાંડી છે એની, ચારદખાંડ ઓગલું;
 પૃથ્વીનાં પુણ્ય-પાપોની તુલા એ છે ત્રિકાળની.'

દ્વારામતીનું મહિમા મુદૂત એ
 પ્રીતે કરે તીર્થનું તીર્થરાજ ત્હાં;
 પૂર્વે હરિનું પ્રિય ધામ એ હતું,
 થયું પછી માનવવંશ તીર્થ એ.-

અધ્યાય ૧૯ મો • સનાતન દ્વારિકા

આળ્યો પછી ત્યાં ફૂલડોલ-ઉત્સવ;
 દોહી ભરીને દૂધ તીર્યતીર્યનાં
 સર્જ હરિએ જયગૌરી ગોમતી;
 પ્રારબ્ધની નિર્ઝરી, પુણ્યપાવની.

હરિએ ફૂલડોલે એ જળકીડા કીધી પછી.
 ભદ્રવો શું, સાગર શું, વસન્તી તેજછાયમાં;
 મદધેલા મહામોજ અંજલિથી ઉછાળીને.
 ઉછાળે હાથીને ચૂટે, ઉછાળે મેઘપાંખથી,
 એ તોલિંગ તરંગોને હરિ એમ ઉછાળતા.
 ત્યાં આગરની પાળે, દૂહેલિયો એક દહેલતો
 દીઠો ઠો દીન ને રંક, મુકાયાં વૃક્ષના સમો;
 રસહીન, પ્રભાહીન, ભવનશૂન્ય ભવતો.
 ‘કોણ છે ? કૃદ્ધાથી આવો છે ? દૂહેલો છે દૂહેલ શી જગો’
 પુછાવ્યું પાર્ષદ મહેલી હરિએ ઉરભાવથી.
 હરિદર્શનનો રમિયો, ભમન્તો એ ભૂલો પડ્યો;
 વિદેશી ખડાડવાસી છે, મિન્ધુ ઠો દી દીઠો નથી;
 આવી સાંગરપાળેથી પ્રણામી પાર્ષદે કહ્યું.
 ‘પૂછે છે વાયુને વાતો, પૂછે છે એક કાળને:
 દીનનો દીનગન્ધુ ઠો છે કે નહીં મહીતલે ?’
 ‘ઉદ્ભવ ! ભવ જળતીરે, ન્હોતરો એ અતિથિને;

નહાય ને નિર્મળા થાય, પધારે જલધિજળે.
રકે રાજવી છે એ, દીનોના દાનવીર છે.’
ગયા એકલડા એવા આવી ઉદ્ભવ ઉચ્ચર્યા :
‘વિપ્ર છે ને વિદેશી છે વનના વાયુના સમા.’
કહે છે-જળભીરુ છે : ‘સ્હામો પાર ન આ જળે;
દાખવો પાઠ સ્હામો, તો ધરુ હુ પાય નીરમાં
વૃક્ષવેણી તરે નીરે, ના તરે પ્હાડ-પથરો.’
વાગે તરંગની છોળ એવું છે હરિને થયુ.
હરિની આંખમાં આવી ઊભો માનવવશ ત્હાં;
અને નિધાર નિધાયો એ કણે ઊગતી પળે.
પોકાર્યું : ‘ઓટ બેઠો છે, પડે છે સ્હાંજ, ચાલજો’
નીસરી નિર્મળી થેને ઘેરેયા ઠેરી ઘેર એ.
વિપ્રને જે હરિ વન્ધા-દારિકાના અતિથિને
‘પુણ્યાત્મા છો, પધારો, ને દારિકે પુણ્ય વાવળે
જગત્ સશસ્ત્રી યાદવો! પુણ્ય એ તમ ધર્મ છે;
ને મહેમાન ત્હમારા આ વાવે છે પુણ્ય પૃથ્વીમા
આપે છે આત્મ ઢાળીને, એથી છે રંક-દીન એ
રામભદ્ર! હજી ધારો, પૃથ્વીને કોતરો જરા;
ઢાળવો છ આજ મ્હારે સાગર પૃથ્વીપાળમા’
રામભદ્રે હજી ખેડ્યો, કોતરી પૃથ્વીકોરને;
હરિએ પ્રેરણા પ્રેરી, ગયો સાગર પૃથ્વીમાં :
ને સ્હામી આવી સત્કારે નિર્જરણીની સેર કો

કીધી ત્હાં શંખને શબ્દે હરિએ જયધોષણા.
 દારિકાવાસી! આજે છે તહમારો યુગઉત્સવ;
 પૃથ્વીએ પૃથ્વીને ધોવા સ્વયભૂ ઝરણી કરી;
 પુણ્યપાવન, બ્રહ્મવર્ષા, સુધાની સેર શી પરમ
 પૂરો અમ્લોધિ એમાં મહે ને કીધો પુણ્યસંગમ;
 દારિકાનુ ગૌરવ છે આ સનાતન ગોમતી.
 પછી તીરોઢકો આણ્યાં દેવનાં, દેવતીર્થનાં;
 અને એ અમૃતકુંભો ઠાલવ્યાં ઝરણી-જળે.
 અપાઠે આલસાં આવે વસન્તે ગહે પરિમળો,
 તીરો ત્હાં આવીને જીભાં અનન્તા અન્તરિક્ષમાં;
 હરિએ ફહેરી-ફહેરીમાં સ્થાપિયાં તીર્થતીર્થને.
 'ગંગા છે, જમનાજી છે, છે આ અક્ષાટ સાગર;
 આ જળઝરણી એવી ગોમતી જગપાવની.
 તારશે અણતારાને ભર્યા મંસારમાગરે;
 રંક ને દીનને, ભદ્રો! સર્વ અર્ધ્યા મમર્ષણી.
 પૃથ્વી-સંજીવનું આજે પર્વ છે કૂલઠોલનું;
 પૃથ્વી-મંજીવની એવી થશે આ ગૌરી ગોમતી.
 સ્વયંભૂ ઝરણું આ તો પૃથ્વીએ પ્રગટાવિયું;
 પાપ ધોઈ માનવીને છાંટશે પુણ્ય નિર્મળી.
 અખંડ એરની આ નદી અખંડવાહિની;
 સાગર પૂજશે એને નિત્યે નિત્યે વધાવીને.
 મળે છે સરિતા સિન્ધુ, ગાળે હામ્પત્યસ્તોત્ર ત્હાં;

સંતત સંગમે ઝોહ સ્થાપું છું સંગમેશ્વર
અગમ્યનાં ગીત ગાયે ત્યહાં સાગર-ગોમતી;
યાત્રીઓ કરશે આવી સ્નાન ઝોહ અગમ્યમાં.
રખે જાય યદુવંશ, 'જાય સોનાની દ્વારિકા;
કાલાન્તેયે અહીં રહેશે સાગર, ગોમતી, હરિ.
પ્રવાસી ખ્હા'વાસી છે; અતિથિ છે; અજાણુ છે;
પહેલું જોગતીસ્નાન અનલેમાં કરે, વીરા!
વસન્ત પ્રકુલશે, ને હેયે જીવન જાગશે.'
પાર્યે બાજ્યો હાથ; સોના જાણે છે હાથ પાર્યે ત્યહાં;
ને રંકેના રાજવીએ સ્નાન હેયુ ભરી કીધું.
ફૂંમિણીએ રૂપ કીધું, ભદ્રો સુભદ્ર ખેંચે;
થયો ત્યહાં ગોમતીઘાટે નિર્મળો દેહ દેવ શો.
રસ જાગ્યા, પ્રભા જાગી, જીવન જાગ્યાં કરી;
પ્રાક્ષણું પ્રક્ષતેજ પ્રકાશી રહ્યું પ્રક્ષ શું.
'હીનના હીનગન્ધુ છે;' 'હીનના હીનગન્ધુ છે.'
દહેલતો દહેલતો દિજ જનોમાં જગમાં ગયો.
સંશયો પગલેપગલે પૃથ્વીમાં પુણ્ય વાવતો;
ને બાવે આશિષ દેતો ભક્ત એ ભગવાનને :

અમ્મર રૂહો, મહારાં અમ્મર રૂહો,
સાગર ને દ્વારિકા અમ્મર રૂહો;
અમ્મર રૂહો, મહારાં અમ્મર રૂહો,
અમરોની છાંયમાં અમ્મર રૂહો.

અમ્મર રૂહો, મહારાં અમ્મર રૂહો,
દારિકા ને ગોમતી અમ્મર રૂહો;
અમ્મર રૂહો, મહારા અમ્મર રૂહો,
જુગો જુગ હરિવર અમ્મર રૂહો.

આવી દેવાગના જેવી દિશાઓ ટોલતી પછી,
ને વાંછી હરિની આજ્ઞા; હાસ્યચન્દ્ર હરિ વદ્યાઃ
'અવધિ યુગસેવા કીધી, જાવ, ધાવ વિસર્જન'
બ્યોમની આલરો માંહી દિશાઆ સો ઢળી ગઈ
અને ત્હા જીઘડ્યો આભ, પ્રગટ્યો ચન્દ્ર પૂર્વમાં;
દીનના દીનજન્ધુને વન્ધવા ગોત્રપુરુષ,
વિશ્વનાં કુંકુમો ઘોળી હરિને કીધ ચન્દ્રક;
પીયૂષોનો, પુણ્યનો, ને શાશ્વત કુળ-જ્યોતનો;
ધર્મદિગ્વિજય કેરો, નિત્ય કાન્ત અનન્તનો.
ગેળને વાંચનહારા ગેળી આકાશવાસીઓ,
વહી આકાશ-સન્દેશો આકાશવાણી ઉચ્ચાર્યાઃ
ચન્દ્રિકાના ફેરેફેરે, ચન્દ્રના ચારે ચોકમાં.
'યાવત્ અમ્બોનિધિઘોષ, યાવત્ ચન્દ્રદિવાકરૌ,
તાવત્ હરિ તણા પાટે, તાવત્ હરિની દારિકા.
યુગોના ભરતી-ઓટે દારિકા છે સનાતન
દારિકાની શેરી-શેરી, ગોમતી ઘાટ-ઘાટમાં,
સુપણીમાં, સાગરમાં, બેટનાયે તટે-તટે,
ઝરૂંખે, ઝોટલે, ઉરે દીઠા સોજે શ્રી કૃષ્ણનેઃ
અંગનીયે ત્વચામાં, ને આંખડીનીય કીકીમાં.

ધૂમી ધૂમી પૃથ્વીની સીમસીમમાં,
ધૂમી-રૂમી માનવવંશને ઉરે,
ઢળી પછી શાશ્વત બ્રહ્મપાયમાં
તીર્થોદ્ધેા તીર્થકૃતાર્થ ત્હાં થયાં.

અધ્યાય ૨૦ મો . શ્રી હરિનો મહાકવળ

દિશા-દિશાનાય દિગન્ત માપતો,
ને નાંખતો નેણલને અનન્તમા,
વાયુવિહારી, ગરવો ગરુડ શો,
ચ્છડયો પછીત્હાં હરિનો મહાકવળ.

(દાળ-વેંતપાથન એણી પેરે ભાલ્યા)

હો સાધો! સન્તન! સુણિયે.

ફૂલડોલ જિજ્ઞ્યો, સાગરમઢ ગજબ્યો,
ને રંગ મચબ્યો રમણાએ;
જલધિને જળ રંગરનાને ગયા ત્હાં કાળજી કૌતુક થાયે;
સાધો! સન્તન! સુણિયે.

રૂમઝૂમતી આવી રજની વસન્તની હરિવરના શુભ ગાતી;
સાગર લહરતો હરિશોભેરખડો, દારિકા દીપ્ત સુહાતી;
સાધો! સન્તન! સુણિયે.

વિશ્વને વનવન નયને વિહરતા'તા શ્રી હરિ નિધિને ઝરૂણે;
હરિરસરસિયાં રમતાં સત્યભાગા હરિવરના ચન્દ્રમયૂજે;
સાધો! સન્તન! સુણિયે.

ગોમતીતટ ચન્દ્રદેવે કીધેલો ચન્દ્રક મહિપીએ દીઠો;
 ઝળહળતી ધ્રુવજ્યોતે ઝગતો, મનમોહન, મનમીઠો;
 સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

સત્યભામા અતિકોમળ કાતળી, રસનો રિસામણી છોડ;
 અખંડ ચન્દ્રક નીરખી રિસાણા, હરિરૂપમા લાગી ગોડ;
 સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

‘હરિ આ શુ આણ્યુ? પૃથ્વીનુ પરમાણુ?
 કે અવનીનુ આળ ઉતાર્યું?
 કાળપારધીએ કપટકળા કરી ભાગ્યમાં શોષિત સાર્યું?
 સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

રમતલને હશે રમતું નયનમા, ગમતલને હોય ગમતું;
 ધુવો-ધુવો, નાથ! ભાલની પાળડી, ચન્દ્રે શશાંક ઝગતું;
 આ તો ચન્દ્રે શશાંક ઝગતું.’

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

‘ધોયો-ધોયો પછી નિર્મળ નીરથી, ધોતાં-ધોતા ગીત ગાયે;
 ગંગોદકે ધોયો, જમનોદકે ધોયો, ચન્દ્રક ધોયો ન બાયે;
 સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

વળતે દિન ગયા સાગરસ્નાને નેહનગરના નગીના;
 સંત્યભામાજી સંચરિયા સંગાર્યે મહિપી હરિરસભીનાં;
 સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

નિત્યનિત્યનાં સ્થામ ઉદ્ધિઉદ્ધક હતાં કુંકુમવર્ણા ગુલાલે;
 જલધિએ નિર્મળ કીધ, એક નવ ધોયો ચન્દ્રક હરિવરભાલે;
 સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

ભદ્રા હસે, સત્યભામા ધ્રુવે, પણ ચન્દ્રક ધોગો ન જાયે;
જળનાં કમંડળે કીધી જળાધારી, જળથી ચન્દ્રક ન ધોવાયે;
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

નીલ કમળદળ ભાલ વડું, મહીં કુંકુમમંડળ ઠાકું;
મેઘલપટ પડી બીજની પાંખડલી, તેજલ કુલ ત્હાં શું ફાકું!
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

ચન્દ્રમૌલીશ્વર ચન્દ્ર ધરે શિરે સ્વર્ગના ભર્ગે સોફન્તો;
ગૌરવી ગંગા જળાધારી ઢાળે, શશી રહોય અધિક મોહન્તો;
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

ખડેનડ સુભદ્રા બોલિયું બોલે, 'રસિયાને છે એ રસાળો;
આ તો પ્રગટ્યો દિગ્વિજયનો ચન્દ્રક
અમકતો અખંડ પ્રભાળો;
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.'

ભારકલગી મહીં પડિયો ચાંદલિયો,
કોણ લહોશે? કોણ ધોશે?
ભાગ્યને પત્રે વિધાત્રીનો ચન્દ્રક નહિ જાય સાગર-ધોયે;
ભાભલ! નહિ જાય રમણીના રોયે :
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

જલધિ ધાતો નથી સૂર્યને શશીને, અદળક મહાપુર બહેતો;
જાવ સુપણાની ઝરણીએ, ભાભલ! ત્હાં બે વિધાત્રી ધ્રુવે તો.
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

રાજવણે! રસરસિયેણુ, હરિવર પછી પણીએ પધાર્યા,
અંજલિ અંજલિ દ્વધલ સમ ભરી દેવનિર્મળ નીર સાર્યા;
સાધો! સન્તન! સુણિયે.

કૂલઝર ઝરતા, વસન્ત વરસતા, મહાવન હરિને વધાવે,
વનની ઘટામાથી, નભની અટામાથી

ભાગવત ભણીને કેા આવે .

સાધો! સન્તન! સુણિયે

જગનો હિતસ્વી, જનમના તપસ્વી,
શુક જોગી કરતા પધાર્યા;
પરિબ્રહ્મની બ્રહ્મકન્ઠરા ઉઘાડી, અદ્ભુત મન્ત્ર ઉચ્ચાર્યા:
સાધો! સન્તન! સુણિયે.

‘વીણા વગાડી સ્વર પૂર્ણ શારદાએ કંઈ
વેદ ઢળ્યા કંઈ બ્રહ્મા,
નવભાગવત એમ ગૂઢ્યુ, મીઠક મહારા

હરિવરને ખમ્મા ખમ્મા:

સાધો! સન્તન! સુણિયે

આ તો છે હરિનો સનાતન ચન્દ્રક ગોત્રપુરુષનો દીવેલો;
નહિ જીપટે, નહિ ધોવાય પ્રલયે, છે અમર, ખીયૂપખીધેલો '
સાધો! સન્તન! સુણિયે

મન્ત્રો ભણી એક દષ્ટિ નાખી ત્હાં કાટી ગુફા ગંભીરી;
પૃથ્વી-કુવારા શો મહાધ્વજ પ્રગટ્યો બ્રહ્માડવણો બ્રહ્મેરી:
સાધો! સન્તન! સુણિયે.

‘જગતને છેડયે, ઉદધિ અલગેલડે, સુભગ શિખર છે પ્રભાળું;
દેવની દીપ્તિમાં ધ્વજ ત્હાં રોપવશું, શિખર છે કાળકરાળું :
માધો ! સન્તન ! સુણિયે.

જલધિનાં જળની, જગતનાંયે જળની, ઝાડીનાં ઝુંડ અધોરાં;
પન્થશૂદ્ધ્યાંને એ પન્થ દાખવશે ઝુંડોમાં તેજઝકોરા.’
માધો ! સન્તન ! સુણિયે.

આગળ ધ્વજધારી પાર્થ સંચરતો, જલ્લે મગ્નપતો હાથી;
હરિમન્દિરે શુકદેવ પધાર્યા, માથે નવભાગવત-પોથી :
સાધો ! સન્તન ! સુણિયે.

ગાંડીવ લીધ, મહાધ્વજ લીધ, ચ્હડિયો પાર્થ શિખરને કિરીડે;
ગગનવિશાળણુ જોઈ રઢિયાળણુ ક્ષિતિની ક્ષિતિજમીટમીટો :
માધો ! સન્તન ! સુણિયે.

ચન્દ્રશીંગલે ઝુજાવે ઝૂમખડું ઠે, મેઘને ઊગલ ધરાવે;
પૃથ્વી-સાગરના એ મંગગશિખરે મહાધ્વજ પાર્થ ચ્હડાવે :
સાધો ! સન્તન ! સુણિયે.

પાર્થ હતો ભડ બીબ્મનો પોત્રો, વ્રજબાળા બીબ્મની પુત્રી;
પાર્થે ઊડ્યાં શર દિશદિશ છતતાં,
યોગિની થઈ ત્હાં વિધાત્રી :
સાધો ! મન્તન ! સુણિયે

આરોહી શરમંડળ એ જન્મજોગી શુકદેવ ભવના બાથી
અન્તર્ધાન થયા, મૂકી પાછળ નવભાગવતની પોથી :
આ નવભાગવતની પોથી

માધો ! સન્તન ! સુણિયે.

શ્રી હરિએ સોંપી જહેનડ સુભદ્રાને, 'કરજે તું જતન વડેરાં;
માનવકલ્યાણક, કાળના કાળ શાં, છે મહીં જળ ઘેરાંઘેરાં:'

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

પછી રંગરંગભીનો દિનમણિ જિગિયો રંગપંચમીનો રસિલો;
વસન્તને પગલે ત્હાં પાર્થ પધાર્યો બ્રહ્મરમત રમતીલો :

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

સુભગ મુન્દરિયે શ્રીહરિને મન્દિરિયે જગમોહન ચન્દ્રચોકે
માળણ-છાબમાં છલકન્તાં ફૂલડાં શું

ચક્રકુળ મળ્યું થોકેથોકે :

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

રુદ્રમિણી નેણલ જળજળ ભરિયાં, હરિ હેરતા'તા દિશાઓં;
ઘરમાં ભૂલાં પડ્યાં જેવાં વિહ્વળિયાં, પાર્થ-સુભદ્રાના બાવો :

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

વસન્તવાદળી એક આવી બિડી ગઈ, આભલછાંચ ગઈ છાઈ;
કાળની મેઘલી કાળસાગર સમા સાગરિયે જઈ સમાઈ :

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

પગલું ભરે પણ પગ નવ જીપડે, આંખ ઉઘાડી ન દેજે;
અંગો ઓગળી જઈ આત્મ થયાં હતાં, પાંપણપટમાંથી પેજે :

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

ફૂલડાં ઉછાળે, કો વાલો વગાડે, મહિપીઓ મંગળ ગાયે;
મહીતલના મુગટો એ પાર્થ સુભદ્રા હસ્તિનાપુર આજ જાયે;

સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

ને પછી કૃષ્ણજ્ઞાનાએ એ જગમોહન ચોઠમાં
કોટિલાના કલગોલે ગળવ્યુ હરિમન્દિર.

મનમોહન ! મર્મોળા માવા !

રહેા આંખડલીની આમે આવા :

મનમોહન ! મર્મોળા માવા !*

વિહના જોલના જેવા મીઠડા જોલગંભીરા ;

જગત જગાડતા ધૂમ્યા હરિના ચન્દ્રચોઠમાં

અડવાણે પાથે, પરસ્પરની છાંયે, કૃષ્ણ ને પાર્થ પધારે ;
પાર્થ ને રુક્મિણી, કૃષ્ણ ને ભદ્રા, ભવછાય શાં છત્ર ધારે :
સાધો ! મન્તન ! સુણિયે.

પગત્રીએ-પગત્રીએત્હાંઢગલી ઢગલીએવેડીવમન્તઢગન્તી ;
હૈયાપુવારી શી જાળજાળાની કેા રંગપિચકારી ઝરન્તી :
સાધો ! મન્તન ! સુણિયે.

ખેડાર વીત્યે આળાખેડારને પગલે આબ્યાં હસ્તિનુપુર-પોળે ;
પાર્થ શોધન્તો પૃથ્વીતલમણિઓ, હરિઆભલમણિ ખોળે :
સાધો ! મન્તન ! સુણિયે.

પાર્થ આંપે અંગઅંગ શુ, હરિવર જાહુ શુ જાહુ વિશાળો ;
જેગઅરૂંખે કીભેલ જોઈજોઈને હમતો'તો કાળ કરાળો :
સાધો ! મન્તન ! સુણિયે.

અગમ્ય જાણે એક, કાળ જાણે એક, હરિવર જાણે ગૂઢાર્થ ;
છેદ્દો સમૈયો આ યદુકુળનો એહ ભવની લેખડનો ભાવાર્થ :
સાધો ! મન્તન ! સુણિયે.

ધૂમતો કુરુક્ષેત્રે વિજયગતિ નેહ બે ડગ ભરીભરી થંભે;
લડયડતા લડસડતા પાર્થ પાવલિયા, ગાંડીવ હર્તુ હરિખંભે;
સાધો! સન્તન! સુલિયે.

પુરજનને વન્દી, વન્દી, વળી વન્દી દમકિરણો ન્હવરાખ્યા;
કમળ અંપુટ વેરે કમળપાંખડીઓ ઓમ નયન વરમાખ્યા
માધો! સન્તન! સુલિયે.

ભરણુધૂલિ લઈ શીખે વધાવી, હરિએ રથાપી શિરે મુદ્રા
'જીવના જતન કરજો, વીરા' વદીને ઝરી પડી અક્ષા સુભદ્રા;
સાધો! સન્તન! સુલિયે.

પડતી વેલકશીઝીલી રુમ્મિણીએ, ફગરતા ફૂલડા સૂંધાડ્યાં,
સંકેલી માળાશી બાબલે ભદ્રાના મહારથમાં પાય પાડ્યા;
માધો! મન્તન! સુલિયે.

પારિજાતનો લઈ રોપ રોપે ઓમ પાર્થ હરિએ પધરાયો;
'ગાંડીવ લે' કરી મહાચાપ આર્ધ્યુ, ને જાણાવળીને ગિરનાયો
સાધો! મન્તન! સુલિયે.

ધનગનતા ઘોડીસા થબી ગયા હતા, પાવલ જડિયા પૃથ્વીમા,
કહ મરોડી મધૂર-કલગી મમા ચોધન્તા જગતની મીમા;
માધો! મન્તન! સુલિયે.

ડાળખીઓ ટોલે અક્ષઘટાની પડે નમતી પ્રણમતી હેડી,
'વિરહ છે યોગ' વદી મજવતની યોગિનીઓ રથે ભેડી;
સાધો! મન્તન! સુલિયે.

સાગરપાળે શિલાની મૃદૂલીએ એક રહી કૃષ્ણગાળા;
મજની યોગિનીઓ મજમાં સિધાવી, પાર્થનાં પન્થરખવાળાં:
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

પાર્થ વળાવીને હરિવર વળિયા, ભેગેશ્વર ભેગી શા જૂના;
ઝરણી ગર્ધ, મહાભેધ ગયો, રદ્યા ગિરિવર જળજળસૂના:
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

કૃષ્ણગાળાકંઈ મિપથી હસાવે, તો મન્દિરિયે પગલાંગણુન્તા;
અગમ્યના અક્ષરો વળી વળી વાંચે ભાવીને ભગવાન ભણુન્તા;
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

રથને ઉછાળતાં રુદ્રમિણી આબ્યાં, ભદ્રાને પસદી ભરાવી;
વળી ગયા ચક્રરથીઓયે, વાદળ શા, મહાવનપાર વળાવી:
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

પગલું ભરે તેમ પડતી સાગરમાં બેટની રંગમહેક્કાતો;
મહાજળ ભરિયોયે ડગલે ને પગલે સાગર નભમાં સમાતો:
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

ક્ષિતિજની પાળે સાગરિયે જતો જતો હરિનો મહાધ્વજ મીઠો,
વિરાટને મુગટે શું કલગી ડાલન્તી! ગગન-અટારીએ દીઠો:
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

યોગિનીઓએ વિરહ-ગીત ગાયું, સ્મરતી'તી સાગરસ્વામી;
યુગયુગનો એ પોકાર હતો, હૈયાં શોધન્તા અન્તર્યામી:
સાધો! સન્તન! સુષ્ટિયે.

આવો આવો, માગરના મોહાગી ! હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! જગતમા પ્રહ્લાજયોત જાગી, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! આનન્દ જોધને વહો છો, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! આબલ પારનુ કહો છો, હો ! સાગરના મોહનિયા !
 હરિ ! આખડીમા આવીને રમજો, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! રસઝરિયા રમજો ગમજો, હો ! સાગરના મોહનિયા !
 હરિ ! અમૃતથી આખડવી આજો, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! હૈયાને હીંચકે વિરાજો, હો ! સાગરના મોહનિયા !
 હરિ ! મનોહરા મનોરથો પૂરજો, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! ભાવિના ભાગ્યને ભરજો, હો ! સાગરના મોહનિયા !
 હરિ ! હિલભરિયા દર્શનિયા દેશો, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! વારુ છુ, વેગળા મા દુહૈશો, હો ! સાગરના મોહનિયા !
 આવો-આવો, વસન્તના વિવામી ! હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! હરિરમની પૃથ્વી છે પ્યામી, હો ! માગરના મોહનિયા !
 હરિ ! બહાલપની વામળી વાગે, હો ! માગરના મોહનિયા !
 વેણુ વાગે, વસન્તભુગ જાગે, હો ! માગરના મોહનિયા !

પછી-પછી પૃથ્વીને ગી જતો વિચર્યો હરિનો જીવનમગાથી,
 ને પછી ગગાને ઘાટ જઈ એઠો હસ્તિનાપુરનો હાથી :
 માધો ! મન્તન ! મુણિયે.

પછી-પછી આબ-અન્તરાયે જિતરિયા, વિધિ-માડ્યા જાણે કો અદ્રિ,
 ને પછી કાળના પડદાઓ પડ્યા, કોણે વીંધ્યા એ હિમાદ્રિ ?
 માધો ! મન્તન ! મુણિયે

ધનુષ્ ધાર્યું ધર્મપાથે, મુખદ્રાને દીધાં શઝે;
 ધનુર્ધારી શાન્ત-દાન્ત પ્રહાપુત્ર મમો થયો.
 નિત્યે હિમાદ્રિને ન્હાળે, ને નિત્યે દ્વારિકા સ્મરે;
 હિમાદ્રિની ઘટાઓમાં સમાયે નહિ સાગરઃ
 જોતો'તો જોખતાં પડલાં પૃથ્વીનાં પુણ્યપાપને.
 જોનો આયુ'યના આભ, જોતો'તો વાયુ વર્ષતા;
 જોતો માંડી મીટ્રે પાર્થ વાદળી આવતી-જતી;
 ને આભ શિખરે જોતો દ્વારિકાનો મહાધ્વજ.
 અગાધ ભવનાં વારિ, બ્યોમ શાં, તેહને તટે
 જીભીને પાર્થ જોતો'તો અગમ્ય પ્રહાની લીલા.
 વિશ્વ કેરી ડાળડાળે પુણ્ય-પ્રારબ્ધ પાંગરે;
 મ્હોરને કળીઓ જોસે, કૂલો કૂલે, કૂલો ખરેઃ
 ખરે અનન્તગણેથી, ખરીનેયે ફરી કૂલે.
 ને જોતી વ્રજબાળાઓ દ્વારિકાનો મહાધ્વજ.
 મનોદેશે, ભદ્ર, ભવ્ય, દહરન્તો ગગનાંગણે.
 વન્દી, વન્દી, પુનઃ વન્દી શ્રી હરિનો મહાધ્વજ,
 પુણ્ય શી વ્રજયોગિનીએ ગમવાી આભધોપણાઃ
 ભાવ છે, ત્હા કૃષ્ણ છે, ને કૃષ્ણ છે ત્હા જયોજયો.
 શાશ્વત યોગપુત્રીઓ પ્રહાની પ્રહાપાંખડી,
 યુગોની એ હતી મૂર્તિ યોગિની પ્રેમયોગની.
 ધર્મનો ધ્વજ ધિગો એ ઊડન્તો પૃથ્વી છોગલો;
 યુગયુગાન્તરોનેયે પ્રહાની વાટ દાખતો.

મળીને પછી ઓ જાળે વગાડી વિશ્વવેલુનેઃ
વેલુ વાગે, વસન્તભુગ જાગે, હો! સાગરના સોહનિયા!

હરિધ્વજની જય ઘોષણા મહા
ઝીલી અનિલે છલિ આલઆલમાં;
ઠાળે ઝીલી માનવવંશને દીપ્તીઃ
વાગી રહી વાંસલડી વિરાટની.

અધ્યાય ૨૧ મો. જયો જયો!

પ્રારબ્ધી પૃથ્વી હસતી હતી, અને
આનન્દતો'તો જળધિ અળાંમળાં;
આનન્દતો'તો યુગ, ને હતો ગદ્ય
આનન્દના ઉત્સવનો જયોજયો!

(હાજનન્દા તો પહેલું મંત્રણ વરતાય, રે હરિ! હરિ!)

એવે વાવલ વાયા પ્રચંડ, રે જયો! જયો!
ધરણી ધ્રુવ ગિઠી દ્વજદંડ. રે જયો! જયો!
વહી વીજળીઓ ખંડખંડ, રે જયો! જયો!
ગિડયા તણુળા બ્રહ્માંડબ્રહ્માંડ. રે જયો! જયો!
એવે પ્રગટયા હરિના પ્રકાશ, રે જયો! જયો!
પમરી માનવકુળ કેરી આશ. રે જયો! જયો!
દ્વજ ઝરિયો અદ્ભુત ઉન્નત, રે જયો! જયો!
રેલમહેદયો અનન્ત આકાશ. રે જયો! જયો!

એવે ધારી ધ્વજે કો દંડશક્તિ, રે જયો! જયો!
 રકુરી રહી હરિની અનુરક્તિ. રે જયો! જયો!
 પ્રગટયાં સજ્જનતા માનવતા ભક્તિ, રે જયો! જયો!
 મહામેધા મનીષા ને મુક્તિ રે જયો! જયો!
 એવે રણઝણ ઝણકયા ઝણકારા, રે જયો! જયો!
 ધડકયા ધરણી-હૈયાના ધડકારા. રે જયો! જયો!
 એ તો જ્યોતજ્યોતના ઝળકારા, રે જયો! જયો!
 વિશ્વમન્થનના એ ઘમઠારા. રે જયો! જયો!
 એવે વિધિ શું વિધાત્રી વેણુ વરસે, રે જયો! જયો!
 ‘હરિથી કુરુક્ષેત્ર યંબુ નહિ અમ ઠશે રે જયો! જયો!
 પૃથ્વી આ વેળ તો ઊગરશે?’ રે જયો! જયો!
 વિધિ ઠહે: ‘પુણ્ય પ્રમાણે પાંગરશે રે જયો! જયો!
 એવે આકાશ મુખડું વિસ્તારે, રે જયો! જયો!
 ઊભા દેવો અનન્તતાને આરે. રે જયો! જયો!
 નભના ગિરિ ને ગહ્વર ઢેરી ધારે, રે જયો! જયો!
 હસતા-હસતા હરિ ત્હાં પધારે. રે જયો! જયો!
 એવે દેવો હરિ શું વધા વાણુ, રે જયો! જયો!
 ‘હરિવર! પૃથ્વીમાં પૂર્વા નવપ્રાણુ, રે જયો! જયો!
 અને શાના આ ઊગ્યા મહાભાણુ?’ રે જયો! જયો!
 હરિ ઠહે: ‘માનવકુળના કલ્યાણુ’ રે જયો! જયો!
 એવે હરિએ કૃપાદષ્ટ કીધી, રે જયો! જયો!
 મૃદ્ધિસીમાઓ સંકેલી લીધી રે જયો! જયો!

ઊલટયો સાર્ત્ત્વિક નિરવધિ નિધિ, રે જયો! જયો!
 અસીમ આંખ માનવને દીધી. રે જયો! જયો!
 એવે અમ્ભોધિ લેછળે તરગો, રે જયો! જયો!
 મહીં ભરિયેલા મહા પ્રહારગો. રે જયો! જયો!
 શિકર-શિકરમાં પુણ્ય-પ્રસંગો, રે જયો! જયો!
 અણુ-અણુમાં અનન્તનાં અંગો. રે જયો! જયો!
 એવે પાંખ પ્રસારે મહંકાળ, રે જયો! જયો!
 પડે પૃથ્વી-પડછાયા વિશાળ. રે જયો! જયો!
 ઢાળાય-ભરાય જગની ઘટમાળ, રે જયો! જયો!
 રહામે ન્હાળાય નિઃસીમની પાળ. રે જયો! જયો!
 એવે કિંમડયા વિધાત્રીના વાસ, રે જયો! જયો!
 વિલસે યુગયુગના પરમ વિકાસ. રે જયો! જયો!
 ભૂંમાય-લખાય કાળના ઇતિહાસ, રે જયો! જયો!
 જિભો હરિધ્વજ હસતો'તો હાસ. રે જયો! જયો!
 એવે આબ્યા દિશાઓના દિગ્પાળ, રે જયો! જયો!
 હતા પ્રહમન્ત્રો ભાલભાલ. રે જયો! જયો!
 ઊગરે અક્ષરો 'આજ' ને 'કાલ', રે જયો! જયો!
 વિશ્વનાથનાં વહતાં'તાં વહાલ. રે જયો! જયો!
 એવે ઉડુગણ ઊડતા અખંડ, રે જયો! જયો!
 આમર્યા વિશ્વના કાળ-કૌમાંડ. રે જયો! જયો!
 ઊઘડ્યાં અણુકદખ્યાં પ્રહ્લનાં પ્રહ્લાંડ, રે જયો! જયો!
 પ્રગટ્યા દેવોની કવિતાના કાંડ. રે જયો! જયો!

એવે ગાલ્યા દિશાઓના ઘાટ, રે જયો ! જયો !
 વિશાળ વિસ્તરિયો વ્યોમપાટ. રે જયો ! જયો !
 નીરજે છે પ્રહારીરથની વાટ, રે જયો ! જયો !
 હરજે હિન્ડોળા ખાય વિરાટ. રે જયો ! જયો !
 એવે ધ્વજદંડે ભભૂક્યા ભભકાર, રે જયો ! જયો !
 ભૂગોળ-ખગોળે ભમ્યા ભણકાર. રે જયો ! જયો !
 અણક્યા ગહન ઝાંઝોના અણકાર, રે જયો ! જયો !
 હવે જગતે હરિનો જયજયકાર. રે જયો ! જયો !

જયજય હરિનો સદા સુહાગો !
 જયજય હો જગ દારિકાપુરીનો !
 જયજય હરિમન્દિરે વિરાગો !
 જયજય શ્રીહરિના જયધ્વજે હો !
 જયજય હો જગનાથનો જગતમાં !

ભરત-વાક્ય

૧

ગાજી શમે નોખત આ નૃલોકની,
ગાજી શમે છે નભમેહુલા મહા;
ગાજી શમે દેવની યજ્ઞ-આરતીઃ
એવી શમે છે કવિતાની કેલિ આ.
અન્તે જ છે અન્ત સમસ્ત આદિનો.

૨

વેદ ગાયે, વિશ્વ ગાયે, ગાયે મહર્ષિની ગિરા;
ગવાડયું એવું ગાયું આ હરિનું શુણ્ણકીર્તન.

૩

ગાજી-ગાજી અખડઘોષ ધૂધવી અમ્ભોધિ શખો પૂરે,
મીઠીમીઠી અખંડનાદ અનિલો વેણું વગાડે નલો;
મંત્રુમંત્રુ અખડશબ્દ ઝરતી વાયે વીણા શારદાઃ
ત્હાં આ માહરી ગીતગોમતીકશી આછી અધૂરી ઊણી?

૪

કલિદ્વાપરસન્ધિમાં મહામાનવવશની
મહાસાગરના જેવી મહામાનવતા હતી.

૫

પૃથ્વી શું ચન્દ્ર ધૂમે કિરણ ઝરીઝરી દેવની ચન્દ્રકાનાં,
એ પ્રોહાકાય પૃથ્વી આણુ સમ જીડતી સંચરે સૂર્યમાળે;
સૂર્યોનાં મંડળોમાં રસરમણ રમે ન્હાતો આ સૂર્યમાળાઃ
બ્રહ્માંડો પ્રોવીપ્રોવી હરિવર ધરતા માળ એ વજ્રવન્તી.

૬

સહસ્ર સુખથી શેષ ગાય છે ગુણની ગીતા;
યુગના યુગથી કાળ કરે છે હરિકીર્તન;
ન હોયે હજી તો કોયે માણતા આત્મતૃપ્તિને.

૭

રાત્રે-રાત્રે પ્રભાની રસીલી પ્રગટીને કોટિ-કોટિ શિખાઓ,
ઉજ્જ્વલાળન્તી દિશાઓ અણુનમ શિખ એ વ્યોમધાળે ધરીને,
આનન્દેથી ઉતારે અમૃતકિરણથી આરતી નિત્યનિત્યેઃ
પૂર્ણેન્દુ પૂર્ણિમા કહે તદપિ અધૂરું સૌઃ મદારી કૃષ્ણં આ કવિતા?

૮

તારલાએ રશ્મિ પૂર્યા, ચન્દ્રે ચન્દ્રે વમાવિયું;
સૂર્યવર્ગ બચાઃ તહોયે આછેરું હરિગીત આ.

૯

વેડી આબલવાડીનાં કૂલકૂલો તેજસ્વી આ તારલા,
ગૂંધે, ચન્દની છાંટી, સૂર્યકિરણે કિરીટ કોડામણે;
બ્રહ્માંડોની વિભૂતિઓ વીણીવીણી ને કો વધાવે હરિઃ
બ્રહ્માંડોની વિભૂતિઓ ય અધૂરી બ્રહ્માંડના નાથને.

૧૦

યોગીના યોગેશ્વરની, નિર્મળી પ્રેમભક્તિની,
પ્રભાવર્ણી, પુણ્યશ્લોક ગાઈ આ હરિસંહિતા.

૧૧

પ્રભુદની બુદ્ધિપ્રભા પ્રકુલજ્ઞે. ગેધાવીના મેઘલને વહાવળે;
યોગીન્દ્રના યોગવિયોગ સાધળે, ને પૂરળે ભક્તની ભક્તિભાવના.

૧૨

ભિગળે પૃથ્વીના પાટે પરબ્રહ્મની પૂર્ણિમા;
બહલાળે બ્રહ્માનન્દ મનુવંશે ઉરેઉરે.

૧૩

જેવાં વસુધાતલ તીર્થતીર્થમાં, સોહાય આનન્દક દેવદૈવતો;
જગત-કવિતા મહીં બ્રહ્મદર્શન-એ માહરી આ હરિસંહિતા મુઠા.

૧૪

નદી માગરને દે છે એ છે સાગરનું જળ;
હરિનું હરિને દીધું, અધૂરી આરતી કરી.

૧૫

કૂલો ઝરન્તી મુજ પારણે હતી
વીણી ગૂંથી બોરસલીની એ ઘટા.
બકુલમાળા હરિકંઠમાં ધરું:
મુકાય તો શ્રી હરિ નીર છાંટશે.

हरिसंहिता

अंश ३

हरिचरितम्